

पू. आ. श्रीप्रभानन्दसूरिविरचितं

२१-

श्रीहितोपदेशमाला

A

- अभिनिवेशत्याग
- दान
- आत्मात्मवर्षत्याग
- शील
- उचितआचरण
- सम्यकत्व
- देशविरति
- तप
- परोपकार
- कृतज्ञता
- विरुद्धकार्यत्याग
- भाव
- सर्वविरति
- विनय

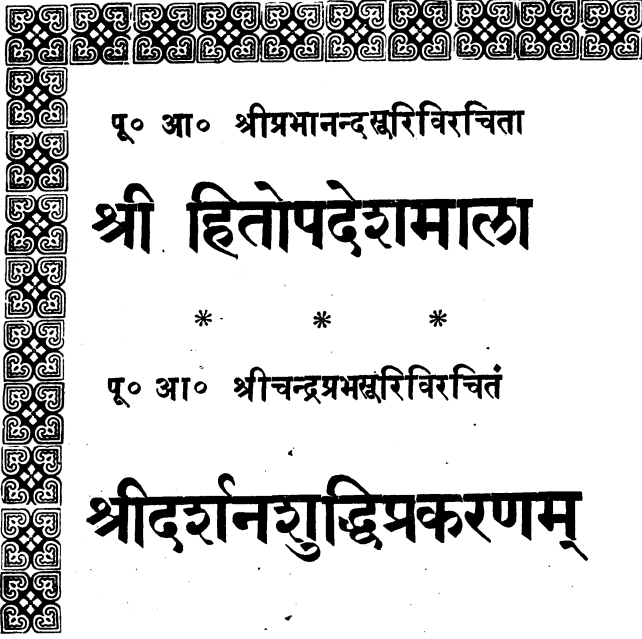
पू. आ. श्रीचन्द्रप्रभेसूरिविरचितं

श्रीदशान्तशुद्धिप्रकरणम्

- धर्मतत्त्व
- मार्गतत्त्व
- देवतत्त्व
- साधुतत्त्व
- तत्त्वतत्त्व

संशोधक
संपादक

पू. मुनि श्रीकीर्तिरंशविजयजी महाराज

पू० आ० श्रीप्रभानन्दस्वरिवरिचिता

श्री हितोपदेशमाला

* * *

पू० आ० श्रीचन्द्रप्रभस्वरिवरिचितं

श्रीदर्शनशुद्धिप्रकरणम्

अनुवादक :

पू० पं० श्रीविचक्षणविजयजीगणिवर.

पू० मु० श्री अनन्तदर्शनविजयजी म.

● संशोधक ● संपादक

पू० मुनि श्रीकीर्तियशविजयजी म०

प्रकाशक :- नगीनभाई पौषधशाला-पाटण

: प्राप्ति स्थानो :

नगीनदास पौषधशाणा ह्योल
(मंडप)
पंचासर सामे पाठणु (ड. शु.)

डीर्तिलाल आणुलाल अण्ड कुं.
रतनपोण गौणवाड
जैनधर्मशाणा सामे अमदावाद
पीन ३८०००१

सरस्वती पुस्तक लंडार
११२, हाथीआना रतनपोण
अमदावाद-३८०००१
फोन. ३३६६२६

प्रथम संस्करण
वि. सं. २०३६
वैसाख सुद-२ शनिवार
ता. १४-५-१९८३

नकल-१०००

मुद्रक :
सरस्वती कर्मपोळ आनपुर,
अमदावाद.

: પ્રકાશકની વાત :

અનંત ઉપકારી, વિશ્વવત્સલ શ્રી અરિહંત પરમાત્માએ સ્થાપેલો સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યક્ ચારિત્રરૂપ મોક્ષમાર્ગ આપણા સૌના સુધી પહોંચ્યો છે તેમાં સૌથી મોટો ફાળો આચાર્ય ભગવંતાદિ સુવિહિત મુનિ-પુંગવોનો છે, તેઓશ્રીએ પરમાત્માના શાસનનાં રહસ્યભૂત તત્ત્વજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કર્યું, સમ્યક્ શ્રદ્ધા કરી હૃદયમાં સ્થિર કર્યું, સ્વ-છવનમાં શક્તિ અનુસાર આચર્યું, અને ભવિષ્યકાળના આત્માર્થી આત્માઓ સુધી પહોંચે તે માટે તેના સુયોગ્ય રીતે વિનિયોગ પણ કર્યો.

શ્રુતજ્ઞાનનો વિનિયોગ કરવાના જે અનેક પ્રકારો શાસ્ત્રોમાં વર્ણવ્યા છે, તેમાં શાસ્ત્રરચના કરવી એ પણ તે પૈકીનો જ એક પ્રકાર છે આથી આચાર્યોદિ મહા-પુરુષોએ નુતન પ્રકરણોદિની રચના કરીને આગમના ભાવોને-પરમાર્થોને તે પ્રકરણોદિ ગ્રંથોમાં ગુમ્ફિત કર્યા જેના પરિણામે આગમ ગ્રંથો ભણવાની યોગ્યતા-કક્ષા સુધી નહિ પહોંચેલા આત્માઓ, પણ શ્રીજિનેશ્વર દેવોએ પ્રકાશિત તત્ત્વજ્ઞાનને સહેલાઈથી પામી શકે, તેમાં સમ્યક્ શ્રદ્ધા કરી શકે અને શક્તિ અનુસાર સ્વ-છવનમાં આચરી શકે।

ચતુર્વિધ શ્રી સંઘમાં જે આવા ગ્રંથરત્નોનું અધ્યયન વધે તેા અનેક ભવ્યાત્માઓને સન્માર્ગની સંપ્રાપ્તિ થાય, એવા હેતુથી કેટલાક ગ્રંથો ગુજરાતી અનુવાદ સાથે તેા કેટલાક ગ્રંથો મૂળરૂપે પ્રકાશિત કરવાનો અમને શુભ મનોરથ થયો અને એ માટે અમે પરમપૂજ્ય, પરમશાસનપ્રભાવક, વ્યાખ્યાન-વાચસ્પતિ સુવિશાલ ગચ્છાધિપતિ પૂજ્યપાદ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય રામચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજને વિનંતિ કરી કે-“આપશ્રી અમારો શુભ મનોરથ સફળ થાય તે માટે આપને યોગ્ય લાગે તે મુનિ ભગવંતને આજ્ઞા કરો કે જેથી મુમુક્ષુ તથા તત્ત્વજ્ઞાસુ આત્માઓને સ્વાધ્યાય, ચિંતન અને મનન કરવામાં તથા સન્માર્ગની આરાધનામાં સહાયક અને તેવા થોડાક ગ્રંથોને અનુવાદ સાથે શુદ્ધિ પૂર્વક તૈયાર કરીને આપે.”

તેઓ પૂજ્યપાદશ્રીએ અમારી એ વિનંતિનો સ્વીકાર કરીને વૈયાવચ્ચી, પરમ તપસ્વી પૂ. મુનિરાજ શ્રીગુણ્યશ વિજયજી મહારાજના શિષ્યરત્ન પૂ. મુનિરાજ શ્રીકીર્તિયશ વિજયજી મહારાજને આ કાર્ય માટે આજ્ઞા ફરમાવી અને તેઓશ્રીએ પૂજ્યપાદશ્રીની આજ્ઞાને શિરોમાન્ય કરીને અતિ અલ્પ સમયમાં જ હિતોપદેશમાળા અને દર્શનશુદ્ધિ પ્રકરણ આ બે ગ્રંથરત્નોને પ્રકાશનને યોગ્ય તૈયાર કરી આપ્યા, તથા તે બંનેનો ગુર્જર ભાષાનુવાદ પણ પૂજ્ય પંચાસ પ્રવર શ્રી વિચક્ષણ વિજયજી ગણિવર તથા પૂજ્ય મુનિરાજ શ્રી અનંતદર્શન

વિજયજી મહારાજ પાસે કરાવીને તેને સુધારીને વ્યવસ્થિત કરી આપ્યો. તથા તેનાં પરિશિષ્ટો અને પ્રસ્તાવના પણ લખી આપી છે. તેના પ્રતાપે જ આજે અમે આ બંનેય ગ્રંથ રત્નોને ગુર્જર અનુવાદ સાથે અધિકૃત સમયગ્નુ શ્રુતોપાસક આત્માઓના કરકમળમાં સમર્પિત કરવા સફળ બની શક્યા છીએ. એથી અમે પૂજ્યપાદ ગરુડાધિપતિશ્રીના તથા પંચાસજી મહારાજ આદિ બંને પૂજ્ય મુનિરાજોના અત્યંત ઋણી છીએ.

તેમ જ આ બંનેય ગ્રંથરત્નોનું મુદ્રણ કાર્ય અલ્પ સમયમાં જ સુંદર રીતે કરી આપવા બદલ સરસ્વતી પુસ્તકલંકારવાળા અધીનભાઈ શાહના આભારી છીએ.

તેમજ અમદાવાદમાં આ પુસ્તકની છપાઈ આદિ અંગે બીજી બધી રીતે સહાયક થનાર કીર્તિલાલ બાલુલાલ એન્ડ કંપનીવાળા શા. બાલુભાઈ કકલદાસ વગેરેના પણ આભારી છીએ.

એ જ લી.

નગીનદાસ પૌષ્પશાળાના ટ્રસ્ટવતી

કાંતિલાલ લહેરુચંદ શાહ

પાટણ (ઉ. ગુ.)

સંપાદકની દૃષ્ટિમાં ગ્રંથ અને ગ્રંથકાર

***

સર્વવાચ્છિત મોક્ષફલપ્રદાયક શ્રીશંખેશ્વરપાર્શ્વનાથાય નમો નમઃ ।

ન્યાયવિશારદ, ન્યાયાચાર્ય મહોપાધ્યાય શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ગણિવર વિરચિત શ્રીસીમંધરજીન વિદ્વમ્નિરૂપ ૩૫૦ ગાથાના સ્તવનના વિવેચન ગ્રંથ સન્માર્ગ-દર્શનનું આલેખન કરતાં મને આ પુસ્તકમાં પ્રકાશિત થતા બંને ય ગ્રંથોની પ્રાપ્તિ થઈ છે. જેમાં પહેલો ગ્રંથ છે ‘શ્રી હિતોપદેશમાળા.’

પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી જ્ઞાનવિમળસૂરિ મહારાજે ૩૫૦ ગાથાના સ્તવનના ટપામાં સાક્ષી માટે ઠેર ઠેર હિતોપદેશમાળા ગ્રંથનો ઉપયોગ કર્યો છે. આ જોતાં મને તે ગ્રંથને મેળવવાની-જોવાની અત્યંત ઉત્કંઠા વધી. તે માટે મેં અનેક બંડારોમાં તપાસ કરી તો મારી સામે મોટે ભાગે જૈનેતર ‘હિતોપદેશ’ ગ્રંથ ધરવામાં આવતો, કારણકે આ ગ્રંથ અપ્રકાશિત હોવાના કારણે લોકનો મોટો ભાગ આ ગ્રંથથી તદ્દન અપરિચિત હતો.

વિક્રમસંવત-૨૦૩૮નું અમારું ચાતુર્માસ પાટણ મુકામે થયું. ત્યાં આ. શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી જ્ઞાનમંદિરમાં સંગ્રહ કરાયેલી હસ્તલિખિત પ્રતોમાં આ ગ્રંથરત્નની બે પ્રતો સંગ્રહાયેલી હતી. એક હતી મૂળ અને બીજી હતી સટીક.-મેં આ બંનેય પ્રતો મેળવીને તે ગ્રંથનું વાંચન કર્યું. ગ્રંથની રચના અને તેમાં ગુંથાયેલા ભાવોએ મારા હૃદયને આહ્લાદિત કર્યું. જેમ જેમ તે ગ્રંથ વાંચતો ગયો, તેમ તેમ તેમાં નિરૂપાયેલા વિષયો જોઈને હૃદય પુલકિત બન્યું અને હૃદયના ઊંડાણમાં એક સુંદર વિચાર ધારા પ્રગટ થઈ કે-આ ગ્રંથ જો પ્રકાશમાં લાવવામાં આવે તો અનેક ભવ્યાત્મોએને માટે ઘણો જ ઉપકારક બને ! આ વિચારથી તેની એક સુંદર નકલ કરી. ત્યારબાદ સટીક પ્રતના આધારે યથાશક્ય શુદ્ધ કરી અને તેનો ગુજરાતી અનુવાદ પણ પૂ. પં. શ્રી વિચજીજી વિજયજી ગણિવર પાસે તૈયાર કરાવ્યો, જેના પરિણામે આ ગ્રંથ આજે પ્રકાશમાં આવી રહ્યો છે, એમ કહું તે કરતા પણ આ ગ્રંથરત્નનો પ્રકાશ આપણા સુધી પહોંચી શક્યો અને આપણા સૌના આત્માને પ્રકાશિત કરી રહ્યો છે, તેમ કહેવું વધુ ઉચિત જણાય છે.

હિતોપદેશમાળા ગ્રંથરત્નનો પરિચય :-

આ ગ્રંથરત્નના પ્રારંભમાં ગ્રંથકારશ્રીએ મંગળાચરણ કરીને ભવ્યજીવોને જૈનસિદ્ધાંત સાગરમાંથી ઉદ્દ્યુત કરેલ હિતોપદેશામૃત આપવાની પ્રતિજ્ઞાને

હિતકારક માર્ગ દર્શાવતાં ફરમાવ્યું છે કે-૧-સુવિશુદ્ધ સમ્યક્ત્વ, ૨-ઉત્તમ ગુણોનો સંગ્રહ અને ૩-દેશવિરતિ તથા ૪-સર્વવિરતિ, આ ચાર ગુણોમાં પ્રબળ પુરૂષાર્થ કરવો એ જ પરમ હિતકારક માર્ગ છે.

ક્રમશઃ આ ચારેય ગુણોનું વિસ્તારથી વર્ણન કરતાં સમ્યક્દર્શન ગુણને પામવા માટે મિથ્યાત્વની અનર્થકારકતા વર્ણવી તેનો ત્યાગ કરવાનો અને સમ્યક્દર્શન ગુણને સ્વીકારવાનો ઉપદેશ આપ્યો છે.

અધિકારી આત્મા જ સમ્યક્ત્વ પામી શકે. સમ્યક્ત્વના અધિકારી બનવા માટે તેર ગુણોની આવશ્યકતા ઉપર ભાર મૂકીને તે તેર ગુણોનો નામોલ્લેખ કર્યો છે. (ગાથા ૧૨ થી ૧૪.)

ત્યાર બાદ ગાથા ૧૫ થી ૨૧ માં સમ્યક્ત્વનું લક્ષણ અને તેના મહિમાને વર્ણવ્યો છે. ગાથા ૨૨ થી ૩૦ માં સમ્યક્ત્વના પાંચ દોષ, પાંચ લક્ષણ અને પાંચ ભૂષણનું વર્ણન કર્યું છે.

સમ્યક્ત્વ રત્ન પણ ગુણોનો સમુદાય હોય તો જ શોભી શકે છે. તેથી તે માટેના આવશ્યક અગ્યાર ગુણોનું વર્ણન વિસ્તારથી ક્રમશઃ કર્યું છે. તેમાં દાન ગુણમાં અભયદાન, અનુકંપાદાન, જ્ઞાનદાન અને ભક્તિદાનનો સમાવેશ કરીને જ્ઞાનદાનમાં પાંચ જ્ઞાનનું વર્ણન કર્યું છે. (ગા.-૧૫ થી ૪૧)

ભક્તિદાનમાં જિનમંદિર આદિ સાતક્ષેત્રોનું વિસ્તારથી નિરૂપણ કર્યું છે. તેમાં જિનમંદિરના નિર્માણ માટે શાસ્ત્ર-વિધિ ઉપર ખૂબ ભાર મૂકીને દાનગુણની સમાપ્તિ કરી છે. (ગાથા ૪૨ થી ૧૬૬)

વળી શીલગુણનું વર્ણન કરતાં કહ્યું છે કે-દાનગુણ પણ શીલ વિના શોભતો નથી, પરંતુ શીલ પાળવું ઘણું જ દુષ્કર છે. જે આત્મા શીલને વિશુદ્ધ ભાવથી પાળે છે તે આત્મા જ કલ્યાણ-સાધી શકે છે. તથા કામની ભયંકરતા વર્ણવતાં લખ્યું છે કે-શાસ્ત્રની વિચારણા કરવાનો પ્રસંગ ઉભો થાય ત્યારે શાસ્ત્રના અભ્યાસ વિનાના આત્માએ પશુ જેવા દેખાય છે, પરંતુ કામનું આક્રમણ આવે ત્યારે તો પંડિતો અને અપંડિતો એ બન્નેય પશુ જેવા દેખાય છે. એક હૃદયવેધક રમૂજ રજુ કરતા તેઓશ્રી જણાવે છે કે-“બહારનું કોઈ પણ આક્રમણ આવે તો લોકો બળવાન મનુષ્યનું શરણ સ્વીકારે છે, પણ કામનું આક્રમણ આવે ત્યારે તો લોક અબળા (સ્ત્રી)નું જ શરણ સ્વીકારે છે આ કેવું અપૂર્વ આશ્ચર્ય છે !

ખેદની વાત તો એ છે કે સંસાર છોડીને વનવાસ કરનારા (સંન્યાસી આદિ) પણ કામના પ્રબળ પાશમાંથી બચી શક્યા નથી. કામના પ્રબળ પાશમાંથી જે બચે તે ધન્યવાદને પાત્ર છે અને તેના હૃદયમાં જ ચારિત્ર લક્ષ્મી વિલાસ કરી શકે છે.

વિતરાગ એવા શ્રી અરિહંતદેવોએ સ્થાપેલો શ્રમણુ પ્રધાન ચતુર્વિધ સંઘ પરે-
ખર વિરાગ ગુણુના પ્રતાપે વિશ્વમાં શેભી રહ્યો છે. (ગાથા ૧૭૦ થી ૧૮૪)

ત્રીભ તપગુણુનું વર્ણન કરતાં લખ્યું છે કે-શીલધર્મ પણ તો જ પાળી
શકાય કે જો જીવનમાં તપગુણુ હોય ! આ તપના છ બાહ્ય અને છ અભ્યંતર
એમ બાર પ્રકાર બતાવ્યા છે. શુભ પરિણામથી તો અનિકાચિત કર્મોનો ક્ષય થાય
છે પણ તપનું આચરણુ કરવાથી તો નિકાચિત કર્મોનો પણ ક્ષય થાય છે. તપ
કરવાથી અમંગળો-વિદ્યોનો નાશ થાય છે, ઇન્દ્રિયોનું નિયંત્રણુ થાય છે અને દેવો
પણુ વશ થાય છે, તથા આમર્ષોષધિ વગેરે અનેક લઘિધર્મો પ્રાપ્ત થાય છે.

આવા અનુપમ તપધર્મને શ્રી તીર્થંકરદેવોએ પોતાના જીવનમાં આચર્યો છે
અને જગતના જીવોને તેનો ઉપદેશ આપ્યો છે. આ તપધર્મ રાગાદિ ભાવદોષોનો
નાશ કરનાર હોવાથી એને આદરપૂર્વક જીવનમાં જીવવો જોઈએ. (ગાથા ૧૮૫થી૧૯૮)

એથાં ભાવધર્મનું વર્ણન કરતાં જણાવ્યું છે કે-ભાવ વિનાના દાન, શીલ,
અને તપ એ ત્રણેય કષ્ટાનુષ્ઠાનરૂપ બને છે અને પશુઓના કષ્ટભોગની જેમ અકામ
નિર્જરા જ કરાવે છે.

કરોડો જન્મોમાં કરેલા તપથી જે કર્મોનો ક્ષય નથી થતો, તે કર્મોનો ક્ષય
ભાવધર્મ દ્વારા ક્ષણાર્ધ-અર્ધીક્ષણુમાં થાય છે. સંસારનું કે મોક્ષનું, આશ્રવનું કે
સંવરનું મુખ્ય કારણુ ક્રિયાઓ નથી પણુ શુભાશુભ ભાવ છે. ઇત્યાદિ જણાવીને
ભાવધર્મનો મહિમા ગયો છે. (ગાથા ૧૯૯ થી ૨૧૧)

પાંચમા વિનયગુણુનું વર્ણન કરતાં લૌકિક અને લોકોત્તર એમ બે પ્રકારના
વિનય દર્શાવીને લૌકિક વિનયમાં ૧-લોકોપચાર વિનય, ૨-ભય વિનય, ૩-અર્થ
વિનય અને ૪-કામવિનયનું સુંદર વર્ણન કર્યું છે. અને પાંચ પ્રકારના લોકોત્તર
વિનયમાં ૧-જ્ઞાન વિનય, ૨-દર્શન વિનય, ૩-ચારિત્ર વિનય, ૪-તપ વિનય અને
૫-ઉપચારવિનયનું સુંદર વર્ણન કર્યું છે. શાશ્વત સુખના અભિલાષી આત્માઓ
જ મુખ્યત્વે લોકોત્તર વિનયના અધિકારી છે.

વિનયનો શત્રુ માન કષાય હોવાથી માન કષાયનો વિજય કરનારો આત્મા
જ વિનયગુણુની પ્રાપ્તિ-પાલન અને પરિવર્ધન કરી શકે છે.

“માનાદિ કષાયો સંસારનું મૂળ છે અને ઉચિત સ્થાનમાં કરાયેલો વિનય
મોક્ષનું મૂળ છે.” ઇત્યાદિ વાતો જણાવી છે. (ગાથા ૨૧૨ થી ૨૩૦)

પરોપકાર નામના છઠ્ઠા ગુણુનું વર્ણન કરતાં દ્રવ્યોપકાર અને ભાવોપકારનું
સરસ વર્ણન કર્યું છે.

પરમોપકારી શ્રીજિનેશ્વર દેવોએ દ્રવ્યોપકાર અને ભાવોપકાર કેવો વિશિષ્ટ પ્રકારનો કર્યો તે દષ્ટાંત દ્વારા જણાવ્યું છે. જો કે જડ પ્રાયઃ વાદળ, નદી, વૃક્ષો, અગ્નિ, વાયુ આદિ પદાર્થો અનેક કષ્ટો સહન કરીને જગત ઉપર વિશિષ્ટ ઉપકાર કરે છે તો પછી ચૈતન્યગુણવાળા મનુષ્યે કેવો ઉપકાર કરવો જોઈએ ? આ સ્થળમાં ટીકાકારે પણ સમાધાન કરતાં જણાવ્યું છે કે-આ તો કવિઓની કલ્પના જ છે. વાસ્તવિક રીતે તો વાદળ વગેરેને જગત ઉપર ઉપકાર કરવાની બુદ્ધિ હોતી નથી, પણ તેમની તે તે પ્રવૃત્તિઓ તેવા પ્રકારના વિશ્રમ્ભા પરિણામથી જ થાય છે. પરંતુ કવિઓ એ સર્વની સુખકારી સ્થિતિ જોઈને તેઓ જાણે જગત ઉપર ઉપકાર કરતા હોય તેવી ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે. (ગાથા ૨૩૧ થી ૨૬૮)

સાતમા ઉચિતઆચરણ ગુણનું વર્ણન કરતાં આઠ પ્રકારના ઉચિત આચરણ બતાવ્યા છે. ૧-માતા-પિતા, ૨-ભાઈ, ૩-પત્ની, ૪-પુત્ર, ૫-સ્વજન, ૬-ધર્માચાર્ય, ૭-નાગરિકજનો અને ૮-પરતીર્થિઓ પ્રત્યે કેવું ઉચિત આચરણ કરવું જોઈએ એ વાતને છણાવટ કરીને સુંદર રીતે સમજાવી છે. વર્તમાનમાં જ્યારે ઉચિત આચરણ ઘટી રહ્યું છે, ત્યારે આ વિષય વર્તમાન કાળના જીવે માટે ઘણો જ માર્ગદર્શક અને ઉપકારક નિવડે તેમ છે. આથી આ વિષયને શાંતચિત્તથી મનન-પૂર્વક વાંચવો જરૂરી જણાય છે. (ગાથા ૨૬૯ થી ૩૨૯)

આઠમા દેશાદિવિરક્ત્યાગ નામના ગુણના વર્ણનમાં ૧-દેશવિરક્ત, ૨-રાજ્ય વિરક્ત, ૩-લોકવિરક્ત, અને ૪-ધર્મવિરક્ત એમ ચાર પ્રકારના વિરક્ત કાર્યોની વિગત-વાર સમજ આપી છે અને તેના દ્વારા થતા અહિંતનું વર્ણન કરીને તેનો ત્યાગ કરવાનો ઉપદેશ આપ્યો છે. (ગાથા ૩૨૦ થી ૩૫૯)

નવમા આત્મોત્કર્ષ-ત્યાગ નામના ગુણનું વર્ણન કરતાં આત્મોત્કર્ષને (અભિમાન-આપબકાઈને) આધીન થયેલા આત્માની માનસિક અવસ્થા અને બાહ્ય વ્યવહાર વગેરે કેવા હોય છે, તેથી તેના આત્માને આજીવનમાં અને પરલોકમાં કેવું નુકસાન થાય છે તે જણાવ્યું છે.

“તમે ગર્વ શાના કરો છો ? તમે ગર્વ કરવા જેવું એવું શું કર્યું છે,” ? ઇત્યાદિ કહ્યા બાદ જણાવે છે કે આત્મોત્કર્ષ દોષ આત્માએ આદરેલી આવશ્યક ક્રિયાઓ, વીરાસન આદિ કાયકૂલેશ, શ્રુતજ્ઞાન, શીલ, તપ, જપ, આદિ ધર્માનુષ્ઠાનોને નિષ્કળ બનાવે છે. (ગાથા ૩૬૦ થી ૩૭૬)

એક બહુ જ સુંદર વાત રજૂ કરતાં કહ્યું છે કે-ચતુર માણસો ‘આ નિંદક છે’ એવા કલંકથી બચવા ભલે પરનિંદા ન કરતા હોય, પણ કુશળતાપૂર્વક જો તેઓ

આત્મશ્લાઘા કરતા હોય તો માની જ લેવું કે વાસ્તવમાં તે પરનિંદા જ કરી રહ્યા છે. (ગાથા-૩૭૭)

માટે જેઓ આત્મોત્કર્ષ દોષનો ત્યાગ કરીને પ્રશમામૃતથી પોતાના આત્માને સીંચે છે તેવા આત્માઓ જ આ ભવમાં અને પરભવમાં પરમસુખી થાય છે.

દશમા કૃત્ત્વગુણને વર્ણવતાં એક અનુપમ વાત જણાવી છે કે-ઉત્તમ કોણુ ? અને અધમ કોણુ ? એ બન્નેની વ્યાખ્યા કરતાં તમે શા માટે મુંઝાઓ છો ? જેઓ કૃત્ત્વ છે તેઓ જ ઉત્તમ છે અને જેઓ કૃત્ત્વ છે તેઓ જ અધમ છે. (ગાથા-૩૮૨)

પૃથ્વી કૃત્ત્વપુરુષોને ધારણુ કરવાના કારણે રત્નધરા કહેવાય છે અને કૃત્ત્વ પુરુષોને ધારણુ કરવાના કારણે મેદિની કહેવાય છે. (ગાથા ૩૮૩)

માટે જ ભગવાનને પ્રાર્થના કરતાં કહ્યું છે કે-હે ભગવન્ ! જે આપની પાસેથી માગેલું મળતું હોય તો એક જ વસ્તુ માગું છું કે-ભલે હું કોઈનો ઉપકાર કરવા કે બદલો વાળવા સમર્થ ન બનું, પણ કૃત્ત્વ તો ક્યારેય પણ ન જ થાઉં ! (ગાથા-૩૮૫)

“કૃત્ત્વનતા દોષને કારણે તો આત્માના પોતાના જ ગુરૂતા ગુણનો નાશ થાય છે. શ્રી તીર્થંકર ભગવંતો પણ કૃત્ત્વગુણના પ્રભાવે તીર્થને નમસ્કાર કરે છે.” ઈત્યાદિ જણાવીને કૃત્ત્વગુણનું સુંદર વર્ણન કર્યું છે. (ગાથા-૩૯૦)

અગ્યારમા અભિનિવેશત્યાગ નામના ગુણનું વર્ણન કરતાં જણાવ્યું છે કે-
આત્મામાં પ્રગટ થતા ગુણસમુદાયને રોકવાનું કાર્ય અભિનિવેશ (મિથ્યાત્વ) કરે છે. જેના હૃદયમાં અભિનિવેશનું ઝેર રહેલું હોય તેના ઉપર ગુરૂનાં વચનોનો મંત્ર પણ અસર કરી શકતો નથી. આચરેલું કષ્ટકારી ધર્માનુષ્ઠાન, તીવ્રતપ, નિર્ભળ કોટિનું શીલ અને શ્રુતજ્ઞાન પણ અભિનિવેશના કારણે નાશ પામે છે.

ચારિત્રરૂપ જહાજની સહાયથી સંસાર-સાગરના કિનારે આવેલા આત્માને પણ અભિનિવેશરૂપ કલ્લોલની હારમાળા મધદરિયામાં ફેંકી દે છે.

“અભિનિવેશ દોષને કારણે જ પ્રાણી મોક્ષમાર્ગ સ્વરૂપ નિર્ગ્રંથ પ્રવચનનો ત્યાગ કરીને સંસાર અટવીમાં ભટકી મરે છે” ઈત્યાદિ વાતો સમજાવીને જિંદો ખેદ વ્યક્ત કર્યો છે. શ્રી જિનમતને ન પામેલા જીવો કદાગ્રહને આધીન હોય તેમાં નવાઈ નથી, પણ જિનમતને પામેલા આત્માઓ પણ કદાગ્રહને આધીન હોય, તેમાં તો મોહનો જ મહિમા છે ને ?

જૈનશાસ્ત્રોનાં યથાર્થ રહસ્યોને જાણ્યા વિના જ વ્યાખ્યાનની પાટ ઉપર ખેસીને ઉન્માદને વશ થયેલા વ્યાખ્યાતાઓ જે ઉન્માર્ગની પ્રરૂપણા કરે છે, તે પણ આ અભિનિવેશનો જ વિલાસ છે. એમ જણાવીને એનાથી બચવાનો ઉત્તમ ઉપદેશ આપ્યો છે. (ગાથા-૩૬૨ થી ૪૦૭)

ત્યાર બાદ ત્રીજા વિરતિદ્વારનું વર્ણન કરતાં દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિ એમ વિરતિના બે ભેદ દર્શાવીને દેશવિરતિમાં બાર વ્રતોનું અને બાર વ્રતોના અતિચારોનું વર્ણન કર્યું છે.

સર્વવિરતિનું વર્ણન કરતાં પાંચ મહાવ્રતો, પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિરૂપ અષ્ટ પ્રવચનમાતાનું વર્ણન કરીને મુનિજનોને પ્રમાદનો વિજય કરવાનો ઉપદેશ આપતાં કહ્યું છે કે- આ પ્રમાદ જ સંયમી આત્માઓને સંયમથી ભ્રષ્ટ કરનાર છે. અગ્યારમા ગુણુસ્થાનકે પહોંચીને વિતરાગ દેશનો અનુભવ કરનારા આત્માઓને પણ આ પ્રમાદે જ પટકચા છે.

વિનાશના આરે રહેલો આ પ્રમાદ, પણ કષાયોના અવલંબનથી જ પુનર્જીવનને પ્રાપ્ત કરે છે માટે પ્રમાદનો વિજય પ્રાપ્ત કરવા ઉદ્યત થયેલા મુનિએ આ કષાયોને જીતવા જોઈએ. આ ક્રોધ, માન, માયા, લોભ તે પણ સંબલન આદિ ચાર ચાર પ્રકારના છે આત્માને તેણે કેવું કેવું નુકસાન કર્યું છે ? આત્માના ભાવપ્રાણોને કેવી રીતે ગુંગળાવ્યા છે ? ઈત્યાદિ વર્ણવીને તેઓ અંતિમ ઉપદેશ આપતાં જણાવે છે કે આ વિશ્વમાં જે કાંઈ પણ દુઃખ દેખાય છે તેનું મૂળ કષાયવૃદ્ધિ છે અને જે કાંઈપણ સુખ દેખાય છે તેનું મૂળ કષાય-હાનિ છે. આથી “કષાયોને મૂળમાંથી ખતમ કરી જીવમાત્ર પ્રત્યે મત્રાભાવ કેળવીને પાપકર્મથી વિરામ પામે અને આ હિતોપદેશમાં સદાય રમણુતા કરો” એવો ઉપદેશ આપી ગ્રંથકારશ્રીએ પોતાના ગુર્વાદિનું નામ આપવા પૂર્વક પોતાનો નામોદ્લેખ કર્યો છે.

આ ગ્રંથરચનામાં દ્વાદશાંગીથી વિરૂદ્ધ તથા પૂર્વાચાર્યના આશયથી વિરૂદ્ધ કંઈ પણ લખાયું હોય તો તે માટે શ્રુતધરો પાસે ક્ષમા યાચી છે અને તે ભૂલો સુધારવા વિનંતિ કરી છે.

અંતમાં મેરૂપર્વતના શિખર ઉપરના જ્વનમંદિરો જ્યાં સુધી સ્થિર રહે ત્યાં સુધી આ ગ્રંથ પણ વિજયવંતો રહો તેમ જણાવીને પાંચસો પચ્ચીસ ગાથાની સંખ્યાવાળો આ ગ્રંથ સાંભળનારા, ભણનારા, સ્વાધ્યાય કરનારા અને ચિંતન કરનારા ભવ્યાત્માઓનું કલ્યાણ કરનારો થાઓ. એવી શુભાભિલાષાને પ્રગટ કરીને આ ગ્રંથની સમાપ્તિ કરી છે.

શ્રી હિતોપદેશમાળા ગ્રંથમાં આવતાં તે તે વિષયનાં દૃષ્ટાંતો :-

ગાથા	વિષય	દૃષ્ટાંત
૨૯	પ્રવચનભક્તિ	શ્રી સંભવનાથ સ્વામી
૬૨	જીવહિંસા	મૃગાપુત્ર 'લોહિયા'
૬૬	જીવહયા	ભીલ
૭૫	અનુકંપાદાન	સોમદત્ત
૧૦૫	વિધિપૂર્વક શ્રુતઅહણ્ય	આ. શ્રી આર્યરક્ષિત સૂરિ મ.
૧૦૫	„ શ્રુતદાન	આ. શ્રી વંજસ્વામી મ.
૧૧૫	શ્રુતજ્ઞાનની અવજ્ઞા	માસતુષ મુનિ
૧૩૩	સુપાત્ર દાન	બાહુ મુનિ, પુષ્પચૂલા સાધ્વી, મૂળદેવ શ્રાવક અને ચંદનબાળા શ્રાવિકા
૧૪૭	જિનવચનામૃતપ્રવણ્ય	રોહિણીયો ચોર, ચિલાતી પુત્ર
૧૬૨	જિનમંદિર નિર્માણ્ય	ભરત ચક્રવર્તિ
૧૬૮	જિનબિંબ „	સુવર્ણકાર કુમારનંદી
૧૮૪	શીલ પાલન	શ્રી સ્થુલભદ્ર સ્વામી, રાજમતી સાધ્વી, સુદર્શન શ્રાવક, સુભદ્રા શ્રાવિકા
૧૯૮	તપશુણ્ય	બળદેવ મુનિ, બ્રાહ્મી સાધ્વી, આનંદ શ્રાવક, અને સુન્દરી શ્રાવિકા
૨૦૭થી	ભાવશુણ્ય	બાહુબલી મુનિ, મૃગાવતી સાધ્વી,
૨૧૦		ઈલાચિ કુમાર, અને કનકવતી
૨૨૯	વિનય	અભયકુમાર
૨૬૮	દ્રવ્ય-ભાવોપકાર	મુનીન્દ્ર રાજના પુત્રો
૪૪૪	દેશવિરતિપાલન	ચેટક મહારાજ

શ્રીહિતોપદેશમાળા ગ્રંથકર્તાનો પરિચય :-

હિતોપદેશમાળા ગ્રંથના રચયિતા આચાર્ય શ્રી પ્રભાનંદ સૂરિ મહારાજનો વિગતવાર પરિચય મળી શક્યો નથી. પરંતુ ઉપલબ્ધ સાધનોના આધારે નિશ્ચિતરૂપે જોડેલો જણાવવા યોગ્ય લાગ્યો તેટલો અહીં રજુ કર્યો છે. જૈન પરંપરાનો ઇતિહાસ ભાગ-૧-૨-૩ બહાર પડેલ છે, તેના બીજા ભાગમાં પત્ર-૩૧ ઉપર આ ગ્રંથના કર્તા તરીકે આ. શ્રી પરમાનંદસૂરિ મ.નું નામ જણાવ્યું છે. તે જ હકીકત મોહનલાલ દલિયંદ દેસાઈ લખેલ જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ પુસ્તકના

પત્ર-૪૦૯ ઉપર પણ એ જ પ્રમાણે દર્શાવ્યું છે. અને વિતરાગ-સ્તોત્ર ગ્રંથની સટીક પ્રતની પ્રસ્તાવનામાં પં. અંબાલાલ પ્રેમચંદ શાહે તથા કેટલાંક હસ્તલિખિત જ્ઞાનભંડારનાં લીસ્ટમાં પણ આ. શ્રી પરમાનંદ સૂરિ મહારાજનું નામ જણાવ્યું છે. પરંતુ આ સ્થાનમાં તે સર્વની એક સરખી ભૂલ થવા પામી છે. એક ખીબા ઉપરથી વિશ્વાસને આધારે ઉતારો કરાયો છે, અગર તો પ્રત્યેકની સખલના થઈ છે. જૈન સાહિત્યકા યુલ્ક ઈતિહાસ ભા-૪ના પત્ર ૧૮૮માં તો ગ્રંથકર્તા તરીકે આ. શ્રી પરમાનંદસૂરિ મહારાજનું નામ દર્શાવીને તેમને નવાંગીવૃત્તિકાર આ. શ્રી અભયદેવસૂરિના શિષ્ય આ. શ્રી દેવભદ્રસૂરિના શિષ્ય તરીકે ઓળખાવ્યા છે. જે વાત કેટલી અસંગત છે તે આગળ વાંચવાથી સમજશે. આમ સખલના થવાનો હેતુ એ જણાય છે કે-દરેકે અથવા પ્રથમ લખનાર વ્યક્તિએ સટીક પ્રતનું છેલ્લું પત્ર જોયું હશે. છેલ્લા પત્રમાં ટીકાકારની પ્રશસ્તિ છે.

ટીકાકાર આ. શ્રી પરમાનંદ સૂરિ મ. હિતોપદેશમાળા ગ્રંથના કર્તા આ. શ્રી પ્રમાનંદ સૂરિ મ.ના પૂર્વાવસ્થાના ભાઈ હતા. અને સાધુપણમાં પણ ગુરુભાઈ હતા. એથી ટીકા તથા પ્રશસ્તિ જોવાને કારણે આ પ્રકારનો ભ્રમ થયો હોય તે સંભવિત છે.

હકીકતમાં આ ગ્રંથના રચયિતા આ. શ્રી પ્રમાનંદસૂરિ મહારાજ છે, જે નીચેની બે ગાથા જોવાથી સ્પષ્ટ થાય છે.

+इय अभयदेवमुणिवइ-विणैय सिरिदेवभइसूरिण ।
अनिउणमइहिं सीसेहिं, सिरि पमाणंदसूरीहिं ॥५२१॥
उवजीविऊण जिणमय-महत्थ-सत्थत्थ-सत्थ-सारलवे ।
सपरेसि हिओ एसो, हिओवएसो विणिम्मविओ ॥५२२॥

ટીકાકાર આ. ભ. શ્રી પરમાનંદસૂરિ મહારાજ ટીકાના અંતમાં તથા પ્રશસ્તિમાં જણાવે છે કે :-

૧ નવાંગવૃત્તિકાર આ. શ્રી અભયદેવસૂરિ મહારાજનેની પરંપરામાં થયેલા શ્રી રૂદ્રપદ્મીય ગચ્છના આ. શ્રી અભયદેવસૂરિ મહારાજના પદ ઉપર સ્થાપિત કરાયેલા

+ અર્થ માટે જુવો-પત્ર-૧૪૪

૧- નવાજ્ઞગવૃત્તિકારસન્તાનાય શ્રીરૂદ્રપદ્મીય-શ્રીમદભયદેવસૂરિપદ્મપ્રતિષ્ઠિતશ્રીમદેવમદ્રસૂરિ-શિષ્યાવતંસશ્રીપ્રમાનદાચાર્યસોદર્યપણ્ડિતશ્રીપરમાનન્દવિરચિતે હિતોપદેશામૃતવિવરણે સર્વવિરત્યાહ્યં, ચતુર્થમુલ્હારં સમાપ્તમિતિ મદ્રમ્ । તત્સમતૌ સમાપ્તમિદં હિતોપશામૃતવિવરણમિતિ ।

આ. શ્રી દેવભદ્રસૂરિ મહારાજના શિષ્યોમાં શિરોમણિ આચાર્ય શ્રીપ્રભાનંદસૂરિ મહારાજના બાધવ પંડિત શ્રી પરમાનંદસૂરિ વિરચિત શ્રી હિતોપદેશામૃત નામની ટીકામાં સર્વવિરતિ નામનું ચોથું દ્વાર પુર થયું. આ રીતે હિતોપદેશામૃત નામનું વિવરણ પુર થયું.”-૧

૨“ચાંદ્રકુળમાં ચારિત્રગુણથી નિર્મળ એવા શ્રીઅભયદેવસૂરિ નામના આચાર્યદેવ થયા. જ્યેષ્ઠોશ્રીનો યશોદેહ નવાંગીવૃત્તની રચનાના યોગે આજે પણ જગતમાં વિદ્યમાન છે.”૧

૩“તેઓશ્રીની પરંપરામાં થયેલા આ. શ્રી જિનવલ્લભસૂરિ મહારાજ પોતાના ગુણ સમુદાયથી તે રીતે વિશ્વમાં વિખ્યાત થયા કે જેથી સંયમી (સાધુ)ઓના સમુદાયમાં અને પંડિત પુરુષોમાં આજે પણ તેઓ અગ્રગણ્ય છે.”-૨

૪“તેઓશ્રીના વંશના વિભૂષણ સમા તથા દુષ્કાળના પ્રભાવે મૂર્છાવશ થયેલ મુનિઓના વ્રતોને જીવિત કરવા માટે ઔષધ તુલ્ય અને નિઃસીમ પુણ્યલક્ષ્મીના આધાર-ભૂત એવા આચાર્યશ્રી અભયદેવસૂરિ નામના ગુરુવર થયા. તેઓ (સ્વર્ગવાસી બનતાં તેઓ)થી વિખુટા પડેલા તેમના ગુણો તેમના જેવો જ અનુપમ આશ્રય શોધવા દશે ય દિશામાં ફરી રહ્યા છે. અર્થાત્ વર્તમાનમાં તેમના જેવા ગુણુવાન્ આચાર્ય કાઈ નથી અને તેમના ગુણોનો યશ દશેય દિશામાં ફેલાઈ ગયો છે.”-૩

૫“તેઓના પટ્ટના આભૂષણ ૩૫ આ. શ્રી દેવભદ્ર નામના મુનિપતિ આજે પણ વિજ્ય પામે છે, કે જેઓના વચનો વિષમ એવા વિષય-વિકારો ૩૫ રોગોથી સંનિપાત થાય ત્યારે રસાયણનું કામ કરે છે અર્થાત્-તેઓના વચનો વિષય-વિકારોનો વિનાશ કરે છે.”-૪

૨-ચાન્દ્રે કુલેડસ્મિન્નમલશ્ચરિત્રેઃ, પ્રમુર્ભૂવાભયદેવસૂરિઃ ।

નવાંગવૃત્તિછલ્લો યદીય-મદ્યાપિ જાગર્તિ યશઃશરીરં ॥૧॥

૩-તસ્માન્મુનોંદુ જિનવલ્લભોડય, તથા પ્રથામાપ નિજ્જુર્ણોઘૈઃ ।

વિપશ્ચિતાં સંયમિનાં ચ વર્ગે, ધુરીણતા તસ્ય યથાડધુનાપિ ॥૨॥

૪-તેષામન્વયમખ્ડનં સમભવત્ સંજીવનં દુઃષમા-

મુર્ચ્છાલસ્ય મુનિવ્રતસ્ય ભવનં નિઃસીમપુણ્યશ્રિયઃ ।

શ્રીમન્તોડમયદેવસૂરિગુરવસ્તે યદવિયુક્તૈર્ ગુર્ણે-

દ્રૃષ્ટું તાદૃશમાશ્રયાન્મહો દિવ્ચક્રમાક્રમ્યતે ॥૩॥

૫-યતિપતિરિહદેવમદ્રો-નામા જયતિ તદીયપદાવતંસઃ ।

દૃષ વિષયવિષરોગસન્નિપાતે, દઘતિ રસાયનતાં-વર્ચાસિ યસ્ય ॥૪॥

૭“તેઓના શિષ્યરત્ન આચાર્ય શ્રી પ્રભાનંદ સૂરિ મહારાજ છે, કે જેઓ પ્રતિભાના સમુદ્ર છે, સમસ્ત શાસ્ત્રોરૂપ સાગરનું પાન કરવાને કારણે અગસ્તિ મુનિ જેવા છે, તેમજ કવિત્વ, વક્તૃત્વ અને નિરૂક્તિના કોશ જેવા છે.”-૫

આ રીતે ટીકાકાર આચાર્ય શ્રી પરમાનંદ સૂરિ મહારાજે અંતકારનો તથા તેમની પરંપરાનો પરિચય આપેલ છે.

વધુમાં આ.શ્રી પ્રભાનંદસૂરિ મહારાજે વિતરાગ-સ્તોત્ર અંતની વૃત્તિની રચના પણ કરી છે, જે વાંચતાં જ ભગવદ્ભક્ત હૃદય ભાવોમિથી પરિપ્લાવિત બન્યા વિના રહેતું નથી. તે વૃત્તિ-અંતની પ્રશસ્તિ પણ ઉપર મુજબ જ છે. એમાં ચોથા અને પાંચમા શ્લોકમાં તદ્વાવત નીચે મુજબ છે.

૮“તેઓશ્રીના પદ્મલંકાર મુનિપતિ આચાર્ય શ્રી દેવભદ્ર નામના થયા, જેઓની વાણી જગતના ભાવરોગોને દૂર કરવા રસાયણ જેવી હતી.”-૪

૯“તેઓની પાઠે પ્રતિભાસમુદ્ર આ. શ્રી પ્રભાનંદમુનીશ્વર થયા કે જેમણે વિતરાગ-સ્તવની દુર્ગપદ્મપ્રકાશ નામની વૃત્તિ રચી છે.”-૫

આ પ્રશસ્તિ તેઓશ્રીએ નહિ પણ મુનિ હર્ષચંદ્ર ગણિએ લખી છે તેમ નિશ્ચિતરૂપે લાગે છે. કારણકે તેઓ પોતા પોતાને માટે ‘પ્રતિભાસમુદ્ર’ એવું વિશેષણ લગાડે એ અસંભવિત જણાય છે. આ વિચારણાને તે પદ્ધતિના છઠ્ઠા શ્લોકનો આધાર મળી રહે છે જે આ પ્રમાણે છે,-

“આ પ્રમાણે એકવીશ સો પચ્ચીશ (૨૧૨૫) શ્લોક પ્રમાણ આ (વિતરાગ-સ્તોત્રવૃત્તિ) પ્રબંધ છે. જે પ્રથમ આદર્શ (નકલ)માં મુનિશ્રી હર્ષચંદ્ર નામના ગણિએ લખ્યો છે.”

6-સમસ્તશાસ્ત્રામ્બુધિકુમ્ભજન્મા, કવિત્વવક્તૃત્વ નિરુક્તિકોશઃ ।

શિષ્યસ્તદીય પ્રતિભાસમુદ્રઃ, શ્રીમન્પ્રમાનન્દ મુનીશ્વરોઽસ્તિ ॥૫॥

—હિતોપદેશમાહાત્મિકાપ્રશસ્તિ ।

7-યતિપતિરથ દેવમદ્રનામા, સમજનિ તસ્ય પદાવત્સદેશ્યઃ ।

દધુરધરિતભાવરોગયોગા જગતિ રસાયનતાં યદીયવાચઃ ॥૪॥

તદીયપદ્મટે પ્રતિભાસમુદ્રઃ, શ્રીમાન્ પ્રમાનન્દમુનીશ્વરોઽમૃત ।

સ વિતરાગસ્તવનેષ્વમીષુ, વિનિર્મમે દુર્ગપદ્મપ્રકાશમ્ ॥૫॥

9-एवं सपादशतयुतविंशतिशतपरिमितः प्रबन्धोऽयम् ।

लिखितः प्रथमादर्षे गणिना हर्षेन्दुना शमिना ॥६॥

—વિતરાગસ્તોત્ર-દુર્ગપદ્મપ્રકાશવૃત્તિ ।

આ બધું જોતાં આ ગ્રંથના રચયિતા આ. શ્રી પ્રભાનંદ સૂરીશ્વરજી મહારાજ છે એ વાત નિશ્ચિત થાય છે. વળી તેઓ નવાંગવૃત્તિકાર આ. શ્રી અભયદેવસૂરિ મહારાજની પરંપરામાં થયેલ આચાર્ય શ્રી અભયદેવસૂરિ મહારાજના શિષ્ય આ. શ્રી દેવભદ્રસૂરિ મહારાજના શિષ્ય હતા અને આ. શ્રી પરમાનંદસૂરિ મહારાજના વડિલબંધુ હતા એ વાત પણ નિશ્ચિત થાય છે. આ. શ્રી દેવભદ્રસૂરિ મહારાજ નવાંગી-વૃત્તિકારના સીધા શિષ્ય નહિ પણ નવાંગીવૃત્તિકાર આ. શ્રી અભયદેવસૂરિ મહારાજની પરંપરામાં થયેલ આ. શ્રી અભયદેવસૂરિ મહારાજના શિષ્ય હતા.

વધુમાં ટીકાની પ્રશસ્તિ જોતાં એ પણ નિશ્ચિત થાય છે કે તે સમયે તેમના ગચ્છાધિપતિ ભટ્ટારક આ. શ્રી. સોમસુંદરસૂરિ મહારાજ હતા અને ભટ્ટારક આ. શ્રી મુનિસુંદરસૂરિ મ. ભટ્ટારક આ. શ્રી જયચંદ્રસૂરિ મ. ભટ્ટારક આ. શ્રી ભુવન સુંદરસૂરિ મ, ભટ્ટારક આ. શ્રી જિનસુંદરસૂરિ મ, અને મહોપાધ્યાય શ્રી જિન-કીર્તિગણિ વગેરે તેઓના વડીલો અને સહવર્તિઓ હતા. +

તેઓશ્રી જે રૂદ્રપલ્લીય ગચ્છના હતા, તે રૂદ્રપલ્લીય ગચ્છની સ્થાપના આ. શ્રી જિનશેખરસૂરિ મહારાજે સં. ૧૨૦૪માં કર્યાનો ઉલ્લેખ છે. પણ 'અશ્રોતર રતનમાળા'ની વૃત્તિની પ્રાંત પ્રશસ્તિમાં અને આ. શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી કૃત 'સમ્યક્ત્વ સમતિ' ગ્રંથની આ. શ્રી સંઘતિલકસૂરિજીએ રચેલી વૃત્તિની પ્રશસ્તિમાં^૧ પણ રૂદ્રપલ્લીય ગચ્છની સ્થાપના શ્રી અભયદેવસૂરિજીએ કે-જેમણે સં. ૧૨૭૮માં 'જયંતવિજય' કાવ્યની રચના કરી હતી અને જેમને કાશીના રાજ તરફથી 'વાદિસિંહ'નું બિરુદ મળ્યું હતું,^૨ તેમણે કર્યાનો ઉલ્લેખ છે. તેને જ પુષ્ટિ આપતો ઉલ્લેખ ઉપાધ્યાય શ્રીધર્મસાગરજીએ 'પ્રવચન પરીક્ષા' ગ્રંથમાં પણ કર્યો છે.

અમૃત તતઃ કૃતાનન્દઃ પ્રભાનન્દમુનીશ્વરઃ ।

યત્ર પ્રમા-પ્રમા-પ્રમાવા પ્રાપુરુન્નતિમ્ ॥૧૧॥

તસ્યાન્તેવાસિમુલ્યઃ કુમતિમતિતમચ્છન્દમાર્ત્તન્દકલ્પઃ ।

કલ્પદ્વઃ કલ્પિતાર્થપ્રવિતરણવિધૌ શ્રી પ્રભાનન્દસૂરિઃ ॥૧૨॥

+ ગચ્છનાયકમહારકપ્રમુશ્રીસોમસુંદરસૂરિમહારક-શ્રીમુનિસુંદરસૂરિમહારક-શ્રીમત્ શ્રીજયસૂરિ-મહારક-શ્રીભુવનસુંદરસૂરિમહારક-શ્રીજિનસુંદરસૂરિ-મહોપાધ્યાયશ્રીજિનકીર્તિગણિપ્રસાદાત્ શ્રીહિતોપદેશવૃત્તિ સંપૂર્ણા ॥ શુભં ભવતુ ॥

1-જશે ગાહ્વાપ્રવાહઃ સ્ફુરદુરુકમલો રુદ્રપલ્લીયગચ્છઃ ॥

2-જુઓ ગચ્છમતપ્રબન્ધ અને સંઘપ્રગતિ પૃ-૩૪-૩૬

આ. શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિજીએ 'પ્રશ્નોત્તરરત્નમાલા' ગ્રંથની વૃત્તિની પ્રશસ્તિમાં અને આ. શ્રીસંઘતિલકસૂરિજીએ 'સમ્યક્ત્વ સમ્પતિ' વૃત્તિની પ્રશસ્તિમાં આ. શ્રી પ્રભાનંદ સૂરિ મ. ની પ્રશંસા ક્રમશઃ નીચે મુજબ કરી છે :—

આમ તેઓ મહાવિદ્વાન હતા એ તો વિતરાગ સ્તોત્રવૃત્તિની પ્રશસ્તિમાં પ્રયોજેલા 'પ્રતિભાસમુદ્રઃ' અને 'પ્રતિભાભિરામઃ' એ શબ્દોથી પણ બાણી શકાય છે.

શ્રી હિતોપદેશમાં ગ્રંથના સંપાદનમાં ઉપયોગમાં લેવાયેલી પ્રતો :

આ ગ્રંથરત્નનું સંપાદન કરવા માટે મુખ્ય બે પ્રતોનો ઉપયોગ થયો છે, જે બન્નેય પ્રતો આ. શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ જ્ઞાન મંદિરના પાટણના ભંડારની છે જેમાં એક પ્રત મૂળ છે જેનો ડા. નં.—૧૯૭ અને પ્રતનં.—૭૯૨૬ છે.

બીજી પ્રત સટીક છે, પણ પૂરી નથી લગભગ ૪૮૦ શ્લોક સુધી છે. પાઠાંતરો મેળવવા માટે તે પ્રતનો ઉપયોગ કર્યો છે, ટીકાની પ્રશસ્તિ માટે પગથોયાના (સંવેગી) ઉપાગ્રયની સટીક પ્રતનો ઉપયોગ કર્યો છે.,

ઉપરની પ્રત્યેક પ્રતમાં શ્લોક નં. ૭૫-૫છી ૭૭ નંબર છે, વચ્ચે ૭૬ નંબર નથી લા. દ. વિદ્યામંદિરમાં પણ એક મૂળની હસ્તપ્રત છે, જેનો નંબર ૫૮૮૩/૨૯૧૧ છે. પત્ર-૧૨ છે, તેમાં પણ ૭૭ નંબર નથી. પરંતુ ગાથાઓમાં કોઈ જ ફેર નથી ત્રણેય પ્રતમાં એક સરખી ગાથાઓ છે. તેમાં જહ તેણ૦-૭૬ અણુકંપા-૭૬, નજ્જંતિ ૭૮. આ મુજબ છે. પ્રકરણુ જેતાં એક પણ ગાથા છુટેલી જણાતી નથી અને કુલ પરપ ગાથાની સંખ્યા થઈ બચ છે.

દર્શનશુદ્ધિ પ્રકરણુનો પરિચય :—

વિદ્વજ્જનોમાં આ ગ્રંથ અનેક નામથી પ્રસિદ્ધિને પામ્યો છે. જેવાં કે:— ૧-દર્શનશુદ્ધિ-પ્રકરણુ, ૨-^૧સમ્યક્ત્વ પ્રકરણુ, ૩-^૨સમ્યક્ત્વ-સ્વરૂપ પ્રકરણુ, ૪-^૩ઉપદેશરત્નકોશ, ૫-^૪સંદેહવિષોષધિ ગ્રંથ, અને ૬-^૫ચંચરત્ન પ્રકરણુ.

આ ગ્રંથરત્નની રચના પૂર્વાચાર્યકૃત ગ્રંથોમાંથી ગાથાઓનો ઉદ્ધાર કરીને કરવામાં આવી છે.⁺ આ ગ્રંથમાં સમ્યગ્દર્શનના સ્વરૂપને વિશદ જણાવટપૂર્વક સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે.

1-સમ્યક્ત્વપ્રકરણુ પ્રસિદ્ધોડયમર્થઃ । ૩-મર્ગદ્વિત્રિશિકા શ્લોક ૧૨ વૃત્તિ ।

2-હેમચંદ્ર સૂરિ જ્ઞાનમંદિર પાટણનું લીસ્ટ

3-5 જુઓ પત્ર ૧૭૮ ઉપર દર્શનશુદ્ધિ પ્રકરણુ, ગાથા-૨૬૯

6-,, ,, ૧૭૮ ,, ,, ,, -૨૬૭ તથા પરિશિષ્ટ-૩

પ્રથમકારશ્રીએ પ્રારંભમાં મંગલાચરણ કરીને સંક્ષેપથી સમ્યક્દર્શનના સ્વરૂપને રણુ કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરીને સંક્ષેપ કથનનો હેતુ દર્શાવ્યો છે.

સમ્યક્ત્વના સ્વરૂપને જણાવતાં એક વાત એ કરી છે કે—દેવ, ધર્મ, માર્ગ, સાધુ અને જીવાદિ નવ તત્ત્વરૂપ પાંચ તત્ત્વોની યથાર્થ શ્રદ્ધાને ધારણ કરવી તેને સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે. આ પાંચ તત્ત્વોની વિપરીત શ્રદ્ધા કરવી તેને મિથ્યાત્વ કહેવાય. સામાન્ય રીતે અન્યત્ર દેવ, ગુરૂ અને ધર્મ એમ ત્રણ તત્ત્વોની વાત આવે છે જ્યારે અહીં માર્ગ અને જીવાદિ તત્ત્વ આ બેયને પણ તત્ત્વ તરીકે જણાવ્યાં છે અને એ પાંચેય તત્ત્વો ઉપર શ્રદ્ધા કરવી તેને સમ્યક્ત્વ કહ્યું છે. એ અહીં વિશેષતા છે. અન્યત્ર તો ત્રણ તત્ત્વમાં કહેલ ત્રીજા ધર્મતત્ત્વમાં અંતિમ બે તત્ત્વોનો સમાવેશ થઈ જાય છે. અહીં આ પાંચેય તત્ત્વોનું નિરૂપણ વિસ્તારથી કરવામાં આવ્યું છે. (ગા. ૧ થી ૫)

પહેલા દેવ-તત્ત્વનું નિરૂપણ કરતાં, શ્રી તીર્થ કરના આઠ મહાપ્રાતિહાર્ય તથા ચોત્રીશ અતિશયોથી શોભતા અને અદાર દોષથી વર્જિત એવા શ્રી અરિહંત પરમાત્મા હોય છે. તેમના અરિહંત, અરુહંત અને અરહંત એ ત્રણેય નામની યથાર્થ વ્યાખ્યા કરીને તેઓનું નમસ્કાર, વંદન, સ્તવ, પૂજન, અને ધ્યાન કરવાનો ઉપદેશ આપ્યો છે. આવા દેવને સુવર્ણ તુલ્ય અને અન્ય દેવોને પિત્તળ જેવા જણાવી સુવર્ણ-પિત્તળને સમાન માનવાથી બચવાનો ઉપદેશ આપ્યો છે. (ગાથા ૬ થી ૧૫)

શ્રી અરિહંત પરમાત્માની લક્ષિત માટે જિનમંદિરનું નિર્માણ અને તેની વિધિ દર્શાવીને તેના અધિકારી શ્રાવકના સાત ગુણો દર્શાવ્યા છે. (ગાથા ૧૬ થી ૨૧)

ત્યારબાદ જિનબિંબની પ્રતિષ્ઠાવિધિ, અષ્ટપ્રકારી પૂજા, વિધિનું મહત્ત્વ, વંદન-વિધિ, પાંચ અભિગમ, દશત્રિક, આશાતનાનું વર્જન, આદિ જણાવીને દેવ-દ્રવ્યના રક્ષણ અને ભક્ષણ કરનારને થતા લાભ-હાનિનું વર્ણન કર્યું છે. દેવદ્રવ્યની રક્ષા માટે સાધુની તથા શ્રાવકની જવાબદારી ઉપર ભાર મૂકતાં જે કોઈ સાધુ કે શ્રાવક શક્તિ હોવા છતાં દેવદ્રવ્યનો વિનાશ થાય ત્યારે ઉપેક્ષા કરે, તેનો અનંત સંસાર વધે છે અને જે કોઈ રક્ષા કરે તેનો સંસાર અલ્પ થાય છે, યાવત તીર્થ કરપણ્યું પ્રાપ્ત થાય છે એમ જણાવ્યું છે. (ગાથા ૨૨ થી ૬૧)

ખીજા ધર્મતત્ત્વનું વર્ણન કરતાં સામાન્ય રીતે ધર્મની વ્યાખ્યા કરી શ્રાવકના બાર વ્રતોનો નામોલ્લેખ કરી દશ પ્રકારના યતિધર્મનાં નામ દર્શાવ્યાં છે.

આવા ધર્મને પામનારા આત્માઓ સદાય અલ્પ હોય છે, કારણકે તેને માટે વિશિષ્ટકોટિની યોગ્યતા-અધિકાર અનિવાર્ય છે.

જે આત્મા એકવીશ ગુણોથી યુક્ત હોય તે જ આ દેશવિરતિ અને સર્વ-વિરતિરૂપ ધર્મનેા અધિકારી છે માટે એકવીશ ગુણો પણ નામપૂર્વક જણાવ્યા છે. (ગાથા ૬૧ થી ૬૮)

ત્રીજા માર્ગતત્ત્વનું નિરૂપણ કરતાં માર્ગ-પ્રાપ્તિની દુર્લભતા વર્ણવીને શાસ્ત્ર-નિરૂપેક્ષ અનેલા સાધુજનની ઉન્માર્ગપ્રવૃત્તિ અને ઉન્માર્ગોપદેશ તરફ અંગુલી-નિર્દેશ કર્યો છે. તેમાંથી કેટલીક વિગત નીચે મુજબ છે :—

- ૧-સાધુને પણ જિનમંદિર કરવાનો અધિકાર છે,
- ૨-સાધુને દોષિત પણ વસ્ત્ર, પાત્ર, આહાર, પાણી આદિ આપવાં,
- ૩-સુવિહિત મુનિઓ પાસે પ્રતાદિ લેનારને રોકવા,
- ૪-જિનમંદિર તથા જિનબિંબ બનાવવાનો અને જિનપૂજા કરવાનો સાધુનો અધિકાર છે,
- ૫-જિનમંદિરમાં નિવાસ કરવો. ઈત્યાદિ.

ઉપરોક્ત ઉન્માર્ગ-પ્રવૃત્તિ કેટલી અહિતકર અને અયોગ્ય છે, તે વાતને યુક્તિ અને ઉક્તિ દ્વારા સમજાવીને દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવની વાત કરતાં જણાવ્યું છે કે દ્રવ્યસ્તવનો અધિકારી શ્રાવક જ છે, પણ સાધુ નહીં. સાધુ તો ભાવસ્તવનો જ અધિકારી છે. સર્વ સાવધયોગની પ્રતિજ્ઞા કરીને કોઈપણ બાહ્યાનાથી દ્રવ્યસ્તવ કરનારો સાધુ ખરેખર મૂઠ છે. ભાવસ્તવમાં જ દ્રવ્યસ્તવનો સમાવેશ થઈ જાય છે, તે છતાં જેને દ્રવ્યસ્તવ કરવાનું મન થાય છે તેવા સાધુને પરમાર્થથી મુક્તિમાર્ગનું જ્ઞાન જ નથી, એમ કહી શકાય. (ગાથા ૬૯ થી ૮૬)

શાસ્ત્રોમાં આવતા અપવાદિક વિધાનને આગળ કરીને દ્રવ્યસ્તવની પુષ્ટિ કરવા ઈચ્છતા સાધુઓને પણ સારી રીતે સમજાવીને દ્રવ્યસ્તવ તથા ભાવસ્તવના વિષયનો ઉપસંહાર કરતા જણાવ્યું છે કે—“જે આત્મા તપ અને સંયમમાં ઉદ્ભવશીલ હોય તે આત્મા જ ચૈત્ય, કુલ, ગણ, સંઘ, આચાર્ય, પ્રવચન અને શ્રુતના વિષયમાં જે સમયે જે કાર્ય ઉચિત હોય તે સમયે તે કાર્ય કરવાનો અધિકારી છે, પણ ખીજો નહિ.” એમ જણાવીને જે કોઈ શિથીલ હોય તે પોતની શિથીલતાને ધર્મના ઝોઠા નીચે છુપાવવા ઈચ્છતો હોય તો તેને આ પ્રમાણે સન્માર્ગ દર્શાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. (ગાથા ૮૫ થી ૮૮)

કેટલાક ભવાભિનંદી આત્માઓ “શ્રાવકો સમક્ષ સૂક્ષ્મ પદાર્થોતું કથન ન થાય તેમ જે જણાવે છે” તે વાત કેટલી નિર્બળ અને અનુચિત છે તેને શ્રી ભગવતી સૂત્રનો પાઠ આપીને સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે. (ગાથા ૮૯ થી ૯૨)

શિથીલાચારમાં આસક્ત થઈને સન્માર્ગને સમજવા આવેલ ભદ્રિક પારણામી આત્માઓને ઉન્માર્ગ સમજવનારા સાધુઓને દુર્ગતિમાં પડતા બચાવવા સાચી હિતશિક્ષા આપી છે. (ગાથા ૯૩ થી ૯૬)

ગાથા ૯૭ માં કહ્યું છે કે—ધર્મોપદેશક, ધર્મની દેશના અને ધર્મશ્રીતા બે બે પ્રકારના હોય છે. દ્વિવિધ ધર્મોપદેશ :- ૧—પ્રારંભમાં મધુર અને પરિણામે દારણ્ય (ભયંકર), તથા ૨—પ્રારંભમાં કડવો અને પરિણામે હિતકારી હોય છે. દ્વિવિધ ધર્મદેશક :- ધર્મદેશના કરનારા પણ બે પ્રકારના છે :- ૧—પ્રારંભમાં મધુર અને પરિણામે દારણ્ય ઉપદેશ આપે છે અને ૨—પ્રારંભમાં કડવો તથા પરિણામે હિતકારી ઉપદેશ આપે છે. શ્રીતા પણ આ પ્રમાણે બે પ્રકારના છે : ૧—પ્રારંભમાં મધુર અને પરિણામે ભયંકર ઉપદેશ સાંભળે છે, ૨—કટલાક પ્રારંભમાં કડવો અને પરિણામે હિતકારી ઉપદેશને સાંભળે છે. પહેલા પ્રકારના ઉપદેશ-ઉપદેશક અને શ્રીતાઓ ઘણા હોય છે, બ્યારે બીજા પ્રકારના ઉપદેશ-ઉપદેશક અને શ્રીતાઓ હંમેશા વિરલ હોય છે, જે આ વિષમપરિસ્થિતિનો ચિતાર આંજ પણુ વિશ્વમાં સ્પષ્ટ દેખાય છે. (ગાથા—૯૭)

આ પછી સદુપદેશક ગુરુઓની ઉપકારકતા વર્ણવીને વિશેષજ્ઞ ધર્મીમા કદી પણુ ગાડરિયા પ્રવાહની જેમ ગુતાનુગતિક ધર્મ કરતો નથી. તથા તેવા આત્માની સ્થિતિ અને વિચારધારાને રણુ કરીને મોક્ષમાર્ગરૂપ ધર્મના વિષયમાં આગમનું પ્રમાણુ જ માન્ય રાખી શકાય એમ જણાવ્યું છે. (ગાથા ૯૮ થી ૧૦૫)

ગૃહસ્થલિંગ, ચરકાદિ કુલિંગ અને પાસસ્થા આદિ દ્રવ્યલિંગને સંસારનો માર્ગ તથા સુસાધુ, સુશ્રાવક અને સંવિજ્ઞ-પાક્ષિકને મોક્ષમાર્ગ કહ્યો છે.

સમ્યગ્દર્શન, સમ્યક્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્રને મોક્ષમાર્ગ કહ્યો છે તથા મિથ્યા-દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રને ઉન્માર્ગ જણાવીને સમ્યગ્દર્શનાદિની વ્યાખ્યા કરી છે તથા સાધુ અને શ્રાવકના ધર્મનું નિરૂપણુ કર્યું છે. (ગાથા ૧૦૬ થી ૧૧૦)

ત્યાર બાદ આંતર શત્રુઓની વિષમતા જણાવીને તેનાથી બચવા માટે શ્રાવકે કેવી કેવી ભાવનાઓ કરવી જોઈએ તે જણાવીને માર્ગતત્ત્વનું નિરૂપણુ પુરું કર્યું છે. (ગાથા ૧૧૧ થી ૧૧૪)

એથા સાધુતત્ત્વને સમજવતાં અદારદોષો વર્ણવી સાધુ તે દોષોના ત્યાગી હોય તેમ જણાવ્યું છે. સાધુના જીવનનિર્વાહ માટે આવશ્યક આહાર, પાણી, વસ્ત્ર, પાત્ર, વસતિ આદિ કેવાં હોવાં જોઈએ તે જણાવવા ભિક્ષાના બેંતાળીશ દોષોનું વર્ણન કર્યું છે. તે ભિક્ષાને ગ્રહણુ કરવા માટેના ઉત્સર્ગ તથા અપવાદ માર્ગને જણાવીને ક્યારે અને કઈ રીતે કયા આત્માએ ઉત્સર્ગનો કે અપવાદનો આશ્રય કરવો ઈત્યાદિ વાતોને સારી રીતે ચર્ચવામાં આવી છે.

સાધુ કોણ ? તથા અસાધુ કોણ ? વંદનીક કોણ ? અને અવંદનીક કોણ ? વગેરે વાતો ઉપર પણ પૂરો પ્રકાશ પાડ્યો છે. (ગાથા ૧૧૫ થી ૧૪૦)

ત્યાર બાદ આચાર્યની યોગ્યતાને જણાવનારા આચાર્યના છત્રીશ ગુણોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. અહીં એક વસ્તુ જાણવી જરૂરી છે કે-કેવા ગુણોથી યુક્ત ગુરુ શાસ્ત્રોના રહસ્યોને સમજાવવાનો અધિકારી છે. આચાર્યપદ કોને આપી શકાય ? અપાત્રમાં આચાર્યપદ પ્રદાન કરનાર તથા પરીક્ષા કર્યા વિના જ અપાત્રને ધર્મ આપનારા ગુરુ કઈ કોટીમાં ગણાય ? ઈત્યાદિ વાતો જણાવીને સુગુરુના ઉપકારોનું વર્ણન કર્યું છે.

ત્યાર પછી પાંચ પ્રકારના ચારિત્રી, તેમના ભક્તિ-બહુમાન કેવી રીતે કરવા ?, “વર્તમાનમાં પણ ચારિત્ર ધર્મનું અસ્તિત્વ છે,” જે કોઈ તેનો નિષેધ કરે તેને શ્રમણસંઘ બહાર કરવાની ભગવાનની આજ્ઞા છે, અમુક ગુણો ન હોય એટલા માત્રથી ગુરુપણું નથી એમ માનવું અનુચિત છે, વર્તમાનકાળમાં પણ ઉત્તમ ચારિત્રી સાધુઓ વિદ્યમાન છે.” ઈત્યાદિ જણાવીને પાંચ પ્રકારના પાસત્યાદિ અવંદનીક સાધુનું વર્ણન કર્યું છે, તથા પરંપરાનું સ્વરૂપ બતાવીને પરંપરાને નામે આંધળી દોટ ન મૂકતાં તેનો વિવેક કરવાનો ઉપદેશ આપ્યો છે.

આજ્ઞાભ્રષ્ટ સાધુઓ સાથે કોણે કયા સંયોગોમાં કેવો વ્યવહાર કરવો, તે દર્શાવીને ઉત્સર્ગ અને અપવાદનું સુંદર વિવેચન કર્યું છે, છેલ્લે છેલ્લે ઉપસંહારમાં હિતશિક્ષા આપતાં જણાવ્યું કે-વર્તમાનમાં અનુચિત પ્રવૃત્તિ કરનારા જીવોને જોઈને તેમની કર્મપરતંત્રતાને વિચારવી અને શુભ આચરણ કરનારા જીવોને જોઈને તેના પ્રત્યે બહુમાનભાવ ધારણ કરવો એટલું કહીને સાધુતત્ત્વ નામનું ચતુર્થ તત્ત્વ સમાપ્ત કર્યું છે.

પાંચમા નવતત્ત્વરૂપ તત્ત્વનું નિરૂપણ કરતાં જીવાદિ નવ તત્ત્વો ઉપર સુંદર પ્રકાશ પાડ્યો છે. જીવતત્ત્વના વર્ણનમાં જીવના નવ, ચૌદ અને બત્રીશ પ્રકારો, જીવોની આકૃતિ, ઈન્દ્રિયોની શક્તિ, દશપ્રાણ, છ પર્યાપ્તિ, જીવોનો આહાર, જીવોની સંખ્યા, છ લેશ્યા, ચારિત્ર, યોનિ, યોગ, ઉપયોગ, ચૌદ ગુણસ્થાનક, માર્ગણા આદિ વિષયોને સ્પષ્ટ કર્યા છે. બાકીના આઠ તત્ત્વોને સંક્ષેપમાં વર્ણવીને સમ્યક્ત્વ, મિથ્યાત્વ, મિથ્યાત્વની હાજરીમાં જીવની અવસ્થા, સમ્યક્દર્શનનો મહિમા, સમ્યક્દર્શનને પામવાની યોગ્યતા, અને સમ્યક્ત્વનાં પાંચ લક્ષણ જણાવીને કહ્યું છે કે સમ્યક્દષ્ટિ આત્મા પણ ચરણ અને કરણથી વિકળ હોય તો મુક્તિ પામી શકતો નથી. (ગાથા થી ૨૬૨)

આ પછી ચરણસિત્તરી અને કરણસિત્તરી દર્શાવીને, જ્ઞાનગુણ, તપગુણ, અને સંયમ ગુણનું મહત્ત્વ દર્શાવી તેની મોક્ષ કારણતા દર્શાવી છે. (ગા. ૨૬૩ થી ૨૬૫)

છેલ્લે અંધકારશ્રીએ પોતાનો નામોલ્લેખ કરીને અંધરચનાનો હેતુ દર્શાવીને આ અંધમાં મેં લગભગ પૂર્વાચાર્યોએ રચેલી ગાથાઓનો સંગ્રહ કર્યો છે તેમ જળ્યાવીને અંધના ચાર નામો જળ્યાવ્યાં છે અને અંધનો મહિમા ગાયો છે.

પ્રાન્તમાં લવ્યાત્માઓને આ દર્શન શુદ્ધિ અંધને લખાવા, સાંભળવા, જાણવા અને તદ્દનુસાર ધર્માનુષ્ઠાન કરવાનો ઉપદેશ આપીને શાશ્વત સુખના ભોકતા બનવાનો આશિર્વાદ આપ્યો છે.

દર્શનશુદ્ધિ અંધકારશ્રીનો પરિચય :

આ દર્શનશુદ્ધિ અંધની રચના આ. શ્રી ચંદ્રબ્રહ્મસૂરિ મહારાજે કરી છે. જેઓ વડગચ્છના આ. શ્રી સર્વદેવ સૂરિ મહારાજના આઠ આચાર્યોમાં મુખ્ય આચાર્ય શ્રી જયસિંહ સૂરિ મહારાજના શિષ્ય હતા. તેઓશ્રી સમર્થ વિદ્વાન અને વાદી હતા તથા વાદીભસૂરિનું ગિરદ ધરાવતા હતા, વડગચ્છમાં સૌથી મોટા હતા. તેઓ સં-૧૧૪૯માં પોતાના ગચ્છથી જુદા પાંડચા અને સં. ૧૧૫૯ થી નવા પુનમીયા ગચ્છની સ્થાપના કરી હતી. તેઓનો પરિચય આપતાં વૃત્તિકાર આ. શ્રી દેવભદ્રસૂરિ મહારાજ જણાવે છે કે—

^૧ઉચ્ચકોટિના, દહ વિસ્તારવાળા, પૃથ્વીતલમાં પ્રખ્યાત, અને સાધુઓના સમુદાયના સ્થાનભૂત વિશાળ વૃક્ષ જેવો શ્રી કોટિકગણુ છે. શ્લોકિક ગણુરૂપ વૃક્ષમાં લાંબી, ગાઠ છાયાવાળી, સજ્જન પુરુષોના સમૂહથી સ્તવના કરાયેલી, સદાકાળ ફૂળોથી શોભતી અને વિશ્વમાં વિખ્યાત એવી વજ્ર નામની શાખા છે.—૧૩

^૨ તે વજ્રશાખામાં અમૃત સમાન વાણીથી સર્વ પૃથ્વીતલને સંતુષ્ટ કરનારું શુભ આચારથી સમ્યક્ રીતે શોભતું એવું ચાંદ્ર નામનું કુળ વિજય પામે છે.” ૩૪

^૩ તે ચાંદ્રકુળમાં આર્હત શાસનરૂપ વનમાં અદ્વિતીય સ્થાનભૂત, અને વ્યાખ્યાનના અંબરવથી શ્રોતાજનોના અંતઃકરણરૂપ આડીમાં રહેલા પાપો રૂપી પશુઓને ચારે

૧—આસ્તે તુંગો ઘનાભોગઃ, સુપ્રતિષ્ઠો મુવસ્તલે ।

આસ્થાનં દ્વિજસાર્થાનાં, શ્રીકોટિકગણદ્રુમઃ ॥૨॥

૨—તત્રાયતા ઘનચ્છાયાઃ, સુમનઃસ્તોમસંસ્તુતા ।

વૈરશાખાઽસ્તિ વિખ્યાતા, સદૈવ ફલશાલિની ॥૩॥

૩—ગોમિઃ સુઘાવયસ્યામિસ્તર્પિતાશોષમૂતલં ।

તસ્યાં સુવૃત્તસંશોમિ, ચાન્દ્રં વિજયતે કુલં ॥૪॥

૪—અર્હચ્છાસનકાનનૈકવસતિવ્યાંઘ્યાનગુંજારવૈઃ ।

શ્રોતૃસ્વાંતનિકુંજકલ્પમૃગાનુત્રાસયન્ સર્વતઃ ।

બાબુથી ત્રાસ પમાડતાં, વિશેષ ઉન્માદવાળા પ્રતિવાદીઓ રૂપ હાથીઓની હારમાળાને ક્ષોભ પમાડવામાં નિપુણ તથા જ્ય કરવામાં સિંહ જેવા યથાર્થ ખ્યાતિને ધારણ કરનારા શ્રી જ્યસિંહસૂરિ નામના આચાર્ય થયા.

૬“તેઓના શિષ્યરત્ન આ. શ્રીચંદ્રપ્રભસૂરિ મહારાજ થયા, જેઓ અદ્ભૂત ગુણોના નિધિ હતા, ચારિત્રથી શોભતા આત્માઓમાં અગ્રણી હતા, સઘળા શાસ્ત્રોના માર્ગમાં કુશળ બુદ્ધિવાળા હતા, આ કલિકાળમાં લાંબા સમયથી નાશ પામેલા પુરાતન વિધિમાર્ગનો ઉદ્ધાર કરનારા હતા, અને પૃથ્વીતલમાં જેઓની ખ્યાતિ વિસ્તારને પામેલી હતી. તે આ. શ્રી ચંદ્રપ્રભસૂરિ મહારાજે આ દર્શનશુદ્ધિ ગ્રંથની રચના રચના કરી હતી. ૫

આ જોતાં આપણને ગ્રંથકાર પૂ. આ. શ્રી ચંદ્રપ્રભ સૂરિ મહારાજની પરંપરાનો પરિચય મળે છે.

ગ્રંથ ઉપરની વૃત્તિઓ :—

આ ગ્રંથ ઉપર કુલ ત્રણ વૃત્તિઓની રચના થયેલી છે.

૧—આ ગ્રંથ ઉપર આ. શ્રી ચક્રેશ્વરસૂરિ મહારાજે એક અપૂર્ણ વૃત્તિની રચના કરી છે અને આ. શ્રી તિલકપ્રભસૂરિ મહારાજે તે વૃત્તિને પૂર્ણ કરી છે.

૨—પંચસ શ્રીવિમલવિજયજી ગણુએ આ ગ્રંથ ઉપર લઘુવૃત્તિની રચના કરી છે.

૩—પં૦ શ્રી વિમલવિજયગણુના શિષ્ય આ. શ્રી દેવભદ્રસૂરિ મહારાજે આ ગ્રંથ ઉપર વૃત્તિ રચી છે, તથા જનમનગરવાળા હિરાલાલ હંસરાજ નામના શ્રાવકે તેને મુદ્રિત કરી છે, તેમાં પદાર્થો ઘણા છે, દષ્ટાંતો પ્રાય નથી. જ્યારે પહેલી વૃત્તિમાં દષ્ટાંતો પણ ઘણાં આપ્યા છે. આ શિવાય પણ બીજી વૃત્તિઓ હોવાની સંભાવના છે.

આ ગ્રંથના ત્રણેય વૃત્તિકારો આ.શ્રી ચંદ્રપ્રભસૂરિ મહારાજની પરંપરામાં જ થયેલા છે. (જુઓ જૈન પરંપરાનો ઇતિહાસ ભાગ-૨ પત્ર ૪૯૫ થી ૫૦૧) તથા જૈન સાહિત્યકા મૃહદ્ ઇતિહાસ ભા-૪ પત્ર ૨૦૯-૨૧૦-૨૧૬ ‘અહીં કરાયેલાં વિધાનો પરીક્ષણીય છે.’)

પ્રોન્માદિપ્રતિવાદિવારણઘટાવિક્ષોભદક્ષોડમ્ભવ-

તત્ર જયસિંહ ઇત્યવિતથચ્ચ્યાર્તિ દધાનઃ પ્રમુઃ ॥૫॥

5—તચ્છિષ્યઃ સમજાયતાડદ્ભૂતનિષ્ચારિત્રિણામગ્રણીઃ

શાસ્ત્રસ્યાસ્ય વિધાયક, કુશલધીર્નિઃશેષશાસ્ત્રાધ્વનિ ।

હ્રસ્તસ્યેહ ચિરાચ્ચિરન્તનવિષેરુદ્ધારકર્તા કલૌ,

શ્રી ચંદ્રપ્રભસૂરિરિત્યમિધયા ચ્ચ્યાતઃ ક્ષિતૌ સદ્ગુરુઃ ॥૬॥

—આ. શ્રી દેવભદ્રસૂરિકૃતા દર્શનશુદ્ધિપ્રકરણવૃત્તિપ્રશસ્તિઃ ।

અહીં પ્રગટ કરવામાં આવતો આ દર્શનશુદ્ધિ પ્રકરણનો ગુર્જર ભાષાનુવાદ પરમશાસન પ્રભાવક, વ્યાખ્યાન-વાચસ્પતિ, પરમપૂજ્ય આચાર્ય ભગવંત શ્રીમદ્ વિજય રામચંદ્ર સૂરીશ્વરજી મહારાજના શિષ્યરત્ન મુનિરાજશ્રી અનંતદર્શન વિજયજી મહારાજે કરેલ છે.

પંપૂં મહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજે ત્રીજી ‘માર્ગ દ્વાત્રિંશિકા’ની બારમી ગાથાની વૃત્તિમાં ‘સમ્યક્ત્વ પ્રકરણપ્રસિદ્ધાયમર્થઃ ।’ એ રીતે જે આ ગ્રંથનો નિર્દેશ કર્યો છે; તે જોતાં પણ આ ગ્રંથનું મહાત્મ્ય સમજી શકાય છે.

આ ગ્રંથરત્નનું સંપાદન મુખ્યતથા આ.શ્રી દેવભદ્ર સૂરિકૃત વૃત્તિયુક્ત મુદ્રિત પ્રત તથા આ.શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ જ્ઞાનમંદિર (પાટણ)ની એક હસ્તલિખિત પ્રતના આધારે કરેલ છે, જેની સંજ્ઞા. હે. રાખી છે. અને મુદ્રિતની સંજ્ઞા મુ. રાખેલી છે. આ ગ્રંથ છપાયા બાદ લા. દ. વિદ્યામંદિરની ખે પ્રતો પણ જોવામાં આવી. ગાથા-૧૪૪/૨ પાટણની ઉપયોગમાં લેવાયેલી હસ્તપ્રતમાં છે, પણ મુદ્રિતમાં નથી. જ્યારે ગાથા-૧૪૫ મુદ્રિતમાં છે, પણ ઉપયોગમાં લેવાયેલી હસ્તપ્રતમાં નથી.

લાલભાઈ દલપતભાઈ વિદ્યામંદિરની ૨૮૬૯૪ નંબરની પ્રતમાં ૧૪૪/૨ ગાથા નથી. પણ તે ગાથાની વૃત્તિ છે. તેમ જ ત્યાંની ૧૦૦૫૧ નંબરની પ્રતમાં ૧૪૪/૨ તથા ૧૪૫ એમ બંનેય ગાથાઓ છે.

ગાથા-૧૫૩માં ૬ લાઈન છે, તેમાં “સો ગુરુ.....મળિજ્જહ” ત્યાં સુધીની એ લાઈન ફક્ત હેં પ્રતમાં નથી, બાકી મુદ્રિતમાં છે, તેમ જ લા. દ. વિદ્યામંદિરની બંનેય પ્રતોમાં પણ જ એ જ પદો છે.

અને...પ્રાન્તે...

પાટણ નિવાસિ સ્વાધ્યાયરસિક સુશ્રાવક નંદલાલભાઈ (કાંતિભાઈ)ની વિનંતિથી અને પૂજ્યપાદ ગચ્છાધિપતિશ્રીની આજ્ઞાથી આ બંનેય ગ્રંથોનું સંપાદન કરવાની તક મળતાં આ બંનેય ગ્રંથરત્નોનું વારંવાર અધ્યયન કરવાની અને તેના પદાર્થોને વારંવાર વાગોળવાની અનુપમ તક મળી છે.

આ બંનેય ગ્રંથરત્નોના અધ્યયનથી પ્રારંભિને સંપાદન સુધીની મારી પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિઓ પૂર્ણતથા માર્ગસ્થ અને આત્મલક્ષી બની રહે તે માટે પ્રતિપળ મારા આત્માનું રખોપુ કરનાર, મારા પરમ ઉપકારી, માર્ગદાતા, વિશિષ્ટ વિવેકદષ્ટિએ પર-માર્થના જ્ઞાતા, પરમશાસન પ્રભાવક-સંરક્ષક, સુવિશાળ ગચ્છાધિપતિ વ્યાખ્યાન વાચસ્પતિ આચાર્ય ભગવંત શ્રીમદ્ વિજય રામચંદ્ર સૂરીશ્વરજી મહારાજના તથા

+ જુઓ સન્માર્ગદર્શન ભાગ-૨, ઢાળ-૪ ગાથા-૧૦૮ું વિવેચન.

મારા પરમોપકારી જન્મકાળથી જ સંયમધર્મ પ્રત્યેનું પૂર્ણ બહુમાન જગાડી અનેક વિદ્ને વચ્ચે ઢાળશા બની સંયમધર્મની પ્રાપ્તિ કરાવીને મારા જીવનના આંતરિક વિકાશમાં પોતાના મન, વચન અને કાયાની શક્તિઓને સર્વ રીતે સમુચિત પ્રકારે વિનિયોગ કરનાર પૂઠ મુનિ ભગવંતશ્રી ગુણુચશ વિજયજી મહારાજના પવિત્ર ચરણોમાં ભક્તિસભર હૃદયે પૂર્ણ અહોભાવથી નમસ્કાર કરું છું.

આ ગ્રંથરત્નનું આત્મલક્ષી બનીને શાંતચિત્તે અધ્યયન મનન કરવામાં આવે અને એમાં દર્શાવેલા માર્ગે શક્તિમુજબ ચાલવામાં આવે જેથી જરૂર મિથ્યાત્વની મંદતા, સમ્યક્ત્વ, દેશવિરતિ, સર્વવિરતિ, અને અપ્રમત્તદશા વગેરે ગુણુસ્થાનકોની પ્રાપ્તિ સુલભ બને પરિણામે સર્વકર્મોનો ક્ષયકરી આપણા સૌને આત્મા સિદ્ધિપદનો ભોક્તા બને એવી શુભાભિલાષા સાથે વિરમુ છું.

દિ. કા. વ-૪ શુક્રવાર
વિજયદાનસૂરિ જ્ઞાન મંદિર
કાળુપુર રોડ અમદાવાદ-૧

પ૦પૂ૦ તપસ્વી, ગુરુભક્તિ પરાયણુ મુનિ
ભગવંતશ્રી ગુણુચશ વિજયજી મહારાજનો
વિનેય મુનિ કીર્તિચશ વિજય

विषयानुक्रम

विषय	पत्र नं.
प्रकाशकनी वात	३
संपादकनी दृष्टिमांथ्र अने ग्रंथकार प	
विषयानुक्रम	२५
हितोपदेशभाषा प्रकरण	
मंगलाचरण	१
सभ्यकृतवो अधिकारी आत्मा	३
सभ्यकृत	४
सभ्यकृतवना पांय दोषो	५
सभ्यकृतवनां पांय लक्षणे	५
सभ्यकृतवनां पांय लूषणे	६
गुणो नो भडिमा	७
दान गुण	८
१-अलयदान	८
२-अनुकंपादान	१४
३-ज्ञानदान	१५
मतिज्ञान	१६
श्रुतज्ञान	१६
अवधिज्ञान	१७
मनः पर्यवज्ञान	१८
केवणज्ञान	१९
४-लक्ष्मिदान	२३
साधु-साध्वी	२४
आपवादिक दानविधि	२४
श्रावक-आविका	२७
जिनागम	२८
जिनमंदिर	३१

विषय	पत्र नं.
जिनमंदिर निर्माणो	लाभ ३२
विधिनी अनिवार्यता	३३
विधितुं भडत्व	३४
शील गुण	३५
तप गुण	३८
षड्विध व्याहृतप	३९
षड्विध अभ्यंतरतप	३९
तपधर्मो भडिमा	३९
भावगुण	४१
विनयगुण	४३
विनयनी व्याख्या	४३
विनयना प्रकार	४४
१-लोकोपचार विनय	४४
२-लय विनय	४४
३-अर्थविनय	४४
४-कामविनय	४४
लोकोत्तर विनय	४५
१-ज्ञानविनय	४५
२-दर्शन विनय	४५
३-आरित्र विनय	४५
४-तपविनय	४५
५-उपचार विनय	४५
परोपकारगुण	४७
श्रीजिनेश्वरो नो द्रव्योपकार	४९
श्रीजिनेश्वरो नो भावोपकार	५१
उचित आचरण गुण	५५

विषय	पत्र नं.
माता-पितानुं उचित आचरण	५६
बाध प्रत्येनुं " " "	५७
अविनीत बाधने सुधारवानीरीत	५७
पति प्रत्येनुं उचित आचरण	५८
पुत्र " " "	५९
स्वजन " " "	६०
धर्माचार्य " " "	६१
नवरजनो " " "	६२
परतीर्थियो " " "	६४
विशुद्ध कार्याना त्याग गुण	६६
देश विशुद्ध कार्यना त्याग	६६
काण " " "	६७
राज्य " " "	६७
लोक " " "	६९
धर्म " " "	७१
आत्मोत्कर्षना त्याग गुण	७४
कृतज्ञगुण	७७
अभिनिवेश त्याग गुण	८०
विरति द्वार	८३
देशविरति	८३
पहेलुं आणुप्रत	८४
पहेला आणुप्रतना अतिचारो	८४
भीष्णुं आणुप्रत	८५
भीष्ण आणुप्रतना अतिचारो	८५
त्रीष्णु आणुप्रत	८६
त्रीष्ण आणुप्रतना अतिचारो	८६
योथुं आणुप्रत	८६
योथा आणुप्रतना अतिचारो	८७
पांयमुं आणुप्रत	८७
पांयमा आणुप्रतना अतिचारो	८८
पहेलुं गुणुप्रत	८९

विषय	पत्र नं.
पहेला गुणुप्रतना अतिचारो	८९
भीष्णुं गुणुप्रत	९०
भीष्ण गुणुप्रतना अतिचारो	९०
पंद्धर् कर्मादान	९१
त्रीष्णु गुणुप्रत	९४
त्रीष्ण गुणुप्रतना अतिचारो	९४
पहेलुं शिक्षाप्रत	९५
पहेला शिक्षाप्रतना अतिचारो	९५
भीष्णुं शिक्षाप्रत	९६
भीष्ण शिक्षाप्रतना अतिचारो	९६
त्रीष्णुं शिक्षाप्रत	९७
त्रीष्ण शिक्षाप्रतना अतिचारो	९७
योथुं शिक्षाप्रत	९८
योथा शिक्षाप्रतना अतिचारो	९८
सर्वविरतिद्वार	१००
पांय महाप्रतो	१०१
अष्टप्रवचन माता	१०३
प्रमाद विजय	१०८
कषाय विजय	१०८
अंतिम उपदेश	११३
दर्शनशुद्धिप्रकरण	
मंगलाचरण	११६
सम्यक्त्वनुं स्वइप	११७
१-हेवतरव	११७
योत्रीश अतिशय	११७
आठ महाप्रतिहार्य	११८
अढाण दोष	११८
जिनलवन निर्माणुविधि	१२०
" " "नो अधिकारी	१२१
" " "नी प्रतिष्ठा	१२१
विधितुं महत्व	१२२

વિષય	પત્ર નં.	વિષય	પત્ર નં.
વંદન વિધિ	૧૨૩	પાંચ અવંદનિક	૧૬૦
પાંચ અભિગમ	૧૨૩	પરંપરાનો વિવેક	૧૬૧
દશત્રિક નિરૂપણ	૧૨૪	આજ્ઞાબ્રહ્મ સાથેનો વ્યવહાર	૧૬૨
આશાતનાનો ત્યાગ	૧૨૭	૫-તત્ત્વ તત્ત્વ	૧૬૪
દેવદ્રવ્યની રક્ષા	૧૨૯	જીવના પ્રકારો	૧૬૫
૨-ધર્મતત્ત્વ	૧૩૦	,, નવ પ્રકાર	૧૬૫
૩-માર્ગતત્ત્વ	૧૩૨	,, ચૌદ ,,	૧૬૫
ઉ-માર્ગ પ્રવૃત્તિ	૧૩૨	,, બત્રીસ ,,	૧૬૫
દ્રવ્યસ્તવ-ભાવસ્તવ	૧૩૪	,, સંસ્થાન-આકૃતિ	૧૬૬
આંતર શત્રુની વિષમતા	૧૪૨	ઇન્દ્રિયોની વિષય ગ્રહણ શક્તિ	૧૬૬
શ્રાવકની ભાવના	૧૪૨	દ્વાર ગાથા	૧૬૬
૪-સાધુતત્ત્વ	૧૪૩	દશ પ્રાણો	૧૬૬
અઠાર દોષ	૧૪૩	છ પર્યાપ્તિ	૧૬૭
પિંડવિધાન	૧૪૪	આહાર અનાહાર	૧૬૭
ઉદ્દગમના સોળ દોષ	૧૪૪	જીવ સંખ્યા	૧૬૭
ઉત્પાદનાના ,, ,,	૧૪૫	લેક્ષ્યા વિચાર	૧૬૯
એષણાના દશ ,,	૧૪૫	ચારિત્ર ,,	૧૬૯
ઉત્સર્ગ અને અપવાદ	૧૪૬	યોનિ ,,	૧૬૯
વસતિ વિચાર	૧૪૭	યોગ ,,	૧૭૦
વસ્ત્ર ,,	૧૪૮	ઉપયોગ ,,	૧૭૦
પાત્ર ,,	૧૪૮	ગુણસ્થાનક ,,	૧૭૦
સાધુ-અસાધુ ,,	૧૪૮	માર્ગણ્યા ,,	૧૭૧
ગુરના છત્રીસ ગુણો	૧૪૯	અજીવ ,,	૧૭૧
આઠ પ્રકારની સંપદા	૧૫૦	કાળ ,,	૧૭૨
અન્ય રીતે ગુરના છત્રીશ ગુણો	૧૫૦	પુણ્યપાપાદિ વિચાર	૧૭૨
સુગુર અને તેમના ઉપકારો	૧૫૩	સમ્યક્ત્વ ,,	૧૭૨
કુગુર સ્વરૂપ	૧૫૪	મિથ્યાત્વ ,,	૧૭૨
પાંચ ચારિત્રિ	૧૫૪	સમ્યક્દર્શનનો મહિમા	૧૭૩
સુગુર પ્રત્યે ભક્તિ બહુમાન	૧૫૫	સંદેહ પામવાની યોગ્યતા	૧૭૪
વર્તમાનમાં ચારિત્રનું અસ્તિત્વ	૧૫૬	સંદેહનાં લક્ષણ	૧૭૫

उपशम	१७५	अनुकंपा	१७६
संवेग	१७५	आस्तिक्य	१७६
निवेद	१७५		

परिशिष्ट-१	द्वितोपदेशमाणो अकारादिक्रम	१७९
परिशिष्ट-२	दर्शनशुद्धिप्रकरणो अकारादिक्रम	१८८
परिशिष्ट-३	दर्शनशुद्धिप्रकरणो गाथानी तुलना	१९३

†: परिशिष्ट उनी संज्ञा सूचि :

आया. नि.	आयारांग निर्युक्ति	धर्म. सं.	धर्म संग्रहणी
आव. नि.	आवश्यक निर्युक्ति	धर्म र.	धर्मरत्न प्रकरण
आव. ला.	आवश्यक लाष्य	प्रव. सा.	प्रवचन सारोद्धार
उतरा.	उतराध्ययन सूत्र	पिं. नि.	पिंड निर्युक्ति
उप. पद	उपदेशपद	निशीथ.	निशीथ लाष्य
ओ. नि.	ओध निर्युक्ति	पृ. क. ला.	पृष्ठकल्प लाष्य.
बौ. वं. म. ला.	बौत्यवंदन महालाष्य	वि. आ. ला.	विशेष आवश्यक लाष्य
श्रव. स.	श्रव समास	विं. वि.	विंशति विंशिका
द. वै	दशवैकालिक		
सं. प्र. कु. गु. अ.	संभोध प्रकरण कुशुस्वरूप अधिकार		
सं. प्र. द्दे. स्व. अ. ,, ,,	देवस्वरूप अधिकार		
सं. प्र. श्रा. अ. ,, ,,	श्रावक अधिकार		
सं. प्र. श्रा. व. अ. ,, ,,	श्रावक वत अधिकार		
सं. प्र. स. अ. ,, ,,	सम्यक्त्व अधिकार		
सं. प्र. सु. गु. अ. ,, ,,	सुशुस्वरूप अधिकार		
सू. नि.	सूत्रकृतांग निर्युक्ति.		

† शुओ पेज १९३ थी १९६

ॐ ह्रीं श्रीं अर्हं नमः
ऐं नमः

सर्ववाञ्छितमोक्षफलप्रदायकश्रीशंखेश्वरपार्ष्वनाथाय नमः

—: सिरि हिओवएसमाला :—

नमिरसुरासुर-सिरव्हसिर-सरस-मंदार-कुसुम-रेणूहिं ।
निम्मज्जियपयनह-दप्पणे जिणे पणमिमो सिरसा ॥१॥
नंदंतु ते जिणिदा, जे इक्कनिग्गोयजंतुमिचंपि ।
मुक्कवमपाउणिय अणंतजंतुसिवदायगा जाया ॥२॥
जयइ जियकम्मसत्थो, वरकेवलनाणपयडियपयत्थो ।
चंदुव्व देसणामयनिव्ववियजणो जिणो वीरो ॥३॥

भंगणायरत्तु:-

नमस्कार करनारा देवो अने असुरोना भस्तक पर शोभता सुन्दर कल्पवृक्षना पुष्पोनी रत्त वडे स्वच्छ कराया छे पगना नय इपी अरीसा जेमना ओवा जिनेश्वर लगवन्तोने अमे भस्तक वडे नमस्कार करीअे छीअे १.

अेक निगोदमां रडेला सर्व लुवोने पणु भोक्ष नथी पमाउथो छतां, जेअो अनंत लुवोने भोक्ष आपनारा थया छे ते जिनेश्वर लगवन्तो समृद्धिथी वधो. २.

कर्माना समुदायने लुतनारा, केवणजान वडे पढाथोने प्रगट करनारा अंरनी भाइक देशनाना अमृतवडे प्राणुओने शान्त करनारा श्री वीर-जिन जय पांमे छे. ३.

ચઠગઠગત્તાવહિયં, સમસમયં સવ્વભવ્વજળનિવહં ।
 ઉદ્ધરિંતં વિવ પત્તો, ચઠવ્વિહત્તં જયહ સંઘો ॥૪॥
 પળમિત્ત પાયપઠમે, ગોયમમાઈણ ગળહરિંદાણં ।
 આસન્નુવયારિણં, નિયયગુરૂણં વિસેસેણં ॥૫॥
 જિણસમયસાગરાઓ, સમુદ્ધરેઝ્ઞળ ભવ્વસત્તાણં ।
 અજરામરત્તહેઠં, હિઓવણસામયં દેમિ ॥૬॥ યુગ્મમ્ ।
 પુળરુત્તજમ્મમરણે, અણાહ્નિહણે ભવમ્મિ જીવાણં ।
 દુસમદુસમાહ જિણદંસણં વ મણુયત્તણં દુલ્લહં ॥૭॥
 પત્તે ય તમ્મિ ચિત્તાહ્-સયલસામગ્ગિસંગ્ગે કહવિ ।
 અત્તહિયંમિ પયત્તો, સહ જુત્તો બુદ્ધિમંતાણં ॥૮॥
 સુવિસુદ્ધં સમત્તં-૧, ઉત્તમગુણસંગ્ગહો-૨ વિરહ્જુયલં-૩ ।
 પાણ્ણ હિયત્થીણં, પરમત્થહિયાણિ ણ્યાણિ ॥૯॥

ચારેય ગતિના ખાડામાં પડેલા સઘળાએ લબ્ધ જીવોના સમુહનો ઉદ્ધાર કરવા માટે જ જાણે ચાર પ્રકારવાળો અનેલો શ્રીસંઘ જય પામે છે. ૪.

ગૌતમાદિ ગણુધર લગવન્તોના ચરણક્રમણમાં નમસ્કાર કરીને અને નજીકના ઉપકારી એવા મારા પોતાના ગુરૂદેવના ચરણ ક્રમણમાં વિશેષે કરીને નમસ્કાર કરી જૈન સિદ્ધાન્તરૂપી સમુદ્રમાંથી ઉદ્ધાર કરીને અજરામરપણાના કારણભૂત 'હિતોપદેશ'રૂપી અમૃત લબ્ધ જીવોને આપું છું પ. ૬.

પુનઃ પુનઃ જન્મ મરણ થઈ રહ્યાં છે જેમાં એવા અનાદિ અનંત સંસારમાં દુષ્ક્રિયાદુષ્ક્રમ કાળમાં જિનના દર્શનની જેમ જીવોને મનુષ્યપણું મળવું દુર્લભ છે. ૭.

આર્યક્ષેત્રાદિ સકલસામગ્રી સંયુક્ત એવો મનુષ્ય-લવ કોઈક રીતે (મહામુશીબતે) પ્રાપ્ત થયે છતે બુદ્ધિશાળી પુરૂષોએ આત્માહત કરવામાં જ હરમૈશ માટે પ્રયત્ન કરવો યુક્ત છે. ૮.

સુવિશુદ્ધ સમ્યક્ત્વ-ઉત્તમગુણોનો સંગ્રહ-વિરતિયુગલ. (દેશ વિરતિ અને સર્વવિરતિ) આ ત્રણ પદ્ધતિો હિતાર્થી જીવો માટે પરમાર્થથી હિત કરનારા છે. ૯.

मिच्छत्तपडलसंछन्नदंसणा वत्थुत्तमनियंता ।
 अमुणंता हियमहियं, निवडंति भवावडे जीवा ॥१०॥
 ता मिच्छपडिच्छंदं, हत्थं उच्छिदिऊण मिच्छत्तं ।
 पयडियजिणुत्तत्तं, भो भव्वा ! भयह सम्मत्तं ॥११॥
^१दढधम्मरायरत्ता, ^२कम्मेसु अनिदिएसु य पसत्ता ।
^३वसणेसु असंखुद्धा, ^४कुत्तित्थिरिद्धीसु वि अमुद्धा ॥१२॥
^५अखुद्धा य अक्किविणा, अदुराराहा अदीणवित्ती य ।
^६हियपियमियभासिद्धा, संतोसपरा अमाइद्धा ॥१३॥
^{१२}धम्मपडिकूलकुलगणजणवयनिवजणयसयणअक्खोमा ।
^{१३}जणसम्मया य पुरिसा, सम्मत्तऽहिगारिणो हुंति ॥१४॥—

त्रिमिर्विशेषकम् ।

मिथ्यात्वना पडलधी अवरायेल सम्भ्यग्दर्शनवाणा, लुवादि वस्तुना स्वरूपने नही जेनारा अने येथी ज पोताना छिताछितने नही जणुनारा लुवो संसारना कुवामां पडे छे. १०.

तेथी करीने लाओ दुःषोने आपनार भ्दोच्छ सरभा मिथ्यात्वने शीघ्रतया भूणमांथी उणेडीने डे लव्य लुवो ! तमे जिनेश्वर लगवन्तोअे कडेला, तत्वेने प्रगट करनारा सम्भ्यङ्गत्वने लजे-(आश्रय करौ) ११. सम्भ्यङ्गत्वनो अधिकारी आत्मा :-

दढ रीते धर्मरागमां रक्त जनेला-१, अनिदनीय कायेमां आसकृत जनेला-२, कष्टोमां क्षोभ न पामनारा-३, कुतीर्थिकी (संन्यासी वगेरे)नी तपाहिनी ऋद्धि जेधने भोडित न थनारा-४, १२.

अशुद्र-डेथानी विशाणतावाणा-५, उदार-६, अदुराराधा-सारी रीते समजवी शक्य अेवा-७, अहीनवृत्तिवाणा-८ छित-मित-प्रिय जालनारा ९, संतोषी-१०, अमायावी-सरल हृदयवाणा-११, १३.

धर्मने प्रतिकुल अेवा कुल, गणु, देश, राज, पिता, अने स्वजनथी क्षोभ न पामनारा-१२, अने लोक मान्य-१३, पुरेषो सम्भ्यङ्गत्वना अधिकारी डोय छे- १४.

સવન્નુપળીણસું તત્તેસુ રૂઠ્ઠિ હવિજ્જ સમ્મત્તં ।
 મિચ્છત્તહેઉવિરહા, સુહાયપરિણામરુવ તં ॥૧૫॥
 ધમ્મદ્દુમસ્સ મૂલં, સમ્મત્તં સુગઈનયરવરદાર ।
 અયસુદઢપહ્ઠ્ઠાણં, જિણપવયણજ્ઞાણવત્તસ્સ ॥૧૬॥
 વિણયાહ્મગુણગણાણં, આહારો ઉવ્વરવ્વ સસ્સાણં ।
 અમયસ્સ ભાયણં નાણચરણરયણાણ કિંચ નિહી ॥૧૭॥
 પમ્હુસહ મુક્કમગ્ગં, તાવચ્ચિય નિવિડમોહતિમિરોહો ।
 સમ્મત્તચિત્તમાણૂ, ન જા પયત્થે પયાસેહ ॥૧૮॥
 વિચ્છિન્નો વિ હુ તિન્નો, ભવન્નવો ગોપયં વ નણુ તેહિં ।
 આરુઠ્ઠા દઢ્ઠંધે, જે દંસણજાણવત્તમ્મિ ॥૧૯॥

સમ્યક્ત્વ :

સર્વજ્ઞ ભગવન્તોએ પ્રરૂપેલાં તત્ત્વોમાં રૂઠ્ઠી એ સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે અને સમ્યક્ત્વ, મિથ્યાત્વરૂપ હેતુનો અભાવ થવાના કારણે પ્રાપ્ત થયેલ શુભપરિણામ રૂપ છે. ૧૫

સમ્યક્ત્વ એ ધર્મવૃક્ષનું મૂળ છે, સદ્ગતિરૂપ નગરનું શ્રેષ્ઠ દ્વાર છે અને જિનપ્રવચન રૂપી ચાનપાત્ર (જહાજ)નો અત્યન્ત મજબુત આધાર સ્તંભ છે. ૧૬.

ધાન્યનો આધાર જેમ પૃથ્વી છે; એમ વિનયાદિગુણ-સમુદાયનો આધાર સમ્યક્ત્વ છે, તેમજ સમ્યક્ત્વ અમૃતનું ભાજન (મોક્ષનું સાધન) છે અને જ્ઞાન તથા ચારિત્ર રૂપ રત્નોનો ભંડાર છે. ૧૭.

ગાઠ મોહ રૂપી અધકારનો સમુહ ત્યાં સુધીજ મોક્ષમાર્ગનો નાશ કરી શકે છે કે જ્યાં સુધી સમ્યક્ત્વરૂપી સૂર્ય જીવાદિ પદાર્થોને પ્રકાશિત કરતો નથી. ૧૮.

મજબુત અને છિદ્ર વગરના સમ્યક્દર્શન રૂપી ચાનપાત્ર (જહાજ) માં જેઓ બેસી ગયા, તેઓ ખરેખર વિશાળ એવા પણ ભવસમુદ્રને એક ખાબોચીયાની માફક તરી ગયા છે. ૧૯.

અહુકરંપિ ચરણં, ન વિના સમ્મં સિવં પસાહેહ ।
 દંસણમસહાયં પિ હુ, ઘડિજ્જ મુક્વાય જં મણિયં ॥૨૦॥
 “મટ્ટેણ ચરિત્તાઓ, સુટ્ટુયરં દંસણં ગહેયવ્વં ।
 સિજ્ઞંતિ ચરણરહિયા, દંસણરહિયા ન સિજ્ઞંતિ” ॥૨૧॥ [ ]
 સંકાહ્દોસરહિણ, પસમત્થિજ્જાહ્ગુણગણોવેણ ।
 મુક્વતરુમૂલભીણ, તા સમ્મત્તે સમુજ્જમહ ॥૨૨॥
 સંકાકં^૨વિગં^૩હા-પરતિ^૪ત્થિપસંસં^૫થવે દોસે ।
 દંસણદપ્પણઘણસમય-પવનપડિમે પરિહરિજ્જા ॥૨૩॥
 મિન્હામિણિવેસોવસમપરમપયરાગભવવિરાગેહિ ।
 મૂયાણુકંપતત્ત્થિવાયઓ મુણહ સમ્મત્તં ॥૨૪॥

અત્યંત દુષ્કર એવું પણ ચારિત્ર સમ્યક્ત્વ વિના શિવ (મોક્ષ)નું સાધક બનતું નથી. જ્યારે સમ્યક્ત્વ એકલું હોય તો પણ તે મોક્ષને આપવા માટે સમર્થ થાય છે. માટે જ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે. ૨૦

“ચારિત્રથી બ્રહ્મ થયેલાએ સમ્યગ્દર્શનને સારી રીતે પકડી રાખવું જોઈએ કારણ કે ચારિત્રથી રહિત બનેલા સિદ્ધ થાય છે પણ સમ્યગ્દર્શન વગરના સિદ્ધ થતા નથી.” ૨૧.

સમ્યક્ત્વનાં પાંચ દોષો :

તેથી કરીને શંકાદિ દોષથી રહિત અને પ્રશમ-સ્થંધ્યાદિગુણોથી સહિત તથા મોક્ષવૃક્ષના અવન્ધ્ય બીજબૂત એવા સમ્યગ્દર્શનને મેળવવા માટે સમ્યક્ પ્રકારનો ઉદ્યમ કરો. ૨૨.

વર્ષાઋતુનો પવન ભેજવાળો હોવાથી સ્વચ્છ આરીસાને પણ મેલો બનાવી દે છે, તેમ શંકા-૧, કાંક્ષા-૨, વિચિકિત્સા-૩, પરતીર્થિકની પ્રશંસા-૪, તથા તેમનો પરિચય પ, આ પાંચ દોષો સમ્યગ્દર્શનને મલીન કરે છે. માટે એ દોષોનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. ૨૩

સમ્યક્ત્વનાં પાંચ લક્ષણ :

મિથ્યાભિનિવેશનો ઉપશમ-૧, મુક્તિનો રાગ-૨, ભવનો વિરાગ-૩ પ્રાણીઓની અનુકંપા-૪ અને જીવાદિતત્ત્વોને સ્વીકારવા ૩૫ આસ્તિક્ય-૫, એ પાંચ લક્ષણો વડે સમ્યક્ત્વને જાણો ૨૪.

૧ જિણપવયગે થિરત્તં, ૨ પમાવળા તહય વાયપમિર્હિં ।
 ૩ સુપસત્થતિત્થસેવા, સુત્તથેસું ચ કોસલ્લં ॥૨૫॥
 ૪ અચ્ચંતમત્તિરાઓ, પંચહિં વિ ઇમેહિં ભૂસળવરેહિં ।
 ૫ ભૂસિજ્જહ સમ્મત્તં, વિસેસઓ મત્તિરાણ ॥૨૬॥ યુગ્મમ્ ।
 સંતમ્મિ મત્તિરાણ, જેણ પવિત્તી પમાવળાઈસુ ।
 તિલયં વ તઓ સારો, સમ્મત્તવિભૂસળેસુ ઇમો ॥૨૭॥
 ૬ ભૂસિજ્જહ સમ્મત્તં, તહ જિણમયમત્તિરાયરયણેણ ।
 જહ તિત્થયરસિરી વિ હુ, સમ્મત્તધરં નરં વરહ ॥૨૮॥
 ૭ ઇત્તુચ્ચિય પુવ્વભવે, જિણપવયણનિવિહમત્તિરાણ ।
 ૮ પત્તં તિત્થયરત્તં, સિરિસંભવતિત્થનાહેણ ॥૨૯॥

૯ એસો ય દંસળમળી, ઉત્તમગુણકળયકહયસંઘહિઓ ।
 ૧૦ સવિસેસં હોહ થિરો, જુત્તો ગુણસંગહો તમ્હા ॥૩૦॥

સમ્યક્ત્વનાં પાંચ ભૂષણ :

જૈન પ્રવચનમાં સ્થિરતા-૧, વાદ આદિ દ્વારા જૈન શાસનની પ્રભાવના-૨, કલ્યાણક ભૂમિ આદિરૂપ દ્રવ્યતીર્થ તથા પ્રથમ ગણધર અથવા ચતુર્વિધસંઘ રૂપ ભાવતીર્થની ભક્તિ-૩, સૂત્ર અને અર્થમાં કુશલતા-૪, અને જૈન શાસનમાં અત્યંત ભક્તિરાગ-૫, આ પાંચ ભૂષણો વડે સમ્યગ્દર્શન વિભૂષિત કરાય છે. એમાં ચ ભક્તિ-રાગ વડે વિશેષે કરીને વિભૂષિત કરાય છે ૨૫-૨૬.

કારણ કે ભક્તિરાગ હોયે છતે પ્રભાવનાદિ કાર્યોમાં પ્રવૃત્તિ થાય છે. માટે ભક્તિરાગ એ સમ્યક્ત્વના ભૂષણોમાં તિલક સમાન છે. ૨૭

બ્યારે જિનમતમાં ભક્તિરાગ રૂપી રત્ન વડે સમ્યક્ત્વ વિભૂષિત કરાય છે ત્યારે તીર્થંકર પણાની લક્ષ્મી સમ્યક્ત્વ ધારણ કરનારને વરે છે. ૨૮.

એટલા માટેજ શ્રીસંભવનાથ નામના તીર્થંકર ભગવાને પૂર્વભવમાં જિન પ્રવચનના ગાઠભક્તિરાગ વડે તીર્થંકરપણું પ્રાપ્ત કર્યું હતું ૨૯.

આ સમ્યગ્દર્શન રૂપ મળી ઉત્તમ ગુણ રૂપી સોનાના કડામાં (કંકણમાં) બેડયો હોય તો એ સવિશેષે કરીને સ્થિર થઈ જાય છે.

તિચ્ચિય જેણ મહઘા, તે ચેવ ય સાસયા ધુવં ધુવણે ।
 તતોહિતો વિયરહ કુમુઓયરસોયરા કિત્તી ॥૩૧॥
 તુલ્લે તહા મણુયત્તણંમિ, જં કેહ સેવગજણાણં ।
 કપ્પદ્દુમન્વ વંછિયફલેહિં નિચ્ચં ચિય ફલંતિ ॥૩૨॥
 અન્ને પયંડમ્મુયદંડ-પયડિયાણપ્પદપ્પમાહપ્પા ।
 જં વગ્ગિરસ્વગકરા, કરંતિ કરગોયરં પુહર્ભિં ॥૩૩॥
 મયવસનમંતસામંતવિયડકોડીરઘડિયપયપીઠા ।
 પયડપયાવા કેહી, જં ફિર મુંજંતિ મરહદ્દં ॥૩૪॥
 મુયબલવિઠત્તવસુહા, ઠવિયાવહિતુલ્લચુલ્લહિમવંતા ।
 સુરસ્વયરનયા અવરે, જં જાયા પુહયઇ પુરહુયા ॥૩૫॥

માટે ગુણોના સંગ્રહ કરવો ઉચિત છે અર્થાત્ ગુણો મેળવવા ચત્ન કરવો આવશ્યક છે. ૩૦

ગુણોના મહિમા :

તે કારણથી તે ગુણોજ જગતમાં મહાન્ કિંમતી છે (સોના, માણેક, રત્નો આદિથી પણ દુર્લભ છે) તે ગુણો જ ખરેખર શાશ્વત છે અને એ ગુણોથી જ ચંદ્રવિકાસી સફેદ કમળના મધ્યભાગ જેવી ઉન્નવલ કીર્તિ ફેલાય છે. ૩૧.

દરેક મનુષ્યોમાં મનુષ્યપણું સમાન હોવા છતાં સેવક લોકોને વાંછિત ફલ આપવા દ્વારા કેટલાક ઉદારતા ગુણથી શોભતા રાજા વગેરે કલ્પવૃક્ષની માફક ફળે છે. ૩૨.

હાથમાં તલવારને ધુમાવનારા અને પ્રચંડ ભૂભદ્રંડથી પ્રચુર ગર્વના પ્રભાવને પ્રગટ કરનારા એવા કેટલાક રાજા વગેરેએ પૃથ્વીને હસ્તગત કરી છે. ૩૩.

સંજ્ઞમવશ નમસ્કાર કરતા સામન્ત રાજાઓના વિશિષ્ટ પ્રકારના મુકુટવડે સ્પર્શ કરાયા છે પાદ-પીઠ જેમના એવા પ્રગટ પ્રભાવી કેટલાક વાસુદેવાદિ રાજાઓ ખરેખર અર્ધભરતનું રાજ્ય ભોગવે છે. ૩૪

ભૂભના બલથી પૃથ્વીને મેળવનારા, ચુલ્લહિમવંત પર્વતોને સીમા (રેખા) રૂપે સ્થાપન કરનારા તથા દેવો અને વિદ્યાધરોથી નમસ્કાર કરાયેલા, પૃથ્વીને વિષે ઇન્દ્રસમાન જે ચક્રવર્તી વગેરે થયા છે.

ઉઠ્ઠહદંભૌલિબલાવલેવઅવગણિયદિત્તદણુવહ્નો ।
 અપ્પહિમપ્પમાવા કપ્પસામિણો જં ચ સીસંતિ ॥૩૬॥
 સમસમયસસંભમભમિરનમિરસુરરાયપણયપયકમલા ।
 વરનાણમહોઅહિણો, જં જાયા કેહ જયગુરુણો ॥૩૭॥
 અન્નં પિ હુ જં કિંપી, ધ્રુવણચ્છેરયકરં પરં લોણ ।
 સવ્વં ચિય ચિરસંચિયગુણાણ તં ઘુણહ માહપ્પં ॥૩૮॥
 પૂયં પાવંતિ અચેયણા વિ, પસુણો વિ ગૌરવ્વમુવિંતિ ।
 જં સુગુણપરિગ્ગહિયા, તા ભયહ ગુણે હમે તે ય ॥૩૯॥
 દાણં-૧ સીલં ચ-૨ તવો-૩ ભાવો-૪ વિણઓ-૫ પરોવયારો-૬ ।
 ઉચિયાચરણં ચ-૭ તહા, દેસાહવિરુદ્ધપરિહારો-૮ ॥૪૦॥
 અત્તુકરિસ-૯ કયઘત્ત-૧૦, અમિનિવેસાણ વજ્જજં તહ્ય-૧૧ ।
 હ્ય एसो ગુણનિવહો, સમ્મત્તથિરત્તણં કુણહ ॥૪૧॥

પ્રચંડ વજ્ર અને બલના અભિમાન વડે રાક્ષસપતિઓનો પણ તિરસ્કાર કરનારા અને શાસ્ત્રમાં નિષ્પ્રતિમ પ્રભાવવાળા જે ઈન્દ્રો કહેવાયા છે.

આ જગત્પતિ (અરિહંતાદિ)ની ભક્તિ કરવામાં અમો શુ શુ' કરી લઇએ. ? એ પ્રમાણેના હર્ષથી ચંચળ અનેલા અને સંભ્રમવશ એક સાથે નામ અનેલા ઈન્દ્રો જેમના ચરણ કમળને નમ્યા છે તથા જેઓ જ્ઞાનના શ્રેષ્ઠ સાગર બન્યા છે એવા જે કોઈ જગદ્ગુરૂ (અરિહંતાદિ) થયા છે.

બીજી પણ જે કાંઈ લોકમાં ઉત્કૃષ્ટ રીતે ભુવનને વિષે આશ્ચર્યકારક જણાય છે તે સર્વમાં દીર્ઘકાલથી એકઠા કરેલા ગુણોનો જ પ્રભાવ બાણવો બેઠાયે.—ઉપ થી ૩૮.

કલ્પવૃક્ષ અને ચિંતામણિ જેવા અચેતન (વિશિષ્ટ ચૈતન્ય વગરના) પદાર્થો પણ પૂજાને પામે છે. અને કામધેનુ વગેરે પશુ પણ ગૌરવને પામે છે તેનું કારણ એજ છે કે તેઓ સદ્ગુણોથી યુક્ત અનેલા છે માટે હે ભાગ્યવાનો ! તમે ગુણોને જ ભજો (મેળવવા યત્ન કરો) તે ગુણો આ મુજબ છે. ૩૯

૧-દાન, ૨-શીલ, ૩-તપ, ૪-ભાવ, ૫-વિનય, ૬-પરોપકાર
 ૭-ઉચિત આચરણ, ૮-દેશાદિ વિરુદ્ધ કાર્યનો ત્યાગ, ૯-આત્મોત્કર્ષનો

ઉદીવિયસયલગુણં, દાણં તા તત્થ મન્નણ પઢમં ।
 તં પુણ ચઉપ્પયારં, વન્નિજ્જહ સમયસત્થેસુ ॥૪૨॥
 પઢમં અમયપયાણં, અણુકંપાદાણમહ ભવે વીયં ।
 તદ્દયં તુ નાણદાણં, ચઉત્થયં મત્તિદાણં તુ ॥૪૩॥
 તત્થ ય અમયપયાણં, કિજ્જહ મયવિહુરિયાણ જીવાણં ।
 મન્નહ મયં તુ મરણાઉ નાવરં ચાઉરંતભવે ॥૪૪॥
 રક્વંતિ ય મરણમયં, પાણીણ દયાવરા નરા સમ્મં ।
 તમ્હા ધમ્મરહસ્સં ઇક્કચ્ચિય હોહ પાણિદયા ॥૪૫॥
 પાણિતી જીવંતી જં, તેણં પાણિણો હંહ જીવા ।
 સા હોહ દયા જં પુણ, તેસિં હિંસાહ પરિહારો ॥૪૬॥

ત્યાગ, ૧૦-કૃતધનતાનો ત્યાગ, તથા ૧૧-મિથ્યાલિનિવેશનુ વર્જન, આ પ્રમાણેનો આ ગુણુ સમુદાય સમ્યક્ત્વને સ્થિર કરે છે. ૪૦-૪૧

દાનગુણુ :—

દાન સકલ ગુણુને ઉદીપ્ત કરનારું છે, એથી પ્રથમ તેનું કથન કરવામાં આવે છે. અને એ દાન આગમ શાસ્ત્રોમાં ચાર પ્રકારનું વર્ણવવામાં આવ્યું છે. ૪૨

પ્રથમ અલયદાન, બીજુ અનુકંપાદાન, ત્રીજુ જ્ઞાનદાન. અને ચોથું ભક્તિદાન. છે. ૪૩.

૧-અલયદાન :—

આ ચાર પ્રકારના દાનમાં અલયદાન ભયથી આકુલ-વ્યાકુલ થયેલા જીવોને કરાય છે. મરણુ સિવાય ચારગતિરૂપ સંસારમાં બીજો કયો ભય છે? અર્થાત્ મરણુ જેવો બીજો કોઈ ભય નથી. ૪૪

દયા કરવામાં તત્પર બનેલા માણુસો મૃત્યુના ભયથી પ્રાણીઓનું રક્ષણુ કરે છે. માટે “પ્રાણીઓની દયા” એજ એક ધર્મનું રહસ્ય છે. ૪૫

જે જીવો પ્રાણુને ધારણુ કરે છે તે પ્રાણી કહેવાય છે માટે તેઓની હિંસાનો ત્યાગ કરવો (જીવોના પ્રાણુ ટકાવી રાખવા) એજ દયા છે. ૪૬

હિંસચ્ચિય નણુ ન ઘડઈ, અણાઈનિહણસ્સ તાવ જીવસ્સ ।
 તયભાવે કહ ણુ દયા ? , ગામાભાવે જહા સીમા ॥૪૭॥
 સચ્ચં ન ઘડઈ હિંસા, અણાઈનિહણસ્સ સોમ ! જીવસ્સ ।
 હિંસાસદ્દત્થં પુણ, ન યાણસિ તેણિમં મણસિ ॥૪૮॥
 પાણા સંતિ ઇમસ્સત્તિ, તેણ પાણિત્તિ વુચ્છઈ જીવો ।
 પાણે ઉણ દસસંચ્ચે, આગમમણિણે ઇમે મુણસુ ॥૪૯॥
 પંચિંદિયાણિ મણ-વયણ-કાય-બલ-માણપાણમાડં ચ ।
 એ એ દસહા પાણા, પન્નત્તા જિણવરિંદેહિ ॥૫૦॥
 જહસંભવં ઇમે પુણ, જીવેણ સમં ભવંતિ સંઘડિયા ।
 આડટ્ટિપ્પભિર્ઠિંહિં, એઆણ વિઓયણં હિંસા ॥૫૧॥

પ્રશ્ન :- જીવ (આત્મા) અનાદિ અનંત (સ્થિતિ વાળો) છે એથી
 એની હિંસા જ ઘટી શકતી નથી. જો હિંસા જ ન ઘટે તો હિંસાના
 પરિહાર સ્વરૂપ દયા પણ શી રીતે ઘટી શકે ? 'ગામ જ ન હોય તો પછી
 સીમાડો ક્યાંથી હોય ?' ૪૭

ઉત્તર :- હે સૌમ્ય ! હિંસા શબ્દનો અર્થને તું જાણતો નથી માટે
 તું આ પ્રમાણે બોલે છે કે- 'અનાદિ અનંતકાલીન જીવની સર્વથા હિંસા
 ઘટતી નથી.' ૪૮

હિંસા શબ્દનો અર્થ આ પ્રમાણે છે :-

પ્રાણો જેને હોય તે જીવ પ્રાણી કહેવાય છે. અને તે પ્રાણ આગમ
 શાસ્ત્રમાં દશની સંખ્યામાં કહેલાં છે. ૪૯

તે આ પ્રમાણે-

પાંચ ઇન્દ્રિય-મનબળ-વચનબળ-કાયબળ-આસો-આસ અને આયુષ્ય
 આ દશ પ્રાણો જિનેશ્વરભગવન્તોએ પ્રજ્ઞ્યા છે. ૫૦

જે જીવોને જેટલા પ્રાણોની સંભાવના હોય, તેટલા પ્રાણો જીવોની
 સાથે જોડાય છે. એ પ્રાણોને જીવોથી આકુટ્ટીકા-દૃષ્ટ-અને કલ્પાદિ
 વડે જુદા પાડવા તે હિંસા કહેવાય છે. ૫૧

સાસયરૂવાઓ વિ હૂ, જીવાઉ ઇમેસિ જં પુઠો કરણં ।

તં તસસ તિવ્વદુહ-દાયગં તિ ઉવયારઓ હિંસા ॥૫૨॥

એવંબિહહિંસાએ જો પરિહારો હવિજ્જ સા હુ દયા ।

હવહ્ ડ અતુલ્લકલ્લાણ-કારણં સેવિયા એસા ॥૫૩॥

કો તેયંસી તવણાઓ, કો વ સુરસહયરાઉ ઓયંસી ।

કો વ તરસ્સી પવણાઉ, કો વ મયણાઉ રૂવસ્સી ॥૫૪॥

કિં નહયલાઉ વિઝલં, સુપહ્હટ્ટં કિં વ ધરણિવટ્ટાઓ ।

કો અન્નો વિ હુ ધમ્મો, જીવદયાઓ વિસિટ્ટયરો ॥૫૫॥યુગમ્મ ।

નિહ્ણંતો પાણિગણં, પાવઠાણં ન કિં સમારમ્હ ? ।

રક્ખંતો પુણ તં ચિય, પુન્નટ્ટાણં ન કિં જીવો ? ॥૫૬॥

શાશ્વત સ્વરૂપવાળા એવા પણ જીવોથી આ પ્રાણોનું જે પૃથક્કરણ (વિયોજન) કરાય છે; તે જીવને, તીવ્રદુઃખ આપનારું થાય છે માટે અનાદિ અનંત કાલીન (સ્થિતિ વાળા) જીવની પણ હિંસા થઈ એમ ઉપચારથી કહેવાય છે. ૫૨

આવા પ્રકારની (દુઃખનું કારણ પ્રાણુ વિયોજન સ્વરૂપ) હિંસાનો ત્યાગ કરવો એ ખરેખર દયા કહેવાય છે અને આવી દયાનું સમ્યક્ રીતે કરેલું પાલન અસાધારણ કલ્યાણ (સુખ)નું કારણ બને છે. ૫૩

આ વિશ્વમાં સૂર્યથી તેજસ્વી કોણ છે ? ઇન્દ્રથી બલવાન કોણ છે ? પવનથી વધુ વેગવાળો કોણ છે ? કામદેવથી અધિક રૂપવાન કોણ છે ?

આકાશ કરતાં વધારે વિશાળ કઈ ચીજ છે ? અને પૃથ્વી કરતાં નિશ્ચલ વસ્તુ કઈ છે ? તેમ જીવદયાથી ચઢીયાતો ધર્મ પણ બીજો કયો છે ? અર્થાત્ કોઈ નથી; સર્વ શ્રેષ્ઠ ધર્મ કોઈ હોય તો એક જીવદયા જ છે. ૫૪-૫૫.

પ્રાણીઓના સમુદાયને હણનારો પાપસ્થાનોમાં (પાપના અંધમાં) શું નથી વર્તતો ? તેમ પ્રાણીઓના સમુહનું રક્ષણ કરનારો પુણ્ય-સ્થાનોમાં (પુણ્ય અંધમાં) શું નથી વર્તતો ? અર્થાત્ વર્તેજ છે. ૫૬.

એયં પિ તાવ કદ્દં, પાવંતિ મુળંતયા વિ જં કેઈ ।
 વસણગણતપ્પણઠ્ઠા, પાણિવહે સંપયટ્ટંતિ ॥૫૭॥
 એયં પુણ કદ્દયરં, સકં સોડં પિ કહ સયન્નેહિં ।
 જં કેઈ પાણિઘાયં, કરંતિ કિર ધમ્મબુદ્ધીએ ॥૫૮॥
 કિં તિત્થસત્થપરિસીલણેહિં, કિં હોમસોમપાણેહિ ।
 પિક્કવહ અપ્પં વ જિએ, રક્કવહ દુક્કવાડ અપ્પાણં ॥૫૯॥
 જં કિં પિ સુહં લોએ, તં જાણહ પાણિરક્કવણમ્મુત્થં ।
 જં ચ દુહં તં સવ્વં, ઘોરાઓ પાણિઘાયાઓ ॥૬૦॥
 કરચરણનયણસવણુદ્ઘાણવિયલાવિલીણલાવન્ના ।
 જં ઉપ્પજ્જંતિ નરા, તં પાણિવહસ્સ ફલમસુહં ॥૬૧॥

આ પણ એક ખેદની વાત છે. કે જીવિંસા પાપ છે એ પ્રમાણે જાણવા છતાં પણ જીવ મધમાંસ શિકારાદિ વ્યસનોને સંતોષવા માટે પ્રાણિઓની હિંસામાં પ્રવર્તે છે. ૫૭

આ વાત ખરેખર દુઃખદાયક છે માટે જ બુદ્ધિમાન દયાળુ પુરૂષો દ્વારા સંભળાય પણ શી રીતે કે-જે કેટલાક જીવો ધર્મની બુદ્ધિથી જ પ્રાણિઓનો ઘાત કરે છે? ૫૮.

પ્રયાગાદિ તીર્થોમાં જવાવડે શું ? અને વેદાદિ શાસ્ત્રોના અભ્યાસાદિ વડે ચ શું ? તેમજ હોમ-હવન કરવાથી પણ શું ? અને સોમ-રસનું પાન કરવાથી પણ શું ? જીવોને પોતાના જેવા જીવો અને જીવોની હિંસાથી ઉદ્ભવતાં દુઃખોથી પોતાની જાતને બચાવી લો. જે જીવોને આત્મતુલ્ય માનવામાં ન આવે તો તીર્થગમનાદિ પણ શું લાભ આપી શકે ? ૫૯.

આ વાત જાણી લો કે-લોકમાં જે કાંઈ સુખ દેખાય છે તે જીવોની રક્ષાથી ઉત્પન્ન થયેલું છે. અને જે કાંઈ દુઃખ દેખાય છે તે સઘળું ચ ઘોર જીવહિંસાથી પેદા થયેલું છે ૬૦.

આ જગતમાં હાથ, પગ, આંખ, કાન, હોઠ, નાક, વગરના અને રૂપલાવણ્ય વગરના જે માણસો જન્મે છે, એ જીવહિંસાનું અંશુભ ફળ છે. ૬૧.

અન્વંતનિરણુકંપા, કાઝણં પાણિઘાયણં ઘોરં ।
 જાયંતિ મિયાપુત્ત્વ્વ માયણં તિક્કવદુક્કવાણં ॥૬૨॥
 તેયાસ્સિણો સુરુવા, દીહાઝ પવલભુયવલસમેયા ।
 જં હંતિ નરા તં પુણ, મુણ જીવદયાઈ માહપ્પં ॥૬૩॥
 ચિંતામણિ-કામગવી-સુરતરુણો સમુદયા ન તં દિંતિ ।
 જં ઇક્કચ્ચિય વિયરઈ, જીવદયા સેવિયા સમ્મ ॥૬૪॥
 ધન્ના ગહિઝ્ઞણ ઇમં, ગુરુમૂલે મલકલંકપરિમુક્કં ।
 પાલંતિ પાઝણંતિ ય, ફલમમલમિમીઈ અચિરેણ ॥૬૫॥
 જહ તેણ પુલિંદેણં, મુણિવયણસમિદ્ધસુદ્ધસદેણં ।
 પઢિવન્ના જીવદયા, વીયમવે ફલવર્ઈ જાયા ॥૬૬॥
 ઇય મણિયમમયદાણં, મન્વાણ નરાણ સિવસુહનિયાણં ।
 અણુકંપાદાણં પુણ, મળામિ દુક્કવત્તસત્તેસુ ॥૬૭॥

અત્યન્ત નિર્દય માણસો ઘોર પ્રાણિહિંસાને કરીને મૃગાપુત્ર લોઢીયાની માફક તીક્ષ્ણ એવા દુઃખોતું ભાજન થાય છે ૬૨.

તેજસ્વી-સ્વરૂપવાન દીર્ઘાયુષ્યવાળા. અને ભૂજના પ્રબલ બળવાળો જે માણસો હોય છે તેમાં જીવહયાનો જ પ્રભાવ બાણવો ૬૩.

ચિંતામણી રત્ન; કામઘેતુ-અને કલ્પવૃક્ષ એ ભેગાં મળીને પણ તે વસ્તુ નથી આપી શકતા કે જે સમ્યક્ પ્રકારે સેવાયેલી એક જીવહયા આપે છે. ૬૪.

આ જીવહયાનો શુરૂ પાસે સ્વીકાર કરીને મલકલંકથી (અતિચાર-દોષોથી) રહિત જે માણસો પાળે છે તે પુરૂષો ધન્ય છે અને તેઓ આ જીવહયાથી નિર્મલ એવા મોક્ષાદિ ફળને જલ્દીથી પામે છે ૬૫.

મુનિરાજના ઉપદેશ-વચનથી સમૃદ્ધ થયેલી શુદ્ધશ્રદ્ધાવાળા પુલિંદે (ભીલો) સ્વીકારેલી જીવહયા તેના માટે ખીબ લવે ફળવતી થઈ ૬૬.

આ પ્રમાણે લગ્ય પુરૂષોને શીવસુખનાં સાધનભુત અભયદાનનું કથન કર્યું હવે દુઃખથી પીડાતા પ્રાણિઓમાં કરાતું અનુકમ્પાદાન કહું છું ૬૭.

દીનાણ અણાહાણ ય બંધવરહિયાણ વાહિવિહુરાણ ।
 ચારયપહિયાણ વિણસિયાણ વસણાવલીઢાણં ॥૬૮॥
 અંધાણ ય પંગૂણ ય, કુળીમચ્છુજ્જાણ વામણાણં ચ ।
 બાલાણ ય વુઙ્ગાણ ય, છુહિયાણ પિવાસિયાણં ચ ॥૬૯॥
 એવંવિહાણ પાણીણ, દિંતિ કરુણામહન્નવા જ્ઞમિહ ।
 તં અણુકંપાદાણં, મન્નઈ સન્નાણસાલીહિં ॥૭૦॥
 સંતે વિ ચિત્તવિત્તે, દિદ્ધે સત્તે વિ તિક્કવદુક્કવત્તે ।
 અણુકંપા જઈ ચિત્તે, ન હુજ્જ મંતિવ્વ મ્બવત્તે ॥૭૧॥
 માવિજ્જઈ મ્બવત્તં, પાણિદયા પાઠણેઈ પરમાગં ।
 સમ્મત્તં ચ વિસુજ્જઈ, અણુકંપાણ વ્રિયરણેણં ॥૭૨॥
 પાણીણ પાણસંરક્કવણાય, પાણે વિ નણુ પળામંતિ ।
 ઇહ કેઈ સત્તઘણા, કા ગણણા વજ્જવત્થૂણં ॥૭૩॥

૨-અનુકંપાદાન :-

દીન-અનાથ-આન્ધવથી રહિત, રોગપીડા આદિની વ્યાધિથી દુઃખી
 થયેલા, બેલમાં પડેલા, વિદેશીક (મુસાફર), છળભાવ વ્યસનોમાં (કપોટોમાં)
 પડેલા, આંધળા, પાંગળા, ડુંઠા, કુખડા, વામન, બાળક, વૃદ્ધ, ભૂખ્યા અને
 તરસ્યા એવા દુઃખી પ્રાણીઓમાં કરુણાના સાગર માણસો પોતાનું જે
 કાંઈ આપે છે, તેને કેવલસાનીઓએ અનુકંપાદાન કહ્યું છે. ૬૮, ૬૯, ૭૦.

ચિત્ત-મન પણ હોય અને વિત્ત-ધન પણ હોય તેમજ દુઃખથી
 પિડાતો પ્રાણી પણ જોવામાં આવતો હોય. છતાં પણ ચિત્તમાં અનુ-
 કંપા ન આવે તો એના લવ્યત્વમાં (મુક્તિગમનયોગ્યતામાં) બ્રાન્તિ
 (શંકા) છે. પ્રાયઃ કરીને અલવ્યમાં જ આવી કઠોરતા હોય છે; કે
 દુઃખીઓને જોઈને દયા ન આવે ૭૧.

પ્રાણીઓની દયાથી લવ્યત્વ પ્રકાશિત થાય છે. અલવ્યોને દયા
 ક્યાંથી હોય ? પ્રાણીદયા પરભાગ-ગુણના ઉત્કર્ષને પમાડે છે. અને
 અનુકંપાથી દાન કરવા દ્વારા સમ્યક્ત્વની વિશુદ્ધિ થાય છે. ૭૨.

સાત્વિકતા એજ જેનું ધન છે એવા કેટલાક માણસો
 પ્રાણીઓના પ્રાણોની રક્ષા કરવા પોતાના પ્રાણો પણ આંપી દે છે; તો

રિદ્વીઓ વિડલાઓ, અમંગુરં મૂરિમોગસામગિં ।
 જં મુંજંતિ નરા તં, અણુકંપાદાણમાહપ્યં ॥૭૪॥
 જહ તેણ સિદ્ધિસાગરદત્તસ્સ સુણ્ણ સોમદત્તેણ ।
 અણુકંપાદાણાઓ, પત્તા મોગા ઇહેવ મહેવ ॥૭૫॥
 અણુકંપાદાણમિણં, મણિયં લેસેણ સંપયં કિં પિ ।
 નાણવિસર્યપિ મણિમો, જિણગણહરમણિયનાણ્ણ ॥૭૬॥+
 નજ્જંતિ જેણ તત્તા, જીવાજીવાઈણો જિણવરુત્તા ।
 તં ઇહ મન્નઈ નાણં, તસ્સ ય મેયા ઇમે પંચ ॥૭૭॥
 પઠમં કિર મહિનાણં, વીયં સુયમવહિનાણમહ તઈયં ।
 મણપજ્જવં ચઉત્થં, પંચમયં કેવલં નાણં ॥૭૮॥

બાહ્ય ધનાદિ વસ્તુની શી ગણના ? અર્થાત્ પ્રાણીઓને બચાવવા ધનાદિ આપવામાં તેઓને જરા પણ સંકોચ થતો નથી. ૭૩.

માણસો વિપુલ ઋદ્ધિ અને અખંડિત એવી પ્રચુર ભોગસામગ્રીને જે ભોગવે છે; તેમાં અનુકંપાદાનનો જ પ્રભાવ છે. ૭૪.

જેમ સાગરદત્ત શ્રેષ્ઠિના પુત્ર સોમદત્તે અનુકંપાદાનથી એજ ભવમાં ભોગો પ્રાપ્ત કર્યા. ૭૫

આ રીતે દુઃકમાં અનુકંપાદાનનું કથન કર્યું હવે જ્ઞાન વિષયક-દાનને જિનેશ્વર-ગણધર ભગવન્તોના કહેલા દષ્ટાન્ત વડે કહીશું ૭૬
 ન્યાય ?

૩-જ્ઞાનદાન :—

જિનેશ્વર ભગવન્તોએ કહેલા જીવ-અજીવ વિગેરે તરવો જેનાથી જણાય તેને જ્ઞાન કહેવાય છે અને તેના પાંચ ભેદ આ પ્રમાણે છે. ૭૭

પ્રથમ મતિજ્ઞાન-બીજું શ્રુતજ્ઞાન-ત્રીજું અવધિજ્ઞાન-ચોથું મનપર્યવ જ્ઞાન અને પાંચમું કૈવલજ્ઞાન છે. ૭૮

+ અમને પ્રાપ્ત થયેલી બન્નેય હસ્તલિખિત પ્રતોમાં અહીંથી એક નંબરનો ફેર પડે છે. તેમાં ૭૫ પછી ૭૭ નંબર છે. વચ્ચે ૭૬ નંબર નથી.

મિજ્જઈ નજ્જઈ જેણ, સહો અત્યો ય ઉગ્ગહાઈહિ ।
 તં વટ્ટમાણવિસયં, મહનાણં મન્નણ તેસુ ॥૭૯॥
 મેયા દુત્તિયચરો, અટ્ટાવીસા ય અટ્ટસટ્ટસયં ।
 તિન્નિસયા છત્તીસા, મહનાણે હુંતિ નાયવ્વા ॥૮૦॥
 સુવ્વઈ ય નિસામિજ્જઈ, પારંયજ્જેણ જેણ તેણ સુયં ।
 તં પિ દુમેયં નેયં, અંગપવિટ્ટં તદિયરં ચ ॥૮૧॥
 પઢમં જિણિદચંદેહિ, અત્યઓ સુત્તઓ ગણહરેહિ ।
 જં પન્નત્તં સક્કવા, તં આયારાઈ ઇહ નેયં ॥૮૨॥

૧ મતિજ્ઞાન:—

આ પાંચે જ્ઞાનોમાં જે જ્ઞાનથી શબ્દ અને અર્થ (=ઘટાદિ પદાર્થો) અવગ્રહ ઇંડાદિવડે જાણાય છે. તેને મતિજ્ઞાન કહેવાય છે. અને તે મતિજ્ઞાન વર્તમાન કાળના વિષયવાળું છે. ૭૯ તે મતિજ્ઞાનના ભેદો આ પ્રમાણે છે.

ઇન્દ્રિયજ અને નોઇન્દ્રિયજ એ બે પ્રકારથી મતિજ્ઞાન બે ભેદવાળું છે. અવગ્રહ ઇંડા અપાય અને ધારણાની અપેક્ષાએ ચાર ભેદવાળું છે ચક્ષુ અને મન વિના શેષ ચાર ઇન્દ્રિયના ચાર વ્યંજનાવગ્રહ અને પાંચ ઇન્દ્રિય અને મન એ છ ના અવગ્રહાદિ ચાર હોવાથી ચોવીસ એમ કુલ અઠ્યાવીશ ભેદ પણ મતિજ્ઞાનના થાય છે. એ અઠ્યાવીશ ભેદના પણ બહુ, બહુવિધ, ક્ષિપ્ર, નિશ્ચિત, સંદિગ્ધ, ધ્રુવ ભેદો હોવાથી મતિજ્ઞાનના એકસો અડસઠ ભેદ થાય છે અને એ અઠ્યાવીશ ભેદના બહુ-અબહુ, ક્ષિપ્ર-અક્ષિપ્ર, નિશ્ચિત-અનિશ્ચિત, સંદિગ્ધ-અસંદિગ્ધ, ધ્રુવ-અધ્રુવ એ બાર પ્રકારોની અપેક્ષાએ ત્રણસો છત્રીશ ભેદ પણ થાય છે ૮૦

૨ શ્રુતજ્ઞાન :—

ગીતાર્થ-ગણધરાદિની, પરંપરાએ જે સંભળાય. તે શ્રુતજ્ઞાન કહેવાય, તે શ્રુતજ્ઞાન બે ભેદવાળું છે. ૧-અંગપ્રવિષ્ટ ૨-અનંગપ્રવિષ્ટ (અંગબાહ્ય) ૮૧

જિનેશ્વરદેવોએ અર્થથી અને ગણધર ભગવન્તોએ સૂત્રથી સાક્ષાત્ જે કહ્યું હોય, તે શ્રુતજ્ઞાન આચારાંગાદિ રૂપ અંગપ્રવિષ્ટ બાણુવું. ૮૨

વીયં ચઉદસદસપુવ્વન્ધારણ્હિ તહા મહેસીહિં ।
 સંઘયળકાલબલબુદ્ધિહાણિ-માગામિપુરિસાણં ॥૮૩॥
 મુણિઝ્ઞણ પરમકરુણાઈ, ગહિરસુત્તથસારમાદાય ।
 જં વિરહ્યમિહ સામાઈયાઈ તં અંગબજ્ઞં તુ ॥૮૪॥ યુગ્મમ્ ।
 ઇયં દુવિહં પિ તિકાલ-ગોયરં બન્નણ સુયન્નાણં ।
 કેવલનાળીહિં પિ હુ, પરોવણસાય મયણિજ્ઞં ॥૮૫॥
 અક્કવરસન્નિપ્પમુહા, સેસા મેયા ઇમમ્મિ મેયદુગે ।
 પવિસંતિ નિન્નયાણં, જહા પવાહા જલનિહિમ્મિ ॥૮૬॥
 અવહી ફિલ મજ્જાયા, સા વિજ્જઈ જંમિ તં અવહિનાણં ।
 મવપચ્ચઈયં ચ સ્વઓવસમસમુત્થં ચ તં પિ દુહા ॥૮૭॥
 મવપચ્ચઈયં સુરનારયાણ, સિક્કવાતવાઈવિરહે વિ ।
 આજમ્મં ચિય જાહ્, વિહગાણં ગયળગમણં વ ॥૮૮॥

લવિબ્ધકાલીન પુરૂષોના સંઘયણ કાલં-બળ અને બુદ્ધિની હાનિને જાણીને ચૌદ અને દશ પૂર્વને ધરનારા મહાપુરૂષોએ તથા અન્ય મહર્ષિઓએ ગંભીર સૂત્ર અને અર્થનો સાર લઈને પરમકરુણાથી જે રચ્યું હોય તે સામાયિકાદિ સૂત્ર અંગ બાદ્ય શ્રુતજ્ઞાન કહેવાય છે. ૮૩ ૮૪

આ બન્નેય પ્રકારનું શ્રુતજ્ઞાન ભૂત, લવિબ્ધ અને વર્તમાન એ ત્રણેય કાળનો વિષય કરનારું છે. કેવલી ભગવન્તોને પણ અન્ય જીવોને ઉપદેશ આપવા શ્રુતજ્ઞાનનો આશ્રય લેવો પડે છે. ૮૫

જેમ નંદીઓના પ્રવાહો સમુદ્રમાં પ્રવેશ પામે છે; તેમ અક્ષરશ્રુત-સંજ્ઞીશ્રુત વગેરે શ્રુતજ્ઞાનના જે ભેદો અન્ય ગ્રન્થોમાં બતાવ્યા છે, તેઓનો આ શ્રુતજ્ઞાનના બે ભેદોમાં (અંગ પ્રવિષ્ટ અને અનંગ પ્રવિષ્ટમાં) સમાવેશ થઈ જાય છે. ૮૬

૩ અવધિજ્ઞાન :—

અવધિ એટલે મર્યાદા; એ મર્યાદા જે જ્ઞાનમાં છે, તેને અવધિજ્ઞાન કહેવાય છે અને એના લવપ્રત્યયિક અને ક્ષાયોપશમિક એમ બે ભેદ છે. ૮૭
 પક્ષિઓનું આકાશમાં ઉડવાનું જેમ લવને કારણે છે; તેમ

કમ્માણ સ્વઓવસમેણ, મણુયત્તિરિયાણ જાયણ જં ચ ।
 તં છુભ્ભેયં નેયં, એવં સુત્તાણુસારેણ ॥૮૯॥
 અણુગામિમણુગામિ ચ, હીયમાણં ચ વડ્ઢમાણં ચ ।
 અણવટ્ટિયં અવટ્ટિય-મિર્યં છુભ્ભેયં ભવઈ એયં ॥૯૦॥
 આમરણં તં ચ ભવે, ભવંતરં વા વિ સંકમઈ એયં ।
 વિસઓ પુણ દુવિહસ્સ વિ, ઇમસ્સ જે રૂવિણો દવ્વા ॥૯૧॥
 પયઈત્થપયત્થપયાસણેણ, સમ્મીણ એસ સમ્મોહી ।
 અહટ્ટિયદંસીણં, મિચ્છદિટ્ટીણ ડ વિમંઘો ॥૯૨॥
 આમાણુસુત્તરાઓ, નગાડ પંચિદિયાણ સન્નીણં ।
 મુણઈ મણોગયભાવે, જં તં મણપજ્જવં ચિતિ ॥૯૩॥

દેવતાઓ અને નારકીઓને તપ તથા શિક્ષાનો અભાવ હોવા છતાં તેમને ભવપ્રત્યયિક અવધિજ્ઞાન જીવન-પર્યંત હોય છે. ૮૮

કર્મના ક્ષયોપશમથી મનુષ્ય અને તિર્થંચોને જે અવધિજ્ઞાન થાય છે; તે સૂત્રના અનુસારે છ ભેદવાળું છે એમ જાણવું. ૮૯

અનુગામી-અનનુગામી, હીયમાન-વર્ધમાન, અનવસ્થિત (પ્રતિપાતી)-અવસ્થિત (અપ્રતિપાતી) આ પ્રમાણે છ ભેદ અવધિજ્ઞાનના થાય છે. ૯૦

આ ભવપ્રત્યયિક અવધિજ્ઞાન મરે ત્યાં સુધી રહે છે અને ભવાન્તરમાં પણ જાય છે. ભવપ્રત્યયિક અને ક્ષાયોપશમિક આ બંને પ્રકારના અવધિજ્ઞાનનો વિષય રૂપીદ્રવ્યો હોય છે. ૯૧

સમ્યગ્દષ્ટિઓનું આ જ્ઞાન પ્રકૃતિસ્થ (અરિહંત ભગવન્તની દષ્ટિથી જોવાયેલા) પદાર્થોનું પ્રકાશન કરનારું હોવાથી એ સમ્યગ્ અવધિજ્ઞાન કહેવાય છે અને અર્હંદ્દષ્ટ પદાર્થોને પણ અચથાર્થ રૂપે જોનારા મિથ્યા-દષ્ટિઓનું આ જ્ઞાન વિભંગજ્ઞાન કહેવાય છે. ૯૨

૪ મન:પર્યવજ્ઞાન :

માનુષોત્તર પર્વંત સુધીમાં રહેલા એ સમુદ્ર અને અઢી ક્ષીપની અંદર રહેલા સંજી પંચેન્દ્રિય જીવોના મનોગત ભાવ જોનાથી જાણાય, તેને તીર્થંકર-ગણધર ભગવન્તો મન:પર્યવજ્ઞાન કહે છે. ૯૩

उजुविउलभेयओ सो, दुहा विसेसो इमो उ विउलम्मि ।
 पढमा उ विसुद्वयरो, अप्पदिवाइ य विउलमई ॥९४॥ ६
 विसओ इमस्स सुच्चिय, माणुसखित्तस्स मज्झवत्तीणं ।
 पंचिंदियसन्नीणं, जं परियाणइ मणोदव्वे ॥९५॥
 मइसुयओहिन्नाणा, विरयाणं हुंति अविरयाणं च ।
 मणकेवलनाणाणि उ, नियमेणं सव्वविरयस्स ॥९६॥
 केवलनाणं पुण, सव्वदव्वपज्जायकालअक्खलियं ।
 एगसरूवमणंतं, अप्पडिवाई निरावरणं ॥९७॥

ક્ષબ્ધમતિ અને વિપુલમતિના ભેદથી આ મનઃપર્યવજ્ઞાન બે પ્રકારનું છે. વિપુલમતિ મનઃપર્યવજ્ઞાનમાં આ વિશેષતા છે કે વિપુલમતિમનઃ-પર્યવજ્ઞાન, પ્રથમ (ક્ષબ્ધમતિ) મનઃપર્યવજ્ઞાન કરતાં વિશુદ્ધતર અને અપ્રતિપાતી હોય છે. ૯૪.

મનુષ્યક્ષેત્રમાં રહેલા સંજીવચેન્દ્રિય જીવોના મનઃરૂપે પરિણામ પામેલાં મનોદ્રવ્યો એ મનઃપર્યવજ્ઞાનનો વિષય છે. ૯૫

મતિ-શ્રુત અને અવધિ આ ત્રણ જ્ઞાનો વિરતિધરોને અને અવિર-તિધરોને હોય છે. ત્યારે મનઃપર્યવજ્ઞાન અને કેવળજ્ઞાન સર્વાવિરતિધરો (ભાવસંયમીઓ)ને જ હોય છે. ૯૬

૫ કેવળજ્ઞાન:

કેવળજ્ઞાન સઘળાંએ દ્રવ્યોનો અને સર્વ દ્રવ્યના સર્વપર્યાયોનો તથા ભુત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન રૂપ સઘળાય કાળનો વિષય કરે છે. વળી-તે જ્ઞાન સદા એકજ સ્વરૂપવાળું રહે છે અર્થાત એનું સ્વરૂપ ક્યારેય બદલાતું નથી; કેવળજ્ઞાન રૂપે કાયમ રહે છે. વળી તે કેવળજ્ઞાન લોક અને અલોકને પ્રકાશિત કરનારું હોવાથી અનંત છે તથા ક્યારેય નાશ ન પામતું હોવાથી અપ્રતિપાતી છે તેમજ તેને ભીંત વિગેરે કોઈપણ પદાર્થનું આવરણ નહતું નથી અને કર્મનું પણ આવરણ એના ઉપર હોતું નથી. ૯૭

ઇયં પંચવિગપ્તં, નાણં નાણસ્થિણા સયા સમ્મં ।
 મુણિયવ્વં મુણિયવ્વં, સદ્દહિયવ્વં પયડિયવ્વં ॥૧૮॥
 ઇત્થ ય સુયનાણં ચિય, પાણ પયાસયં પયત્થાણં ।
 તપ્પચ્ચણ સંપદ્દ, જિણા વિ જં સદ્દહિજ્જંતો ॥૧૯॥
 નજ્જંતિ જીવગર્હ—કમ્મપરિણઈ પુગ્ગલાણ પરિણામા ।
 તહ વટ્ટમાણતીયાણા—ગયભાવા વિસીસંતિ ॥૨૦॥
 તમ્હા નાણમહન્નવ—પસત્થતિત્થોવમે સયા ઇત્થ ।
 સવિસેસં ઉજ્જોગો, નિવ્વુઝ્ઝકામેહિં કાયવ્વો ॥૨૧॥
 દાણં નાણસ્સ ઇમં, જં સદ્દાસાલિણો વિણીયસ્સ ।
 મેહાવિસ્સ વિણેયસ્સ, સંમમબ્ભુટ્ટિયસ્સ પુરો ॥૨૨॥
 અવગન્નિઝ્ઞણ નિય—તણ્ણપીઠં અવહત્થિઝ્ઞણ આલસ્સં ।
 ગીયત્થેણં ગુણ્ણા, સુત્તં અત્થો ય દાયવ્વો ॥૨૩॥

જ્ઞાનના અર્થો આત્માએ આ પાંચેય પ્રકારના જ્ઞાનને સદા માટે
 સારી રીતે સાંભળવું જોઈએ, બાણવું જોઈએ, તેના પ્રત્યે શ્રદ્ધા કરવી
 જોઈએ અને ધીનજ્યોને સમજાવવા માટે સુન્દરરીતે તેનું પ્રકાશન
 કરવું જોઈએ. ૬૮

આ પાંચ જ્ઞાનોમાં પ્રાયઃ કરીને શ્રુતજ્ઞાન જ જીવાદિ પદાર્થોનું
 પ્રકાશન કરનારું છે. વર્તમાન કાળમાં જિનેન્દ્ર લગવન્તો પ્રત્યેની શ્રદ્ધા
 પણ એ શ્રુતજ્ઞાન દ્વારા જ થાય છે. ૬૯

શ્રુતજ્ઞાન વડે જીવોની ગતિ, કર્મની પરિણતિ અને પુદ્ગલોના
 પરિણામ જણાય છે, તથા વર્તમાન-ભુત અને ભવિષ્યમાં રહેલા ભાવો
 પણ શ્રુતજ્ઞાનથી જણાય છે. ૧૦૦

તેથી મોક્ષ મેળવવાની કામનાવાળા માણસોએ જ્ઞાનરૂપી મહાન
 સમુદ્રમાં પ્રવેશ કરવા માટે શ્રેષ્ઠ તીર્થ (અવતાર) સમાન શ્રુતજ્ઞાનમાં
 સવિશેષ ઉદ્ધમ કરવો જોઈએ. ૧૦૧

શ્રદ્ધાવન્ત, વિનીત, બુદ્ધિશાળી અને સમ્યક્ પ્રકારે અબ્હુટ્ટિઠ્યો
 આદિ વંદનની વિધિને કરનારા શિષ્યને ગીતાર્થ ગુરૂએ પોતાના શરીરની

તેનાવિં હુ તં કાલે વિણણંં બહુમઈઈ તવસા ય ।
 અગિગૂહણેણ સુત્તત્થતદુભણંં ા ઘિત્તવ્વંં ॥૧૦૪॥
 ઇત્થ ય સુત્તત્થાણંં, વિહિગહણે અજ્જરક્કિવયાયરિઓ ।
 તસ્સેવ ય વિહિદાણે, દિટ્ઠંંતો વઘરસામિ ગુરુ ॥૧૦૫॥
 એવમણગારિગોયરમગારિવિસયંં તુ નાણદાણમિણંં ।
 જંં તેસિ પઠંંતાણંં, સંપાહઈ પુત્થયાઈયંં ॥૧૦૬॥
 વિરણઈ ઉવટ્ઠંંમંં, આહારેણંં ચઠ્ઠિવિહેણાવિ ।
 તહ વત્થપત્તઓસહસિજ્જાઈઈહિંં વિસુદ્ધેહિંં ॥૧૦૭॥
 નાણહયાણ કુણઈ ય, બહુમાણંં તહ તયંંતિણ સમ્મંં ।
 તાણિ અહિજ્જઈ ગંંથાણિ, જેસિમો હોઈ અહિગારી ॥૧૦૮॥

પીડાને ગણ્યા વગર તથા આગસનો ત્યાગ કરીને સૂત્ર અને અર્થ
 આપવો બોધ્યે આ રીતે સૂત્ર અને અર્થને આપવો તે શ્રુતજ્ઞાનનું દાન
 કહેવાય છે. ૧૦૨-૧૦૩

શિષ્યે પણ યોગ્યકાળે-વંદનાદિના વિનયથી ગુરૂ પ્રત્યેના બહુમાન વડે
 યોગોદ્ધનાદિના તપ કરવા પૂર્વક અને જેની પાસે જ્ઞાન લીધું હોય
 તેને છુપાવ્યા વગર સૂત્ર-અર્થ-અને (સૂત્ર-અર્થ રૂપ) તદુભય એ બન્ને
 રીતે શ્રુતજ્ઞાનને ગ્રહણ કરવું બોધ્યે. ૧૦૪

શ્રુતજ્ઞાનને આશ્રયીને સૂત્ર, અર્થ અને તદુભયનું વિધિપૂર્વક ગ્રહણ
 કરવા માં શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરીશ્વરજી મહારાજ અને તેનું વિધિપૂર્વક દાન
 કરવામાં ગુરૂવર્ય શ્રી વંજસ્વામીજી મહારાજ દષ્ટાન્ત રૂપ છે. ૧૦૫
 આ રીતે સાધુને લગતું જ્ઞાનદાન બતાવ્યું. હવે શ્રાવકને લગતું
 જ્ઞાનદાન આ પ્રમાણે છે—

જે શ્રાવકો શાસ્ત્રાભ્યાસ કરનારા સાધુઓને પુસ્તકાદિ લાવી આપે છે.
 વળી-આધાકર્માદિ દોષથી વિશુદ્ધ એવા અશનાદિ ચાર પ્રકારનો આહાર
 તથા વસ્ત્ર, પાત્ર (શય્યા, ઔષધ) આદિ આપવા દ્વારા જ્ઞાનાભ્યાસ કરનારા
 સાધુઓના શરીરને ટેકા રૂપ થાય છે, તથા જેઓ જ્ઞાનાધિક આચાર્યાદિનું
 બહુમાન કરે છે, તેવા શ્રાવકો તે આચાર્યાદિની પાસે જે ગ્રન્થોને
 લખવા માટે અધિકારી હોય, તે ગ્રન્થોને લખે. ૧૦૬-૧૦૭-૧૦૮.

અટ્ટપ્પવયણમાયાણુગયં સુત્તં જહન્નઓ પઢ્ઢ ।
 ઉક્કોસેણં છજ્જીવણિં, તુ જઙ્ઘવયકઉજ્જોગો ॥૧૦૯॥
 પિંડેસણઅજ્ઞયણં, સુણ્ઢ પરં અત્થઓ ગુસ્સયાસે ।
 સેસસુયસ્સ ન સઙ્ઘો, અક્કવંડરૂવસ્સ અહિગારી ॥૧૧૦॥
 ન ય તત્તિયમિત્તેણં, ઉત્તાણો કુણ્ઢ દેસણાહયં ।
 ગુરુ નિરવિક્કલો હોઉં, જમ્હા સુત્તે નિસિદ્ધમિણં ॥૧૧૧॥
 કિંં ઇત્તો કઢ્ઢયરં, સમ્મં અણહિગયસમયસમ્ભાવો ।
 અન્નં કુદેસણાણ, કઢ્ઢયરાગંમિ પાહેઙ્ઘ ॥૧૧૨॥
 ભવસયસહસ્સમહણો, વિવોહઓ ભવિયપુંડરીયાણં ।
 ધમ્મો જિણપન્નત્તો, પક્કપ્પજ્ઞા કહેયવ્વો ॥૧૧૩॥

જઘન્યથી અષ્ટપ્રવચન માતાના વર્ણુનથી યુક્ત એવા સૂત્રને લાણે અને ઉત્કૃષ્ટથી દશવૈકાલિક સૂત્રના પદ્મ ભુવનિકાય અધ્યયન સુધી લાણે તે પણ અધા શ્રાવક નહીં, પણ જે સાધુઓનાં વતો લેવા માટે પ્રયત્નશીલ બન્યો હોય તે જ. ૧૦૯

ત્યાર પછી ગુરૂ પાસે પિંડેષણા અધ્યયનને અર્થથી સાંભળે પણ સૂત્રથી લાણે નહીં. અખંડ સ્વરૂપ વાળા (પૂર્વોપર અનુસંધાનથી મનોહર) શેષ શ્રુતનો અભ્યાસ કરવા માટે શ્રાવક અધિકારી નથી. ૧૧૦

ગુરૂકુલવાસમાં રહીને સૂત્રનો અર્થ લેશમાત્ર બાણુવાથી ગર્વિત બનેલા સાધુએ ગુરૂથી નિરપેક્ષ બની દેશનાદિની પ્રવૃત્તિ ન કરવી જોઈ એ કારણ કે-શાસ્ત્રમાં તેનો નિષેધ કર્યો છે. ૧૧૧
તે આ પ્રમાણે—

સમ્યગ્ રીતે શાસ્ત્રના રહસ્યને નહીં બાણુનાર સાધુઓ કુદેશના કરવા કારા બીજા માણુસોને અત્યન્ત કષ્ટમાં (લવાટવીમાં) પાડે છે એના જેવી બીજી કઈ ખેદની વાત છે ? ૧૧૨.

લાખો લવોનો નાશ કરનાર અને ભવ્ય ભુવો રૂપી પુંડરીક કમળનો વિશેષ કરીને પ્રત્યેધ કરનાર જિનપ્રણીત ધર્મ પ્રકલ્પયતિ (નિશીથાદિ અથોના અભ્યાસી સાધુ) એ કહેવો જોઈ એ અર્થાત્ જિનકથિત ધર્મને

જં પુણ પદ્મ સુણેઈ, જણસ્સ ધમ્મં કહેઈ ઇચ્ચાઈ ।
 તં પચ્છાગડવિસયં, તેણ વિ જઈ તં પુરાહીયં ॥૧૧૪॥
 તમ્હા મણસા વિ સુયસ્સ, સુયહરાણં કુણઈ નાવન્નં ।
 જં પજ્જંતદુરંતા, માસતુસસ્સેવ સા હોઈ ॥૧૧૫॥
 તુરિયં તુ ભત્તિદાણં, તં પુણ પત્તેસુ ચેવ દિજ્જંતં ।
 હોઈ સિવસુક્કવફલયં, પત્તાણિ ય સત્તરિત્તાણિ ॥૧૧૬॥
 ચાઉવ્વન્નો સંઘો, જિણાગમો જિણહરં ચ જિણવિવં ॥
 ણ્ણસુ વિત્તવીયં, નિયં કુહુંવીહિં વુત્તવ્વં ॥૧૧૭॥

ઉપદેશ દેવાનો અધિકાર નિશીથાદિ ઉત્સર્ગ-અપવાદના વિવેચન ગ્રન્થના અભ્યાસી સાધુનો જ છે. અન્યનો નહીં. ૧૧૩

ઉપદેશમાળ્ય ગ્રન્થમાં ધર્મદાસ ગણિએ શ્રાવકજનની સ્થિતિનું (મર્યાદાનું) વર્ણન કરતાં એમ કહ્યું છે કે-શ્રાવક ધર્મનો ઉપદેશ આપે અને તમે અહિં એમ કહો છો કે પ્રકલ્પયતિએ ધર્મનો ઉપદેશ આપવો જોઈએ તો આ એ વાતનો મેળ શી રીતે જામે ? એવા શંકાકારના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ગ્રન્થકાર જણાવે છે કે-

‘લણે, સાંભણે, અને ધર્મનો ઉપદેશ આપે’ ઇત્યાદિ ધર્મદાસગણિનું જે વચન છે, તે પશ્ચાત્કૃત (સાધુપણાથી પતિત થયેલા) શ્રાવકને લગતું છે. સાધુધર્મથી પતિત થયેલ પણ શ્રાવક સાધુપણામાં ગુરૂ પાસેથી જે લણ્યો હોય તેનો જ ઉપદેશ આપે પણ પોતાની મતિકલ્પનાથી ઉપદેશ ન આપે ૧૧૪.

તેથી કરીને મનથી પણ શ્રુત કે શ્રુતધરની અવજ્ઞા ન કરવી જોઈ એ કેમકે એ અવજ્ઞા ઘોરાતિઘોર દુઃખને આપનારી થાય છે. જેમ માસતુપ મુનિને થઈ. ૧૧૫

૪. ભક્તિદાન :-

ચોથું ભક્તિદાન તેને કહેવાય, કે-જે પાત્રમાં આપવામાં આવે અને શિવસુખ આપનાર ખને; તે પાત્ર સાત ક્ષેત્રો રૂપ છે. ૧૧૬

ચતુર્વિંધ સંઘ, જિનાગમ, જિનમંદિર, જિનબિંબ આ સાતક્ષેત્ર છે. એમાં આ સાતે ચ ક્ષેત્રમાં પોતાના ધનરૂપી બીજની કુટુંબીઓ પાસે વાવણી કરાવવી જોઈએ. ૧૧૭

સમળા સમળીઓ ય, સાવયા સાવિયા તહા ।
 એસો ચઝવ્વિહો સંઘો, વિઘસંઘવિઘાયળો ॥૧૧૮॥
 તત્થ ય જિણિંદસમળા—મયવંતો જઈવિ હુંતિ નિગંથા ।
 તહ વિ વયકાયરક્લા—નિમિત્તમરિહંતિ ઢાળમિણં ॥૧૧૯॥
 ફાસુયએસણિયાઈ, અહાકહાઈં ચ મત્તપાળાણિ ।
 તહ વત્થપત્તકંબલ—સિજ્જાસંથારપમુહાઈં ॥૧૨૦॥
 ઓસહમેસજ્જાઈં, તહ પવયળવુહિઠ્ઠેહુભૂયાઈં ।
 સચિત્તાઈં પિ અવચ્ચ—સયળપમિર્ઠિણિ અળવરયં ॥૧૨૧॥
 મત્તીઈ દેઈ સાહૂળ, સુદ્ધલેસુલ્લસંતરોમંચો ।
 ઉસસગ્ગેળં સહ્ઠો, અવવાયપર્યમિ પુળ એવં ॥૧૨૨॥

સાધુ-સાધ્વી-શ્રાવક અને શ્રાવિકા એ ચાર પ્રકારનો સંઘ વિદ્ધોના સમુહનો નાશ કરનાર છે. ૧૧૮.

આ ચાર પ્રકારના સંઘમાં સાધુઓ જો કે નિર્ગન્થ (પરિચ્છેદથી રહિત) હોય છે, છતાં વ્રત-પાલન કરવામાં અત્યંત ઉપયોગી એવા શરીરની રક્ષા કરવા માટેના ભક્તિદાન માટે તેઓ યોગ્ય છે. ૧૧૯

પ્રાસુક (ભવરહિત) એષણીય (૪૨ દોષરહિત) યથાકૃત (ગૃહસ્થે પોતાને માટે બનાવેલ) ભક્તપાન (અશનાદિ ચતુષ્ક) તથા વસ્ત્ર-પાત્ર કાંબળી-શય્યા વગેરે, ઔષધ (બીજા દ્રવ્યથી મિશ્રણ નહી કરેલા કેવલ હરડે વગેરે અથવા શરીરની અંદર ઉપયોગી થતા દ્રવ્યો.) ભેષજ- (હરડે આમળા વગેરે મિશ્રિત દ્રવ્યો અથવા શરીરની બહાર ઉપયોગી લેપ વગેરે દ્રવ્યો.) તેમજ શાસન પ્રભાવનાની વૃદ્ધિના કારણભૂત પોતાના પુત્ર-સ્વજન આદિ સચિત વસ્તુઓ પણ શુદ્ધ લેશ્યાથી (ભાવભર્યા ઉલ્લાસથી) ભક્તિપૂર્વક ઉત્સર્ગ માર્ગથી આપે છે.

આપવાદિક દાનવિધિ—

તથા અપવાદ માર્ગથી-દુકાળમાં, ડમર (કોઈપણ કારણે કુપિત થયેલ દેવે ઉત્પન્ન કરેલ અશિવ વગેરે ઉપદ્રવ) વિડૂવર (રાજ્યનો અંદરનો કે બહારનો ઉપદ્રવ) રોધક (નગર વગેરેનો ઘેરો) અટવી, શરીરની બિમારી વગેરે કારણો ઉપસ્થિત થાય ત્યારે ગીતાર્થ સાધુ સ્વજનાદિના ઘરોમાં સાધુપ્રાયોગ્ય પ્રાસુક અને એષણીય ભક્તપાનવસ્ત્રાદિ વસ્તુઓની

દુભિક્ષે ડમર-વિહુર-રોહગ-કંતાર-દેહ-ગેલન્ને ।
 સમુવદ્વિયંમિ ગીઓ, આમોયદ્ સપરગેહેસુ ॥૧૨૩॥
 જહ્જળપાઝગ્ગાઈ, જહુત્તપુવ્વુત્તવત્થુજાયાણિ ।
 દુલહેસુ પરિહરંતો, તરતમભાવેણ +ગુરુદોસે ॥૧૨૪॥
 ગિન્હેદ્ પયણુદોસે, તેસિં પિ હુ અસદ્ અહ મિગવિઉત્તે ।
 સુવિચિત્તંમિ પાસે, જહોચિયં કુણદ્ જં મણિયં ॥૧૨૫॥
 ફાસુયપાસણિઈ, ફાસુય ઉહાસિઈ કીઈ ॥
 પૂર્વકમ્મેણ તહા, અહાકમ્મેણ જયણાઈ ॥૧૨૬॥
 ઇય સમણાણં દાણં, સમણીણ વિ એવમેવ સવ્વં પિ ।
 ગીયત્થજળણિમહ્ણીપણ્ણિપમિઈઈ દાવેદ્ ॥૧૨૭॥

મધુકરવૃત્તિથી તપાસ કરે અને તેમ કરતાં મોટા મોટા આધાકર્મ
 વગેરે દોષોનો ત્યાગ કરવા પૂર્વક અલ્પ અલ્પ દોષવાળા ભક્તપાન
 વગરે ગ્રહણ કરે. અલ્પદોષવાળા ભક્તપાનાદિની પ્રાપ્તિ ન થાય તો
 આધાકર્મ વગેરે અધિકદોષવાળા ભક્તપાનાદિ જ્યાં અગીતાર્થ સાધુ
 ન હોય, તેવા એકાંતપ્રદેશમાં ચતના પૂર્વક યથાયોગ્ય રીતે ગ્રહણ
 કરીને સાધુઓનો નિર્વાહ કરે. માટેજ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે-હુકાળાદિના
 પ્રસંગમાં પ્રથમ સાધુઓનો નિર્વાહ પ્રાસુક અને એષણીય ભક્તપાનાદિ
 દ્વારા કરે. પ્રાસુક અને એષણીય ભક્તપાનાદિ ન મળે તો પ્રાસુકાવલાસિત
 (અચિત્ત) એવા કૃત દોષવાળા (સાધુ માટે ખરીદેલા) ભક્તપાનાદિથી
 નિર્વાહ કરે. તેના અભાવમાં પૂતિકર્મદોષવાળા ભક્તપાનાદિથી નિર્વાહ
 કરે, અને એના પણ અભાવમાં આધાકર્મ દોષવાળા ભક્તપાનાદિથી
 પણ ચતનાપૂર્વક ગીતાર્થ સાધુ નિર્વાહ કરે. ૧૨૦ થી ૧૨૬

આ પ્રમાણે ગૃહસ્થ, સાધુઓને આહારાદિનું દાન કરે છે તેમજ
 એ જ વિધિથી પોતાની ગીતાર્થ-[દાનવિધિની જ્ઞાતા] માતા, બહેન,
 પત્ની આદિ દ્વારા સાધ્વીઓને પણ દાન અપાવે છે. [કારણકે-તેમને દાન
 આપવાનો તેમનો જ અધિકાર છે]. ૧૨૭

પરિચત્તસયલ્લોઝ્યતિહિપ્વ્વમહૂસવા મહામુણિણો ।
 મોયણસમયા નિહિણો, ધન્નાણ હવંતિ ગુણનિહિણો ॥૧૨૮॥
 ધન્નાણ દાણબુદ્ધી, ધન્નયરાણં ચ દેયપરિસુદ્ધી ।
 ધન્નતમાણં તુ જણ, જાયઙ્ગ સુહપત્તસંસિદ્ધી ॥૧૨૯॥
 કસ્સ વિ કલ્લાણગિહસ્સ, ચેવ ગેહંમિ સમણરૂવધરા ।
 પચ્ચક્કવનાણદંસણચરણા પિંડં પઢિચ્છંતિ ॥૧૩૦॥
 આરંભનિયત્તાણં, છજ્જીવનિકાયરક્કવણરયાણં ।
 મુક્કવપહસાહગાણં, ધન્ના જે દિતિ પત્તાણં ॥૧૩૧॥
 નિય નિય વિસયવિભાગં, પહુચ્ચ સંઘે ચઉપ્પયારે વિ ।
 વિક્કવાયા ઇત્થ ઇમે, સુપ્રત્તદાણંમિ દિટ્ઠંતા ॥૧૩૨॥

અમાવાસ્થ્યાદિ તિથિ-સંક્રાન્તિ વગેરે સમસ્ત લૌકિક પર્વ અને
 લક્ષ્મીના મહોત્સવોનો જેમણે ત્યાગ કર્યો છે તથા જેઓ જ્ઞાનાદિ
 ગુણોના ભંડાર છે; એવા મહામુનિઓ ભોળનના સમયે ભાગ્યવાન
 આત્માઓને જ ભિક્ષાનો લાભ આપનારા થાય છે. ૧૨૮

પુણ્યવાન પુરૂષોને જ દાન કરવાની બુદ્ધિ થાય છે, દેયપરશુદ્ધિ
 નવકોટિથી શુદ્ધિ તો તેથી પણ અધિક પુણ્યવાળા પુરૂષોનેજ થાય છે અને
 સત્પાત્રની પ્રાપ્તિ તો અધિકાધિક પુણ્યવાળા પુરૂષોનેજ થાય છે. ૧૨૯

શ્રમણ રૂપને ધારણ કરનારા તેમજ જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રના
 પ્રત્યક્ષ પિંડભૂત એવા સાધુઓ કોઈક ભાગ્યવાનના ઘરેજ આહારાદિના
 પિંડને ગ્રહણ કરે છે. ૧૩૦

જેઓ આરંભથી નિવૃત્ત થયેલા; ષડ્ભવનિકાયતુ' રક્ષણ કરવામાં રક્ત
 બનેલા અને મોક્ષમાર્ગ (જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર)ના સાધક એવા સુપાત્ર-
 સાધુઓને દાન આપે છે. તેઓ ખરેખર ધન્ય છે. ૧૩૧

(ચારે પ્રકારના સંઘમાં) પોત પોતાના વિષય-વિભાગને આશ્રયીને
 સુપાત્રદાનને લગતા આ-નીચેની ગાથામાં કહેવાતાં દષ્ટાન્તો શાસ્ત્રમાં
 પ્રસિદ્ધ છે. ૧૩૨.

साहसु बाहुसाह, अज्जासुं तहय पुष्फचूलज्जा ।

सइढेसु मूलदेवो, चंदणबाला य सइढीसु ॥ १३३॥

अहिगयजीवाजीवाण, सम्ममुवलद्धपुन्नपावाणं ।

चिरपरिणयधम्ममाणं, खरकम्मनियत्तचित्ताणं ॥१३४॥

निम्मलतवोरयाणं, अजियाहाराण बंभयारीणं ।

आवस्सयनिरयाणं, समाणधम्माण सइढाणं ॥१३५॥

रह—तित्थजत्त—पंडिमापइट्ट—सम्मत्त—विरइगहणेसु ।

पक्ख—चउमास—वच्छरतवउत्तरपारणाईसु ॥१३६॥

सगिहाणं सम्माणं, दाणं च गुणाणुरागओ कुणइ ।

धम्मथिरत्तनिमित्तं, अहिणवधम्माण सविसेसं ॥१३७॥

साधुओमां भाडुमुनि, साध्वीओमां पुष्पयूला, श्रावकोमां भूलदेव
अने श्राविकाओमां यंदनपाला; १३३

३-४ श्रावक अने श्राविका:—

श्रव अने अश्रवने ज्ञानुनारां, पुण्य-पापने पणु सभ्यग्रीते
ज्ञानुनारा, दीर्घकालथी धर्ममां परिणुत थयेलां, अर कर्म-क्षेत्रद्वार, जेलर
विगेरेनी अनेक श्रवोने त्रास करनारी नोकरी आदिमांथी निवृत्त चित्त-
वाणा, निर्माण तपमां रक्त अनेला, आहारथी नडि अतायेलां=आहार
उपर काणुवाणा, अह्न्यारी, प्रतिकमण्णादि आवश्यक क्रिया करवामां निरत
अनेला, समानधर्मवाणा-साधर्मिक श्रावकोनी रथयात्रा-तीर्थयात्रा-
प्रतिभाप्रतिष्ठा-सभ्यकृतवतुं अडणु, विरतिनुं अडणु करवा आदिना शुभ
प्रसंगोमां तथा पण्णी-ओमासी-संवच्छरी तपना उत्तरपारणु अने
पारणुदिना प्रसंगोमां गुणानुरागथी डाय जेडवादि रुप सन्मान अने
वस्त्रालंकारादिनुं दान करे छे तथा नवा धर्म पाभेला साधर्मिकोने
धर्ममां स्थिर करवा सविशेष सन्मान-दान करे छे. १३४ थी १३७

જમ્હા સુલહા નિયકજ્જસિદ્ધિસંબંધવંધુણો ભુવણે ।
 દુલહા ઉ ધમ્મસંબંધ-બંધુરા બંધવા ઘણિયં ॥૧૩૮॥
 તમ્હા સમાણધમ્માણ, વચ્છલત્તેણ ધમ્મવચ્છલ્લં ।
 તંમિ ય પુણ વચ્છલ્લં, અતુલ્લકલ્લાણકુલભવણં ॥૧૩૯॥
 મણિયં સ્વિત્તચુક્કં, પંચમસ્વિત્તં જિણાગમં મણિમો ।
 કેવલિદિદ્દે માવે, જો પયડ્ડિ દૂસમાણ ત્તિ ॥૧૪૦॥
 ઉમ્મીલિયકેવલનાણમુણિયતિહુઅણગયત્થસત્થેહિં ।
 તિવર્ણદારેણ જિણેહિં અત્થઓ જં કિલક્કવાયં ॥૧૪૧॥
 ભુવણબ્બુયબુદ્ધિધરેહિ, ગણહરિંદેહિં જં ચ ગહિઝ્ઞણ ।
 સુત્તત્તેણ નિબ્બદ્ધં જિણપવયણ્ણુદ્ધિક્કામેહિં ॥૧૪૨॥

જે કારણથી આ જગતમાં પોતાના સ્વાર્થની સિદ્ધિમાત્રથી સમ્બન્ધ કરનારા સ્વજનો મળવા સુલભ છે, પરંતુ ધર્મના સમ્બન્ધથી મનોહર સ્વજનો (સાધર્મિકો) મળવા અત્યન્ત દુર્લભ છે. ૧૩૮

તેથી કરીને જ સાધર્મિકોનું વાત્સલ્ય કરવા દ્વારા ધર્મનું વાત્સલ્ય થાય છે, અને એ ધર્મનું વાત્સલ્ય નિરૂપમ કોટીના કલ્યાણોનું કુલભવન કારણ છે. ૧૩૯

આ પ્રમાણે સાધુ-સાધ્વી-શ્રાવક-શ્રાવિકા રૂપ ચાર પ્રકારનું ક્ષેત્ર કહ્યું. હવે પાંચમા જિનાગમ નામના ક્ષેત્રનું કથન કરીએ છીએ કે જે દુષમકાલમાં પણ કેવલી દષ્ટ ભાવોને પ્રગટ કરે છે. ૧૪૦

૫-જિનાગમ:-

પ્રગટ થયેલાં કેવલજ્ઞાનવડે ત્રણે જગતમાં રહેલા પદાર્થોના સમૂહને જાણનારા શ્રી જિનેશ્વર ભગવન્તોએ ત્રિપત્તી દ્વારા અર્થથી જે આગમનું કથન કર્યું છે અને જિનપ્રવચનની વૃદ્ધિ કરવાની કામનાવાળા; ત્રણે ભુવનમાં અદ્ભુત યુદ્ધિને ધારણ કરનારા ગણુધર ભગવન્તોએ અર્થરૂપે ગ્રહણ કરીને જે દ્રાહશાંગી રૂપ તે જિનાગમની સૂત્ર રૂપે રચના કરી છે. ૧૪૧-૧૪૨

અહ તેસિ વયણપંકયમ્બયરંદસમં નમંતસીસેહિં ।
 ચુદસપુવ્વધરેહિં, જમહિયમહીણમેહેહિં ॥૧૪૩॥
 તત્તો દસપુવ્વધરાહિં કમહિયમાણપન્નેહિં ।
 ગીયત્થગણહરેહિં, જં પાવિયમિત્તિયં સમયં ॥૧૪૪॥
 તસ્સ સુયસ્સ ય ભગવઓ, તવ્વિહ મેહાવિપત્તવિરહાઓ ।
 પાણ દૂસમાણ, આહારો પુત્થયા ચેવ ॥૧૪૫॥
 તમ્હા જિણિંદસમયં, મત્તીણ પુત્થણસુ લેહેહિં ।
 અવ્બુચ્છિત્તિનિમિત્તં, સત્તાણમણુગ્ગહત્થં ચ ॥૧૪૬॥
 જિણમયપયમિત્તં પિ હુ, પીયં પીઝસમિવ જઓ હરહિં ।
 મિચ્છાવિસમિહનાયં, રોહિણીય-ચિલાહપુત્તાઈ ॥૧૪૭॥

ત્યારબાદ વિનયથી ત્રતમસ્તકવાળા અનેલા અને પરિપૂર્ણ બુદ્ધિને ધારણ કરનારા ચૌદ પૂર્વધરોએ, ગણધર ભગવન્તના મુખરૂપી કમળના મકરંદ (રસ) સમાન એવા જિનાગમનું અધ્યયન કર્યું છે. ૧૪૩

ત્યાર પછી ક્રમે કરી ઘટતી જતી બુદ્ધિને ધારણ કરનારા દશપૂર્વધર વજ્રસ્વામી વગેરે ગીતાર્થ આચાર્યો વડે આ જિનાગમ પ્રાપ્ત કરાયું છે. ૧૪૪
 દુઃખમકાળના પ્રભાવે સંઘચણ-બલાદિ હીન થવાના કારણે તથા- પ્રકારની પદાનુસારી વગેરે પ્રજ્ઞાનો વિરહેદ થવાથી કેવળ ગુરૂ-મુખેથી જિનાગમોને શ્રદ્ધ કરનારા સાધુ રૂપ પાત્રો ન મળવાના કારણે આ જિનાગમો પુસ્તકારૂઢ થયાં અને એથીજ એ જિનાગમનાં પુસ્તકો ખરેખર આ દુઃખમાં કાળમાં પદાનુસારી વગેરે પ્રજ્ઞા વગરના સાધુઓ માટે આધારભૂત છે. ૧૪૫

તે કારણે જિનાગમની અબ્યુચ્છિત્તિ કરવા માટે=(પરંપરા અખંડિત રાખવા માટે) તથા જીવોના અનુચ્છ-ઉપકાર માટે જિનાગમોને શ્રાવકો ભક્તિથી પુસ્તકમાં લખાવે છે. ૧૪૬

પીઘેલું અમૃત જેમ હલાહલ વિષનો નાશ કરે છે, તેમ જિનાગમનું એક પદ પણ મિથ્યાત્વરૂપી વિષનું નાશ કરનાર અને છે અને આ વિષયમાં શૈલિણીયા ચૌર અને ચિલાતિપુત્ર વગેરે દધાન્તરૂપ છે. ૧૪૭

તમ્હા સહસામત્યે, વિત્યારહ પુત્યર્હિં જિણસમયં ।
 વાયાવેહ ય વિહિણા મેહાગુણસંગયમુળીર્હિં ॥૧૪૮॥
 સસમય-પરસમયવિઝ, તે વિ તયત્યાવભાસણસમત્યા ।
 પરતિત્થીણં પિ તઓ, પમાણસત્યાણિ નિઝણાણિ ॥૧૪૯॥
 વાગરણ-છંદ-લંકાર-કવ્વ-નાડય-કહાહ લેહેહ ।
 જં સવ્વં સમ્મસુયં, સમ્મદિટ્ઠીર્હિં પરિગહિયં ॥૧૫૦॥
 જે કેહ જપ્પવત્તિય, પુત્યયગં સત્થસવણઓ જીવા ।
 પાવાહં પરિહરંતી, સ હોહ તપ્પુન્નફલમાગી ॥૧૫૧॥
 મણિયં સુસાવગોચિય, નિયપુત્યયસ્વિત્તમહ સમાસેણ ।
 જિણમંદિરસ્વિત્તં પિ હુ, સુયાણુસારેણ સાહેમિ ॥૧૫૨॥

તે કારણથી શ્રાવકોએ પુસ્તકમાં આગમો લખાવીને અને લખેલાં આગમ-પુસ્તકો વેચાતા મળતા હોય તો તેનો સંગ્રહ કરીને પણ જિનેન્દ્ર ભગવન્તના સિદ્ધાન્તોનો વિસ્તાર કરવો જોઈએ. અને મેઘા-યુક્ત-અનુયોગ કરવામાં કુશળ મુનિઓ પાસે ચતુર્વિધ સંઘમાં જિનાગમની પૂજા તથા મહોત્સવ કરવા પૂર્વકની વિધિ સહિત એ જિનાગમો વેચાવવાં જોઈએ. ૧૪૮

સ્વસિદ્ધાન્તો જ શ્રાવક લખાવે ? પરસિદ્ધાન્તો શું ન લખાવી શકે ? આવી શંકાનું સમાધાન કરવા અન્યકાર કહે છે કે-અનુયોગ કરનારા સાધુઓ સ્વસિદ્ધાન્ત અને પરસિદ્ધાન્તના બંધુકાર હોય છે, વળી તેઓ સ્વ-પર સિદ્ધાન્તના અર્થોને પ્રકાશિત કરવામાં સમર્થ હોય છે એવા સાધુઓને સ્વ-પર સિદ્ધાન્તના બંધુકાર બનાવવા પર તીર્થિકોના પ્રમાણુ-ન્યાયાદિના શાસ્ત્રો અને વ્યાકરણ-છંદ-અલંકાર-કાવ્ય-નાટક-કથા આદિના શાસ્ત્રો પણ લખાવે; કારણ કે સમ્યગ્દષ્ટિએ ગ્રહણ કરેલું બધું જ શ્રુત સમ્યગ્શ્રુત થાય છે. ૧૪૯-૧૫૦

પુસ્તકમાં લખાવેલા જિનાગમોને સાંભળવાથી જીવો જેટલા પ્રમાણમાં પાપોનો પરિહાર કરે છે, તેટલા પ્રમાણમાં તે પાપ-નિવૃત્તિમાં નિમિત્ત બનવાના કારણે આગમ લખાવનાર જીવ પણ પુણ્યક્રમને ભાગીદાર થાય છે. ૧૫૧

શ્રાવકોને ઉચિત પુસ્તક (જિનાગમ) ક્ષેત્ર કહ્યું; હવે જિનમંદિર ક્ષેત્રને શ્રુતના અનુસારે સંક્ષેપથી કહું છું. ૧૫૨

સમ્મત્તધરો સઙ્ઘો, સવિસેસં બોહિસોહણસયન્હો ।
 કારેઙ્ઘ જિણાયયણં, નિઙ્ઘવિઙ્ઘત્તેણ વિત્તેણ ॥૧૫૩॥
 અહિગારી જં एसो, दोसो पुण अणहिगारिणो नियमा ।
 आणाभंगार्इओ दुरंतभवभमणपेरंतो ॥१५४॥
 नणु जिणभवणाणमिहं, महयारंभेण होइ निम्माणं ।
 आरंभे कह णु दया ?, जिणाधम्मो पुण दयामूलो ॥१५५॥
 सच्चं होइ विमद्दो, पुढ्वाइणं धुवो समारंभे ।
 किंतु बुहा गुरुलाम्भे, कज्जे सज्जंति जं भणियं ॥१५६॥

૬ જિનમંદિર :

સમ્યગ્દષ્ટિ શ્રાવક વિશેષ પ્રકારે પોતાના સમ્યગ્દર્શનની શુદ્ધિ કરવા માટે નીતિ પૂર્વક ઉપાર્જન કરેલા ધનવડે જિનમંદિર બંધાવે. ૧૫૩

કેમકે જિનમંદિર બંધાવવા સમ્યગ્દષ્ટિ શ્રાવક અધિકારી છે. [સાધુ જિનમંદિર બંધાવવા અધિકારી નથી.] અનધિકારી એવા સાધુ મંદિર બંધાવે તો તેને અપાર ભવ-બ્રમણ કરાવનાર જિનાશા ભંગાદિના દોષો લાગે. [સાધુ તો ભાવપૂર્ણને અધિકારી છે એમ અરિહંત દેવાધિ-દેવે કહ્યું છે] ૧૫૪

શંકાકાર કહે છે કે—

જિનમંદિરનું નિર્માણ મોટા આરંભથી થાય છે, આરંભમાં તો જીવોની હિંસા થયા વગર રહેતી નથી. ત્યાં જીવોની દયા કઈ રીતે થઈ શકે ? અને જિનધર્મનું મૂલ તો દયા છે. ૧૫૫

ત્રાન્થકાર કહે છે કે—

જિનમંદિરના નિર્માણમાં આરંભ સમારંભ હોવાથી અવશ્ય પૃથ્વીકાયાદિ જીવોની હિંસા થાય છે; તો પણ જિનમંદિરના નિર્માણમાં થતો જીવહિંસાનો દોષ અલ્પ છે. જ્યારે સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણની પ્રાપ્તિને લાભ વધુ છે, માટે પંડિત પુરૂષો વિશિષ્ટ લાભને જોઈને જિનમંદિરાદિના નિર્માણમાં પ્રવૃત્ત થાય છે. માટે કહ્યું છે કે—૧૫૬

કુળઇ વયં ધનહેડં, ધનસ્સ વણિઉ વિ આગમં નાડં ।
 ઇય સંજમસ્સ વિ વડ, તસ્સેવદ્ધા ન દોસાય ॥૧૫૭॥
 સંતંમિ જિણાયયણે, વંદણવહિયા મુણીણ ધમ્મકહા ।
 મહ્ગબોહી—સમ્મત્તસુદ્ધિ—વિરૂંદુગાઇગુણા ॥૧૫૮॥
 ઇક્કસ્સ વિ તાવ જિયસ્સ, ભવદુહાઓ વિમોયણં ધમ્મો ।
 કિં પુણ તત્તિયમિત્તાણ, મ્હવ્જીવાણ જં મણિયં ॥૧૫૯॥
 “સયલંમિ વિ જિયલોણ, તેણ ઇહં ઘોસિઓ અમાઘાઓ ।
 ઇક્કં પિ જો દુહત્તં, સત્તં બોહેઈ જિણવયણે ॥૧૬૦॥

“જેમ વણીક પણ વધુ ધનનો લાભ થતો હોય તો તેના માટે અલ્પધનનો વ્યય કરે છે. તેમ સંચમના પાલન માટે તેમજ સંચમની વૃદ્ધિ માટે (ગીતાર્થ) કરેલું અસંચમનું સેવન પણ દોષ માટે થતું નથી.

તેમ આરંભ-સમારંભના દોષવાળું પણ જિનમંદિરનું નિર્માણ દોષ માટે થતું નથી. પરન્તુ સમ્યગ્ દર્શનાદિ ગુણો માટે થાય છે. ૧૫૭ જિનમંદિરના નિર્માણનો લાભ:

જિનમંદિરથી સમ્યગ્ દર્શનાદિ ગુણોની પ્રાપ્તિ જે રીતે થાય છે તે ખતાવે છે—

જે નગરમાં જિનમંદિર હોય ત્યાં મુનિઓ દર્શન-વંદનાર્થે આવે છે, દર્શનવંદન કર્યા બાદ એકત્રિત થયેલા શ્રાવકોને ધર્મદેશના આપે છે. આ ધર્મોપદેશ સાંભળી તેમાંથી કેટલાક જીવો ભદ્રિકપરિણામી બને છે, કેટલાક સમ્યગ્દર્શન પામે છે, કેટલાકને સમ્યગ્દર્શનની શુદ્ધિ થાય છે, કેટલાક દેશવિરતિ અને કેટલાક સર્વવિરતિ ગુણને પામે છે. ૧૫૮

જે એક પણ જીવને ભવદુઃખથી છોડાવવો એ મહાન ધર્મકાર્ય છે, તો પછી ભદ્રિક-પરિણામી આદિ બનનારા અનેક પ્રાણીઓને ભવદુઃખથી મુકાવવા તે કેટલું મહાનકાર્ય ગણાય ? જે માટે કહું છું કે—

ભવદુઃખથી ખીડાતા એક જીવને પણ જે જિનવચનનો ઓધ પમાડે છે, તેણે ખરેખર સકલ જીવ લોકમાં અમારીનો પડહ વગાડ્યો છે ૧૫૯-૧૬૦

તા ભાવુવયારકરં, સિરિભરહાઈહિં સયમિહાઈનં ।
 વિહિણા કારવળં, ચેઈયાણ સિવકારણં વિતિ ॥૧૬૧॥
 ઉદ્ધરણં પુળ જિન્નાણ, જિણહરાણં વિસેસઓ હોઈ ।
 ઇહ—પરલોચ—સુહયરં, જહ વગ્ગુરસઈઢ્ઠણો તસ્સ ॥૧૬૨॥
 નિમ્મવિણ જિણભવણે, જિણવિંબં તત્થ ઠાવણ મહમં ।
 આણંદ—સંદિરચ્છાહત્થં, પિચ્છંતિ જં ભવ્વા ॥૧૬૩॥
 વિહિણા તં નિમ્માણં, વિહિણા કારિજ્જ તપ્પઈઢ્ઠાણં ।
 વિહિપૂયાઈવિહાણં, વિહિણા યુઈથુત્તપણિહાણં ॥૧૬૪॥

સમ્યગ્ દર્શનાદિરૂપ ભાવ ઉપકારને કરનારાં જિનમંદિરોનું નિર્માણ કાર્ય શ્રી ભરતમહારાજ વગેરેએ પણ કર્યું છે. તેથીજ વિધિપૂર્વક જિન મંદિર બનાવવું એ મોક્ષનું કારણ છે એમ પૂર્વમુનિઓ કહે છે. ૧૬૧

જીર્ણશીર્ણ થયેલા જિનમંદિરનો ઉદ્ધાર કરવો; એ નવા મંદિરો બનાવવા કરતા પણ વિશેષ કરીને આ લોક અને પરલોકમાં સુખ કરનાર થાય છે. આ વિષયમાં વગ્ગુર શ્રેષ્ઠીનું દષ્ટાન્ત છે. જેણે જિનમંદિરોના જીર્ણોદ્ધાર કરાવી, આલોક અને પરલોકના પરમ સુખને પ્રાપ્ત કર્યું. ૧૬૨

જિનમંદિરનું નિર્માણ કર્યા બાદ તેમાં મતિમાન શ્રાવકે મહા-મહોત્સવ પૂર્વક જિનખિમ્બનું સ્થાપન કરવું જોઈએ. કે-જેથી કરીને ભવ્યજીવો આનંદાશ્રુથી સભર નયનવાળા બની તે જિનખિમ્બનાં દર્શન કરે. ૧૬૩

વિધિની અનિવાર્યતા :—

જિનખિમ્બનું નિર્માણ વિધિપૂર્વક કરવું જોઈએ, જિનખિમ્બની પ્રતિષ્ઠા વિધિપૂર્વક કરવી જોઈએ, તેની પૂજા પણ વિધિથી કરવી જોઈએ અને તેની સ્તુતિ [=પ્રણિપાત ઠંડક, નામસ્તવશ્રુતસ્તવાદિ] સ્તોત્ર- [ભક્તામરાદિ] પ્રણિધાન [=પિંડસ્થ, પદસ્થ, અને રૂપાતીતાવસ્થાનું ધ્યાન] પણ વિધિપૂર્વક કરવું જોઈએ. ૧૬૪

ધન્નાણં વિહિજોગો, વિહિપક્ષ્વારાહગા નરા ધન્ના ।
 વિહિબહુમાણી ધન્ના, વિહિપક્ષ્વઅદુસગા ધન્ના ॥૧૬૫॥
 સુય-સંઘ-તિત્થ-પમ્પહં, સ્વં તિત્થંકરેહિં તાવ કયં ।
 તસ્સ પહિચ્છંદમ્મી કયમ્મિ, સુકયં કયં સયલં ॥૧૬૬॥
 વેરુલિય-ફલિહદ્ધવિદ્દુમ-પમ્પક્ષ્વરયણેહિં સેલ-ધાઝહિં ।
 ધન્ના ઝિયંમિ કારિય-ઝિણપહિમા હુંતિ અપ્પહિમા ॥૧૬૭॥
 અહ્હુલ્લહં પિ ઝોહિં, ઝિણપહિમા-કારિણો લહુ લહંતિ ।
 દેવાહિદેવપહિવિંવ-કારઓ જહ સુવન્નયરો ॥૧૬૮॥
 ઇય સત્તસુ ચિત્તેસું, સુયપન્નત્તેષુ ચિત્તવીયં જં ।
 ઉપ્પહિ ગિહીહિં તં ભાવ-સલિલસિત્તં સિવપ્પફલયં ॥૧૬૯॥

વિધિનું મહત્ત્વ:—

જેઓને વિધિનો યોગ મળ્યો છે, તેઓ ધન્ય છે. જેઓ વિધિ-માર્ગનું પાલન કરે છે, તેઓ પણ ધન્ય છે. જેઓને વિધિ પ્રત્યે અહુ-માન પ્રગટ્યું છે, તેઓ પણ ધન્ય છે અને જેઓ વિધિ પક્ષને દૂષિત કરતા નથી, તેઓ પણ ધન્ય છે. ૧૬૫

તીર્થંકર ભગવન્તોએ શ્રુત [=ક્રાદશાંગી] સંઘ [-સાધુ-સાધ્વી-શ્રાવક શ્રાવિકા] તીર્થ [પ્રવચન અથવા પ્રથમ ગણધર] આ અધી વસ્તુઓને પ્રવર્તાવી છે. તેથી જે તીર્થંકર ભગવન્તની પ્રતિમા બનાવે છે; તેણે પણ તે સર્વેને સારી રીતે પ્રવર્તાવ્યા કહેવાય. ૧૬૬

જેઓ વૃદ્યુય, સ્કટિક, વિદ્રુમ=પરવાળા આદિ રત્નોની, પાષાણની, અને સુવર્ણાદિ ધાતુની અનુપમ પ્રતિમાઓનું નિર્માણ કરે છે, તેઓ ખરેખર આ જગતમાં ધન્ય બને છે. ૧૬૭

જેમ જિન-પ્રતિમા બનાવનાર સુવર્ણકાર (કુમારનંદિ સોની) યોધિને પામ્યો, તેમ જિન-પ્રતિમાને કરાવનારા અત્યન્ત દુર્લભ એવા પણ યોધિ [=સમ્યગ્દર્શન]ને જલદીથી પામે છે. ૧૬૮

આ પ્રમાણે સારી રીતે શાસ્ત્રોમાં બતાવેલા સાતક્ષેત્રોમાં શ્રાવકો દ્વારા જે ધનરૂપી બીજ વાવવામાં આવે છે, અને શુભલાવરૂપી જળ વડે સીંચવામાં આવે છે, તે તેને ભોક્ષ રૂપ ફળ આપનાર થાય છે. ૧૬૯

દાણગુણસંગઓ વિ હૂ, ગરૂયારમ્મો વિ મહજાઈ વિ ।
સીલેણ સોહહ નરો, કરિવ્વ કમપીવરકરેણ ॥૧૭૦॥

સીલં અબંમ—ચાઓ, નાઓ વ ચરણહરિણરાયસ્સ ।
પસરહ જસ્સ મળવણે, ન હણહ તં મયણમાયંગો ॥૧૭૧॥

સીલં સુહતરૂમૂલં, સીલં નાલં વ નાણનલિણસ્સ ।
સીલં ધમ્મહમૂલં, સીલં સાલો વયપુરસ્સ ॥૧૭૨॥

બાહાહિ જલહિતરણં, હુયવહ—જાલોલિ—કવલણં તહ ય ।
અસિધારા—ચંકમણં, તુલાહ સુરસેલ—તુલણં ચ ॥૧૭૩॥

અન્નં પિ દુક્કરં જં, તેં પિ હુ સુકરં કયાહ કસ્સા વિ ।
પાલણમિક્કં ચિય, નિકલંક—સીલસ્સ ન હુ સુકરં ॥૧૭૪॥

હાથી પણ જેમ કમથી પુષ્ટ થયેલ શુદ્ધ વડે શોભે છે; તેમ દાન ગુણથી સુક્ત ગુરૂતરારંભવાળા [=નિષ્કલંક કુલમાં જન્મેલાં] માનવો પણ શીલગુણથી શોભે છે. ૧૭૦

શીલ એ અપ્રહાના ત્યાગ [મૈથુનના વર્જન] રૂપ છે. અને શીલ એજ ચારિત્રરૂપ છે. એ ચારિત્ર રૂપી સિંહનો નાદ જેના મનોવનમાં પ્રસરી રહ્યો છે, તેને કામરૂપી હાથી હણી શકતો નથી. ૧૭૧

શીલ એ સુખરૂપી વૃક્ષનું મૂલ છે, શીલ એ જ્ઞાનરૂપી કમળનું નાળ છે, શીલ એ ધર્મનું મૂળ છે અને શીલ એ વ્રત રૂપી નગરનો કિલ્લો છે. ૧૭૨

શીલપાલનની દુષ્કરતા :—

બાહુ વડે સમુદ્ર તરવો, અગ્નિ-જ્વાલાઓની શ્રેણીનો કોળીયો કરવો, તલવારની ધાર ઉપર ચાલવું, ત્રાન્વાથી મેરૂ પર્વતને તોળવો અને લોઠાના ચણા ચાવવા વિગેરે જે જે કાર્યો દુષ્કર છે; એ સર્વ કાર્યો કોઈવાર કોઈ આત્માને માટે સુકર બની જાય, પરંતુ નિષ્કલંક પણે એક શીલનું પાલન કરવું એ સહેલું નથી. ૧૭૩-૧૭૪

સસિનેહ હિયયજલિણ, વંમહ-દહણેભિમાણ-ઘણધૂમે ।
 સહસક્વો વિ ન પિક્વદ્, કિચ્ચાકિચ્ચ કિમ્બુ દુયક્વો ॥૧૭૫॥
 પીણ-પઓહર-ચચર-તિવલીતિપહંમિ જદ્ મયહ્લીણ ।
 પુરિસો મણંપિ સ્વલિઓ, તા છલિઓ મયણભૂણ ॥૧૭૬॥
 ગંથત્ય-વિયારે પત્થુયંમિ, ણે પસૂ પરે વિઉસા ।
 માર-વિયારંમિ પુણો, ઉમણ વિ પસુવ્વ દીસંતિ ॥૧૭૭॥
 વિહુરંમિ હુંતિ સરણં, જં સવલા ણસ વિસ્સુઓ મગ્ગો ।
 વમ્મહ-વિહુરમ્મિ પુણો, અવલા સરણંતિ અચ્છરિયં ॥૧૭૮॥
 કયકેસવેસપરિયર-પરિચત્તા નિન્હવંતિ અપ્પાણં ।
 દંસણિણો હા ! તહ વિ હુ, વમ્મહવાહેણ હમ્મંતિ ॥૧૭૯॥

જ્યારે હૃદયમાં કામાનલ સંજયો હોય અને અભિમાનનો ધુમાડો પ્રગટયો હોય ત્યારે હજાર આંખવાળો ઇન્દ્ર પણ કાર્યા-કાર્યને જોઈ શકતો નથી, તો પછી બે આંખવાળા સામાન્ય પુરૂષની તો વાત જ શું કરવી ? ૧૭૫

સ્ત્રીઓના પુષ્ટસ્તનરૂપી ચૌટામાં અને પેટ ઉપરની ત્રણ રેખારૂપી માર્ગમાં વિકારભાવથી પુરૂષની જરા પણ રૂબલના થાય તો કામ રૂપી ભૂત એને તરત જ વળગી પડે છે. ૧૭૬

શાસ્ત્રોની વિચારણા કરવાના સમયે શાસ્ત્રાભ્યાસ વગરના માણસો પશુ જેવા દેખાય છે. જ્યારે કામી અવસ્થામાં મૂકાયેલા શાસ્ત્રાભ્યાસી પંડિત અને અપંડિત એ બંનેય પશુ તુલ્ય દેખાય છે. ૧૭૭

“બાહ્ય કષ્ટો આવવાને કારણે ઉત્પન્ન થયેલી વિહ્વલ અવસ્થામાં બળવાન માણસો શરણ રૂપ બને છે,” એ માર્ગ પ્રસિદ્ધ છે. જ્યારે કામથી થયેલી વિહ્વલ અવસ્થામાં અબલા (સ્ત્રી) શરણ રૂપ થાય છે. આ એક આશ્ચર્ય છે ! ૧૭૮

કેશપરિવર્તન કરનારા [-માથુ મુંડાવનારા, શિખાધારણ કરનારા, અને જટા ધારણ કરનારા વગેરે.] વેષ પરિવર્તન કરનારાં [-પ્રવેત, પીળાં આદિ વસ્ત્રોને ધારણ કરનારા, લંગોટ પહેરનારા, નક્ત રહેનારા વગેરે] પરિકર પરિવર્તન કરનારા [દંડ, કમંડલુ, અને સ્ફટિકાદિની

અમુણિય—વિસય—વિવાગા, છાગા ઇવ વવહરંતુ કિમજુત્તં ।
 અહહ ! ગુરુત્તં કમ્માણ, મુણિયતત્તાવિ મુજ્ઙંતિ ॥૧૮૦॥
 ધન્નાણ મણે રમણી—અમલિયસીલંગરાગસુભગંમિ ।
 વિલસદ્દ ચારિત્તસિરી, પરિચત્તસવત્તિસંતાવા ॥૧૮૧॥
 દુદ્ધર—મયરદ્ધયમિહ્લ—મહ્લિસહ્લિયમણે જણે જાણ ।
 મિન્નં ન સીલકવયં, અવયંસા તિચ્ચિય જયસ્સ ॥૧૮૨॥
 સચ્ચં પહીણરાગા, મયવંતો આસિ ઇત્થ તિત્થયરા ।
 તયણુગુણો તેસિ, જઓ પયાસણ સંઘસંતાણો ॥૧૮૩॥

માળા રાખનારા વગેરે] દર્શનીઓ [-સંત, સંન્યાસીઓ] કામ રાગથી પોતાની ભતને છુપાવે છે; છતાં ખેદની વાત છે કે-કામરૂપી વાઘથી તેઓ હણાઈ બચ છે. ૧૭૯

જેઓએ વિષયોના વિપાકને નથી જાણ્યા એવા માણસો અકરા- (પશુ)ની માફક વિષયોમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે એમાં શું અઘટિત છે ? અજ્ઞાનતા નામનો મહાદોષ જ એમને વિષયોમાં પ્રવૃત્તિ કરાવે છે. પરંતુ દુઃખની વાત તો એ છે કે વિષયોના વિપાકને જાણનારા એવા પશુ તત્ત્વજ્ઞાનીઓ વિષયોમાં મુગ્ધાય છે. અરેખર એમાં ગુરૂકર્મિતાનો જ પરમ પ્રભાવ છે. ૧૮૦

જેઓના મનનો શીલરૂપી અંગરાગ (વિલેપન) સ્ત્રીઓ દ્વારા નષ્ટ કરાયો નથી એવા પુણ્યવાન પુરૂષોના મનમાં શોકચ સ્ત્રીના સંતાપ વગરની ચારિત્ર-લક્ષ્મી વિલાસ કરે છે. ૧૮૧

સુરો અને અસુરો પણ જેનું નિવારણ કરવા સમર્થ નથી એવા સ્ત્રીઓ દ્વારા મૂકાયેલા કામરૂપ ભીલના કટાક્ષરૂપ ભાલાઓથી સમગ્ર વિશ્વનું મન ભેદાઈ ગયું છે. તે છતાં પણ તે દ્વારા જેઓનું શીલરૂપી અખતર ભેદાયું નથી, એવા ઉત્તમકોટિના મનુષ્યો આ જગતના સાચા શણગાર છે. ૧૮૨

આ વાત નિઃસંશય છે કે તીર્થંકર ભગવંતો રાગ દોષથી રહિત હતા, માટે જ તેઓ પૂજ્ય વડે સ્થપાયેલા ચતુર્વિધ સંઘ એમના વિતરાગ ગુણને અનુરૂપ વિરાગી તરીકે વિશ્વમાં શોભી રહ્યો છે. ૧૮૩

સુવંતિ શૂલભદ્રો, રાયમર્દૈ તહ સુદંસણો સિદ્ધી ।

સુસ્સાવિયા સુભદ્રા, તમ્મિ ઇમે સીલદિંદુંતા ॥૧૮૪॥

સીલં ચ પળીયાહાર-સુહયદેહસ્સ દુલ્લહં પાયં ।

તા દેહસોહણકણ, જહસત્તીણ તવં તવસુ ॥૧૮૫॥

તાવેહ જેણ કમ્મં, તવિજ્જણ જં ચ સિવસુહત્થીહિં ।

તેણિહ તવંતિ મન્નહ, તં દુવિહં વારસવિહં ચ ॥૧૮૬॥

વાહિર-અભિતરમેયઓ, દુહા તેય દોવિ પત્તેય ।

છ્હમેયાઇય एवं, વારસમેયં સુણમિહિયં ॥૧૮૭॥

તે ચતુર્વિધ સંઘમાં સાધુઓમાં શ્રી સ્થુતભદ્ર સ્વામી, સાધ્વી-
ઓમાં રાજ્યમતી, શ્રાવકોમાં સુદર્શન શેઠ અને શ્રાવિકાઓમાં સુભદ્રા
સતી તથા બીજાં પણ અનેક ધર્માત્માઓનાં શીલપાલનના વિષયનાં
દષ્ટાન્તો શાસ્ત્રોમાં આલેખાયેલાં છે. ૧૮૪

૩-તપ ગુણ :-

પ્રણીતાહાર-વિગર્હ યુક્ત આહાર વડે પુષ્ટ અનેલા દેહવાળા
માણસોને શીલધર્મનું પાલન પ્રાયઃ કરીને દુર્લાભ હોય છે. તેથી
દેહની શુદ્ધિ (-વિકાર ભાવને પેદા કરનારી ધાતુઓનો અપચય.) કરવા
માટે શક્તિ મુજબ તપ ધર્મનું આસેવન કરવું જોઈએ. ૧૮૫.

શિવસુખના અર્થીઓ વડે જે સેવાય અને કર્મોને જે તપાવે તેને
શ્રી જિનશાસનમાં તપ કહેવાય છે. એ તપ મૂળ ભેદથી બે પ્રકારનો
છે, તથા ઉત્તર ભેદથી બાર પ્રકારનો છે. ૧૮૬.

દ્વિવિધ અને દ્વાદશવિધ તપધર્મ :-

બાહ્ય અને અભ્યન્તર એવા ભેદથી તપધર્મ બે પ્રકારનો છે. અને
એ બંને ભેદના છ-છ પ્રકાર હોવાથી બાર પ્રકારનો તપ પણ શ્રી
જિનાગમમાં કહ્યો છે. ૧૮૭.

^૧અણસળ-^૨મુળોયરિયા, ^૩વિત્તીસંઝેવળં ^૪રસચ્ચાઓ ।
^૫કાયકિલેસો ^૬સંલીળયા ય ^૭બજ્ઞો તવો હોઈ ॥૧૮૮॥
^૧પાયચ્છિત્તં ^૨વિળઓ, ^૩વૈયાવચ્ચં ^૪તહેવ સજ્ઞાઓ ।
^૫જ્ઞાણં ^૬ઉસ્સગ્ગો વિ ય, અઢિંમતરો તવો હોઈ ॥૧૮૯॥
 બારસમેયંપિ ઇમં, ન તવિજ્જ તવં ઇમેહિં કામેહિં ।
 ઇહ-પરલોહ્ય-પૂયા-પહુત્ત-જસ-કિત્તિપમુહેહિં ॥૧૯૦॥
 પુવ્વિ દુચ્ચિન્નાણં, દુપ્પડિકંતાણ વેયણિજ્જાણં ।
 સકડાણં કમ્માણં, કેવલમુમ્મૂલણઢાણ ॥૧૯૧॥
 ન ય અન્નોવિ હુ બલવં, ઇયાણ નિકાહ્યાણ કમ્માણં ।
 ઢુઢાણ દલળહેઝ, હવિજ્જ સુત્તે જઓ વુત્તં ॥૧૯૨॥

૫૩વિધ આહ્ય તપ:-

અનશન-૧, ઉનોદરીકા-૨, વૃત્તિસંક્ષેપ-૩, રસત્યાગ-૪, કાયકુલેશ-૫, અને સંલીનતા-૬, આ છ પ્રકારે આહ્ય તપ છે. ૧૮૮

૫૩વિધ અભ્યન્તર તપ :-

પ્રાયશ્ચિત-૧, વિનય-૨, વૈયાવૃત્ય-૩, સ્વાધ્યાય-૪, ધ્યાન-૫, અને ઉત્સર્ગ (કાયોત્સર્ગ)-૬, આ છ પ્રકારનો અભ્યન્તર તપ છે. ૧૮૯

આ બારે ય પ્રકારનો તપધર્મ આલોકમાં કે પરલોકમાં પૂણ, પ્રભુત્વ, યશ, કીર્તિ, આદિ ઇષ્ટ પદાર્થોને મેળવવાની કામનાથી સેવે એ જોઈ એ નહિ. ૧૯૦

આ અનાદિકાલીન સંસારમાં જાતે કરેલાં કર્મો કે-જે દુશ્ચીર્ણ=દુષ્ટ અધ્યવસાયથી કરેલાં હોય તથા દુષ્ટપ્રતિકાન્ત=ગુરૂદેવ પાસે જેની આલોચના ન કરી હોય, તેવાં જે અવશ્ય વેદવા યોગ્ય કર્મોનો મૂળમાંથી ઉચ્છેદ કરવા માટે જ તપધર્મ કરવો જોઈએ. ૧૯૧

તપધર્મનો મહિમા :-

પ્રાયઃ કરીને આવા નિકાચિત અને દુષ્ટ એવા કર્મોના નાશનો હેતુ તપ સિવાય બીજો કોઈ નથી. માટે જ આગમશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે

“સવ્વાસિ પગડીણ, પરિણામવસાદુવક્રમો મળિઓ ।
 પાયમનિકાઙ્ગાણં, તવસા ઉ નિકાઙ્ગાણં પિ” ॥૧૯૩॥
 તમ્હા ચિરચિન્ન-કુકમ્મ-સેલ-દંભોલિસચ્છંમિ તવે ।
 સયયં સમગ્ગમંગલમૂલે સમ્મં સમુજ્જમહ ॥૧૯૪॥
 પસમંતિ વિગ્ધસંઘા, દુદ્દંતા ઇંદિયા ય દમ્મંતિ ।
 સિજ્ઞંતિ વંછિયત્થા, તવેણ દેવા વસે હુંતિ ॥૧૯૫॥
 આમોસહિ-વિપ્પોસહિ-ખેલોસહિ-જલ્લઓસહીપમુહં ।
 જ જિણસમણ સુમ્મહ, તં તવતરુણો ફલં સયલં ॥૧૯૬॥
 ઉત્તમપુરિસપણીણ, ઉત્તમપુરિસેહિં ચેવ આઙ્ને ।
 નિમ્મહિયભાવરોગે, વેરગ્ગકરે તવે રમહ ॥૧૯૭॥

કે—સર્વે અનિકાચિત કર્મોનો શુભ પરિણામ દ્વારા અને નિકાચિત કર્મોનો તપ ધર્મના આસેવનથી ઉપક્રમ (વિનાશ) થાય છે, એમ શ્રી તીર્થંકર દેવોએ ફરમાવ્યું છે. ૧૯૨-૧૯૩

તેથી કરીને દીર્ઘકાળથી આચરેલાં કુકર્મો રૂપી પર્વતનો નાશ કરવા માટે વજ્ર સમાન અને સર્વ મંગલોમાં મહા મંગલભૂત તપ ધર્મમાં સમ્યક્ પ્રકારે સતત ઉદ્યમ કરવો જોઈએ. ૧૯૪

તપ ધર્મ વડે વિદ્વોનો સમુહ શાંત થઈ જાય છે, ઇન્દ્રિયોત્ક્રમન થાય છે, ઇચ્છિત અર્થની સિદ્ધિ થાય છે, અને દેવો પણ વશ થાય છે. ૧૯૫

આમઘૌષધિ, વિપૃષૌષધિ, ખેલૌષધિ અને જલ્લૌષધિ વગેરે જે કેઈ લખ્ધિઓ શાસ્ત્રોમાં કહેવાઈ છે; તે અધીજ લખ્ધિઓ તપરૂપી વૃક્ષતુંજ ફળ છે. ૧૯૬

ઉત્તમ પુરૂષો=શ્રી તીર્થંકર ભગવંતોએ તપધર્મની પ્રરૂપણા કરી છે, વળી-એ તીર્થંકર ભગવંતોએ પોતાના જીવનમાં એ તપને આચર્યો છે, એ તપ રાગાદિ ભાવરોગોનો નાશ કરનાર છે. તેમજ વૈરાગ્યને પેઢા કરનાર છે તેથી હે ભવ્ય જીવો ! પ્રભાવશાળી એવા આ તપ ધર્મમાં તમે રમણતા કરો. ૧૯૭

બલદેવમુળી ય ભયવં, બંભો ય સુસાહુળી તવે તિવ્વે ।

આણંદો ય મહપ્પા, સુસાવિયા સુંદરી નાયં ॥૧૯૮॥

કજ્જલરેહારહિયં, ચિત્તં જહ રસવર્દે વિણા લવણં ।

પાણિયહીણુવ્વ મળી, વિયલિયકલસુવ્વ પાસાઓ ॥૧૯૯॥

વયણં વ નયણહીણં, લાયન્નવિવજ્જિયં તારુન્નં ।

ન વિણા ભાવં સોહહ, एसो दाणाइओ धम्मो ॥૨૦૦॥

જં કટ્ટમણુટ્ટાણં, દાણં સીલં તવો વિણા ભાવં ।

તમકામનિજ્જરાણ, નિવ્વહ સવ્વં પસૂણં વ ॥૨૦૧॥

જં જમ્મકોડિઘડિણ્ણ, તિવ્વં તવસા ન સ્વિજ્જણ કમ્મં ।

ઓયહ સુહમાવપસરો, સ્વેહ તંપિ હુ સ્વણદ્દેણ ॥૨૦૨॥

એગે સંકપ્પતરંગિણ્ણિ, વિસણ્ણિ વેલવિજ્જંતા ।

સુમિણે વિ અદિટ્ટસુહા, વિહુરા અહરં ગઈં જંતિ ॥૨૦૩॥

ત્રીત્ર તપ કરવા વિષે સાધુમાં બલદેવમુનિ, સાધ્વીમાં બ્રાહ્મી, શ્રાવકમાં આનંદશ્રાવક અને શ્રાવિકામાં સુંદરીશ્રાવિકા દષ્ટાંતરૂપ છે. ૧૯૮

૪-લાવ ગુણ :—

શ્યામરેખા વગરનું ચિત્ર, મીઠા વગરની રસોઈ, તેજ વગરનો મણિ, કલશ વગરનું મંદિર, નેત્ર વગરનું મુખ, અને લાવણ્ય વિનાનું ચીવન જેમ શોભતું નથી, તેમ લાવ વગરના દાનાદિ ધર્મો પણ શોભાને પામતા નથી. ૧૯૯-૨૦૦

દાન, શીલ, અને તપ જે લાવ રહિત હોય તેો તે કષ્ટ-અનુષ્ઠાન રૂપ થાય છે. એથી એ સર્વ અનુષ્ઠાનો પશુના કષ્ટની માફક અકામ નિર્જરા કરાવે છે. ૨૦૧

કરોડો જન્મમાં કરેલા ત્રીત્ર તપ વડે જે કર્મો નથી અપતાં તે કર્મોને ખરેખર પ્રકૃષ્ટ લાવવાળો અર્ધ ક્ષણમાં અપાવે છે. ૨૦૨

માનસિક તરંગોમાં આવેલા શબ્દાદિ વિષયો વડે પ્લાવિત થતાં, સુખને સ્વપ્નમાં પણ નહીં જોનારા અને વિધુર (કલુષિત અધ્યવસાય-

અન્ને મુજંતા વિ હુ, વિડલે માણુસ્સણ મહામોગે ।

તં કિં પિ સુદ્ધભાવં, ધરંતિ મુચ્ચંતિ લહુ જેણ ॥૨૦૪॥

તમ્હા ન બજ્જચિટ્ટા, અસુહા વ સુહા વ બલવઈં ઇત્થ ।

મણવિત્તીઈ ગુરુત્તં, સમયવિજ્ઞ દિત્તિ જં વિંતિ ॥૨૦૫॥

વાવારાણં ગરુઓ, મણવાવારો જિણેહિં પન્નત્તો ।

જો નેઈ સત્તમીણ, અહવા મુત્તિં પરાણેઈ ॥૨૦૬॥

ચિરપરિચિણ ન કયં, તવેણ તં બાહુવલિમહામુણિણો ।

જં સુદ્ધભાવણાણ, વિહિયં તકાલમિલિયાણ ॥૨૦૭॥

સુહભાવ-મણુપવિટ્ટો, દોસો વિ કયા વિ કુણઈ ગુણકજ્ઞં ।

જાઓ કિં ન પમાઓ, મિગાવઙ્ગ સિવોવાઓ ॥૨૦૮॥

વાળા) અનેલા અવિવેકી પુરૂષો નરક ગતિમાં જાય છે અને કેટલાક સુવિવેકી આત્માઓ વિપુલ માનવીય ભોગોને ભોગવવા છતાં કોઈક અપૂર્વ શુદ્ધ ભાવને ધરનારા અને છે, શુદ્ધ ભાવના યોગે તેઓ શીઘ્ર-તયા સંસાર (લવબ્રમણ)થી મુકાઈ જાય છે ! ૨૦૩-૨૦૪

તેથી ધર્મ વ્યવહારમાં સંવરરૂપ બાહ્ય શુભ ક્રિયાઓ અથવા આશ્રવરૂપ બાહ્ય અશુભ ક્રિયાઓ પ્રધાન ગણાતી નથી. અર્થાત્ મોક્ષ કે સંસારનું કારણ બનતી નથી. પરંતુ સિદ્ધાંતના જ્ઞાતાઓ મનોવૃત્તિ (=ભાવ)ને જ મોક્ષાદિની પ્રાપ્તિમાં કારણરૂપે પ્રધાન માને છે. એથીજ તેઓ કહે છે કે-મન, વચન અને કાયાના વ્યાપારોમાં મનોવ્યાપારને મહાન તરીકે શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતોએ પ્રરૂપ્યો છે કે જે મનોવ્યાપાર સાતમી નરકમાં લઈ જાય છે અથવા મુક્તિપદને પમાડે છે. ૨૦૫-૨૦૬

એક વરસ સુધી તપ કરવા વડે બાહુબલીજીએ જે પ્રાપ્ત ન કર્યું; તે (-કેવલજ્ઞાન), તત્કાલ પ્રગટેલ શુદ્ધ ભાવનાથી પ્રાપ્ત કર્યું. ૨૦૭

શુદ્ધભાવમાં પ્રવેશ પામેલો દોષ પણ કોઈ વિરલ આત્માને ગુણ રૂપ કાર્યને કરનારો બની જાય છે. જેમ સાધ્વી શ્રી મૃગાવતીજીને પ્રમાદ રૂપ દોષ પણ શિવ સુખનો ઉપાય બન્યો. ૨૦૮

વિયલિયકુલાભિમાણો, વિમુક્કમેરો વિ કેવલં જુત્તો ।

પુત્તો સ ઇલાપુત્તો, તસ્સ નમો સુદ્ધભાવસ્સ ॥૨૦૯॥

મત્તાહિયાઉ નૂણં, મત્તાહીણો પરામવં લહ્હ ।

પિચ્છહ ક્કણગવર્ણે, ભાવેણ ભવો પરાહૂઓ ॥૨૧૦॥

એસો ચઉપ્પયારો, ધમ્મો દાણાહો ધુવણસારો ।

આરાહિઓ નિરુમ્હ, દારાણિ ચઉન્હ વિ ગર્ણ ॥૨૧૧॥

કહ પુણ ઇમો મુણિજ્જહ ? ગુરુવણ્ણેણ તં વિ કહ દિત્તિ ? ।

વિણણ્ણ સેવણિજ્જો, તમ્હા ણ્યાત્થણા વિણઓ ॥૨૧૨॥

જમ્હા વિણયહ કમ્મં, અટ્ટવિહં ચાઉરંત્તમુક્કવાય ।

તમ્હા ઉ વયંતિ વિજ્ઞ, વિણઉત્તિ વિલીણસંસારા ॥૨૧૩॥

જેનું કુલ-અભિમાન પણ નાશ પામી ગયું હતું અને કુલની મર્યાદાઓ પણ જેણે છોડી દીધી હતી એવા શ્રી ધંતાપુત્ર (ધંતાચિ-કુમાર) પણ જેના પ્રતાપે કેવલજ્ઞાનને પામ્યા, તે શુદ્ધભાવને મારો નમસ્કાર થાઓ ! ૨૦૯

જગતમાં આ નિશ્ચિત છે કે—જઘન્ય ગુણવાળો આત્મા અસાધારણ ગુણવાળાથી પરાલવ પામે છે અર્થાત્ અધિક બલવાળાથી અલ્પ બલવાળો પરાલવ પામી જાય છે. માટે જ—કનકવર્તીએ અધિક બલવાળા ભાવધર્મથી અલ્પ બલવાળા ભવનો—સંસારનો નાશ કર્યો. ૨૧૦

ત્રણેય જગતમાં સારભૂત એવો દાનાદિ ચાર પ્રકારનો આ ધર્મ સમ્યગ્ રીતે આરાધ્યો હોય તો ચારેય પ્રકારની દુર્ગતિઓના દ્વાર અંધ કરી દે છે. ૨૧૧

૫-વિનય ગુણ—

પ્રશ્ન :—દાનાદિ ધર્મ શી રીતે બાળી શકાય ? ઉત્તર :—ગુરૂના ઉપદેશથી. પ્રશ્ન—ગુરૂઓ પણ ઉપદેશ ક્યારે આપે ? ઉત્તર—વિનય હોય તો માટે દાનાદિ ધર્મના અર્થીએ અવશ્ય વિનયનું સેવન કરવું જોઈએ. ૨૧૨

વિનયની વ્યાખ્યા—

જે આઠ પ્રકારના કર્મને દૂર કરે છે અને જે સંસારથી મુક્ત

લોહ્ય-લોય^૨ઉત્તરમેયઓ, દુહા તત્થ લોહઓ વિણઓ ।
 લોઓવયાર-મય-અત્થ^૩-કામરૂવેહિ^૪ ચુમેઓ ॥૨૧૪॥
 તદુચિયઅબ્ધુટ્ટાણં, અંજલિબંધો ય આસણપયાણં ।
 દેવા-તિહીણ પૂયા, ઇય एसो લોહઓ વિણઓ ॥૨૧૫॥
 ચોરામિમરાઈસુ, અંજલિબંધાઈઓ ઉ મયવિણઓ ।
 અત્થવિણઓ ય પત્થિવ-પમિહસુ પહિવત્તિ કરણં જં ॥૨૧૬॥
 કામવિણઓ ય કામિણિ-જર્ણમિ કામીણ ચાહુપમિહઓ ।
 एसो લોહ્યવિણઓ, ચુપ્પયારો સમક્કવાઓ ॥૨૧૭॥

થવામાં કારણ બને છે, તેને સંસારનો નાશ કરનારા શ્રી સર્વજ્ઞ ભગવંતો વિનય કહે છે. ૨૧૩

વિનયના પ્રકાર-

એ વિનય લૌકિક અને લોકોત્તર એમ બે પ્રકારનો છે. તેમાં લૌકિક વિનયના ૧-લોકોપચાર, ૨-ભય, ૩-અર્થ અને ૪-કામ, એમ ચાર પ્રકાર છે. ૨૧૪

૧-લોકોપચારવિનય-

વિનય કરવા યોગ્ય માતા, પિતા, વિદ્યાગુરૂ વગેરેનું અભ્યુત્થાન= તેઓને આવતાં દેખીને જ ભલા થવું, -હાથ જોડવા, એસવા માટે આસન આપવું, તેમજ સામે જવું વગેરે. તથા દેવ અને અતિથિની પૂજા કરવી, એ લોકોપચાર વિનય કહેવાય છે. ૨૧૫

૨-ભયવિનય :-

ચોર, મારાઓ વગેરે આવે ત્યારે પ્રાણ તથા ધનાદિનું રક્ષણ કરવા માટે તે ચોરાદિને ભયથી હાથ જોડવા, એના શરણે જવું વગેરે ભયવિનય કહેવાય.

૩-અર્થવિનય:-

ધનાદિની પ્રાપ્તિ માટે રાજા વગેરેની સેવા કરવી એ અર્થવિનય કહેવાય. ૨૧૬

૪-કામ વિનય :-

કામી લોકો કામવાસનાને પૂર્ણ કરવા સ્ત્રીઓની જે ખુશામત

લોઉત્તરવિણઓ પુણ, પંચવિગપ્પો સમાસઓ તાવ ।
 ૧ નાણમ્મિ ૨ દંસણમ્મિ, ૩ ચરણમ્મિ ૪ તવમ્મિ ૫ ઉવયારે ॥૨૧૮॥
 સો હોહ નાણવિણઓ, જં સમ્મં નાણપુચ્ચિયા કિરિયા ।
 દંસણવિણઓ પુણ, જિણવરુત્તત્તાણ સદ્દહણં ॥૨૧૯॥
 ચરણે તવમ્મિ ય ઇમો, વિણઓ તેસિં જહુત્તકરણં જં ।
 ઉવયારિઓ ઉ વિણઓ, આયરિયાઈસુ ઇય નેઓ ॥૨૨૦॥
 મળ-વય-કાયજોગેસુ, પસત્થે તેસુ ધરહ્ નિચ્ચં પિ ।
 આસાયણં ચ સમ્મં, વજ્જંતો વહહ્ બહુમાણં ॥૨૨૧॥

વગેરે કરે તેને કામ વિનય કહેવાય છે. આ પ્રમાણે ચાર પ્રકારનો લૌકિક વિનય કહ્યો. ૨૧૭

લોકોત્તર વિનય:-

લોકોત્તર વિનય સંક્ષેપથી પાંચ પ્રકારનો છે. તે આ પ્રમાણે-જ્ઞાન-વિનય-૧, દર્શનવિનય-૨, ચારિત્રવિનય-૩, તપવિનય-૪, અને ઉપચાર-વિનય-૫. ૨૧૮

૧-જ્ઞાનવિનય :-જ્ઞાન પૂર્વક જે ક્રિયાઓ સમ્યક્ રીતે કરાય તેને જ્ઞાન-વિનય કહેવાય છે.

૨-દર્શનવિનય :-શ્રી જિનેશ્વર દેવોએ કહેલા તત્ત્વોની શ્રદ્ધા કરવી તેને દર્શનવિનય કહેવાય છે.

૩-ચારિત્રવિનય :-આગમ શાસ્ત્રોમાં કહેલ વિધિ પ્રમાણે સમિતિ, શુષિ તથા ક્ષમાદિ રૂપ ચારિત્રને પાળવું, તેને ચારિત્ર-વિનય કહેવાય છે.

૪-તપવિનય :-છ બાહ્ય અને છ અભ્યન્તર એમ બાર પ્રકારે તપ કરવો તેને તપ વિનય કહેવાય છે.

૫-ઉપચારવિનય :-આચાર્યાદિમાં આ પ્રમાણે બળવો-

આચાર્યાદિમાં (મન વચન અને કાયાને અત્યન્ત પ્રશસ્ત) ધારણ કરવા. અર્થાત્ મન, વચન. અને કાયાથી આચાર્યાદિનું કાંઈ પણ પ્રતિકૂલ

इय लोउत्तरविणओ, भणिओ भे ! पंचहा समयसारो ।
 एयम्मि चैव सासय-सिवसुहकंस्वीण अह्निगारो ॥२२२॥
 पडिवक्खविउडणेणं, घडिज्ज मुक्खाय विणयपडिवत्ती ।
 ता माण-मलणपुव्वं, वड्ढह विणए जओ भणियं ॥२२३॥

“मूलं संसारस्स उ, हुंति कसाया अणंतपत्तस्स ।
 विणओ ठाणपउत्तो, दुक्खविमुक्खस्स मुक्खस्स” ॥२२४॥
 पयडिज्जइ कुलममलं, कलाकलावो वि पयरिसं लहइ ।
 वित्थरइ साहुवाओ, विणयगुणे विप्फुरंतमि ॥२२५॥
 हुंति गुरु सुपसन्ना, विन्नाणमणुत्तरं उवइसंति ।
 दुइंता वि हु पहुणो, कुणंति वयणं विणीयस्स ॥२२६॥

ન કરવું, તથા આશાતનાનો ત્યાગ કરવા પૂર્વક હૃદયથી બહુમાનને ધારણ કરવું તેને ઉપચાર વિનય કહેવાય છે. ૨૧૯ થી ૨૨૧

આ પ્રમાણે સિદ્ધાંતના સારભૂત પાંચ પ્રકારનો લોકોત્તર વિનય કહ્યો. શાશ્વત એવા શિવસુખના ઇચ્છુઓનો આ લોકોત્તર વિનયમાં જ અધિકાર છે, અર્થાત મુક્તિસુખના અર્થી (આત્માએ આ જ વિનય કરવો જોઈએ. ૨૨૨

વિનયના પ્રતિપક્ષી માન કષાયને દૂર કરીને વિનય ગુણનો સ્વીકાર કરાય તો તે મોક્ષનું કારણ બને. માટે હે ભવ્યાત્માઓ ! તમે માનનો નાશ કરવા પૂર્વક વિનયમાં આગળ વધો. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—

“કષાયો અનાદિકાળના સંસારનું મૂળ છે, અને યોગ્યસ્થાને કરેલો વિનય, દુઃખથી વર્જિત મોક્ષનું મૂળ છે.” ૨૨૩-૨૨૪

જે પુરૂષોમાં વિનયગુણ વિકાસ પામે છે, તે પુરૂષનું નિર્મળ કુલ પ્રગટ થાય છે. તેનામાં કળાઓનો સમુહ પ્રેકર્ષને પામે છે, ગુરૂઓ તેના ઉપર પ્રસન્ન થાય છે, અને પ્રસન્ન થયેલા ગુરૂઓ તેને અનુપમ જ્ઞાનનો ઉપદેશ આપે છે. પ્રયંડ પરાક્રમી હોવાના કારણે જેઓને અન્ય કોઈ પરાલવ પમાડી શકતું નથી એવા રાજા વગેરે પણ વિનીત પુરૂષના વચનને માન આપે છે. ૨૨૫-૨૨૬

નિદ્વે વિ બંધવે ઉચ્ચિયંતિ, નયનાઈં દુચ્ચિનિયમ્મિ ।
 સુવિણીણ ઉણ દિટ્ઠે, પરેવિ પરમં પમયામિતિ ॥૨૨૭॥
 ચિંતામણી મણીણ વ, અમરતરૂણં ચ પારિયાઉવ્વ ।
 મેરુવ્વ પવ્વયાણં, ગુણાણ સારો પરં વિણઓ ॥૨૨૮॥
 વિણાણ પુચ્છણિજ્જો, જાયઈ વીસંભભાયણં ચ નરો ।
 જહ સેણિયસ્સ રન્નો, પા પા પિયસુઓ અમઓ ॥૨૨૯॥
 જળમણનયણાણંદં, જણેઈ એમેવ તાવ સુવિણિઓ ।
 હઈ પુણ પરાવચારી; વિ હુજ્જ તા કિં ન પજ્જતં ? ॥૨૩૦॥
 તમ્હા સઈ સામત્થે, હઈજ્જ પુરિસો પરીવચારમ્મિ ।
 પસરઈ કિત્તી અત્તો, મયંકકરકોમલા ભુવણે ॥૨૩૧॥
 કે કે જમ્મણ-જર-મરણ-સલિલપડલાઉલે ભવસમુદ્દે ।
 જલબુબ્બુચ્ચવ નિયકમ્મ-પવણપહયા નરા ન ગયા ? ॥૨૩૨॥

વિનયથી રહિત સગો પુત્ર હોય કે બાંધવ વિગેરે હોય, તેને જોઈને માતા-પિતા વિગેરેની આંખો ઉદ્ભવે પામે છે. જ્યારે વિનયી ને જોઈને અપરિચિત માણસો પણ પરમ પ્રમોદને પામે છે. ૨૨૭

જેમ સર્વ મણિઓમાં ચિંતામણિ રત્ન; સઘળાં કલ્પવૃક્ષોમાં પરિબલ નામનું કલ્પવૃક્ષ અને સર્વ પર્વતોમાં મેરુપર્વત શ્રેષ્ઠ છે. તેમ સઘળા ગુણોમાં વિનય ગુણ શ્રેષ્ઠ છે. ૨૨૮

વિનયથી માણસ દરેક વિષમ કાર્યમાં પુછવા યોગ્ય અને છે, તેમજ વિનયથી માણસ વિશ્વાસનું ભાજન થાય છે. જેમ પ્રિયપુત્ર અભય-કુમાર શ્રેષ્ઠિક મહારાજને ડગલે ને પગલે દરેક ગહન કાર્યમાં પુછવા યોગ્ય અને વિશ્વસનીય હતા. ૨૨૯-૨૩૦

૬-પરોપકાર ગુણ :—

પરોપકાર નહીં કરનારો પણ વિનયી માણસ લોકોના મન અને નયનને આનંદ પ્રગટ કરનાર થાય છે. તો પછી જે વિનયી તથા પરોપકારી હોય એને માટે તો પુછવું જ શું ? ૨૩૧

માટે જે સામર્થ્ય હોય તો માનવીએ પરોપકાર કરવામાં પ્રયત્ન

નિયજદરપિદરભરણિકમિત્તજત્તાણ તાણ નામંપિ ।
 કો નામ મુણહ મણુયાહ-માણ અપરોવયારીણં ? ॥૨૩૩॥
 જે ડુણ પરોવયારં, કરિંસુ ઇહ કેહ પુરિસસદ્દૂલા ।
 દિસિવલયેસુ વિસપ્પહ, તેસિં જસપહહનિગ્ધોસો ॥૨૩૪॥
 જેસિં પરોવયરણે, ન ફુરહ બુદ્ધી વિ કીવપયઈણં ।
 ઉવ્વિયઈ ઉવ્વહંતી, તેસિં મારં ધુવં ધરણી ॥૨૩૫॥
 પાયાલા-નલજાલાપલિત્તગત્તાણિ કઠ્ઠિણદત્તિણાણિ ।
 સ્વખમૂસસંતિ પાવંતિ, જહ કરં પરુવયારીણં ॥૨૩૬॥
 નવનિહિણો વિ નિહિણા, સુવન્નપુરિસો વિ નૂણ કાઠરિસો ।
 કળયગિરી વિ અણૂ વિવ, ઉવયારિ મળોરહસ્સ પુરો ॥૨૩૭॥

કરવો બેઈએ. પરોપકાર કરવાથી જગતમાં અંદરના કિરણો જેવી નિર્મળ કીર્તિ ફેલાય છે. ૨૩૨

જન્મ, જરા અને મરણરૂપી જળ સમુદ્ધથી વ્યાપ્ત બનેલા ભવ સમુદ્રમાં (પાણીના પરપોટાની માફક) પોતાના કર્મોરૂપી પવનથી હણાયેલા કયા કયા માણસો વિનાશને નથી પારખ્યા ?

તેમાં વળી પોતાનાજ પેટ રૂપી કોઠાર માત્રને ભરવા પ્રયત્ન કરનારા અને શક્તિ હોવા છતાં પરોપકાર કરવાના અવસરે પરોપકાર નહીં કરનારા પુરૂષતું નામ પણ કોઈ બાણુતું નથી. અર્થાત્ આવા અપરોપકારી અધમ માણસોતું નામ પણ લેવામાં કોઈ રાજી હોતું નથી. ૨૩૩

જે પુરૂષ સિંહો આ વિશ્વમાં પરોપકાર કરે છે, તેઓના યશ:-પહોળો નિનાદ(અવાજ)સઘળીએ દિશાના વલયોમાં પ્રસાર પામે છે. ૨૩૪
 કૃપણ પ્રકૃતિવાળા જે માણસોને પરોપકાર કરવામાં બુદ્ધિ સ્કુરાય-માન થતી નથી, તેઓના ભારને વહન કરતી પૃથ્વી પણ ખરેખર ઉદ્ભેગને પામે છે. ૨૩૫

પાતાલના અગ્નિની જ્વાલાઓથી જેનાં સઘળાંયે અંગો સળગી ગયાં છે, એવું કૃપણુમાનવોતું (જમીનમાં દટાયેલું) ધન જે પરોપકારીઓના હાથમાં આવે તો ક્ષણવાર પણ શ્વાસ લઈ શકે. ૨૩૬

ઉપકારી પુરૂષોના દાન કરવાના મનોરથની આગળ નવનિધાનો તુરંચ લાગે છે; સુવર્ણપુરૂષ કાપુરૂષ જેવો (નિર્માલ્ય) લાગે છે, અને

ઉવયારસ્વળો સમુવટ્ટિયંમિ, ઉવચારિણો તણુધનસ્સ ।
 જં હોઙ મળે દુક્કં, મુળહ પરંપારગો જહ તં ॥૨૩૮॥
 વિહવાઈહિં પરેસિં, જં ઉવયરણં પરોવચારો સો ।
 અનિઉળવયળમિણં, નણુ ઇસો અત્તોવચારો જં ॥૨૩૯॥
 ઉવચારો પુળ દુવિહો, દવ્વે માવે ય દિવ્વનાણિહિં ।
 સયમેવ સમાચરિઉં, તહ અન્નેસિ પિ ઉચ્છદ્ધો ॥૨૪૦॥
 મુણિઙ્ગણ વિરહ્સમયં, ઝગપઈવાળ ઝિણવરિંદાણં ।
 મત્તિભરમરિયહિયઓ, સોહમ્મવઈ સુરવરિંદો ॥૨૪૧॥
 ઝિમ્મગદેવેહિં તો, સમંતઓ નટ્ટકેઉસેઙ્ગહિં ।
 ભૂગોલનિલીહણે, અસામિણ્ણિં નિહાણેહિં ॥૨૪૨॥

સુવર્ણગિરિ (મેરૂપર્વત) પણ અણુ જેવો લાગે છે. અર્થાત્ નવનિધાન વગેરે દુન્યવી શ્રેષ્ઠ પદાર્થો દ્વાનના મનોસ્થની તુલનામાં આવી શકે તેમ નથી. ૨૩૭

ઉપકાર વૃત્તિવાળા અલ્પ ધનવાળા પુરૂષને પરોપકાર કરવાનો સમય ઉપસ્થિત થાય ત્યારે જે પરોપકાર કરવાના સંયોગો અનુકૂલ ન હોય અને તે કારણે જે પરોપકાર કરવાનું શક્ય ન બને, તો તેને જે દુઃખ થાય છે; તેને ખરેખર શ્રી સર્વજ્ઞ ભગવંતો જ જાણી શકે. ૨૩૮

વેલવ આદિ દ્વારા બીજા ઉપર જે ઉપકાર કરાય છે તેનાથી પરને જ લાભ થાય છે. પણ પોતાને નહિ; આણું વચન ખરેખર સિદ્ધ્યા વચન છે. કારણ કે વાસ્તવમાં પરોપકાર એ પોતાનો જ ઉપકાર છે. એટલે કે પરોપકારમાં પોતાનો પણ ઉપકાર સમાયેલો જ છે. ૨૩૯

આ ઉપકાર બે પ્રકારનો છે, દ્રવ્ય ઉપકાર-૧ અને ભાવ ઉપકાર-૨, દિવ્યજ્ઞાની તીર્થંકરદેવોએ આ બન્નેય પ્રકારનો ઉપકાર કરીને અન્ય જીવોને તે કરવાનો ઉપદેશ આપ્યો છે. ૨૪૦

શ્રી જિનેશ્વરદેવોનો દ્રવ્યોપકાર :—

ત્રણ જગતમાં પ્રદીપ સમાન શ્રી જિનેન્દ્ર ભગવંતના દીક્ષા સમયને જાણી ભક્તિ સભર હૃદયવાળા સૌધર્મકલ્પના અધિપતિ ઇન્દ્ર મહારાજાએ તિર્થંગ જૂલક દેવો પાસે જમીનમાં દટાયેલાં

પૂરહ કોસાગારં, જિણાણ જગવંધવાણમણવરયં ।
 સંવચ્છરિયં કરુણાહ, તો પયદ્વંતિ તે દાણં ॥૨૪૩॥
 અકલિયપત્તા-પત્તં, અવિભાવિયસગુણ-નિગુણવિભાગં ।
 અગણિયમિત્તા-મિત્તં, દિજ્જહ જં મગ્ગિયં દાણં ॥૨૪૪॥
 એવં જિણા ઘણા ઇવ, વિઉલદયા ભૂરિક્કણયધારાહિં ।
 નિવ્વારિતિ સુદુસ્સહ-દોગચ્ચ દવ્વહિયં લોયં ॥૨૪૫॥
 તા જહ નિવદ્ધતિત્થયર-નામગોયા અવસ્સસિવગામી ।
 એવં દવ્વુવયારં, કરિંસુ કિર યુવણગુરુણો વિ ॥૨૪૬॥
 સહ સામગ્ગિવિસેસે, તમ્હા સેસેહિ તત્થ સવિસેસં ।
 સવ્વાયરેણ સંદિદ્ધ-સિદ્ધિગમણેહિં જ્ઞયવ્વં ॥૨૪૭॥

માલિકી વગરના તથા કેતુ [-વર્ષાના પાણીથી ખેતી કરવા યોગ્ય ભૂમિ],
 સેતુ [-કુવાના પાણીથી ખેતી કરવા યોગ્ય ભૂમિ] ત્રિકચતુષ્પથ-ચત્વ-
 રાદિ (ત્રણ માર્ગ-ચાર માર્ગ)ના સ્થાનોમાં રહેલા નિધાનોથી જગદ્-
 અંધુ શ્રી જિનેશ્વરદેવોના કોશાગાર (ભંડાર)ને ભરાવે છે, અને એમાંથી
 તીર્થ કરદેવો કર્ણાથી સાંવત્સરિક દાન પ્રવર્તાવે છે. ૨૪૧ થી ૨૪૩

તે જગદ્ગુરુ શ્રી તીર્થ કર ભગવંતો પાત્રાપાત્રનો વિભાગ કર્યા
 વિના, ગુણી નિર્ગુણીનો વિચાર કર્યા વિના અને મિત્રામિત્રને ગણ્યા
 વિના જેઓએ જે વસ્તુ માંગી તેને તેનું દાન આપ્યું હતું. ૨૪૪

આ પ્રમાણે વિપુલદયાવાળા શ્રી જિનેશ્વરો મેઘની જેમ વિપુલ
 પ્રમાણમાં સુવર્ણ આદિની વૃષ્ટિ કરવા વડે દુઃસહ હરિદ્રથી પીડાયેલા
 લોકોને સુખી કરે છે. ૨૪૫

જેઓએ તીર્થ કર નામ કર્મ આંધ્યું છે અને જેઓ અવશ્ય
 મોક્ષે જવાના છે, એવા ભુવનગુરુ શ્રી તીર્થ કર દેવોએ પણ આ રીતે
 દ્રવ્યોપકાર કર્યો છે. તો પછી “ક્યારે મોક્ષ ગમન થશે” એવો જેના
 માટે સંદેહ છે, એવા ધીજા માણસોએ તો જે પોતાની પાસે સામગ્રી
 હોય તો સર્વ પ્રયત્નથી સવિશેષ દ્રવ્ય-ઉપકાર કરવો જોઈએ.

સો દવ્વુવયારા, જિણાણ સંઘેવઓ સમક્વાઓ ।
 ઇન્હિ માવુવયારં પિ, કિંપિ લેસેણ સાહેમિ ॥૨૪૮॥
 પઢિવજ્જિઝ્ઞણ તિવિહં, તિવિહેણ ડિણુત્તમા ચિરહમ્મં ।
 તિવ્વ-તવ-તવિયતણુનો, દુગ્ગુવસગ્ગે +અહિસહિત્તા ॥૨૪૯॥
 સુક્કજ્ઞાણાનલસંપલિત્ત-ઘણઘાઠ્ઠકમ્મવળગહ્ણા ।
 અપ્પઢિહ્યમપ્પઢિમં, કેવલનાણં સમણુપ્પત્તા ॥૨૫૦॥
 સુરરહ્યકળયમયકમલ-કન્નિયાસન્નિવેસિયપયગ્ગા ।
 સિરધરિયધવલછત્તચય-પયડિયતિદ્વયણપહુત્તા ॥૨૫૧॥
 સુરવહકરકમલપણુછ-સસિકરાયારચામરૂપીલા ।
 દિપ્પંતપુરસ્સરધમ્મ-ચક્કસપ્પંતંદંજ્ઞયા ॥૨૫૨॥

આ રીતે જિનેશ્વરદેવોનો દ્રવ્યોપકાર સંક્ષેપથી કહ્યો હવે તેમણે કરેલા ભાવ ઉપકારને પણ લેશથી કહું છું. ૨૪૮
 શ્રી જિનેશ્વરદેવોનો ભાવોપકાર :—

તીર્થંકર દેવો મન, વચન, અને કાયાથી કરણુ, કરાવણુ અને અનુભોદન પૂર્વકના સર્વ સાવધયોગના ત્યાગ રૂપ સર્વવિરતિ માર્ગનો સ્વીકાર કરીને, તીવ્ર તપ તપી કર્મરૂપ શરીરને તપાવે છે અને કઠોર ઉપસર્ગોને સારી રીતે સહે છે. ત્યાર બાદ શુકલધ્યાનરૂપી અગ્નિ દ્વારા ઘનઘાતિ કર્મના ગાઠા જંગલને સળગાવી નાખે છે, અને અપ્રતિહત (કોઈપણ નિમિત્તથી નાશ ન પામે તેવા) અને અનુપમ એવા કેવલજ્ઞાનને પામે છે, ત્યાર પછી દેવોએ રચેલા સુવર્ણ કમળ ઉપર પાદકમળ સ્થાપન કરીને ચાલે છે. મસ્તક પર કરાતા ત્રણ છત્રો વડે ત્રણેય ભુવનનું પ્રભુત્વ પ્રગટ કરાય છે, ઈન્દ્રો પોતેજ પોતાના હસ્તકમળથી અન્દ્રના કિરણો જેવા ઉજ્જવલ એવા ચામરો વિંબે છે, દેદીપ્યમાન ધર્મચક્ર અને ઈન્દ્રધ્વજ આગળ ચાલતા હોય છે, પોતાના તેજ વડે સૂર્યને પણ તૃણ સમાન કરનારું ભામંડલ દેહની પાછળ ગોઠવાઈ જાય છે, રતનમય પાદપીઠથી યુક્ત સિંહાસન સાથેજ ચાલે છે, ભક્તિસભર બની સાથે ચાલતા ચાર નિકાયના કરોડો દેવો વડે

+ 'અહિસિત્તા' इति पाठान्तरम्

નિયતેયતિળીકયચંદ-ભાણુભામંડલાણુમયદેહા ।
 રચનમયપાયવીઢો-વવેયસીહાસણસમેયા ॥૨૫૩॥
 સંમમચલિરચ્ચઊચ્ચિહ-દેવનિકાઈહિ કોહિસંખેહિ ।
 સેવિજ્જંતા ઠાણે ઠાણે, નિમ્મિયસમોસરણા । ॥૨૫૪॥
 અદ્દપ્પયારવરપાહિહેર-પુઊચ્ચલ્લં પહિચ્ચંલ્લા ।
 વિહરંતિ તિત્થનાહા, નગરાગરમંડિયં વસુહં ॥૨૫૫॥
 પળતીસવયળગુણસંગયાહ, સાહારણાહ સત્તાણં ।
 જો અળપસપ્પિળીણ, વાળીહ કુળંતિ ધમ્મકહં ॥૨૫૬॥
 બોહિતિ મવ્વસત્તે, મિચ્છત્તમંધયારમવાળિતિ ।
 જળયંતિ મવવિરાગં, નિવ્વાળપહં પયાસંતિ ॥૨૫૭॥
 સંસારચારયગયં, મવિયજળં ઉદ્ધરંતિ કરુણા ।
 એસો માવુવ્વયારો, મુક્કાંમિ ઝિણિદચંદાણં ॥૨૫૮॥
 એવં દુવિહો વિ ઇમો, ઉવયારો જહ િણેહિ સયમેવ ।
 આહન્નો કહમન્ને, ઇમંમિ સજ્જંતિ ન સયન્ના ॥૨૫૯॥

સેવાય છે. સ્થાને સ્થાને લબ્ધ જીવોને પ્રતિબોધવા ધર્મોપદેશ કરવા માટે દેવો વડે સમવસરણુની રચના થાય છે, આ રીતે અનુપમ કૌટીના અષ્ટમહાપ્રાતિહાર્યની પૂજાને પામતાં એવા શ્રી તીર્થંકર દેવો વિહાર કરતા નગરાદિથી મંડિત પૃથ્વી તલને પાવન કરે છે. ૨૪૯-૨૫૫

એ તીર્થંકર ભગવંતો યોજન પ્રમાણ ક્ષેત્રમાં પ્રસર પામનારી (વ્યાપ્ત થનારી), તથા સઘળા પ્રાણીઓ સ્વ-સ્વ ભાષામાં સમજી શકે એવી પાંત્રીશ ગુણયુક્ત વાણીથી ધર્મદેશના આપે છે. ૨૫૬

ધર્મદેશના આપતા દેવાદિદેવ શ્રી અરિહંત પરમાત્માઓ લબ્ધ પ્રાણીઓને જીવાદિ તત્ત્વનો બોધ પમાડે છે, મિથ્યાત્વરૂપી અધિકારને દૂર કરે છે. સમ્યગ્દર્શનાદિ સ્વરૂપ મોક્ષ-માર્ગને પ્રકાશિત કરે છે, અને એ પ્રમાણે કરુણા કરવા દ્વારા સંસારના જ્વલાનામાં રહેલા લબ્ધ જીવોનો ભવપરંપરાથી ઉદ્ધાર કરે છે. ૨૫૭-૨૫૮

આ પ્રમાણે બન્ને પ્રકારનો ઉપકાર શ્રી જિનેશ્વરોએ સ્વયં કર્યો

સ્વં ચ વણસસ્વં, દુજીહજીહાચલં જણે જીયં ।

તાહિતરલમત્થજાયં, ઉવયારુચ્ચિય ધિરો ઇગો ॥૨૬૦॥

કહવયદિણપાહુણણ, હંત દેહેણ દેહિણો કહવિ ।

ઉવયારધણં હહ અહ્જિણંતિ નણુ સાસયા હુંતિ ॥૨૬૧॥

કહ તેસિં ચેયણત્તં, ઉવયરિયા ઉવયરંતિ જે અન્નં ।

નિચ્ચિયસચેયણા જે, અણુવકયા ઉવયરંતિ પરં ॥૨૬૨॥

* સમણે સમુન્નઈં પાવિઝ્ઞણ, જલપહલમમલમુજ્ઞાંતો ।

ઉવયરહ ઘણો લોયં, કિમુવકયં તસ્સ લોણ ॥૨૬૩॥

છે, તો પછી અન્ય બુદ્ધિમાન માણસોએ શા માટે આ બંને પ્રકારના ઉપકાર કરવામાં સજ્જ ન થવું જોઈએ ? ૨૫૬

રૂપ વન જેવું છે. જેમ લીલાછમ વનને પણ સુકાઈ જતાં વાર નથી લાગતી તેમ રૂપને પણ વણસી જતાં (વિકૃત થતાં) વાર નથી લાગતી. જીવિત સર્પની જીભ જેવું ચંચળ, છે અને ધન-સંપદા વિજળીના ચમકારા જેવી અસ્થિર છે. જગતમાં સ્થિર કોઈ હોય તો એક ઉપકાર છે. ૨૬૦

થોડા દિવસના મહેમાન જેવા આ દેહ વડે જે પ્રાણીઓ ઉપકાર રૂપી ધનને ઉપાર્જે છે; તેઓ ખરેખર શાશ્વત (ક્યારેય નાશ ન પામે તેવા) બની જાય છે અર્થાત્ જન્મ-મરણથી રહિત બને છે. ૨૬૧

બીજાથી ઉપકૃત કરાયેલા જેઓ બીજા ઉપર ઉપકાર કરે તેઓમાં એવું કયું ચૈતન્ય છે ? ખરેખર ચૈતન્યવાળા તો તેઓજ છે કે જેઓ અન્યથી ઉપકૃત નથી કરાયા છતાં અન્ય ઉપર ઉપકાર કરે છે. ૨૬૨

* મેઘ ઉપર લોકોએ શું ઉપકાર કર્યો છે ? કાંઈજ નહીં. છતાં વર્ષાઋતુમાં લોકોને આનંદ આપનારી ઉન્નતિને પામી જલસમૂહને વરસાવતો મેઘ લોકો ઉપર ઉપકાર કરે છે. ૨૬૩

* કિલ ન લલુ-ઉપકૃતિનિબન્ધના એવ ઘનાદિનાં પ્રવૃત્તિઃ કિન્તુ તથા વિસસાપરિ-
ગામવશાત્ સ્વભાવ એવ અયમમીષાં તથાપિ કિલ પરોપકૃતિબદ્ધબુદ્ધયસ્તે પ્રવર્તન્તે इति
વિતર્કગોચરમવતરતિ इति । इतिवृत्तौ विश्लेषणम् ।

* ખરેખર મેઘ વિગેરેની ઉપકાર કરવાની ભાવના પૂર્વકની વર્ષવા વિગેરે રૂપ પ્રવૃત્તિ હોતી નથી, પરંતુ તેવા પ્રકારના વિશ્રસા પરિણામને કારણે આવા

તુંગગિરિનિવહણ-સિહરાવયહોવલચલણનીયગામિત્તં ।
 અણુવકયાઝ નહઑ, સહંતિ લોઑવયારત્થં ॥૨૬૪॥
 રવિકરતાવં પક્ષીણ, ચંચુનહપહરપયમરવકમણં ।
 વિસહંતિ મગ્ગતરુણો, પહિયાણમપરિચિયાણ કણ ॥૨૬૫॥
 ભૂમી વિ વહૈ ભારં, જલણો વિ હુ ઓસહીગણં પયહ ।
 આસાસહ પવણો વિ હુ, લોયં કેણુવકયં તેસિ ॥૨૬૬॥
 ઇય જહ અણુવકયા વિ હુ, વિસિદ્ધચેયન્નસુન્નયા વિ ઇમે ।
 કિર ઉવયરંતિ તા જયહ, દવ્વ-ભાવોવયારેસુ ॥૨૬૭॥

નદીઓ પર લોકોનો કોઈ ઉપકાર હોતો નથી છતાં નદીઓ પર્વતના શિખર ઉપરથી પડવું, પથરાદિની સાથે અથડાવવા વગેરેનું કષ્ટ લોકોના સ્નાનાદિના ઉપકાર માટે સહન કરે છે. ૨૬૪

સૂર્યના પ્રચંડ તાપને-પક્ષીઓની ચાંચ અને નખના પ્રહારને, પગના ભારના આક્રમણને તથા બીજાં પણ ઠંડી આદિના કષ્ટને સહન કરીને વૃક્ષો અપરિચિત એવા મુસાફરોને શીતલતા-છાયા આદિ આપે છે. ૨૬૫

પૃથ્વી ચરાચર વિશ્વના ભારને વહે છે, અગ્નિ અનાજ વગેરેને રાંધી આપે છે. પવન થાકેલાં માણસોને આશ્વાસન આપે છે. આ બધી વસ્તુઓ ઉપર લોકોએ કયો ઉપકાર કર્યો છે ? અર્થાત્ કોઈ ઉપકાર કર્યો નથી. ૨૬૬

જેના ઉપર કોઈથી ઉપકાર નથી કરાયો એવાં વિશિષ્ટ ચૈતન્ય વગરના પણ વૃક્ષો વગેરે ઉપકાર કરે છે, તેો સચેતન પુરૂષોએ દ્રવ્યો-પકાર અને ભાવોપકાર કરવામાં અવશ્ય પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. ૨૬૭

'વર્ષવા વિગેરેનો' એનો સ્વભાવ હોય છે. તેો પણ તેઓ પરોપકારમાં બહુ બુદ્ધિવાળા બનીને 'વર્ષવા વિગેરેની' પ્રવૃત્તિ કરે છે. એવો વિતંક થાય છે અર્થાત્ કવિઓ ઉત્પ્રેક્ષાશ્પ કલ્પના કરે છે. આ સ્થળમાં ટીકામાં આ પ્રકારે ખુલાસો કરવામાં આવ્યો છે.

જહ તે મુણિદનરનાહ, નંદના ભાવ-દવ્વ-ઉવયારં ।
 કાઉં પરુપ્પરં ભવ-દુહાણ વિવરં મુહા જાયા ॥૨૬૮॥
 ઉવયારપરો વિ નરો, જો ન મુણહ સમ્મમુચિયમાયરિં ।
 સલહિજ્જહ સો ન જણે, તા મુણિઝ્ઞં કુણહ ઉચિયં ॥૨૬૯॥
 સામન્ને મણુયત્તે, જં કેઈ પાઉણંતિ ઇહ કિત્તિં ।
 તં મુણહ નિવ્વિયપ્પં, ઉચિયાચરણસ્સ માહપ્પં ॥૨૭૦॥
 તં પુણ પિંહ-માહ-સહોહરેસુ, પણહિણિ-અવચ્ચ-સયણેસુ ।
 ગુરુજ્ઞ-નાયર-પરતિથિણ્ણેસુ, પુરિણેણ કાયવ્વં ॥૨૭૧॥
 પિણ્ણો તણુસુસ્સં, વિણણં કિંકરુવ્વ કુણહ સયં ।
 વયણં પિ સે પહિચ્છહ, વયણાઓ અપહિયં ચેવ ॥૨૭૨॥
 ચિત્તં પિ હુ અણુયત્તહ, સવ્વપયત્તેણ સવ્વકજ્જેસુ ।
 ઉવજીવહ બુદ્ધિગુણે, નિયસમ્ભાવં પયાસેહ ॥૨૭૩॥

મુનિન્દ્રનરનાથના એ પુત્રોએ પરસ્પર દ્રવ્ય અને ભાવ ઉપકાર કરી ભવદુઃખથી પરાઉંમુખ (રહીત) બન્યા. ૨૬૮

ઉચિત-આચરણ ગુણ :-

ઉપકાર કરનારો માનવી પણ જો ઉચિત આચરવાનું ન જાણતો હોય તો તે લોકમાં પ્રશંસનીય બનતો નથી. માટે ઉચિત જાણીને ઉપકાર કરવો જોઈએ. ૨૬૯

મનુષ્યપણું દરેકનું સરખું હોવા છતાં પણ કેટલાક જ લોકો જે યશઃકીર્તિને પામે છે; તેમાં ઉચિત-આચરણનું જ માહાત્મ્ય છે, એમ વિના સંદેહે માની લેવું જોઈએ. ૨૭૦

તે ઉચિત-આચરણ પિતા, માતા, ભાઈ, પત્ની, પુત્ર, સ્વજન, ગુરુજન, નગરના લોક અને પરતીર્થિકીઓમાં કરવું જોઈએ. ૨૭૧
 માતા-પિતા પ્રત્યેનું ઉચિત-આચરણ :-

સેવકની જેમ વિનયથી પિતાના શરીરની શુશ્રૂષા સ્વયં કરવી જોઈએ અને પિતાના મુખમાંથી પડતો ખોલ ઝીલી લેવો જોઈએ. ૨૭૨

સર્વ કાર્યોમાં પિતાના ચિત્તને સર્વપ્રથમથી અનુસરવું જોઈએ.

આપુચ્છિં ષયવૃદ્ધ, કરણિજ્જેસું નિસેહિઓ ઠાહ ।
 સ્વલિણ સ્વરં પિ મણિઓ, વિણીયયં ન હુ વિલંબેહ ॥૨૭૪॥
 સવિસેસં પરિપૂરહ, ધમ્માણુગણ મળોરહે તસ્સ ।
 એમાહ ઉચિયકરણં, પિણો જ્ઞણીહ વિ તહેવ ॥૨૭૫॥
 નવરં સે સવિસેસં, પયલહ ભાવાણુવિત્તિમ્પ્પલ્લિમં ।
 ઇત્થીસહાવસુલહં, પરામવં વહહ ન હુ જેણ ॥૨૭૬॥
ઉચિયં એયં તુ સહોયરંમિ જં નિયહ અપ્પસમમેયં ।
 જિટ્ટં વ કણિટ્ટં પિ હુ, વહુમન્નહ સવ્વકજ્જેસુ ॥૨૭૭॥

એથી એ માણસ શુશ્રૂષાદિ કરવા દ્વારા શુશ્રૂષાદિ ખુદ્ધિના શુણ્ણોનો અભ્યાસ કરનારો થાય છે. પિતા પાસે પોતાના સહલાવને પ્રકાશિત કરે; ગૃહાદિ કાર્યોમાં પિતાને પૂછીને પ્રવર્તે; અને જો નિષેધ કરે તો તે કાર્ય કરતો અટકી જાય. પોતાની ભૂલ વખતે પિતા કઠોર વચન કહે તો પણ વિનયનું ઉદ્દાઘન ન કરે, અને ધર્મ કાર્યોને લગતા પિતાના મનોરથો વિશેષે કરીને પૂર્ણ કરે. ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારે પિતા પ્રત્યે ઉચિત આચરણ કરવું જોઈએ અને માતા પ્રત્યે પણ એ રીતે ઉચિત આચરણ કરવું જોઈએ.

પરંતુ માતા પ્રત્યે વિશેષે કરીને અપ્રતિમ ભાવ બતાવવો જોઈએ અર્થાત્ માતાને દરેક કરતાં વધુ અનુકૂલ બને. કારણ કે વાત વાતમાં એણું લાગી જવા રૂપ પરાભવ-(અપમાન) થવો એ સ્ત્રી જાતને સ્વભાવથી સુલભ છે. એથી સ્ત્રી જાતિ અપમાન સહી શકતી નથી. ૨૭૩ થી ૨૭૬ ભાઈ પ્રત્યેનું ઉચિત-આચરણ :-

ભાઈ પ્રત્યેનું ઉચિત એ છે કે બધા ભાઈઓને પોતાની સમાન જોવા. કોઈનો પણ તિરસ્કાર વગેરે કરવો નહીં. મોટા ભાઈની જેમ નાના ભાઈનું પણ ગૃહ આદિના દરેક કાર્યોમાં પૃચ્છા કરવારૂપ અહુમાન કરવું. તાત્પર્ય એ કે-દરેક કાર્યમાં પિતાની જેમ હાથ જોડીને પુછવા પૂર્વક મોટા ભાઈનું અહુમાન સાચવવું અને નાનાભાઈનું ઉચિત પૃચ્છા કરવું. પૂર્વક અહુમાન સાચવવું. ૨૭૭

દંસઈ ન પુઢોભાવં, સબ્ભાવં કહઈ પુચ્છઈ ય તસ્સ ।
 વવહારંમિ પયટ્ટઈ, ન નિંગૂહઈ થેવમવિ દવિણં ॥૨૭૮॥
 અવિણીયં અણુયત્તઈ, મિત્તેહિંતો રહો ઉવાલભઈ ।
 સયણજણાઓ સિક્કવં, દાવઈ અન્નાવણ્ણેણ ॥૨૭૯॥
 હિયણ સસિણેહો વિ હુ, પયટ્ટઈ કુવિયં વ તસ્સ અપ્પાણં ।
 પટ્ટિવન્નવિણયમગ્ગં, આલવઈ અહમ્મપિમ્મપરો ॥૨૮૦॥
 તપ્પણઈણિ-પુત્તાઈસુ, સમદિટ્ઠી હોઈ દાણ-સમ્માણે ।
 સાવક્કમ્મિ ઉ ઈત્તો, સવિસેસં કુણઈ સવ્વંપિ ॥૨૮૧॥

ભાઈ સાથે લેહલાવ ન રાખવો, કોઈ વાત પુછે ત્યારે સરળતાથી
 -સાચી સલાહ આપવી, વ્યાપારાદિમાં પોતાની સાથે જોડવો અને થોડું
 પણ ધનાદિ દ્રવ્ય એનાથી છુપાવવું નહીં. ૨૭૮
 અવિનીત ભાઈને સુધારવાની રીત :-

અવિનયીભાઈ પ્રત્યે અનુકૂલ વર્તન કરવું, પણ કર્કશ વચનો વડે
 તેનો તિરસ્કાર ન કરવો. તેને સુધારવા માટે તેના અંગત મિત્રો દ્વારા
 એકાંતમાં ઠપકો અપાવવો, કાકા-મામા વગેરે સ્વજનો દ્વારા ખીજાંએના
 વ્યવહાર (ઉદાહરણ)થી વિનયની શિખામણ અપાવવી. ૨૭૯

આ રીતે કરવાથી પણ ભાઈમાંથી અવિનીતપણું ન જાય તો એ
 અવિનીતપણું દૂર કરવા હૃદયમાં સ્નેહવાળા રહીને બહારથી
 તેના ઉપર શોષ દર્શાવવો. અને જો આ રીતે કરતાં તે વિનયમાર્ગને
 પામી જાય, એટલે કે વિનયી બની જાય તો સ્વાભાવિક પ્રેમપૂર્ણ મન-
 વાળા બની પૂર્વની માફક એની સાથે વાર્તાલાપ કરી એનું વાતસલ્ય
 કરવું. ૨૮૦

પોતાની પત્ની-પુત્રાદિની જેમજ પોતાના ભાઈની પત્ની-પુત્રાદિને
 વસ્ત્રાદિકારાદિ આપવા દ્વારા સમદષ્ટિવાળા બનવું, અને એમાં પણ
 અપર માતાના ભાઈએની પત્ની આદિનું ઠાન-સન્માન સવિશેષ કરવું. ૨૮૧

इय भायगयं उचियं, पणइणिविसयं पि कंपि जंपेमो ।

सप्पणय-वयण-सम्माणणेण तं अभिमुहं कुणइ ॥२८२॥

सुस्ससाइ पयट्टइ, वत्थाभरणाइ समुचियं देइ ।

नाडय-पिच्छणयाइसु, जणसमुहेसु वारेइ ॥२८३॥

रंभइ रयणिपयारं, कुसीलपासंडिसंगमवणेइ ।

गिहक्किच्चेसु निओयइ, न विओयइ अप्पणा सद्धि ॥२८४॥

अवमाणं न पर्यंसइ, खल्लिए सिक्खेइ कुवियमणुणेइ ।

धणहाणि-वुद्धि-घरमंत-वइयरं पयडइ न तीसे ॥२८५॥

सुकुलुगयाहिं परिणय-वयाहिं निच्छम्मधम्मनिरयाहिं ।

सयणरमणीहिं पीइं, पाउणइ समाणधम्माहिं ॥२८६॥

पत्नी प्रत्येनुं उच्यित-आचरण्य :-

आ प्रमाणे लाधं प्रत्येनुं उच्यितं कथं, उवे पत्नीने लगतुं उच्यितं कहीशुं. पत्नीने प्रिय वचनोथी सन्मानी पोतानी.प्रत्ये अनुकूल मनवाणी अनाववी जेधंये. २८२

वणी पत्नीने शुश्रूषामां प्रवर्ताववी, उच्यित वस्त्र-अलंकारादि आपवां, तथा नाटक, प्रेक्षणे आदिमां अने अशिष्ट लोकोना मेणामां जती पत्नीने रोउवी. २८३

राते इरवा जवानुं अंध कराववुं. नट-विट विगेरे कुशील (भराभ आचरण्यवाणा) लोको तथा पाभंडीमेणाना संगने इरथीज निवारवो, घरना कार्योमां जेउवी, जुद्धा देशमां (स्थानमां) राभीने पोतानाथी छुटी न करवी. २८४

प्रमादथी कोधं मोटी भूल करे त्यारे तेनुं अपमान न करवुं, पण्ये वी रीते शिष्यामण्ये आपवी के-इरी आवी भूल न करे, ये गुस्से थाय त्यारे येने अनुकूल स्वभाववाणा थवुं. व्यापारमां कमाणी थाय के भोट आवे तेनी वात तथा घरने लगती आनगी वात पत्नीने न कहेवी. २८५

सारा कुणमां जन्मेदी-प्रौढवयवाणी; ह्येयाथी धर्मनुं पालन करनारी, अने सभान धर्मवाणी-येक गुइये अतावेदी शुद्ध साभायारीनुं पालन

રોગાંસુ નોવિક્વદ્, સુસહાઓ હોઈ ધમ્મકજ્જેસુ ।
 એમાઈ પળઈણિગયં, ઉચિયં પાણ પુરિસસ્સ ॥૨૮૭॥
 પુત્તં પઈ પુણ ઉચિયં, પિણ્ણો લાલેઈ બાલભાવંમિ ।
 ઉમ્મીલિયબુદ્ધિગુણં, કલાસુ કુસલં કુણઈ કમસો ॥૨૮૮॥
 ગુરુ-દેવ-ધમ્મ-સુહિ-સયણ પરિચયં કારવેઈ નિચ્ચંપિ ।
 ઉત્તમલોણ્ણિ સમં, મિત્તીભાવં રયાવેઈ ॥૨૮૯॥
 ગિન્હાવેઈ ય પાણિં, સમાણ-કુલ-જમ્મ-રૂવ-કન્નાણં ।
 ગિહભારંમિ નિજુંજઈ, પહુત્તણં વિચરઈ કમેણ ॥૨૯૦॥
 પચ્ચક્કવં ન ય સંસઈ, વસણે વહયાણ કહઈ દુસ્વત્થં ।
 આયં વયમવસેસં ચ, સોહણ સયમિમાહિતો ॥૨૯૧॥

કરવામાં રક્ત અનેલી સગાં-સંબંધીઓની સ્ત્રીઓ સાથે પ્રીતિ બંધાવવી. ૨૮૬

રોગાદિમાં પત્નીની ઉપેક્ષા ન કરવી, તપ-જપ-ઉદ્યાપનાદિ ધર્મ કાર્યોમાં સુન્દર રીતે સહાયક બનવું, ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારે પોતાની પત્ની ને લગતા ઉચિત આચારને પુરૂષે આચરવાના હોય છે. ૨૮૭

પુત્ર પ્રત્યેનું ઉચિત-આચરણ :-

પુત્ર પ્રત્યે પિતાનું ઉચિત આચરણ એ છે કે-પિતા બાલ્યકાલમાં પુત્રનું લાલન-પાલન કરે. શુશ્રૂષાદિ બુદ્ધિના ગુણો એનામાં પૂર્ણપણે ખીલી ઉઠે ત્યારે એને પુરૂષની બહોંતેર કળાઓમાં ક્રમે કરીને કુશળ બનાવે. દેવ-ગુરૂ-ધર્મના વિષયમાં પ્રિય અને હિતકારી ઉપદેશ આપવામાં કુશળ એવા સ્વબનોનો નિત્ય પરિચય કરાવે; કુલબતિ આદિથી ઉત્તમ એવા લોકોની સાથે મિત્રતા કરાવે. ૨૮૮-૨૮૯

સંયમ-ધર્મ સ્વીકારવા અશક્ત એવા પોતાના પુત્રને કુલ-બતિથી સમાન-અને રૂપવતી કન્યાઓ સાથે લગ્ન કરાવવું, ઘરના ભારમાં-(ખરીદી કરવી લેવડ-દેવડ વગેરે કામમાં) બેડવો, અને ક્રમે કરીને તેને ઘરનો માલિક પણ બનાવવો. ૨૯૦

પુત્રની હાજરીમાં પુત્રની પ્રશંસા ન કરવી, અનાચારાદિના વ્યસનમાં પડેલાં પુત્રની આગળ તેના વ્યસનોથી ખીડાએલાં માણસોની દુર્દશાનું

દંસેહ નરિંદસમં, દેસંતરભાવપયહણં કુણહ ।

ઈચ્ચાઈ અવચ્ચગય, ઉચિયં પિણો મુણેયવ્વ ॥૨૯૨॥

સયણાણ સમુચિયમિણં, જં તે નિયગેહવુહિદકજ્જેસુ ।

સમ્માણિજ્જ સયા વિ હુ, કરિજ્જ હાણીસુ વિ સમીવે ॥૨૯૩॥

સયમવિ તેસિં વસણૂ સવેસુ હોયવ્વમંતિયંમિ સયા ।

સ્વીણવિહવાણ, રોગાઠરાણ કાયવ્વમુદ્ધરણં ॥૨૯૪॥

સ્વાહજ્જ પિટ્ઠિમંસં, ન તેસિ કુજ્જા ન સુવ્વકકલહં ચ ।

તદમિત્તેહિં મિત્તિ, ન કરિજ્જ કરિજ્જ મિત્તેહિ ॥૨૯૫॥

વર્ણન કરવું, વ્યાપારાદિમાં થયેલા લાલાલાલ વગેરેનો હિસાબ પિતાએ પોતે રાખવો. ૨૯૧

રાજસભાનો પરિચય કરાવવો. કે જેથી કોઈવાર આપત્તિ આવીને ઉભી રહે, ત્યારે તેને મુજવણ ન થાય અને નિષ્કારણ દ્રેષીઓ હેરાન ન કરે. —અને બીજા દેશોનો આચાર—વિચાર તથા બંધવહાર પણ જણાવવો જેથી એ બ્યારે દેશાંતરમાં જાય ત્યારે ‘આ અજાણ્યો માણસ છે’ એમ માની કોઈ તેને કષ્ટમાં ન પાડે. આ પ્રમાણે પુત્ર પ્રત્યેનું પિતાનું ઉચિત આચરણ જાણવું. ૨૯૨

સ્વજન પ્રત્યેનું ઉચિત—આચરણ :-

માતૃપક્ષ—પિતૃપક્ષાદિમાં જન્મેલા લોકોને સ્વજન કહેવાય છે. તેના પ્રત્યેનું ઉચિત—આચરણ આ પ્રમાણે છે—

પુત્રનો જન્મ—નામસ્થાપન, અને લગ્ન વિગેરે મહોત્સવનાં કાર્યોમાં આમંત્રણ આપી હંમેશા જમણ વગેરે કરાવી સ્વજનોનું સન્માન કરવું જોઈએ, લાગ્યવશ કોઈ સ્વજનને વ્યાપારાદિમાં નુકસાન આવે ત્યારે, તે સ્વજનોને પોતાની સમીપમાં રાખે. એટલેકે એને ધનાદિની સહાય કરે. ૨૯૩

જેમનો વૈલવ નાશ પામ્યો હોય એવા, તથા રોગથી પીડાતા સ્વજનોનો ઉદ્ધાર કરવો, સ્વજનોની નિંદા ન કરવી, એની સાથે કલહ-કલ્યા ન કરવો, સ્વજનોના દુશ્મનોની સાથે મિત્રતા ન રાખવી તેમજ તેમના મિત્રોની સાથે જ મૈત્રી કરવી. ૨૯૪—૨૯૫

તમ્મભાવે તમ્મેહે ન, વહજ્જં વહજ્જ અત્થસંબંધ ।
 ગુરુ-દેવ-ધમ્મકજ્જેસુ, ઇગચિત્તેહિં હોયવ્વં ॥૨૯૬॥
 એમાઈ સય્થોચિયમહ, ધમ્માયરિય સમુચિયં મણિમો ।
 મચ્ચિવહુમાણ પુવ્વં, તેસિ તિસંજ્ઞાં પિ પણિવાઓ ॥૨૯૭॥
 તદંસિયનીઈં, આવસ્સયપમ્મહકિચ્ચકરણં ચ ।
 ધમ્મોવણ્ણસસવણં, તદંતિણ સુદ્ધસદ્ધાણ ॥૨૯૮॥
 આણ્ણં વહુમન્નઈ, ઇમેસિ મણસા વિ કુણઈ નાવન્નં ।
 રંમઈ અવન્નવાયં, ધુઈવાયં પયડઈ સયા વિ ॥૨૯૯॥
 ન હવઈ છિદ્ધપેહી, સુહિવ્વ અણુયત્તણ સુહ-દુહેસુ ।
 પહ્ણીયપચ્ચવાયં, સચ્ચપયત્તેણ વારેઈ ॥૩૦૦॥

કાકા-મામા વગેરે સ્વજનની ગેરહાજરીમાં તેઓના ઘરે નબલુ', સ્વજનની સાથે અર્થ સંબંધ-(દ્રવ્યનો વ્યવહાર) ન રાખવો, સ્વજનો જે કાંઈ દેવ, ગુરૂ, અને ધર્મના કાર્યો કરે તેમાં એક ચિત્તવાળા બની સહાય કરવી. ૨૯૬

ધર્માચાર્ય પ્રત્યેનું ઉચિત-આચરણ :-

આ પ્રમાણે સ્વજનનું ઉચિત કહ્યું, હવે ધર્માચાર્ય પ્રત્યેના ઉચિત આચરણને કહીશું. ત્રણેય સંધ્યા સમયે લક્ષિતબહુમાન પૂર્વક ધર્માચાર્યને વંદન કરવું જોઈએ, અને તેઓએ બતાવેલી વિધિ પ્રમાણે પ્રતિક્રમણાદિ આવશ્યક કર્તવ્યો કરવાં જોઈએ અને શુદ્ધ શ્રદ્ધાથી તેમની પાસે ધર્મોપદેશ સાંભળવો જોઈએ. ૨૯૭-૨૯૮

ધર્માચાર્ય જે આદેશ કરે તેનું પાલન કરવા પૂર્વક બહુમાન કરવું-જોઈએ, તેઓનો અવર્ણવાદ મનથી પણ ન કરવો; અને કોઈ અવર્ણવાદ કરતો હોય તો તેને અટકાવવો. તેમજ સદાકાળ એમની સ્તુતિ આદિ કરવા વડે પ્રશંસા કરવી. ૨૯૯

ધર્માચાર્યના છિદ્રોને કદી પણ ન જોવાં. સુખ-દુઃખની અવસ્થામાં મિત્રની માફક અનુકૂલ વર્તવું, અને પ્રત્યનિકો દ્વારા થતાં અપાયો (ઉપદ્રવો)નું સર્વ પ્રયત્નથી નિવારણ કરવું. ૩૦૦

खलियंमि चोइओ, गुरुजणेण मन्नइ तद्धत्ति सव्वंपि ।
 चोएइ गुरुजणं पि हु, पमायखलिएसु एगंते ॥३०१॥
 कुणइ विणओवयारं, भत्तीए समयसमुच्चियं सव्वं ।
 गाढं गुणाणुरायं, निमायं वहइ हिययंमि ॥३०२॥
 भावोवयारमेसि, देसंतरिओवि सुमरइ सया वि ।
 इय एवमाइ गुरुजण-समुच्चिय मुच्चियं मुणेयव्वं ॥३०३॥
 जत्थ सयं निवसिज्जइ, नयरे तत्थेव जे किर वसंति ।
 ससमाणवित्तिणो ते, नायरया नाम वुच्चंति ॥३०४॥
 समुच्चिय मिणमो तेसि जमेगचित्तेहि समसुह-दुहेहि ।
 वसणूसवतुल्लगमागमेहि निच्चंपि होयव्वं ॥३०५॥

પોતાની ભૂલ થાય ત્યારે ધર્માચાર્ય આમ ન 'કરવું' જોઈએ' એ પ્રમાણેની પ્રેરણા કરે ત્યારે તેઓશ્રીની સર્વ હિતશિક્ષા તહત્તિ કરીને માનવી જોઈએ અને ધર્માચાર્યની ભૂલ થાય ત્યારે તેમને પણ એકાંતમાં "આપશ્રીએ આમ કરવું ઉચિત નથી." આ રીતની પ્રેરણા કરવી જોઈએ. ૩૦૧

સમયને ઉચિત બધેજ વિનયોપચાર ભક્તિથી કરવો. ગાઠ અનુ-રાગ કેળવી ધર્માચાર્યને હૃદય કમળમાં ધારણ કરવા. ૩૦૨

ધર્માચાર્ય દેશાંતરમાં ગયેલા હોવા છતાં પણ તેઓથી કરાયેલા સમ્યક્ દર્શનાદિ ધર્મની પ્રાપ્તિ કરાવવાના ભાવોપકારને નિત્ય ચાહ કરવો જોઈએ. આ પ્રમાણે ધર્માચાર્યોદિ ગુરુજનનું ઉચિત બાણવું. ૩૦૩
 નાગરિક લોકો પ્રત્યેનું ઉચિત આચરણ :-

જે નગરમાં પોતે વસતો હોય ત્યાં જ જેઓ પોતાની સમાન વાણિજ્ય વૃત્તિથી (વ્યાપારથી) જીવતા હોય તે નાગરિકો કહેવાય છે. ૩૦૪

તેઓનું ઉચિત આ પ્રમાણે છે સદાકાળ નાગરિકોને સુખમાં પોતે સુખી અને તેઓના દુઃખમાં પોતે પણ દુઃખી થાય નગરજનો કષ્ટમાં હોય ત્યારે પોતાને પણ કષ્ટમાં મુકાયો હોય તેવો અનુભવ કરે અને તેઓ આનંદોત્સવમાં હોય ત્યારે પોતે પણ આનંદોત્સવમાં રહે. ૩૦૫

કાયવ્વં કજ્જે વિ હુ, ન ઈક્કમિક્કેણ દંસણં પહુણો ।
 કજ્જો ન મંતમેઓ, પેસુન્નં પરિહરેયવ્વં ॥૩૦૬॥
 સમુવટ્ટિણે વિવાણે, તુલાસમાણેહિં ચેવ ઠાયવ્વં ।
 કારણ સાવિક્કેહિ, વિહુણેયવ્વો ન નયમગ્ગો ॥૩૦૭॥
 બલિણેહિ દુમ્બલજ્જણો, સુકકરાર્હિં નામિભવિયવ્વો ।
 થેવાવરાહદોસે વિ, દંડભૂમિં ન નેયવ્વો ॥૩૦૮॥
 કારણિણેહિ પિ સમં, કાયવ્વો તા ન અત્થસંબંધો ।
 કિં પુણ પહુણા સદ્ધિ, અપ્પહિયં અહિલસંતેહિં ॥૩૦૯॥
 એયં પરુપ્પરં નાયરાણ, પાયણ સમુચિયાચરણં ।
 પરતિત્થિયાણ સમુચિય—મહ કિંપિ મ્મણામિ લેસેણ ॥૩૧૦॥

રાજાનું કોઈપણ રાજ્યાભિષેકાદિનું મહાન કાર્ય ઉપસ્થિત થાય ત્યારે એકલાએ રાજાના દર્શન કરવા ન જવું. એકલોજ રાજાના દર્શન કરવા જાય તો નગરના લોકોને મહાઅવિશ્વાસ થાય. રાજાનો મંત્રલેદ (રહસ્યમય વાતોની જાહેરાત) ન કરવો. નહિતર રાજાનો પ્રકોપ થાય, તથા રાજા અને મંત્રી વગેરે માણસોનાં દુષણો ન યોલવાં. ૩૦૬

ધનધાન્યાદિના વિષયમાં એ પક્ષમાં કોઈ વિવાદ ઉપસ્થિત થાય, ત્યારે મધ્યસ્થપણથી ત્રાજવા સમાન ધર્મવાળા અને ન્યાય કરવામાં મજ્જમ એવા મહાજનોની સાથે રહેવું જોઈએ. પરન્તુ સગાં સમ્બન્ધી ભાઈ ભત્રીજા વગેરેના પક્ષમાં એસી ન્યાયમાર્ગને ઠુકરાવવો નહીં. ૩૦૭

રાજા આદિની લાગવગથી સખળ અનેલા માણસે ચીજોનું મૂલ્ય અને કરાદિ વધારે લઈ ધન વગરના દુર્બળ માણસોનો પરાભવ ન કરવો. અને થોડા અપરાધમાં કોઈ પણ માણસને રાજા પાસે દંડની ભૂમિકામાં ન લઈ જવો અર્થાત્ અલ્પ અપરાધમાં રાજા પાસે મોટો દંડ ન કરાવવો. ૩૦૮

રાજાએ ન્યાયાદિ કરવા માટે નીમેલા માણસોની સાથે ધનાદિ દ્રવ્યની લેવડ દેવડનો વ્યવહાર ન કરવો અને રાજા સાથેતો એ વ્યવહાર ખાસ ન કરવો. ૩૦૯

આ પ્રમાણે નાગરીકોનું પરસ્પરનું ઉચિત કહ્યું હવે પરતીર્થિઓનું ઉચિત દંડમાં કહ્યું છું. ૩૧૦

કવિમાત્રો કિર કલ્પં, કવી ય જિણદંસણીં હં તાવ ।
 તદવિક્ષ્વાણે તેણં, ણે પરતિત્થિણો નેયા ॥૩૧૧॥
 સુગય-ભયવંત-સહવા, પત્તેયં તાવ ચુચુ પમેયા ।
 મીમંસગો દુમેઓ, કાવિલ-કોલાયદંસણિણો ॥૩૧૨॥
 ણેસિ તિત્થિયાણં, મિક્ષ્વદ્ધુમ્વદ્ધિયાણ નિયગેહે ।
 કાયવ્વમુચિયં કિચ્ચં, વિસેસઓ રાયમહિયાણં ॥૩૧૩॥
 જહિ વિ ન મણંમિ મત્તી, ન પક્ષ્વવાઓ ય તગ્ગયગુણેસુ ।
 ઉચિયં મિહાગણ્ણસુંતિ, તહવિ ધમ્મો મિહીણ હમો ॥૩૧૪॥

પરતીર્થિઓ પ્રત્યેનું ઉચિત આચરણ :-

કવિના કાર્યને કાવ્ય કહેવાય છે આ સ્થળમાં જૈન દર્શનીને કવિ તરીકે ઓળખવાના છે. તે અપેક્ષાએ જૈનદર્શની સિવાયના અત્રે દર્શાવતા તીર્થિકો પરતીર્થિકો કહેવાય છે. ૩૧૧

સુગત-બૌદ્ધ, ભગવન્ત (-ભાગવત) શૈવ એ પ્રત્યેક ચાર ભેદવાળા છે. સુગતમતના ચાર ભેદ-વલાષિક, સૌત્રાંતિક, યોગાચાર અને માધ્યમિક. ભગવન્તમતના ચાર ભેદ-કુટીચર, ખડુદક હંસ અને પરમહંસ. શૈવમતના ચાર ભેદ-શૈવ, પાશુપત, મહાવ્રત-અને કાલામુખ. કર્મભીમાંસક અને બ્રહ્મભીમાંસક એ પ્રમાણે ભીમાંસક-મતના બે ભેદ છે, તથા કપિલ સાંખ્ય અને કૌલ (-નાસ્તિક) આ છયે દર્શનવાળા પરતીર્થિઓ છે. ૩૧૨

આ છયે દર્શનવાળા પરતીર્થિઓ ભીક્ષા લેવા માટે પોતાના ઘરે આવે ત્યારે તેઓનું 'પધારો' એમ બોલવા દ્વારા અને તેઓને ઉચિત વસ્તુ આપવા દ્વારા ઉચિત કરવું જોઈએ. જો તેઓ રાજા વિગેરેથી પૂજિત હોય તો તેઓનું વિશેષ પ્રકારે ઉચિત કરવું-૩૧૩

'પરતીર્થિકીઓ તો અસંચત છે; તેઓનું શ્રાવક (ગૃહસ્થ) આ પ્રમાણેનું ઉચિત શા માટે કરે ? એ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં ગ્રન્થકાર શ્રી ક્ષેત્રમાલે છે કે :-

શ્રાવક (ગૃહસ્થ)ના હૈયામાં અન્ય તીર્થિકીઓને લગતી ભક્તિ ન હોય અને તેમના કહેવાતા ગુણોમાં પક્ષપાત પણ ન હોય, છતાં ગૃહસ્થોનો આ ધર્મ (-આચાર) છે. કે-પોતાના ઘરે આવેલા અતિથિ આદિનું ઉચિત સાચવવું. ૩૧૪

ગેહાગયાંણમુચિયં, વસણાવડિયાણ તહ સમુદ્ધરણે ।
 દુહિયાણ દયા ઇસો, સવ્વેસિં સમ્મઓ ધમ્મો ॥૩૧૫॥
 પિઙ્ગમાઈણ સમુચિયં, પઠંજમાણા જહુત્તજુત્તીણ ।
 પુરિસાણ સંતવસણા, જિણધમ્માહિગારિણો હુંતિ ॥૩૧૬॥
 મુંચંતિ ન મજ્જાયં, જલનિહિણો નાચલાવિ હુ ચલંતિ ।
 ન કયાવિ ઉત્તમનરા, ઉચિયાચરણં વિલંઘંતિ ॥૩૧૭॥
 તેણં ચિય જયગુણ્ણો, તિત્થયરા વિ હુ ગિહત્થમાવમ્મિ ।
 અમ્માપિઙ્ગણમુચિયં, અમ્મુદ્ધાણાઈ કુવ્વંતિ ॥૩૧૮॥
 ઉચિયાચરણેણ નરો, લદ્ધપસિદ્ધી વિ નંદણ ન ચિરં ।
 દેસાઈવિરુદ્ધાઈં, અચયંતો તે તઓ ચયસુ ॥૩૧૯॥

આ વ્યવહાર એક દર્શનવાળાને જ સંમત છે એવું નથી, પણ પ્રત્યેક દર્શનવાળાઓને સમ્મત છે. એટલા માટે જ ગ્રન્થકાર ફરમાવે છે કે—

ધરે આવેલા અતિથિનું ઉચિત સાચવવું, કષ્ટમાં પડેલાનો ઉદ્ધાર કરવો, અને દુઃખી પ્રાણીઓની દયા કરવી, આ ધર્મ (=આચાર) સર્વ દર્શનવાળાઓને માન્ય છે. ૩૧૫

આગળ કહ્યા પ્રમાણે માતા, પિતા વિગેરેનું ઉચિત સાચવનારા, અને તેના પ્રભાવે જેમનાં સમસ્ત વિદ્ધો ઉપશાન્ત થયાં છે, એવા પુરૂષો જ જિનધર્મને આરાધવા માટે અધિકારી છે. ૩૧૬

જેમ સમુદ્ધો મર્યાદા મૂકતા નથી, પર્વતો ચલાયમાન થતા નથી, તેમ ઉત્તમ પુરૂષો ક્યારે પણ ઉચિત આચરણનું ઉલ્લંઘન કરતા નથી. ૩૧૭

માટે જ જગદ્ગુરૂ શ્રી તીર્થંકર ભગવન્તો પણ ગૃહસ્થપણામાં અભ્યુત્થાન આદિવડે માતા-પિતાનું ઉચિત આચરણ કરે છે. ૩૧૮

ઉચિત આચરણ કરવા દ્વારા જગતમાં પ્રસિદ્ધિ પામેલા આત્માઓ જો દેશાદિવિરૂદ્ધ કાર્યોનો ત્યાગ ન કરે, તો લાંબાકાળ સુધી આનંદમાં રહી શકતા નથી; માટે દેશાદિ-વિરૂદ્ધ કાર્યોનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. ૩૧૯

દેહસ્સ ય કાલસ્સ ય, નિવસ્સ લોગસ્સ તહ ય ધમ્મસ્સ ।
 વજ્જં જો પહિક્કલં, ધમ્મં સમ્મં ચ લહ્હં નરો ॥૩૨૦॥
 એગસ્સ ભૂમિવણ્ણો, નયરસ્સ વ જો હવિજ્જ પહિવદ્ધો ।
 ભૂમાગો સો દેસો, તસ્સ વિરુદ્ધં તુ પહિક્કલં ॥૩૨૧॥
 તં પુણ નરેણ જત્તેણ, બુદ્ધિમંતેણ નેવ કાયવ્વં ।
 ગિહમિત્તસ્સ ત્રિ કીરહ, ન વિરુદ્ધં કિમુય દેસસ્સ ॥૩૨૨॥
 ન ય અન્ન દેસિયાણં, પુરઓ તદ્દેસઠ્ઠિસણં કુણહ ।
 સવ્વેસિ પક્કવવાયાણ, દેસપક્કવો જઓ ગરુઓ ॥૩૨૩॥
 એવં દેસવિરુદ્ધં, કાલવિરુદ્ધં તુ ઇહ ઇમં નેયં ।
 પત્થાણ-મપત્થાવે, જં કીરહ કીર નરેણેવં ॥૩૨૪॥

૮-દેશાદિવિરુદ્ધત્યાગ દ્વાર :-

દેશ, કાળ, રાત્ર, લોક અને ધર્મને પ્રતિકૂળ કાર્યનું વર્જન કરતો આત્મા ધર્મ અને શર્મ (=સુખ)ને પ્રાપ્ત કરે છે. ૩૨૦
 દેશવિરુદ્ધકાર્યનો ત્યાગ :-

એક જ રાત્રને અથવા એક જ નગરને પ્રતિબદ્ધ=સમ્બંધવાળો જે ભૂમિનો ભાગ હોય, તેને દેશ કહેવાય છે; એ દેશની વિરુદ્ધ આચરણ કરવું તે દેશપ્રતિકૂળ કહેવાય. જેમ લાટદેશમાં સુરાસંધાન=દાર અનાબવો, સૌવીર દેશમાં કૃષિકર્મ કરવું, ઇત્યાદિ ખીજ પણ દેશમાં જે કાર્યોને નિષિદ્ધ ગણાવ્યા હોય, તે કાર્યો શિષ્ટ પુરૂષોને અનાચરણીય છે. તે દેશવિરુદ્ધ કાર્ય કહેવાય. ૩૨૧

તે દેશવિરુદ્ધ કાર્યોથી બુદ્ધિમાન માણસે કાળજી પૂર્વક બચવું જોઈએ. ગૃહવિરુદ્ધ કાર્ય પણ જો ન કરાય તો દેશવિરુદ્ધ કાર્ય તો કરાય જ કેમ ? માટે દેશવિરુદ્ધ કાર્ય તો અવશ્ય તજવું જ જોઈએ. ૩૨૨

કેવળ દેશવિરુદ્ધ કાર્ય જ ન કરે એમ નહી, પણ અન્ય દેશવાસીઓની આગળ પોતાના દેશવાસીઓનો તિરસ્કાર પણ ન કરે, કારણકે સઘળાએ પક્ષપાતોમાં દેશનો પક્ષપાત મહાન છે. ૩૨૩

કાળવિરુદ્ધ કાર્યનો ત્યાગ :-

આ પ્રમાણે દેશવિરુદ્ધકાર્યનું કથન કર્યું. હવે કાળવિરુદ્ધકાર્ય આ પ્રમાણે જણવું-જે પ્રસ્થાન=પ્રયાણ કાર્ય જે કાળમાં કરવાનું હોય,

હેમંતે દ્વિમગિરિ-પરિસરેસુ ગિમ્હે મરુત્યલપહેસુ ।
 વાસાસુ અવર-દક્ષિણ-સમુદ્દપેરંતભાગેસુ ॥૩૨૫॥
 અદ્દુભિક્ષે નરનાહ-વિગ્ગહે મગ્ગરોહ-કંતારે ।
 અસહાયસ્સ પઓસે, પત્થાણમણત્થપત્થારી ॥૩૨૬॥
 પુરિસો દેસવિરુદ્ધં, કાલવિરુદ્ધં ચ મુણિય મુંચંતો ।
 હોઙ્ગ પુરિસત્થભાગી, અણત્થસત્થે ય નિત્થરહ ॥૩૨૭॥
 નિવહ-વિરુદ્ધં પુણ નિઉણ-બુદ્ધિણા નિયમસો ન કાયવ્બં ।
 સામન્ન-ઙ્ગ-વિલક્ષણ-તેય-સિરી ભાસુરા જં તે ॥૩૨૮॥
 ઇયરો વિ નરો ન સહહ, અપ્પંમિ વિરુદ્ધમાયરિજ્જંતં ।
 કિં પુણ લોઉત્તરવિરિય-દુદ્ધરા ધરણિધાયારો ॥૩૨૯॥

તેનાથી વિરૂદ્ધ કાળમાં કરે, તો તે પ્રયાણકાર્ય કાળ વિરૂદ્ધ કહેવાય. ૩૨૪
 હેમંતઋતુમાં હિમાચલ પર્વતના પ્રદેશોમાં, ગ્રીષ્મઋતુમાં મરુ-
 ધરદેશના ભાગોમાં, વરસાદની ઋતુમાં પશ્ચિમ અને દક્ષિણ સમુદ્રના
 પર્યન્ત ભાગોમાં, લયંકરદ્વકાલમાં, રાજાઓના યુદ્ધમાં, રાજા દ્વારા કરા-
 યેલા માર્ગના રોધ (અટકાવ)માં=કર્કશ્યુ આદિથી માર્ગ રોકી લીધો
 હોય ત્યારે, માણસો વગરની લયંકર અટવીમાં તથા રાત્રિમાં કોઈની
 પણ સહાય વગર એકલા પ્રયાણ કરવું, એ કાળવિરૂદ્ધ કાર્ય છે અને
 એ ધન અને પ્રાણનો નાશ કરવામાં કારણ હોવાથી અનર્થ માટે જ
 થાય છે. ૩૨૫, ૩૨૬

તેથી દેશવિરૂદ્ધ અને કાળવિરૂદ્ધ કાર્યોને જાણી તે બંનેનો ત્યાગ
 કરનારો પુરૂષ જ ધર્મ, અર્થ, કામ તથા મોક્ષ પુરૂષાર્થને મેળવનારો
 થાય છે, જેથી આલોક અને પરલોકમાં થતી અનર્થની પરંપરાથી બચી
 જાય છે. ૩૨૭

રાજ્યવિરૂદ્ધકાર્યનો ત્યાગ :-

રાજાઓ સામાન્ય માણસોથી વિશિષ્ટ તેજે લક્ષ્મીવડે દેદીપ્યમાન
 હોય છે, માટે રાજ્યવિરૂદ્ધ કાર્ય પણ નિશ્ચયે કરીને ન કરવું જોઈએ. ૩૨૮
 સામાન્ય માણસ પણ જો પોતાનાથી વિરૂદ્ધ કાર્ય કોઈ આચરે
 તો તે સહન નથી કરતો, તો પછી લોકોત્તર શક્તિ વડે દુર્ધર એવા
 રાજા માટે તો પુષ્પું જ શું? એ તો સહન કરે જ નહીં. ૩૨૯

સંતેવિ નિવહ-દોસે, ન પયાસહ કહવિ કસસ વિ સમક્વં ।
 અપે વિ ગુણે ગુરુ-ગૌરવેણ સવ્વત્થ પયહેહ ॥૩૨૦॥
 નરનાહ-સમ્મયાણં, સમ્માણં કુણહ સુવહુવહુમાણં ।
 તપ્પહિકૂલેહિ સમં, સમ્મંતઓ ચયહ સંગંપિ ॥૩૨૧॥
 ન ય તયરિ-ઙ્ગવણસું, બહુલાભેસુ વિ ગમાગમં કુણહ ।
 સંવહહ ન પહિમંહં, તહેસોવણય-વણિયાણં ॥૩૨૨॥
 લહ્હું પહુ-બહુમાણં, અપ્પાણં ચિય ન મન્નહ પહું તિ ।
 નિવ-તેય-તરલિઓ, નાયરાણ નાયરહ પહિકૂલં ॥૩૨૩॥
 સત્તપ્પુત્ત-ગૂઢાભિમરચરેહિં વહુંપિ વેલવિઓ ।
 ચિત્તહ દિન્ન-દુહોહં, મણસા વિ ન સામિણો દોહં ॥૩૨૪॥

રાજામાં દોષ હોય તો પણ માણસે એ દોષ ક્યારેય પણ કોઈની આગળ પ્રકાશિત ન કરવો. રાજાનો થોડો પણ ગુણ સર્વત્ર મોટા ગૌરવથી પ્રગટ કરવો, જેથી રાજા પ્રસન્ન થાય, અને પ્રસન્ન થયેલો તે રાજા ધર્માદિમાં અનુકૂળતા કરી આપે. ૩૨૦

રાજાને માન્ય એવા માણસોનું ઘણા અહુમાન પૂર્વક સન્માન કરવું જોઈ એ, અને જે મનુષ્ય રાજાને પ્રતિકૂળ હોય તેના સંગ પણ છોડી દેવો જોઈ એ. ૩૨૧

પોતાના રાજાના દુશ્મન એવા રાજાના રાજ્યમાં ગમે તેટલો ધનાદિનો લાભ થતો હોય તો પણ ત્યાં ગમનાગમન ન કરવું, તેમજ દુશ્મન રાજાના દેશમાંથી આવેલા બ્યાપારીઓના કરીયાણાદિની સાથે પોતાના કરીયાણાદિનો અદલો અદલો કરી લેવડ દેવડ પણ ન કરવી. ૩૨૨

રાજા પાસેથી ઘણું માન મેળવીને પોતાની જાતને જ રાજા ન માની લે. ઘણું માન મળવાના કારણે રાજાને પામેલો તે નગરના લોકોથી પ્રતિકૂળ પ્રવૃત્તિ ન કરે. ૩૨૩

દુશ્મનરાજાએ ગોઠવેલા ગુપ્તચરો ધનાદિ આપવા દ્વારા લોભિત કરે, તો પણ દુઃખના સમુદને સર્જનારા રાજ્યદ્રોહને મનથી પણ ન ચિંતવે. ૩૨૪

કહ હીરહ તસ્સ જીયં, જીવંતે જમ્મિ જિયહ્ જિયલોઓ ।
 જં ચહસુ—યા સમેસું, ગુરંતિ મન્નંતિ દંસણિણો ॥૩૩૫॥
 નિગ્ગંથા વિ હુ મુણિણો, છત્તચ્છાયા જસ્સ નિવસંતા ।
 ઉવસંત—ચિત્તાવા, પાવાણ કુણંતિ નિગ્ગહણં ॥૩૩૬॥
 તમ્હાં રાયવિરુદ્ધં, વિદ્ધંસિય—ધમ્મ—કમ્મસંબંધં ।
 ન કયાહ્ કુસલબુદ્ધી, બુદ્ધીહ્ વિ સંપહારિંતિ ॥૩૩૭॥
 લોહ જણુત્તિ વુચ્ચહ્, પવાહરૂવેણ સાસયસરૂવો ।
 તસ્સાયાર—વિરુદ્ધં, લોય—વિરુદ્ધં તુ વિન્નેયં ॥૩૩૮॥
 વજ્જેહ્ તં પિ કુસલો, અ—સિલોગકરં સયા સયાયારો ।
 સારો ઇમો વિ ધમ્મસ્સ, જેણ જિણસાસણે મણિઓ ॥૩૩૯॥

દરેક દર્શનકારો જેને ચાર આશ્રમના ગુરૂ તરીકે માને છે, અને જે ભવતે છે તે ભવલોક ભવે છે, તેવા રાજનું ભવિત કેમ હરી લેવાય? ૩૩૫
 જેઓના ચિત્તના સંતાપો ઉપશાન્ત થઈ ગયા છે એવા નિર્ઝન્ય સાધુઓ પણ જેના રાજ્યમાં રહીને સંયમ તથા તપની સુંદર આરાધના કરી, પાપ કર્મોનો નિગ્રહ કરે છે એવા રાજાનો દ્રોહ કરાય જ કેમ? ૩૩૬

તેથી કરીને ધર્મ અને વ્યાપારાદિ કાર્યોના સંબંધનો નાશ કરનાર રાજ્યવિરૂદ્ધ કાર્યને કુશળ બુદ્ધિવાળા માનવીએ ક્યારેય પણ પોતાની બુદ્ધિમાં સ્થાન આપવું જોઈએ નહિ. રાજ્યવિરૂદ્ધ કાર્ય કરનાર ધર્મનું આરાધન શી રીતે કરી શકે? અને ધનાદિને પણ શી રીતે પ્રાપ્ત કરી શકે? ૩૩૭

લોકવિરૂદ્ધકાર્યનો ત્યાગ :-

જન=માનવસમૂહને લોક કહેવાય છે. એ લોક પ્રવાહથી શાન્ત સ્વરૂપવાળો છે. તેમાં પણ જે શિષ્ટ લોકો છે, તેમના આચારથી વિરૂદ્ધ કાર્ય કરવું તે લોકવિરૂદ્ધકાર્ય કહેવાય. ૩૩૮

સમ્યક્ પ્રકારના આચારવાળા માનવીએ અપયશને કરનારા એવા લોકવિરૂદ્ધકાર્યનું સદા માટે વર્જન કરવું જોઈએ. લોકવિરૂદ્ધ કાર્યના વર્જનને જૈનશાસનમાં ધર્મના સાર તરીકે વર્ણવ્યું છે. ૩૩૯

લોચાયારવિરુદ્ધં, કુળમાર્ણી લહુ લહુત્તળં લહૈ ।
 લહુયત્તળં ચ પત્તો, તિળં વ ન નરો વિ કજ્જકરો ॥૩૪૦॥
 કહ લહુ ન બહુમાળં, લોઓ લોઉત્તરા નરા જત્તો ।
 હોઝળ તિહુયળં પિ હુ, દુહ-જલ-નિલયાઉ તારિસુ ॥૩૪૧॥
 તિન્નિ વિ સયા તિસદ્ધા, પાસંડીળં સદ્ધાળ પરિતુટ્ટી ।
 જં ઉવજીવંતિ સયા, કહં સ લોઓ લહુ હોઝ ॥૩૪૩॥
 કા વા પરેસિ ગળળા, મુળિળો પરિચત્ત-સવ્વ-સંગાવિ ।
 દેહસ્સ સંજમસ્સ ય, રક્કવદ્ધા જમણુવત્તંતિ ॥૩૪૩॥
 તમ્હા બહુમંતવ્વો, લોઓ કુસલેહિ નાવમંતવ્વો ।
 તસ્સ ય વિરુદ્ધમેયં, પુવ્વાયરિણ્ણિ નિદ્દિઢ્ઢં ॥૩૪૪॥
 સવ્વસ્સ ચેવ નિંદા, વિસેસઓ તહ ય ગુણસમિદ્ધાળં ।
 ઝુઝુધમ્મકરણહસળં, રીઢા જળંપૂયળિજ્જાળં ॥૩૪૫॥

લોકાચારવિરુદ્ધ કાર્ય કરનાર માણસ શીઘ્રતયા લઘુતાને પામે છે, તથા તણુખલાની કિમ્મતનો ખની બધ છે. તેથી એ વ્યાપારાદિ કોઈ પણ કાર્ય કરનારો થઈ શકતો નથી. ૩૪૦

જે લોકમાં તીર્થ-કર-ગણુધર વગેરે લોકોત્તર પુરૂષો થયા અને ત્રણેય ભુવનને દુઃખના સમુદ્રમાંથી તાર્યા, તે લોક બહુમાન કેમ ન પામે ? અર્થાત્ તેવો લોક બહુમાનને યોગ્ય છે. ૩૪૧

ત્રણસોગેસઠ પાખંડીઓ પણ, લોકે આપેલા લોબન, વસ્ત્ર, સ્થાનાદિ વડે પોતાના માનેલા આચારોનું પાલન કરી પોતાની બતને કૃતાર્થ માને છે; તો તે લોકને હલકો કેમ ગણાય ? ૩૪૨

ખીબઓની વાત તો ખાબુમાં રાખો ! પણ સર્વસંગના ત્યાગી એવા મુનિઓ પણ દેહ અને સંયમનું રક્ષણ કરવા માટે લોકને મધુકર વૃત્તિથી અનુસરે છે, કોઈને ત્યાં ભિક્ષાદિ-ઈષ્ટ વસ્તુ માટે ધામા નાખીને લોકોને રંબડતા નથી. ૩૪૩

તેથી કરીને લોકનું બહુમાન કરવું, પણ અપમાન કરવું નહીં. તે લોકવિરુદ્ધકાર્યો પૂર્વાચાર્યોએ આ પ્રમાણે કહ્યાં છે. ૩૪૪

‘ઉત્તમ-મધ્યમ-અને અધમમાંથી કોઈપણ લોકોની નિંદા કરવી,

સાહુ-અણમિ લોસો, સહ સામત્યમિ અપહિયાસો ય ।
 એમાઈયાઈં ઇત્યં, લોગ-વિરુદ્ધાઈં ણેયાઈં ॥૩૪૬॥
 બહુજણ-વિરુદ્ધ-સંગો, દેસાદાયાર-લંઘણં ચેચ ।
 ઉચ્ચળમોઝ ય તહા, દાણઝ ય વિષ્યહમ્નેઝ ॥૩૪૭॥
 એયાઈ પરિહરંતો, સચ્વસ્સ જણસ્સ વલ્લહો હોઈ ।
 જણવલ્લહત્તણં પુણ, નરસ્સ સંમત્તરુભીયં ॥૩૪૮॥
 દેસવિરુદ્ધાઈંણિ ઝ, ઇમાઈં મુચ્ચંતિ ધમ્મરક્કલ્હા ।
 તમ્હા ધમ્મવિરુદ્ધં, પરેણ જત્તેણ મુત્તવ્વં ॥૩૪૯॥
 ઘરઈ પહંતં જો દુગ્ગઈં, દુક્કવત્ત-સત્ત-સંઘાયં ।
 સો ઇહ વુચ્ચઈ ધમ્મો, તસ્સ વિરુદ્ધં તુ પુણ ણમો ॥૩૫૦॥

એ લોકવિરુદ્ધ કાર્ય છે. એમાં પણ ગુણસમૃદ્ધ લોકોની નિંદા કરવી એ તો વિશેષે કરીને લોકવિરુદ્ધ કાર્ય છે. સરળ અને ધર્મ કરવામાં પરાયણ માણસોની હાંસી કરવી, લોકને માટે પૂજ્ય એવા ગુરુ વગેરેની અવજા કરવી. ૩૪૫

સાધુ કંઈમાં મૂકાય તેમાં આનંદ માનવો, સામર્થ્ય હોવા છતાં પણ સાધુ ઉપર આવેલા કષ્ટોનો પ્રતિકાર ન કરવો, ઇત્યાદિ લોક વિરુદ્ધ કાર્યો બાણવાં. ૩૪૬
 અન્ય આચાર્યનો મત—

જે ઘણા લોકોની વિરોધી હોય તેની સાથે સંગ કરવો-૧, દેશાચાર્યનું ઉલ્લાઘન કરવું-૨, દેશ-કાળ અને વિભૂતિ આદિને અનુચિત એવો ઉદ્દભટ વસ્ત્રાદિનો ભોગવટો કરવો-૩, કરેલા દાનાદિનું જનસભામાં પ્રકાશન કરવું-૪, ઇત્યાદિ કાર્યોને પણ અન્ય આચાર્યો લોકવિરુદ્ધ કાર્ય તરીકે ઓળખાવે છે. ૩૪૭

આવા લોકવિરુદ્ધ કાર્યોનો ત્યાગ કરનાર માનવ જનવલ્લભ થાય છે અને એ જનવલ્લભપણું એ માનવ માટે સમ્યક્ત્વરૂપી વૃક્ષના ખીજરૂપ બને છે. ૩૪૮

ધર્મવિરુદ્ધ કાર્યોનો ત્યાગ :—

ધર્મનું રક્ષણ કરવા માટે દેશવિરુદ્ધાદિ કાર્યોનો ત્યાગ કરાય છે, તેથી ધર્મવિરુદ્ધ કાર્યો તો પરમ પ્રયત્નથી છોડી દેવાં જોઈએ. ૩૪૯

જે દુઃખથી પીડાતા ગ્રાણીઓના સમુદાયને દુર્ગતિમાં પડતાં બાધી

આસવદારણ પવિત્તી, અણાયરો ધમ્મકમ્મનિમ્માણે ।
 મુણિજણ-વિદ્દેસિત્તં, ચેદ્દય-દવ્વસ્સ પરિભોગો ॥૩૫૧॥
 જિણસાસણોવહાસો, લિંગિણિજણસંગસાહસિક્કં ચ ।
 કોલાયરિય—પરુવિયધમ્મરુદ્ધં વિરઙ્ગવચ્ચાસો ॥૩૫૨॥
 ગુરુ-સામિ-ધમ્મિ-સુહિ-સયણ-જુવહ-વીસત્થ-વંચનારંભા ।
 પરરિદ્ધિમચ્છરિત્તં, અચ્ચુબ્મહ-લોભસંઘોભો ॥૩૫૩॥
 કય—વિક્કયાણિ નિચ્ચં, કુલ—જણ-વય-અણુચિયાણ વત્થૂણ ।
 મણસો ય નિદ્દયત્તં, સ્વરકમ્મે વાવહત્તં ચ ॥૩૫૪॥

રાખે તે ધર્મ કહેવાય. તે ધર્મથી વિરૂદ્ધ કાર્યો આ પ્રમાણે છે. ૩૫૦
 કર્મખંધના કારણભૂત પ્રાણાતિપાતાદિ આશ્રવના દ્વારોમાં
 નિર્દયતાથી પ્રવૃત્તિ કરવી, આવશ્યકાદિ નિત્યકર્તવ્યરૂપ ધર્મકાર્યો
 કરવામાં અનાદર કરવો; મુનિજન પ્રત્યે દ્વેષ કરવો; દેવદ્રવ્યનું ભક્ષણ
 કરવું, જનશાસનનો ઉપહાસ કરવો, સંયમનું પાલન નહીં કરનારા
 અને માત્ર સાધુવેશને ધારણ કરનારા પાખંડીઓનો સંગ કરવાનું
 સાહસ કરવું; (પાખંડી સાધુઓનો સંગ કરવો એ પણ અન્ય લોકોના
 મનમાં કંપ પેદા કરનાર હોવાથી એક સાહસ છે કોલાચાર્ય-
 ચાર્વાકોએ પ્રકૃષ્ટેલા ધર્મમાં રૂચી કરવી, દેશવિરતિ કે સર્વ-વિરતિને
 સ્વીકાર કર્યા પછી પાલન ન કરવું. એ ધર્મવિરૂદ્ધ કાર્ય છે.) એ સઘળાં
 ધર્મવિરૂદ્ધ કાર્યો છે. ગુરુ-ધર્માચાર્ય, સ્વામી-આજીવિકા પૂરી પાડનાર,
 ધર્મી-અર્થ-કામને ગૌણ કરી કેવળ ધર્મમાં રક્ત અનેલા, સુહૃદ્-મિત્ર,
 સ્ત્રી, અને વિશ્વાસ રાખનાર એ અધાને ઠગવાનું કાર્ય કરવું એ પણ
 ધર્મવિરૂદ્ધ કાર્ય છે. કેમકે આ અધાને ઠગવાનું કાર્ય એ ઉભયલોક
 ગર્હિત છે. પારકાની ઋદ્ધિની ઇર્ષ્યા કરવી, એ ધર્મવિરૂદ્ધ કાર્ય છે અને
 લોભ સર્વ પાપનું મૂળ હોવાથી, ઉત્કટ લોભથી ચિત્તનું અસ્વાસ્થ્ય
 પણ ધર્મવિરૂદ્ધ કાર્ય છે.

કુલાચાર અને દેશાચારને અનુચિત એવી વસ્તુઓની ખરીદી
 અને વેચાણ કરવું એ ધર્મ વિરૂદ્ધ કાર્ય છે. માનસિક કૃરતા એ પણ
 ધર્મવિરૂદ્ધ કાર્ય છે. કેમકે-કૃપાથી કોમળ અનેલા ચિત્તમાં જ ધર્મનું
 અધિષ્ઠાન થાય છે. વળી-કોટવાળાદિના દંડ-શિક્ષા-કાંસી આદિના

યયાઈ ધમ્મતરુમૂલ—જલિરજાલાવલીસમાણાઈ ।
 મુત્તવ્વાઈં નરેહિ, સાસયસિવસુક્કવકંસીહિ ॥૩૫૫॥
 કુલ—રૂવ—રિદ્ધિ—સામિત્તણાઈ પુરિસસ્સ જેણમુવળીયં ।
 ધમ્મસ્સ તસ્સ જુજ્જઈ, કહ નામ વિરુદ્ધમાયરિઉં ॥૩૫૬॥
 જેહિ પુરા જમ્મ—જરા—મરણ જલો રોગ સોગ—તિમિમગરો ।
 ઉત્તિબો ભવજલહી, તેહિં ધુવં ધમ્મપોણ ॥૩૫૭॥
 ઇન્હિપિ તરંતિ તહા, ભવિસ્સસમણ વિ તહ તરિસ્સંતિ ।
 તમ્હા ધમ્મવિરુદ્ધં, ન કયાઈ કુળંતિ બુદ્ધિધના ॥૩૫૮॥
 દેસાઈવિરુદ્ધાણં, ઇક્કો વિ સુહાવહો વિ મુચ્ચંતો ।
 કિં પુણ સવ્વે સવ્વં, કુસલકલાવં ઉવળમંતા ॥૩૫૯॥

કાર્યો ધર્મવિરૂદ્ધ છે, કારણ કે એ કાર્યોમાં ચિત્ત હ્રમ્બેશા રૌદ્રધ્યાન-વાળું જ રહે છે. ૩૫૦-૩૫૪

આ બધાં ધર્મ-વિરૂદ્ધ કાર્યો ધર્મરૂપી વૃક્ષના મૂળને ભસ્મીભૂત કરવા માટે ભડકે બળતી અગ્નિની જવાલા સમાન છે, માટે શાશ્વત-સુખના અભિલાષી પુરૂષોએ તેવા કાર્યોને ત્યજી દેવાં જોઈએ. ૩૫૫

જે ધર્મે ઉત્તમ કુળ, સુન્દર રૂપ, ઋદ્ધિ અને સ્વામિપણું આદિ અનેકવિધ અનુપમ વસ્તુઓ માણસને પ્રાપ્ત કરાવી આપી છે તે ધર્મથી વિરૂદ્ધ આચરણ કૃતરા પુરૂષો માટે કોઈ રીતે યુક્ત નથી. ૩૫૬

જે ધર્માત્માઓ ધર્મરૂપી યાનપાત્ર (જહાજ)થી પૂર્વકાળમાં જન્મ, જરા અને મરણરૂપી જળથી ભરપૂર તથા રોગ, શોકાદિ મગર મત્સ્યોથી યુક્ત એવાં ભવસમુદ્રને તરી ગયા, વર્તમાનકાળમાં પણ તરે છે અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તરશે તેથી બુદ્ધિધનવાળા પુરૂષો ક્યારે પણ ધર્મવિરૂદ્ધ કાર્ય કરતા નથી. ૩૫૭-૩૫૮

પૂર્વોક્ત દેશાદિ વિરૂદ્ધ કાર્યોમાંથી એક પણ વિરૂદ્ધ કાર્યને છોડી દેનારો માનવી સુખને પ્રાપ્ત કરનારો થાય છે, તો પછી સર્વે વિરૂદ્ધ કાર્યોનો ત્યાગ કરનારો પુરૂષ આલોક અને પરલોક સંબંધી સમસ્ત કલ્યાણોને (સુખોને) કેમ ન પામે ? માટે દેશાદિ-વિરૂદ્ધકાર્યોને પોતાના જીવનમાંથી તિલાંજલી આપવી જોઈએ. ૩૫૯

દાણાઈંણ ઉ ગુણે કહ, કહ વિ હુ પુન્ન-પુંજ-સંઘડિણ ।

અત્તુક્કરિસેણ નરો, હારેહિ સ્વણેણ નણુ તમ્હા ॥૩૬૦॥

વિણયવણધૂમકેડં, વસણ-ગણાગમણ-વિઝલતરસેડં ।

દુગ્ગહપહપાહેયં, અત્તુક્કરિસં ચયહ ઇયં ॥૩૬૧॥

જહ સંતિ ગુણા નણુ, અમણિયાવિ કાહિતિ અત્તુક્કરિસં ।

અહ તે વિ ન સંતિ મુહા, અત્તુક્કરિસેણ કિં તેણ ॥૩૬૨॥

મિત્તા હસંતિ નિંદંતિ, બંધવા ગુરુણા ઉવિક્કવંતિ ।

પિયરો વિ ન બહુમન્નંતિ, અપ્પબહુમાણિણં પુરિસં ॥૩૬૩॥

અત્તુક્કરિસપહાણે, નરંમિ ન વિણીયયા સમહ્ણિયહ ।

ઘહ્ણહસ્સ ય ચાવસ્સ ય, ન હોહિ સંકમો કહ વિ ॥૩૬૪॥

આત્મોત્કર્ષનો ત્યાગ :—

મહામુશીખતે પુષ્યના પૂજથી પ્રાપ્ત કરેલા દાનાદિ ગુણોને માનવ આત્મોત્કર્ષ દોષ (આપ બડાઈ)થી ક્ષણવારમાં હારી બચ છે. માટે હે ભવ્ય જીવો ! તમે વિનયરૂપી વનને સળગાવી નાખવા માટે અગ્નિ સમાન, અનેક કષ્ટોને આવવા માટે વિશાળ પુલ સમાન, અને દુર્ગતિના માર્ગમાં ગમન કરવા માટે ભાથા સમાન આત્મોત્કર્ષ દોષનો (અહંકારનો) ત્યાગ કરો. ૩૬૦-૩૬૧

હે જીવ ! જો તારામાં ખરેખર ગુણસમુદાયનો વાસ છે, તો તે ગુણો જ કહ્યા વગર તારા ઉત્કર્ષને કરશે. અને જો તારામાં ગુણોનો વાસ નથી તો આત્મોત્કર્ષ કરવાથી શું ? ૩૬૨

પોતાનો ઉત્કર્ષ (અહંકાર) કરનાર પુરૂષની તેના મિત્રો હાંસી કરે છે, બાંધવો નિંદા કરે છે; કલાચાર્ય-ધર્મોચાર્ય વગેરે ગુરૂઓનો ઉપેક્ષા કરે છે, માતા-પિતા પણ એનું બહુમાન કરતા નથી. ૩૬૩

જેમ હાડકાંના ધનુષ્યમાં દોરી ચઢાવી શકાતી નથી. તેમ આત્મોત્કર્ષને જ પ્રધાનતા આપનાર માણસમાં વિનીતપણું આવતું નથી. અને વિનીતપણુંથી રહિત માણસમાં જ્ઞાનાદિ ગુણોનો સંક્રમ (પ્રવેશ) થતો નથી. ૩૬૪

ગુણપરિમલ્લપરિહીણો, કુસુમં વ નરો જર્ણ ન રંજેઈ ।
 જર્ણરંજણાવિહીણે ન, હુંતિ કમલાઝ વિઝલાઝો ॥૩૬૫॥
 કમલા—વિલાસરહિઓ, પ્પ પ્પ પાઝણેઈ અવમાણં ।
 અવમાણ્પયં પત્તો, પુરિસક્કારં પરિચ્ચયઈ ॥૩૬૬॥
 પરિચ્ચ—પુરિસયારો, વિહુણિજ્જઈ આવયાહિં વિવિહાહિં ।
 આવઈ—પહ્હિઓ સોયઈ, સોણ ય હોઈ સુન્નમણો ॥૩૬૭॥
 સુન્નમણો વિચલત્તં, પાઝણઈ કમેણ લહઈ નિહણંપિ ।
 અત્તુક્કરિસાઓ વિ હુ, તા કો અન્નો વિ ઈહ સત્તુ ॥૩૬૮॥
 કેણાવિ અકયપુવ્વં, અસુયમદિટ્ઠં અચિતણિજ્જં ચ ।
 જઈ કિંપિ કીરઈ જપ્, અત્તુક્કરિસો વિ તા હોઝ ॥૩૬૯॥
 અમયમયકંતતણુણો, આણંદિયસયલજીવલોગસ્સ ।
 ચંદસ્સ જઈ કલંકો, અવણિજ્જઈ હોઝ તા ગવ્વો ॥૩૭૦॥

ગુણરૂપી સુગન્ધથી રહિત માણસ સુગન્ધ વગરના કુલની માફક લોકોને ખુશ કરી શકતો નથી. અને લોકોને ખુશ નહીં કરનારા માણસને વિપુલ લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થતી નથી. ૩૬૫

લક્ષ્મીના વિલાસ વગરનો માનવ ડગલે ને પગલે અપમાનને પામે છે, અને અપમાનના સ્થાનને પામેલો માણસ અર્થકામાદિના પુરૂષાર્થનો ત્યાગ કરે છે, પુરૂષાર્થનો ત્યાગ કરનારો પુરૂષ વિવિધ પ્રકારની આપત્તિઓથી ઘેરાઈ જાય છે, આપત્તિમાં પડેલો શોક કરે છે અને શોકવડે શુન્યમનસ્ક બની જાય છે. શુન્ય મનસ્ક બનેલો વિકલપણાને (મૂર્છિત પણાને) પામે છે, અને ક્રમે કરીને મરણને શરણ થાય છે. માટે આ જગતમાં આત્મોત્કર્ષ સિવાય બીજા કયો દુશ્મન છે ? ૩૬૬ થી ૩૬૮

જગતમાં કોઈએ એવું કાર્ય પૂર્વકાળમાં કર્યું ન હોય, બેચું ન હોય, સાંભળ્યું ન હોય, અને ચિંતવ્યું પણ ન હોય તેવું કાર્ય કરી આવે તો એ માનવ ભલે ગર્વ કરે. ૩૬૯

અમૃતમય તથા મનોહર મંડલવાળા અને સકલ જીવ લોકોને આનંદ આપનારા ચંદ્રના કલંકને જે કોઈ દૂર કરે તે ભલે ગર્વ કરે. ૩૭૦

भूओवमदरहिएहिं, नीइघडिएहिं निययविहवेहिं ।
 मोइज्जइ भुवणजणो, रिणाउ जइ होउ ता गव्वो ॥३७१॥
 गेहेसु गहिरसत्थत्थ—सत्थ—कुसलाण जइय विउसाणं ।
 आचंदं हुज्ज सिरि, थिरीकया होउ ता गव्वो ॥३७२॥
 तिहुयणमणविलसिर—मणोरहायंऽखंडणुहुमरो ।
 खलिओ अकालमच्चू, जणस्स जइ होउ ता गव्वो ॥३७३॥
 दक्खा दक्खिन्नपरा, परोवयारी पियंवया सरला ।
 अजरामराय सुयणा, जइ विहिया होउ ता गव्वो ॥३७४॥
 इच्चाइ किंपि असरिसम-पयासिय-नियय-चरिय-मच्छरियं ।
 जो तिणमिव नियइ जणं, को अन्नो तिणसमो तत्तो ॥३७५॥

ભૂતોપમદર્=પરાભિસન્ધાન=જેમાં પ્રાણીઓને પીડા વગેરે ઉપભવી નથી અને નીતિથી પ્રાપ્ત કરાયેલા પોતાના વંભવ (લક્ષ્મી) વડે આખા જગતના લોકોને ઋણુ=દેવામાંથી મુકાવી શકાય તો ભલે ગર્વ થાઓ. ! ૩૭૧

ગંભીરશાસ્ત્રોના અર્થોમાં કુશળ એવા વિદ્વાન પુરૂષોના ઘરમાં રહેલી લક્ષ્મી ચંદ્રની સ્થિરતા જ્યાં સુધી છે ત્યાં સુધી જે સ્થિર કરાઈ હોય તો ભલે ગર્વ કરો ! ૩૭૨

ત્રણે ભુવનમાં રહેલા લોકોના મનમાં વિલાસ કરતા મનોરથોને અકાલે જ ચૂરી નાખનારા ભયંકર એવા અકાલમૃત્યુને તમે દૂર કરી શકતા હો તો ગર્વ કરી શકો છો. ૩૭૩

દક્ષ=સહજ પ્રતિભાવાળા-દાક્ષિણ્ય ગુણવાળા-પરોપકારી, પ્રિય-ઓલનારા, અને સરળતા આદિ ગુણવાળા સબજનોને કોઈ પુરૂષે રસાય-નૌપધી-વડે અજરામર બનાવ્યા હોય તો તે ગર્વ વહન કરી શકે છે. ૩૭૪

આ રીતના અને બીજા પણ આવા આશ્ચર્યકારી કાર્યો ક્યારેય પણ કોઈએ કર્યા નથી છતાં, મિથ્યા અભિમાન ધારણ કરી બીજાઓને તુણુ જેવા માને છે તેના જેવો હલકો તુણુ સમાન બીજો કયો માનવ હોઈ શકે ? ૩૭૫

કિરિયા કાયકિલેસો, સુયં ચ સીલં તવો જવો સયલં ।
 વિહલં ઇક્કપઈ ચિય, અતુક્કરિસં વહંતસ્સ ॥૩૭૬॥
 લોયાવવાયમીરુ, નિઉળો નિંદેઉ મા પરં સક્કવા ।
 જઈ પયડઈ અપ્પથુઈં, તા સો પરનિંદઓ નૂળં ॥૩૭૭॥
 પરનિંદા પુળ મળિયા, જિળેહિં જિયરાગદોસમોહેહિં ।
 કુગઈગમળમૂલવીયં, સપરેસિ કસાયહેઉત્તિ ॥૩૭૮॥
 ધન્ના વિન્નાયજહુત્ત-તત્તપરિચત્તઉક્કરિસા ।
 પસમામયરસસિત્તા હવંતિ, સુહિળો ભવ દુગે વિ ॥૩૭૯॥
 નિરહંકારો વિ નરો ન, રોચ્છ તાવ ગુળિસુ અપ્પાણં ।
 જાવ સમુન્નઈહેઉં કયન્નુયન્નં ન પયડેઈ ॥૩૮૦॥

આત્મોત્કર્ષ-અભિમાન ધારણ કરનાર આત્માનું આવશ્યક ક્રિયાઓ, વીરાસન, આતાપનાદિ કાયકલેશ, શ્રુતજ્ઞાન, શીલ, તપ, જપ આદિ સર્વ ધર્માચરણ નિષ્ક્રમ અને છે. ૩૭૬

‘અહો ! આ પરગુણ અસહિષ્ણુ છે ! ભયંકર માત્સર્યવાળો છે !’ એ પ્રમાણે લોકોના અપવાદથી ડરનારો અને ચતુર એવો માણસ ભલે પરની નિંદા ન કરે, પણ તે જો યુક્તિ પૂર્વક પોતાની સ્તુતિ-પ્રશંસા કરતો હોય તો માનવું કે એ ખરેખર પરનિંદક જ છે. ૩૭૭

રાગ-દ્વેષ અને મોહના વિજેતા શ્રી જિનેશ્વર દેવોએ સ્વ અને પરને કષાયનું કારણ હોવાથી પર-નિંદાને દુર્ગતિમાં જવા માટે મૂળ કારણ તરીકે દર્શાવેલ છે. ૩૭૮

તત્વના જ્ઞાતા બની આત્મોત્કર્ષ દોષનો ત્યાગ કરનારા, અને પ્રશમ ગુણરૂપ અમૃત રસથી સિંચાયેલા ધન્ય પુરુષો આલવમાં અને પરલવમાં સુખી થાય છે ! ૩૭૯

૧૦-કૃતજ્ઞ ગુણ :—

અહંકાર વગરનો પણ માણસ જ્યાં સુધી સમ્યગ્ પ્રકારની ઉન્નતિના કારણભૂત કૃતજ્ઞતાગુણને જીવનમાં પ્રગટ કરતો નથી ત્યાં સુધી એ પોતાને ગુણીઓની ગણનામાં આરોપિત કરી શકતો નથી. એટલે કે તેવો-આત્મા ગુણીઓમાં ગણાતો નથી. ૩૮૦

લભ્મહ ત્ત સહસ્સેસુ વિ, ઉવયાસ્કરો વિ ઇહ ન્સો તાવ ।
 જો મન્નહ ઉવયરિયં, સો લક્ષ્વેસું પિ દુલ્લક્ષ્વો ॥૩૮૧॥
 ઉત્તમ-અહમધિયારે વીમંસહ કિં મુહા મુહા તુમ્મે ।
 અહમો ન કયગ્ધાઓ, કયન્નુણો ઉત્તમો નન્નો ॥૩૮૨॥
 નણુ તેણ ર્યણગમ્મા, ધરહ ઘરા જં કયન્નુણો પુરિસે ।
 જં પુણ વહહ કયગ્ધે, તેણં ચિય મેહ્ણી વિ ઇમા ॥૩૮૩॥
 અચ્છડ પચ્ચુવયારો, ઉવયારકરંમિ તા કયગ્ધસ્સ ।
 એયં પિ મ્મણહ ધિટ્ઠો, ઉવયરહ મ્મણ મમ એસો ॥૩૮૪॥
 હુજ્જ વરમણુવયારી, પચ્ચુવયારમ્મિ મંથરો વાવિ ।
 જહ મગ્ગિયં પિ લભ્મહ, તા માં હુજ્જા કયગ્ધો હં ॥૩૮૫॥

હબરો માણસોમાં પણ ઉપકાર કરનારો મળતો નથી, અને ઉપકારીઓના ઉપકારને સમજનારો અને માનનારો માણસ તો લાખોમાં પણ દેખાતો નથી. ૩૮૧

હે પંડિત પુરૂષો ! ઉત્તમ અને અધમના સ્વરૂપનો વિચાર કરવામાં મુંઝાઓ છો શા માટે ? આ જગતમાં કૃતક્ષ માનવી જેવો કોઈ અધમ નથી, અને કૃતક્ષ પુરૂષ જેવો કોઈ ઉત્તમ નથી. ૩૮૨

ખરેખર પૃથ્વી કૃતક્ષ પુરૂષોને ધારણ કરે છે, માટે કવિઓ પૃથ્વીને રત્નગર્ભા કહે છે અને કૃતક્ષ પુરૂષોને ધારણ કરે છે, માટે મેદિની પણ કહે છે. ૩૮૩

ઉપકાર કરનારા માણસ ઉપર પ્રત્યુપકાર કરવાનો તો બાબુમાં રહો ! પણ ધૂબ્ટ એવો કૃતક્ષ એમ પણ બોલે છે કે ‘આ ઉપકાર કરનારને કાંઈ મારા પર પ્રેમ નથી; પરન્તુ મારી તાકાતના લયથી મારા ઉપર ઉપકાર કરે છે. ૩૮૪

હે ભગવન ! આપની પાસેથી માંગેલું મળતું હોય તો આપની પાસે એકજ માગણી કરું છું કે ‘લલે હું ઉપકાર કરનારો ન થાઉં ! અથવા ઉપકારનો અહલો વાળવામાં સમર્થ ન થાઉં’, પણ કૃતક્ષ તો ન જ થાઉં ! ૩૮૫

હળાઈ કિર વ્યકયં જ્ઞ, તેણ કયમ્બો દ્વ્યુત્તિ મળત્ત જળો ।
 અપ્પકમ્મં ત્વિય સુકયં, નિહ્ણાઈ ઇસુત્તિ મહબુદ્ધી ॥૩૮૬॥
 સામગ્ગી સાવિક્કલો, પરોવયારો ભવિજ્જ વ્ર ન વત્તિ ।
 ઉવયરિયં મન્નંતાણ, હુજ્જ કાનામ ઘ્ણહાણી ? ॥૩૮૭॥
 અવણિયં સીસાઓ, તિણમુવયારંતિ મન્નઈ કયન્નુ ।
 પિચ્છહ પુરિસ-વિસેસં, ઇયરો કોહિંપિ પમ્હુસઈ ॥૩૮૮॥
 ઉવયારિણં નિગૂહઈ, નીયજ્જણો રિદ્ધિ-પયરિ-સંપત્તો ।
 ઉત્તમજ્જણો પુણ તામ, વિસેસઓ તં પયાસેઈ ॥૩૮૯॥

‘ઉત્તમ પુરૂષોએ કરેલા ઉપકારને જે નથી માનતા તે કૃતક કહેવાય છે.’ કૃતક શબ્દનો એવો અર્થ લોક લલે કરે, પણ મારી બુદ્ધિ ‘કૃતક’ શબ્દનો અર્થ આ પ્રમાણે કરે છે કે ‘પોતે કરેલા સુકૃતને જે હાથી નાખે છે, તે જ ખરો કૃતક છે.’ !

પરોપકાર તો ધનાદિસામગ્રી સાપેક્ષ છે, એ સામગ્રી આપણી પાસે હોય તો પરોપકાર થઈ શકે અને એ સામગ્રી આપણી પાસે ન હોય તો ન પણ થઈ શકે, પણ અન્ય માણસે આપણા ઉપર ઉપકાર કર્યો હોય તો એ ઉપકારને માનવામાં આપણને શું ધન-હાનિ થઈ જવાની છે ? ૩૮૭

મનુષ્યપણું સમાન હોવા છતાં કૃતક માણસ પોતાના માથા ઉપરથી કોઈએ એક તણખલું પણ દૂર કર્યું હોય, તો તે તૃણ દૂર કરવાના ઉપકારને કરોડોનું દાન કરવા તુલ્ય માને છે, જ્યારે કૃતક માણસ તો એને કોઈએ કરોડનું દાન કર્યું હોય તો પણ તે દાનને તૃણ જેટલું પણ માનતો નથી. ૩૮૮

ઉત્કૃષ્ટ ઋદ્ધિને પામેલો નીચ માણસ “આ પુરૂષે મારા ઉપર શું ઉપકાર કર્યો છે ?” એમ બોલી ઉપકારીને છુપાવે છે, ત્યારે ઉત્તમ પુરૂષ ‘આ પુરૂષે મારા ઉપર મહાન ઉપકાર કર્યો છે’ એમ બોલીને ઉપકારીના ઉપકારને વિશેષ પ્રકારે પ્રકાશિત કરે છે. ૩૮૯

અન્નહ કહમરિહંતા, તિત્થયરસિરિં અણુત્તરં પત્તા ।
 ઉવયારિસ્સ કયન્નૂ, તિત્થસ્સ નમ્મુત્તિં જંપતિ ॥૩૯૦॥
 થેવં પિ હુ ઉવયારં, મન્નંતિ કયન્નુણો અહમહર્મ્મં ।
 જહ રન્ને દિન્નક્ષીરા—મલસ્સ સવરસ્સ નરનાહો ॥૩૯૧॥
 સમ્મત્તાહુગુણોહો, અણભિણિવિટ્ઠસ્સ માણસે વસહ ।
 તમ્હા કુગહપવેસા, નિરુંભિયવ્વો અભિનિવેસો ॥૩૯૨॥
 જહ અજ્જિન્નાઉ જરં, જહંધયારં ચ તરણિવિરહાઓ ।
 તહ મુણહ નિસંસાઓ, મિચ્છત્તં અહિણિવેસાઓ ॥૩૯૩॥
 પસરહ ગાઢાવેગો, જસ્સ મણે અભિનિવેસ—વિસવેગો ।
 તમ્મિ પડત્તો વિ ગુરુ—વણ્ણસમંતો ન સંકમહ ॥૩૯૪॥

ઉત્તમ પુરૂષો ઉપકારીના ઉપકારને વિશેષે કરીને પ્રકાશિત ન કરતા હોય તો કૃતજ્ઞશિરોમણિ શ્રી અરિહંત ભગવન્તો અનુપમ કોટીની તીર્થંકરલક્ષ્મીને પામ્યા પછી 'તીર્થંને નમસ્કાર થાઓ' એમ કેમ બોલે ? કે જે તીર્થં તેમને ઉપાસના કરવા દ્વારા તીર્થંકરલક્ષ્મીને પ્રાપ્ત કરવામાં પરમ ઉપકારી બન્યું છે. ૩૯૦

જેમ અટવીમાં ભૂલા પડેલા અને તૃષિત થયેલા કોઈ એક રાજાનેને ભીલ પુરૂષે પાણીથી ભરેલો આમળો (ફળવિશેષ) આપીને તેની તૃષ્ણાને શમાવી. કૃતજ્ઞ એવા તે રાજાએ પણ તૃષ્ણાશાંત કરવારૂપ સામાન્ય સહાય કરવા બદલ તે ભીલનો મહાન ઉપકાર માન્યો તેમ કૃતજ્ઞ પુરૂષો થોડાં પણ ઉપકારને મહામૂલો માને છે. ૩૯૧

૧૧—અભિનિવેશ—પરિત્યાગ ગુણુ :—

અભિનિવેશ (કદાગ્રહ) વગરના માણસના મનમાં સમ્યક્ત્વાદિ પૂર્વોક્ત ગુણોનો વાસ થાય છે; માટે દુર્ગતિમાં પ્રવેશ કરાવનારા અભિનિવેશને મનમાં પ્રવેશ કરતાં પહેલાં જ રોકી દેવો જોઈએ. ૩૯૨

અભુલ્લુ થવાથી જેમ તાવ આવે છે અને સૂર્યની ગેરહાજરીમાં જેમ અધકાર ઉત્પન્ન થાય છે, તેમ રાક્ષસસમાન અભિનિવેશ (કદાગ્રહ)થી મિથ્યાત્વ ઉત્પન્ન થાય છે એમ સમજી લેવું. ૩૯૩

જે મનુષ્યના મનમાં મિથ્યા આગ્રહ રૂપ તીવ્ર વિષવેગ પ્રસારને પામે છે, તેના મનને ગુરૂના ઉપદેશ રૂપ મંત્ર પણ અસર કરી શકતો નથી. ૩૯૪

ઈકો વિ અભિનિવેસો, સદપ્પ—સપ્પુવ્વ સપ્પિરો પુરઓ ।
 રુંમહ વિયંમમાણં, નરિંદસિન્નં વ ગુણનિવહં ॥૩૯૫॥
 જસ્સ મળ—ભવળમળહં, તિવ્વાભિણિવેસસંતમસછન્નં ।
 વિત્થરહ તત્થ ન ધુવં, પયત્થ—પયહળપરા દિટ્ઠી ॥૩૯૬॥
 કટ્ટમણ્ઢાળમણ્ઢિયં પિ, તવિયં તવં પિ અહિત્વં ।
 પરિસીલિયમમલસુયં, હી હીરહ અભિણિવેસેળ ॥૩૯૭॥
 અહહ ભવન્નવપારં, ચરિત્તપોણ કેવિ પત્તાવિ ।
 તમ્મજ્ઢમિતિ પુળ, અહિણિવેસ—પહિકૂલ—પવળહયા ॥૩૯૮॥
 મુત્તૂળ મુક્કવમગ્ગં, નિગ્ગંથં પવયળં હ હા ! મૂઢા ।
 મિચ્છાભિણિવેસહયા, મમંતિ સંસારકંતારે ॥૩૯૯॥

જેમ ક્ષેણ ઉંચી કરીને માર્ગ વચ્ચે રહેલો એક સર્પ પણ રાબના
 સૈન્યને આગળ જતાં રોકી લે છે, તેમ આ મિથ્યા આગ્રહ રૂપી સર્પ
 વિલાસ કરતા ગુણ સમુદાયને આગળ વધતાં અટકાવી દે છે. ૩૯૫

જેનું નિર્મળ એવું પણ મનોભવન તીવ્ર અભિનિવેશના ગાઢ
 અંધકારથી વ્યાપ્ત બની ગયું હોય, તેના મનમાં જીવાદિ પદાર્થોને પ્રગટ
 કરવા માટે સમ્યગ્દર્શન રૂપપરાદષ્ટિ કચારેય વિલાસ કરી શકતી નથી. ૩૯૬

ખેદની વાત એ છે કે—આચરેલું કષ્ટકારી એવું પણ ધર્માનુષ્ઠાન,
 તીવ્રપણે તપેલો તપ, સારી રીતે પાળેલું શીલ અને નિર્મળ એવું પણ
 શ્રુતજ્ઞાન મિથ્યાઆગ્રહથી નિષ્કળ બને છે. ૩૯૭

ખરેખર દુઃખની વાત તો એ છે કે—આરિત્ર રૂપી જહાજની
 સહાયથી ભવ સમુદ્રના કિનારાને પામેલા પણ કેટલાક માનવો અભિ-
 નિવેશરૂપ વિપરીત પવનના અપાટાથી ફરી તે ભવસમુદ્રના મધ્યમાં
 ફેંકાઈ જાય છે. ૩૯૮

મિથ્યા અભિનિવેશથી હણાયેલામૂઢ માણસો મૌક્ષ—માર્ગરૂપ
 નિર્ઝન્ય પ્રવચનને છોડીને સંસારની ઘોર અટવીમાં ભટકે છે. આ પણ
 એક દુઃખદ બીના છે. ૩૯૯

કહૂ તાજ જળો સુક્ષ્મી, ઉદગ્ગકુગ્ગાહદ્વચ્ચિત્તવિર્યગો ।
 જાવ ન જિણવપ્પામય—દહંસિ નિવ્વવ્વઙ્ગ અષ્પાણં ॥૪૦૦॥
 જિણમયરહસ્સસુન્નો, મિચ્છાભિણિવેસમ્મુવ્વહુ અન્નો ।
 સિયવાયસ્વાય બુદ્ધી, વિ કુગ્ગહં જંતિ હિ મોહો ॥૪૦૧॥
 જિણપન્નત્તસ્સ સુયસ્સ, ભગવઓ ભાવવિત્તિમમ્મુણંતા ।
 વિલિયનાણા લોયા, નિરહસયા સંપહ્યપુરિસા ॥૪૦૨॥
 દવ્વં સ્વિત્તં કાલં, માવં તહ નાણ—કિરિય—નયજોગં ।
 ઉસ્સગ્ગં અવવાયં, વવહારં નિચ્છયનયં ચ ॥૪૦૩॥
 ઓહેણ સુણિય સમ્મં, વિસયવિમાગં અયાણિય ઇમેસિ ।
 જં કિંચિ સુત્તમિત્તં, જુત્તિસુહં સંગહેઙ્ગણ ॥૪૦૪॥

ઉત્કટ કદાચ્છરૂપી દાવાનલથી તપી ગયેલા અંગવાળો માનવ
 જ્યાં સુધી જિનવચનના અમૃત સરોવરમાં ડુબકી લગાવી પોતાની
 જાતને શાંત કરતો નથી, ત્યાં સુધી એ સુધી કયાંથી હોય ? જિનવચનના
 અમૃતના પાન વગર અંગે અંગમાં વ્યાપેલા અભિનિવેશનો તાપ
 ક્યારે ચ ટળતો નથી. ૪૦૦

જિનમતના રહસ્યને નહીં પામેલા અન્ય દર્શનીઓમાં મિથ્યા
 અભિનિવેશ હોય તે શક્ય છે, પણ સ્વાહવાદ સિદ્ધાંતમાં પ્રવીણ બુદ્ધિ-
 વાળા જીવો પણ અભિનિવેશ દોષને આધીન બને એમાં તો મોહનોજ
 મહિમા છે. ૪૦૧

શ્રીજિનેશ્વરદેવોએ પ્રરૂપેલાં પૂજ્યતમ શ્રુતજ્ઞાનતાં રહસ્યોને નહીં
 જાણનારા અને સમ્યક્ જ્ઞાનરૂપ લોચનવિહોણા તેમજ દુષ્ક્રમકાળના
 પ્રભાવથી અવધિજ્ઞાનાદિ વિશિષ્ટ જ્ઞાનાતિશય વગરના વર્તમાન કાલીન
 પુરૂષો, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવ, જ્ઞાનનય તથા ક્રિયાનયનો સંબંધ,
 ઉત્સર્ગ અને અપવાદ, વ્યવહારનય અને નિશ્ચયનયને ઓઘથી સાંભળી
 સમ્યક્ જ્ઞાને એ સર્વોના વિષયવિલાગને જાણ્યા વગર, અંગ અને અનંગ
 સૂત્રોમાં રહેલા યુક્તિ સહ=ઉત્સર્ગ-અપવાદાદિના વ્યાખ્યાનમાં ઉતારી
 શકાય એવા પણ સૂત્રમાત્રનો ઉપર છલ્લો સંગ્રહ કરીને અને પૂર્વાચાર્યોની
 પરંપરાથી આવેલા સૂત્રોના અર્થને અવગણી મદવશ બનેલા જે જીવો

પુવાયરિય—ક્રમામય—તયત્થમ્બહત્થિક્કળ પ્રયવસઓ ।
 જં પયડંતિ કુમગ્ગં, તમભિણિવેસસ્સ માહપ્પં ॥૪૦૫॥
 કો વા દુસમસમુત્થે, મોહહૃદ્દેહ જ્જણે ઉવાલંભો ।
 મિચ્છામિણિવેસહયા, જમાસિ જિણનાહ—સમણ વિ ॥૪૦૬॥
 ઉયહ હ્યમોહમહિમં, જં જિણ-જિણપવયણેસુ સંતેસુ ।
 પયડિંસુ કેહ્ કુપહં, દિટ્ઠંતો નિહ્વવા ઇત્થ ॥૪૦૭॥
 ઇય एसो भे ! कहिओ, उत्तम-गुण-संगहो समासेण ।
 इन्हि विरइ—सरुवं, सुयाणुसारेण पयडेमि ॥૪૦૮॥
 વિરઈ ઇહ પન્નત્તા, જિણેહિં દુક્કમ્મ—મમ્મ—મહણેહિં ।
 આસવદાર—નિરોહો, સો પુણ દેસે ય સવ્વે ય ॥૪૦૯॥
 પાણિવહાર્હયાણં, પાવટ્ટાણાણ—દેસપડિસેહો ।
 દેસવિરइ त्ति समणो—वासगधम्मुत्ति सा होइ ॥૪૧૦॥

ઉન્માર્ગને પ્રગટ કરે છે; તેમાં ખરેખર અભિનિવેશનું જ અહિભુત માહાત્મ્ય છે. ૪૦૨ થી ૪૦૫

શ્રીજિનેશ્વરદેવના કાળમાં પણ મિથ્યાઆગ્રહથી જીવો પીડાતા હતા, તે દુષ્કાળમાં જન્મેલા જીવોને મોહથી હણાયેલા જોઈને તેઓને શું ઉપાલંભ આપવો ? ૪૦૬

મહામોહના માહાત્મ્યને તો જીઓ ! જે કાળમાં લગવાન શ્રીવીર અને તેમણે પ્રકાશેલી દ્રાદશાંગી વિદ્યમાન હતી, તે કાળમાં પણ અભિનિવેશથી યસ્ત અનેલા અનેક લોકોએ ઉન્માર્ગને પ્રગટ કર્યો હતો; આ વિષયમાં નિહનવો દષ્ટાન્તભૂત છે. ૪૦૭

વિરતિ દ્વાર :-

આ પ્રમાણે ઉત્તમગુણોનો સંગ્રહ સંક્ષેપથી કહ્યો; હવે શ્રુતના અનુસારે વિરતિ દ્વારને પ્રગટ કરીશ. ૪૦૮

દુષ્કર્મના મર્મોનું ભેદન કરનારા શ્રીજિનેશ્વરોએ આશ્રવના નિરોધને વિરતિ કહી છે. તે વિરતિ દેશથી અને સર્વથી એમ બે પ્રકારની છે. ૪૦૯ દેશવિરતિ :-

પ્રાણાતિપાતાદિ પાપસ્થાનનો દેશથી નિષેધ એ દેશવિરતિ કહેવાય છે, અને તે દેશવિરતિ શ્રાવકનો ધર્મ છે. ૪૧૦

પંચ ય અણુવ્વયાઈં, ગુણવ્વયાઈં તુ હુંતિ તિન્નેવ ।
 સિક્ષાવયાણિ ચરરા, ઇય ગિહિધમ્મો ઇમે તે ય ॥૪૧૧॥
 ૧ ૨ ૩ ૪ ૫
 પાણિવહ-મુસાવાણ, અદત્ત-મેહુણ-પરિગ્ગહે ચેવ ।
 ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨
 દિસિ-મૌગ-દંડ-સમઙ્ગ-દેસે તહ પોસહ-વિમાગે ॥૪૧૨॥
 જાવજ્જીવં જીવં, ધૂલં સંકપ્પિયં નિરવરાહં ।
 તિવ્વકસાઓ મળ-વય-તણૂહિં ન હણે ન ય હણાવે ॥૪૧૩॥
 ૧ ૨ ૩ ૪ ૫
 વહ-વંધ-છવિચ્છેયં, અહમારં ભત્ત-પાણવુચ્છેયં ।
 પાણિવહાઓ વિરઓ, વજ્જિજ્જ ઇમે અઈયારા ॥૪૧૪॥

પાંચ અણુવ્રત, ત્રણ ગુણુવ્રત અને ચાર શિક્ષાવ્રત એમ બાર વ્રતવાળો
 ગૃહસ્થધર્મ=શ્રાવકધર્મ છે. ૪૧૧ તે બાર વ્રતો આ પ્રમાણે છે :-

સ્થૂલથી પ્રાણાતિપાત વિરમણ-૧, મૃષાવાદ વિરમણ-૨, અદત્તા-
 દાનવિરમણ-૩, મૈથુનવિરમણ-૪ અને પરિશ્રદ્ધિવિરમણ-૫, આ રીતે પાંચ
 અણુવ્રતો છે. દ્વિશિપરિમાણ-૧, ભોગોપભોગ વિરમણ-૨, તથા અનર્થદંડ
 વિરમણ-૩, આ ત્રણ ગુણુવ્રતો છે. અને સામાયિક-૧, દેશાવગાસિક-૨,
 પૌષધ-૩ અને અતિથિસંવિભાગ-૪, આ ચાર શિક્ષાવ્રતો છે. ૪૧૧-૪૧૨
 સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત વિરમણવ્રત :-

બવબલ્લવ સુધી સંકલ્પ પૂર્વક નિરપરાધી સ્થૂલ વ્રસ જીવોને
 ત્રીવ ક્રપાયથી (=નિરપેક્ષ રીતે) મન, વચન, અને કાયા વડે હણે નહીં અને
 હણાવે નહીં. ૪૧૩

ત્રીવ ક્રોધથી ક્રૂરતાથી વધ કરવો=પુત્રાદિને તથા પશુ આદિને લાકડી-
 મુદડી આદિ વડે મારવા તે-૧,

બન્ધ=દોરડાદિ વડે પશુ તથા મનુષ્યોને બાંધવા-૨,

છવિચ્છેદ=કાન, નાક આદિ અંગનો છેદ કરવો-૩,

અતિભારારોપણ=ક્રોધથી કે પૈસા બચાવવાની વૃત્તિથી પશુ અથવા
 માણસ પાસે ન ઉપાડી શકાય, એટલો ભાર ઉપડાવવો-૪,

ભક્તપાનવ્યુચ્છેદ=ક્રોધથી માણસ અને પશુઓને ખાવા-પીવામાં
 અંતરાય કરવો-૫ આ પાંચેય કાર્યો સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત વિરમણ વ્રત-
 વાળાને અતિચાર રૂપ છે. એ અતિચારોનો ત્યાગ કરવાનો હોય છે. ૪૧૪

અલિયં પંચવિગપ્પં, કન્ના^૧-ગો^૨-ભૂમિ^૩-નાસહરણેસુ ।

કૂડગસક્વિવ્જંમિ ય, ઇહ અહ્યારે ઇમે ચયસુ ॥૪૧૫॥

સહસા અમક્વાણં, રહસા ય સદારમંતમેયં ચ ।

મોસોવણસણં કૂડ-લેહકરણં ચ નિચ્ચંપિ ॥૪૧૬॥

સ્થૂલ મૃષાવાદ વિરમણુપ્રત :-

સ્થૂલ મૃષાવાદ રૂપ અસત્ય પાંચ પ્રકારનું છે. કન્યાલીક-૧, ગવા-લીક-૨, ભૂમ્યલીક-૩; ન્યાસહરણુ-૪, અને કુટસાક્ષી ભરવી-૫,

કન્યાલીક=કન્યા શબ્દથી દ્વિપદ=અધા મનુષ્યો લેવાં; તેના સમ્બંધમાં રાગદ્વેષાદિ દુષ્ટ આશયથી અસત્ય બોલવું તે પ્રથમ અસત્ય કહેવાય.-૧.

ગવાલીક=ગો શબ્દથી અહિં ગાય, ભેંસ, ભાંટ વગેરે અધાં જ ચતુષ્પદ લેવાં, તેના સંબંધમાં રાગ-દ્વેષાદિના દુષ્ટ અધ્યવસાયથી અસત્ય બોલવું તે બીજું અસત્ય કહેવાય.-૨,

ભૂમ્યલીક=ભૂમિ શબ્દથી ખેતર, મકાન, દુકાન વગેરે સ્થાનો સમજવાં તેના સંબંધમાં (રાગ-દ્વેષાદિના કારણે) અસત્ય બોલવું, તે ત્રીજું અસત્ય કહેવાય.-૩,

ન્યાસહરણુ=રક્ષા માટે કોઈએ સોંપેલી પોતાની ધનાદિ વસ્તુ (થાપણ)ને અંગે અસત્ય બોલવું તે ચોથું અસત્ય કહેવાય.-૪,

કુટસાક્ષી=કોઈના લેવડ-દેવડના વિવાહમાં ખોટી સાક્ષી આપવી તેને પાંચમું અસત્ય કહેવાય-૪૧૫.

બીજા અણુપ્રતના અતિચારો :-

સહસાભ્યાખ્યાન=વગર વિચારે કોઈને 'તું ચોર છે' ઇત્યાદિ આળ-કલંક દેવું તે.-૧,

રહસ્યભેદ=હાંસી, મશ્કરી વગેરેથી કોઈકની ગુપ્તવાત બીજાને કરવી તે.-૨,

સ્વદારામંત્રભેદ=વિશ્વાસથી પોતાની સ્ત્રીએ કરેલી ગુપ્તવાતને બહાર કરવી તે.-૩,

મૃષા-ઉપદેશ=વગર વિચારે અબળણુતા કે અતિક્રમ વગેરે દ્વારા બીજાને અસત્ય બોલવાની પ્રેરણા આપવી તે. ૪,

કુટલેખકરણુ=વગર વિચારે-અબળણુતાં કે અતિક્રમ વગેરે દ્વારા ખોટાં

દુવિહમદત્તાદાણં, થૂલં સુહુમં ચ તત્થ સુહુમમિણં ।

તરુછાયાદ્વાણાઈ, થૂલં નિચ-નિગ્ગહાઈકરં ॥૪૧૭॥

^૧ચોરોવણીયગહણં, ^૨તક્કરજોગં ^૩વિરુદ્ધરજ્જગમં ।

^૪કૂટતુલ-કૂટમાણં, ^૫તપ્પહિરૂવં ચ અઙ્ગારા ॥૪૧૮॥

મેહુન્નં પિ હુ દુવિહં, થૂલં સુહુમં ચ સુહુમમિયમિત્થ ।

ઈંદિયવિગારમિત્તં, થૂલં સવ્વંગસંભોગો ॥૪૧૯॥

લેખ, ખોટાં દસ્તાવેજ વગેરે લખવા તે.-૫,

આ પાંચ ત્રીજા અભ્યુત્પત્તિના અતિચાર છે. ૪૧૬.

સ્થૂલ અદત્તાદાન વિરમણ પ્રત :-

અદત્તાદાનના બે પ્રકાર છે, સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મ. તેમાં વૃક્ષાદિના માલિકની અનુજા લીધા વગર વૃક્ષાદિની છાયામાં બેસવું; તેને સૂક્ષ્મ અદત્તાદાન કહેવાય છે. આ સૂક્ષ્મ, અદત્તાદાન પ્રાયઃ સર્વ-વિરતિ વિષયક છે.

જે ગ્રહણ કરવાથી રાજ વગેરેથી શિક્ષા થાય, તે સ્થૂલ અદત્તાદાન કહેવાય. તેનું વિરમણ કરવું એ ત્રીજું અભ્યુત્પત્તિ છે. ૪૧૭

ત્રીજા અભ્યુત્પત્તિના અતિચાર :-

સ્તેનાહતાદાન=ચોરે ચોરીને લાવેલી વસ્તુ ગ્રહણ કરવી તે-૧.

તસ્કરયોગ=તમે ચોરી કરો, એમ બોલી ચોરી કરવા પ્રેરણા કરવી

અને ચોરી કરવા માટે ખાતર પાડવા કોશ-કોદાળી તથા કાતર વગેરે શસ્ત્રો આપવાં તે-૨,

વિરુદ્ધરાજ્ય ગમન=શત્રુ રાજ્યોના રાજ્યની મર્યાદાની ભૂમિમાં તે રાજ્યનો નિષેધ હોવા છતાં જવું તે-૩,

કૂટતુલકૂટમાપ=તોલમાં અને માપમાં આપવામાં ઓછું આપવું અને લેવામાં વધુ લેવું તે-૪,

તત્પ્રતિરુપ=બનાવટી વસ્તુઓ સાચી વસ્તુના બદલામાં આપવી અથવા બનાવટી વસ્તુઓને સાચી વસ્તુમાં ભેળસેળ કરીને આપવી તે-૫, ત્રીજા અભ્યુત્પત્તિના આ પાંચ અતિચાર છે. ૪૧૮

સ્થૂલ મૈથુન વિરમણ પ્રત :-

મૈથુન પણ બે પ્રકારનું છે સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મ, મનના વિકારથી માત્ર છન્દ્રિયોંની વિકાર એ સૂક્ષ્મમૈથુન કહેવાય; એમાં વચન અને કાયાની

દુવિહં તિવિહેણ દિવ્ઘં, ઇગવિહં તિવિહં તિરિયમેહુન્નં ।
 માણુસસ પરદારં, વજ્જિજ્જ રમ્મિજ્જ વ સદારે ॥૪૨૦॥
 વજ્જહ્ ^૧ઈત્તિરિ—અપ્પરિગ્ગહિયાગમણં ^૨અણમકીહં ^૩ચ ।
^૪પરવિવાહકરણં, કામે તિવ્વામિલાસમિહ ॥૪૨૧॥
 દુવિહો પરિગ્ગહો વિ હુ, થૂલો સુહુમો ય તત્થ પરદવ્વે ।
 મુચ્છામિત્તં સુહુમો, થૂલા ઉ ઘણાહ નવ મેઓ ॥૪૨૨॥

કુપ્રવૃત્તિ ન હોય. પતિ-પત્ની વગેરેના સર્વાંગનો ભોગ કરવો એ સ્થૂલ મૈથુન કહેવાય. ૪૧૯

મૈથુન દિવ્ય અને ઔદારિકના લેદથી પણ બે પ્રકારે છે; ઔદારિક મૈથુન તિર્યંચ અને મનુષ્યના લેદથી બે પ્રકારે છે અને દિવ્યમૈથુન ભવનપતિ, વ્યંતર, જ્યોતિષી અને વૈમાનિકના લેદથી ચાર પ્રકારનું છે.

દિવ્યમૈથુનમાં મન, વચન, કાયાથી કરવા અને કરાવવાની વિરતિ કરવાની હોય છે. તિર્યંચ મૈથુનમાં મન, વચન અને કાયાથી કરવા વડે મૈથુનનો ત્યાગ કરવાનો હોય છે, અને મનુષ્યના મૈથુનમાં સ્વદારા સંતોષ અથવા પરદારાગમન-નિષેધ રૂપ બે પ્રકારની વિરતિ કરવાની હોય છે. ૪૨૦

ચોથા અભ્યુત્પત્તના અતિચારો :-

ધત્વરાગમન=થોડા કાળ માટે રખાત તરીકે રાખેલી સ્ત્રી સાથે મૈથુન સેવવું તે-૧,

અપરિચ્છિતાગમન=માલીક વગરની સ્ત્રી સાથે મૈથુન સેવવું તે-૨,
 અનંગક્રીડા=સ્ત્રીની ચોનિ અને પુરૂષનુ લિંગ એ બંનેને છોડી બાકીના અંગો સાથે સ્ત્રી પુરૂષ કામક્રીડા કરે તે-૩,

પરવિવાહકરણુ=પોતાના પુત્ર-પુત્રી આદિ સિવાયના બીજા સ્વજનાદિના પુત્ર-પુત્રી આદિનાં લગ્ન કરવાં તે-૪,

તીવ્રકામાભિલાષ=વિષય-સેવનમાં અતિ પ્રમાણમાં આસક્તિ કરવી તે-૫,

આ પાંચેય અતિચારનો ચોથા અભ્યુત્પત્તવાળો આત્મા ત્યાગ કરે. ૪૨૧

પરિચ્છ પરિમાણત્વ :-

પરિચ્છ પણ સૂક્ષ્મ અને સ્થૂલ એમ બે પ્રકારે છે. કોઈ પણ

ચિત્તાઈ હિરભાઈ ધનાઈ દુપયાઈ કુપ્પમાણકમો ।

જોયણ-પયાણ-બંધણ-કારણભાવેહિ નો કુણઈ ॥૪૨૩॥

ચીજ પર મૂછી કરવી એ સૂક્ષ્મપરિચ્છદ કહેવાય, અને ધન, ધાન્યાદિ નવ પ્રકારનો સ્થૂલપરિચ્છદ કહેવાય, તે બન્નેનું પરિમાણ કરવું એ પરિચ્છદ પરિમાણવ્રત કહેવાય. ૪૨૨

પાંચમા અણુવ્રતના અતિચારો :-

ક્ષેત્રાદિ, સુવર્ણાદિ, ધનાદિ, દ્વિપદાદિ, રુપ્યાદિ, આ પાંચ વસ્તુઓમાં જે સંખ્યાદિ પ્રમાણનો નિયમ કર્યો હોય તેનું યોજન-૧, પ્રદાન-૨, અંધન-૩, કારણ-૪ અને ભાવ-૫, એ પાંચ વડે ઉદ્દલંઘન કરવું એ પાંચ અતિચારોનું પાંચમા વ્રતમાં વર્જન કરવાનું હોય છે.

યોજન=ક્ષેત્ર, વાસ્તુ વગેરેનું સંયોજન કરે, જેમ અમુક પ્રમાણમાં ખેતર, ઘર વગેરે રાખવાનો નિયમ કર્યો હોય; પછી બીજું મેળવવાની ઇચ્છા થાય 'મારો નિયમ ન લાંગી બધ' એ વિચારથી પોતાની બાબતનું ખેતર અથવા ઘર લઈ વાડ કે ભીંત તોડી બન્નેને એક ખેતર કે એક ઘર બનાવવું તે. આમાં ધારેલી સંખ્યાનું ઉદ્દલંઘન ન થવાના કારણે વ્યવહાર નયથી વ્રતનો લંગ ન થાય, પણ પરિચ્છદમાં પ્રમાણુ વધવાના કારણે નિશ્ચય નયથી તો વ્રતનો લંગ જ થાય છે, માટે લંગાલંગ ૩૫ અતિચાર છે-૧,

પ્રદાન=પોતાના નિયમ કરતાં અધિક સુવર્ણાદિની પ્રાપ્તિ થતાં પોતે રાખે તો નિયમનો લંગ થાય; માટે બીજા પાસે રખાવવું; તે પણ અતિચાર કહેવાય.-૨,

અંધન=અમુક પ્રમાણમાં ધનાદિનો નિયમ લીધા પછી કોઈ દેવાદાર કે ભેટ આપનાર ધનાદિ આપવા આવે ત્યારે પોતાનો નિયમ લાંગે નહી, એ અપેક્ષાથી પોતે ન રાખતાં 'મારું થોડું ઝાંછું' થયા પછી લઈશ' એમ વિચારી આપવા આવનારને કહે કે 'હાલ તું રાખ થોડા દિવસ પછી પહોંચાડજે' એમ કહેવું અથવા તે ધનાદિલઈને વસ્ત્ર-દોરડાદિથી બાંધી થાપણની માફક પોતાના ઘરમાં મુકાવી દેવું, એ પણ અતિચાર છે.-૩,

કારણ-ગભાંધાન=ગભાં ધારણ કરાવવો જેમ વર્ષ-બેવર્ષ વગેરે અમુક મુદત સુધી મારે આટલી સંખ્યાથી વધારે. ગાય, ભેંસ વગેરે

उडढांहो—तिरियदिसिं, चाउम्मासाइ कालमाणेण ।

गमण—परिमाण—करणं, गुणव्वयं होइ पढममिह ॥४२४॥

वज्जइ इच्छाइकम—मुइढाहोतिरियदिसिपमाणगयं ।

तह चेव खित्तवुद्धिं, कहिं वि सइ अंतरद्धं च ॥४२५॥

ન રાખવાં. એ નિયમ કર્યા બાદ થોડા વખત પછી એ વિચારે કે હાલમાં ગાય વગેરેને ગર્ભ રહેશે, તેો નિયમની મુદત પૂરી થતાં પહેલાં જ વાછરડા આદિનો જન્મ થઈ જશે, એથી મારે નિયમ લાંગી જશે માટે થોડા વખત પછી ગર્ભ રહે તેો નિયમ ન લાંગે; એમ વિચારી કેટલોક કાળ પસાર થયા પછી ગર્ભ ધારણ કરાવવો એ અતિચાર છે-૪,

ભાવ=કુપ્ય એટલે ઘરનાં વાસણ વગેરે 'ઘરવખરી' એમાં અમુક પ્રમાણથી વધારે ન રાખવું એવો નિયમ કર્યા પછી ભેટ વગેરે આવે ત્યારે નિયમ ઉપરાંત વધી જવાથી નિયમ લાંગ થઈ જાય. માટે ભેટ આવેલા વાસણાદિ અને પોતાના વાસણાદિ લાંગી એક બનાવવું; એ અતિચાર છે-૫, આ પાંચ અતિચારોનું પાંચમા અણુવ્રતવાળાએ વર્જન કરવું જોઈએ. ૪૨૩

ત્રણ ગુણુવ્રતમાં પ્રથમ દ્વિશિપરિમાણુવ્રત :-

ઉર્ધ્વ, અધો અને તિર્યહીં દિશામાં ચાર મહિનાદિના કાલ-પ્રમાણ વડે ગમનનું પ્રમાણ કરવું, એ દ્વિશિપરિમાણુ નામનું પ્રથમ ગુણુ-વ્રત છે. ૪૨૪

પ્રથમ ગુણુવ્રતના અતિચારો :-

ઉર્ધ્વ, અધો, તિર્યહીં દિશાને લગતું ગમન કરવાના વિષયમાં જે યોજનાદિ પ્રમાણનો નિયમ કર્યો હોય, તેનો ઉપયોગ ન રહેવારૂપ-અનાભોગ, વિચાર વિના જવાથી સહસારહાર અને જવાની ઇચ્છાદિ કરવા રૂપ અતિક્રમ, વ્યતિક્રમ, વગેરેથી ઉલ્લંઘન કરવું, એમાં ઉર્ધ્વદ્વિશિ-પરિમાણુતિક્રમ-૧, અધોદ્વિશિપરિમાણુતિક્રમ-૨, તિર્યગ્દ્વિશિપરિ-માણુતિક્રમ-૩, એમ ત્રણ અતિચારો થાય છે.

ક્ષેત્રવૃદ્ધિ=એક દિશામાં જવાનું પ્રમાણ ઘટાડી બીજી દિશામાં પ્રમાણ વધારવું, તેને ક્ષેત્રવૃદ્ધિ કહેવાય જેમ ચારે દિશામાં સો સો યોજનથી આગળ ન જવું, એવો નિયમ કર્યા પછી કોઈક વાર દશ યોજન એક દિશામાં વધારે જવાનો પ્રસંગ આવે, ત્યારે બીજી દિશાના દશ

મોગોવમોગપરિમાણ, કરણમિત્તો ગુણઢ્વયં વીધે ।
 તં મોયણઝો તહ, કમ્મઝો ય દુવિહં મુણેયઢ્વં ॥૪૨૬॥
 મોયણઝો પઢિવન્ને, ઇમંમિ વજ્જિજ્જ-ગંતકાયાઈ ।
 પંચુંબરિં મહું મેરયં ચ રયણીઈ મત્તં ચ ॥૪૨૭॥
 સચ્ચિત્તં પઢિવદ્દં, અપુલ-દુપ્પુલ-તુચ્છમકવણયં ।
 મોયણઝો અહ્યારા, વજ્જેયઢ્વા ઇમે પંચ ॥૪૨૮॥

યોજન કાપી જે દિશામાં જવું હોય તે દિશામાં યોજન વધારી ગમન કરવું; તેને ક્ષેત્રવૃદ્ધિ નામનો યોયો અતિચાર કહેવાય-૪,

સ્મૃતિભ્રંશ=દિશાઓમાં જવાનું જેટલું પ્રમાણ ધાર્યું હોય, તે જવાના સમયે અતિવ્યાકુલ થવાના કારણે પ્રમાદથી અથવા સ્મરણ શક્તિ નહીં હોવાથી ભૂલી જવું. જેમ સૌ યોજન ધાર્યા પછી ચાદ ન રહ્યું, કે 'મેં' સૌ યોજન ધાર્યા છે કે પચાસ ?' આ પ્રમાણેના સંશયમાં પચાસ યોજનથી ઉપરાંત બીય તો અતિચાર લાગે અને સૌ યોજનથી ઉપરાંત બીય તો તે નિયમનો ભંગ થાય છે. ૪૨૫

બીજી ભોગોપભોગ વિરમણવ્રત :-

ભોગ અને ઉપભોગ પદાર્થોનું સંખ્યાદિ રૂપે પ્રમાણ કરવું તે ભોગોપભોગ પરિમાણ નામનું બીજી ગુણવ્રત કહેવાય.

જે વસ્તુ એકવાર ભોગમાં ઉપયોગી થાય તે અન્ન, ફલ, ફુલાદિ ભોગપદાર્થ કહેવાય, અને જે વારંવાર ભોગમાં ઉપયોગી થાય તે સ્ત્રી-વસ્ત્રાદિ ઉપભોગ પદાર્થ કહેવાય. આ વ્રત ભોજન અને કર્મથી એમ બે પ્રકારે બાણુવું. ૪૨૬

ભોજનથી આ વ્રત જેણે સ્વીકાર્યું હોય તેણે નીચેની વસ્તુઓના ત્યાગ કરવો જોઈએ. ૪૨૭.

ડુંગળી, મૂળા, ખટાટાં વગેરે અનાંતકાય. પાંચ ઉદુમ્બર-ઉદુંબર, વડ, પ્લક્ષ, કાક=પારસ પીપળો, ઉંબર અને પીપળો, એ પાંચેય વૃક્ષના ફળો ત્રસ જીવોની ભરપૂર હોવાના કારણે તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. મધ, મહીરા, માંસ અને રાત્રિભોજનનો પણ ત્યાગ કરવો જોઈએ. ૪૨૭

બીજી ગુણવ્રતના અતિચારો :-

સચિત્તાહાર:-સચિત્તના ત્યાગીને અનાભોગ, સહસાત્કાર, અને

કમ્મયઝો પુણ ઈત્થં, પહિવન્ને સઁવ્વમેવ સ્વરકમ્મં ।
વજ્જેયઁવ્વં નિચ્ચં, કિં પુણ ઈંગાલકમ્માઈ ॥૪૨૯॥

૧ ઈંગાલી-૨ વળ-૩ સાડી-૪ માંડી-૫ ફોડી સુવજ્જણ કમ્મં ।

વાણિજ્જં ચેવથ, ૬ દંત-૭ લક્ષ-૮ રસ ૯ કેસ વિસવિસયં ॥૪૩૦॥

સચિત્તવસ્તુ ખાવાદિની ઇચ્છા સ્વરૂપ અતિક્રમાદિવડે સજીવ વસ્તુને ખાવાદિની પ્રવૃત્તિ કરવી. તે સચિત્તાહાર નામનો અતિચાર કહેવાય-૧,

સચિત્તપ્રતિખદ્ધાહાર :-સજીવવૃક્ષોમાં લાગેલા ગુંદર વગરે, અચિત્ત વૃક્ષોને વળગેલાં પાકાં ફળો વગરે, તેમજ જેમાં ખીજ, ગારેલા વગેરે સચિત્ત હોય એવાં ખજુર વગેરેને સચિત્ત પ્રતિખદ્ધ કહેવાય. તેને અનાભોગાદિવડે ખાવાદિની પ્રવૃત્તિ કરવી તે સચિત્તપ્રતિખદ્ધાહાર નામનો અતિચાર કહેવાય-૨,

અપક્રવાહાર :-નહીં પાકેલા કાંગડુ મગ વગેરેને અનાભોગાદિથી ખાવા વડે અપક્રવાહાર નામનો અતિચાર લાગે છે-૩,

દુષ્પક્રવાહાર:-અડધા કાચાં પાકાં એવા ઘઉંના પોંક વગેરે અનાભોગાદિથી ખાવા વડે દુષ્પક્રવાહાર નામનો અતિચાર લાગે છે-૪,

તુચ્છૌષધિલક્ષણ:-લૂખશમાવવામાં અસમર્થ એવી કાચી મગ વગેરેની ફળીઓનું અનાભોગાદિવડે લક્ષણ કરવાથી તુચ્છૌષધિલક્ષણ નામનો અતિચાર લાગે છે-૫, એ પાંચેય અતિચારોનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. ૪૨૮

કર્મથી જેણે ભોગોપભોગ વિરમણુવ્રત સ્વીકાર્યું હોય તેણે ખર-કર્મનો ત્યાગ કરવો જોઈએ અને પંદર કર્માદાનનો પણ અવશ્ય ત્યાગ કરવો જોઈએ.

કોટવાળપણું (=ફેાજદાર, પોલીસ, ગુમિપાલપણું જેલર, વગેરે જેમાં જીવોને ત્રાસ થાય તેવાં કામો કરવાં પડે એવી (જે સરકારી નોકરી) તેને ખરકર્મ કહેવાય. ૪૨૯

૧૫ કર્માદાન :-

અંગારકર્મ :-લાકડાં બાળી કોલસા પાડવા, એનાથી આજીવિકા ચલાવવી, એમાં છઠ્ઠે કાચની હિંસા થવાનો સંભવ છે. જે જે કાર્યો અગ્નિની વિરાધનાથી થાય તે દરેક અંગારકર્મ કહેવાય. ભૂદાથી

અનાજ સેકવાં, ઇંટો વગેરે પકાવવી, કુંભાર, લુહાર, સોની વગેરેના ધંધા કરવા વગેરે અંગારકર્મ કહેવાયા-૧.

વનકર્મ :-વન=જંગલ તેનાં કર્મો એટલેકે કાપેલાં અને નહિ કાપેલાં જંગલો, વૃક્ષો પાંદડાં, ફુલ કે ફળો વગેરે વેચવા તથા અનાજ દળવાં, પીંસવાં વગેરેથી આજીવિકા ચલાવવી મુખ્યતથા જેમાં વનસ્પતિ જીવોની હિંસા ઘણી હોય તેવા ધંધાને વનકર્મ કહ્યું છે. આવા કાર્યોમાં વનસ્પતિ જીવો તથા તેને આશ્રયીને રહેલા બીજાં પણ સ્થાવરથી માંડી પંચેન્દ્રિય જીવોની હિંસાનો સંભવ હોય છે.-૨

સાડીકર્મ :-ગાડાં કે તેના અવયવો વગેરે ઘડવાં-વેચવાં તેને સાડી-કર્મ કહેવાય. વર્તમાનમાં મોટર, રીક્ષા, વિમાન, વગેરે યાંત્રિક વાહનોના અંગો વેચવા ઘડવા ઘડાવવા વગેરે પણ સાડીકર્મ કહેવાય છે.-૩

ભાટકકર્મ :-ગાડાં, બળદ, ઊંટ, પાડા ઘોડા, ગધેડાં, ખચ્ચર વગેરેથી ભાડું ઉપજાવવા માટે બીજાને ભાર જેંચાવવો, ઉપડાવવો તેને ભાટકકર્મ કહેવાય-૪

સ્કેટકકર્મ :-પૃથ્વીને ખોદવી, ફેંડવી, કુવા ખોદાવવા, હળથી જમીન ખેડવી, પર્વતો કે બીજાંમાંથી પથ્થરો કઢાવવા વગેરે સ્કેટકકર્મ કહેવાય.-૫

આ રીતે પાંચ કર્મરૂપ કર્મોદાન કહ્યાં. હવે વ્યાપારરૂપ પાંચ કર્મોદાન કહે છે :-

દંતવાણિજ્ય-દાંત, કેશ, નખ, હાડકાં, ચામડાં વગેરે ત્રસ જીવોના અંગોને તેના ઉત્પત્તિ સ્થાને જઈને વ્યાપારાર્થે ખરીદ કરવાં તેને દંતવાણિજ્ય કહેવાય. અન્ય સ્થળે ખરીદવાથી આ અતિચાર નથી લાગતો. ઉત્પત્તિસ્થાને ખરીદનારને એના નિમિત્તો કરાયેલી જીવોની હિંસાનો મહાન્ દોષ લાગે છે. માટે તેને અતિચાર લાગે છે.-૬

લાક્ષાવાણિજ્ય:-લાખ, મન:શીલ, ગળી, ધાતકી ટંકણખાર આદિ ચીજોનો વ્યાપાર કરવો તે લાક્ષાવાણિજ્ય કહેવાય છે. આ વ્યાપારમાં ઘણા ત્રસ જીવોની હિંસા થતી હોવાથી અતિપાપનું કારણ છે.-૭

રસવાણિજ્ય :-માખણ, ચરબી, દારૂ, મજ્જા વગેરેનો વ્યાપાર કરવો તે રસવાણિજ્ય કહેવાય-૮.

કેશવાણિજ્ય :-કેશવાળા જીવોનો વ્યાપાર કરવો એટલે કે દાસ-દાસી આદિ મનુષ્યો તથા ગાય, ઘોડા, ઊંટ, બકરાં, ઘેટાં વગેરે કેશવાળા

૧૧
 ૧૨
 ૧૩
 ૧૪
 ૧૫
 એવ યુ જ્જતપીલણ-કમ્મં નિલ્લંછણં ચ દવદાણં ।
 સર-દહ-તલાયસોસં, અસરૂપોસં ચ વજ્જિજ્જા ॥૪૩૧॥

પશુઓનો તથા રૂવાટીવાળાં પક્ષીઓનો, તથા તેનાં પીંછાંનો વ્યાપાર કરવો તે કેશવાણિભ્ય કહેવાય-૬.

વિષવાણિભ્ય :-દરેક જાતના વિષ, તલવારં વગેરે શસ્ત્રો, હળ તથા પાણી ખેંચવાના રેંટ વગેરે, લાકડાના, લોખંડનાં, માટીનાં કે ચામડાનાં સાધનો, કોશ, કુહાડો, કેદાલી, પાવડા વગેરે સાધનો તથા હરતાલ વગેરેનો વ્યાપાર કરવો, તે વિષવાણિભ્ય કહેવાય-૧૦. ૪૩૦

ચંત્રપીડનકર્મ :-તલ, શેરડી, સરસ, એરંડા વગેરે પીલવા. અરઘટ્ટ વગેરેથી પાણી વગેરે ખેંચવું, તેલ વગેરે માટે દલિલો કરવો, વગેરેનો વ્યાપાર કરવો તે ચંત્રપીડનકર્મ કહેવાય-૧૧.

નિર્લાંછનકર્મ :-ઊંટ, પાડા, બળદ વગેરેના નાક વિંધવાં, બળદ-ઘોડાઓને આંકવા, તેઓના અંડકોષ કાપવા, ઊંટની પીઠ ગાળવી. બળદ વગેરેના કાન-નાક કાપવાં, ગળકંબલ છેદવી, વગેરે નિર્લાંછનકર્મ કહેવાય. એમાં એ જીવોને ખુબ પીડા થાય છે-૧૨.

દ્વાગ્નિદાન :-કુટેવ કે કૂતુહલથી અથવા ધર્મખુદ્ધિથી જંગલ, ગામ, નગર વગેરે સળગાવવાં, તેને દ્વાગ્નિદાન નામનું કર્મોદાન કહેવાય છે-૧૩.

સર:શોષણકર્મ :-સરોવર, નદીઓ કે દ્રહો વગેરેનાં પાણીનું શોષણ કરવું તે-૧૪.

અસતીપોષણ :-દુરાચારિણી સ્ત્રીનું તથા પોપટ, મેના, કુતરાં, બિલાડી વગેરે હિંસક પ્રાણીનું પોષણ કરવું, તે પાપના પોષણરૂપ હોવાથી મોટા દોષરૂપ છે-૧૫.

આ પંદર કર્મોદાનો કરવાં એ ભોગોપભોગ વિરમણવ્રતના અતિચારો છે. આમાં ઘણા ઘણા જીવોની હિંસા થતી હોવાથી મહાપાપ બંધના હેતુભૂત છે, માટે બીજા ગુણવ્રતવાળાએ આ અતિચારોનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. ૪૩૧

^૧ અવજ્ઞાણ—^૨ પમાયાયરિય, ^૩ દ્વિસદ્ગામો ય ^૪ પ્રાવૃત્તવાસે ૧
ચઉહા અણત્યદંડો, તત્થ ઇચારા ઇમે પંચ ॥૪૩૨॥

^૧ કંદપ્પં ^૨ ક્કુકુઇયં, ^૩ મોહરિયં ^૪ સંજુયાહિગરણં ચ ૧

^૫ ઉવમોગપરીમોગાહરેગયં ચેવ વજ્જિજ્જા ॥૪૩૩॥

ત્રીજી અનર્થદંડ વિરમણુવ્રત :-

શરીર, ઈન્દ્રિય, સ્વજનાદિની સેવા વગેરેના પ્રયોજન વિના મનુષ્યો જે દંડ (પાપ કાર્યો) કરે, તે અનર્થદંડ કહેવાય.

તે અનર્થદંડ ચાર પ્રકારનો કહ્યો છે.—

૧-અપધ્યાન-આર્તરૌદ્રધ્યાન રૂપ છે. ૨-પાપોપદેશ-નરકાદિદુર્ગતિ ના કારણ રૂપ ખેતી આદિનાં પાપકાર્યો કરવા માટે ખીબચોને પ્રેરણા કરવી જેમ 'ખેતર ખેડો' 'સાંઠાચોતુ' દમન કરો' 'ઘોડાચોને ખલી કરો' 'શત્રુચોને બહાર કરો' 'મશીન-ચત્ર ચાલુ કરો' 'શસ્ત્રો સબજ કરો' વગેરે પ્રેરણા કરવી એ પાપોપદેશ કહેવાય.

હિંસકાર્પણ-જેનાથી જીવોની હિંસા થાય તેવા ઘંટી, કોશ, કુહાડા, મુશળ, તલવાર, ખંદુક વગેરે શસ્ત્રો; અગ્નિ કે અગ્નિ સળગાવવાનાં સાધનો તથા ઝેર કે ઝેરી વસ્તુઓ અપવાદથી દાક્ષિણ્ય કરવા યોગ્ય સિવાય ખીબ કોઈને આપવી, તેને હિંસકાર્પણ અનર્થદંડ કહેવાય.-૧

પ્રમાદાચરણ-પ્રમાદથી પ્રવૃત્તિ કરવી તે. જેમ કે મદિરા-પાન કરવું, વિષયો પલોગ કરવો, કષાય કરવા, ઉંઘવું અને વિકથા કરવી એ પાંચને પ્રમાદાચરણ કહેવાય છે.-૨ ૪૩૨

ત્રીજી ગુણુવ્રતના અતિચારો :-

કન્દર્પ :-વિષયવાસના બળે તેવા વિકારી વચનો બોલવા કે વિષયોની વાતો કરવી તેને કન્દર્પ કહેવાય.-૧

કૌતુક્ય :-લાંડ ભવૈયાની જેમ ખરાબ ચેષ્ટાઓ કરવી તે-૨

સંયુક્તાધિકરણ :-આત્મા નરક વગેરે દુર્ગતિનો અધિકારી બને તેવા ખાંડણીયુ, સાંબેલુ વગેર સાધનો બેડેલાં તૈયાર રાખવાં તે. (આવા હિંસક સાધનો જુદા જુદા સ્થાને રાખવા બેઠાંએ બેઠી માંગી ન શકે અને માંગે તો નિષેધ પણ સહેલાઈથી કરી શકાય-૩.

સાવજ્જેજ્જરજોમાજ્જા, વજ્જુજ્જા સેવજ્જોમયસરૂજ્જં ।

સિકરવાવયાણ પઢમં, મન્નઈ સામાઈયં ઈયં ॥૪૩૪॥

મણ-વયણ-કાય-દુપ્પણિહાણં ઈહ જત્તઓ વિવજ્જેહ ।

સહ અકરણં ચ અણવટ્ઠિયસ્સ તહકરણયં ચ ગિહી ॥૪૩૫॥

મૌખ્ય :—જેમ તેમ બોલવું, એટલેકે ધીકાઈથી બોલવું, અસભ્ય વચન બોલવું, સંબંધ વિનાનું બોલવું, નિષ્કારણુ વારંવાર બોલવું, તેને મૌખ્ય કહેવાય-૪.

લોગાપલોગાતિરિક્તતા :—પોતાને જરૂર કરતાં વધારે પ્રમાણમાં લોગસામગ્રી કે ઉપલોગસામગ્રી રાખવી તે-૫.

અનર્થદંડ વિરમણુ વ્રતવાળા આત્માએ આ પાંચેય અતિચારો વર્જવા જોઈએ. ૪૩૩

સામાયિક નામનું પ્રથમ શિક્ષાવ્રત :—

ચાર શિક્ષાવ્રતોમાં સાવધયોગ=પાપવ્યાપારનું વર્જન અને નિરવધ યોગ=નિષ્પાપ વ્યાપારનું સેવન આ બે પ્રકારે પહેલું સામાયિક શિક્ષા વ્રત છે. ૪૩૪

પહેલા શિક્ષાવ્રતના અતિચારો :—

મન, વચન અને કાયાનું દુષ્પ્રણિધાન=પાપવ્યાપારમાં મન; વચન કાયાને જોડવાં, તે ત્રણ અતિચાર પ્રથમ શિક્ષાવ્રતમાં લાગે છે ૧થી૩.

સ્મૃત્યકરણુ-પ્રમાદાદિના કારણે સામાયિક કરવાના અવસરે સામાયિક ન કરવું કે કરેલા સામાયિકને ભૂલી જવું તેને સ્મૃતિ-અકરણુ કહેવાય-૪.

અનવસ્થિત કરણુ :—અનાદર-સામાયિક કરવામાં અનુકૂલ સંયોગ હોવા છતાં નિયમિત સમયે સામાયિક ન કરવું, ગમે ત્યારે અને ગમે તે રીતે કરવું, સામાયિકને સમય પૂરો થતાં પહેલાં જ પારી લેવું વગેરેને અનવસ્થિત કરણુ નામનો અતિચાર કહેવાય-૫.

આ પાંચેય અતિચારોનું વર્જન સામાયિક વ્રતવાળા આત્માએ કરવાનું હોય છે. ૪૩૫

દિસિવયગહિયસ્સ દિસા, પરિમાણસ્સેહ પइदिणं जंतु ।
गमणपरिमाणकरणं, वीयं सिकखात्रय एयं ॥४३६॥

वज्जइ इह आणयणप्पओग पेसप्पओगयं चेव ।

सहाणुवाय—रूवाणुवाय—व्वहिपुग्गलक्खेवं ॥४३७॥

દેશાવગાસિક નામનું દ્વિતીય શિક્ષાવ્રત :-

ઉર્ધ્વાધઃ વગરે દિશાઓમાં ગમનનું પરિમાણ કરવું તે દેશાવગા-
સિક નામનું બીજી શિક્ષાવ્રત કહેવાય છે. ૪૩૬

બીજી શિક્ષાવ્રતના અતિચારો :-

પ્રેષણ :-દેશાવગાસિકવ્રતમાં જવા-આવવા વગેરેનું અમુક પ્રમાણમાં
નિયમન કર્યું હોય, પછી કોઈ પ્રયોજન આવી પડતાં, “હું જાતે મર્યાદા
બહાર જઈશ તો નિયમભંગ થશે માટે બીજાને મોકલું”, એમ વિચારી
બીજાને મોકલી કામ કરાવી લેવું તે-૧.

આનયન પ્રયોગ :-નિયમિત કરેલી ભૂમિની બહાર રહેલી કોઈ
પણ વસ્તુની જરૂર પડે ત્યારે જાતે લેવા જાય તો નિયમ ભંગે માટે
નોકરાદિ પાસે મંગાવે તે આનયનપ્રયોગ કહેવાય-૨,

શબ્દાનુપાત :-આ વ્રતમાં જ્યાં રહ્યો હોય તે મકાન, મકાનની વાડ
કે મકાનનો કોટ વગેરેની મર્યાદા બહાર ન જવું, એમ અભિગ્રહ કર્યો
હોય અને પછી પ્રયોજન આવી પડતાં “હું જાતે મર્યાદા બહાર જઈશ
તો મારા વ્રતનો ભંગ થશે” એમ સમજી મકાનાદિની મર્યાદામાં રહીને
ઉધરસ-છીંક વગેરેથી મકાનની મર્યાદા બહારના માણસને બોલાવવો,
તેને શબ્દાનુપાત અતિચાર કહેવાય-૩.

રૂપાનુપાત :-શબ્દાનુપાતની માફક અવાજ ન કરતાં પોતાનું રૂપ
દેખાડીને બહારના માણસને બોલાવવો, તેને રૂપાનુપાત અતિચાર
કહેવાય-૪.

પુદ્ગલપ્રક્ષેપ :-પોતાના તરફ બીજાનું ધ્યાન ખેંચવા પથ્થર, ઘાંટ,
કાંકરો વગેરે તેના તરફ ફેંકીને બોલાવવો, તેને પુદ્ગલ પ્રક્ષેપ અતિચાર
કહેવાય-૫.

દેશાવગાસિક વ્રતમાં આ પાંચેય અતિચારો લાગે છે એનો પણ
આ વ્રતવાળા આત્માએ ત્યાગ કરવો જોઈએ. ૪૩૭

આહાર—દેહસકાર—બંધ—વાવારચાગનિષ્ફન્નં ।
 હહ પોસહંતિ બુચ્ચહ, તદય સિક્ષવાવયં પવરં ॥૪૩૮॥
 દુવિહં ચ ઇમં નેયં, દેસે સવ્વે ય તત્થ સવ્વમ્મિ ।
 સામાહયં પવજ્જહ, નિયમા સાહુવ્વ ઉવઉત્તો ॥૪૩૯॥
 અપ્પહિ-દુપ્પહિલેહપ્પમજ્જ સિજ્જાહ વજ્જઈ હત્થં ।
 સમ્મં ચ અણ્ણપાલણ-મહોરાઈસુ સવ્વેસુ ॥૪૪૦॥

પૌષધ નામનું ત્રીજું શિક્ષાવ્રત :-

આહાર :- ખાવું, પીવું તે-૧, શરીર સત્કાર :- સ્નાન કરવું, તેલ ચોળવું, ચંદન-ખરાસ લગાડવું, ફલ વગેરેનો ઉપયોગ કરવો, પાવડર, ક્રીમ વગેરે વાપરવું તે. તથા ઋતુને અનુકૂળ રેશમી વગેરે વસ્ત્ર પહેરવાં ઇત્યાદિ-૨, અપ્રમદા :- મૈથુન સેવવું-૪, સાવધ કર્મ :- ખેતીવાડી વગેરેનો વ્યાપાર કરવો; એ ચારેયનો અષ્ટમી આદિ પર્વ તિથિઓમાં ત્યાગ કરવો તેને પૌષધ નામનું શિક્ષાવ્રત કહેવાય છે. ૪૩૮

તે પૌષધવ્રત દેશ અને સર્વથી એમ બે પ્રકારે છે-પર્વતિથિમાં તથા પર્વતિથિ સિવાયના પશુ દિવસોમાં સામાયિક ઉચ્ચર્યા વિના વિવેકી શ્રાવક આંહારાદિ અતુષ્ટયનો ત્યાગ કરે, એને દેશપૌષધ કહેવાય, અને સામાયિકનો સ્વીકાર કરી સાધુની માફક ઉપયોગવાળો થયેલ શ્રાવક આંહાર, શરીર સત્કારાદિ અતુષ્ટયનો ત્યાગ કરે, તેને સર્વપૌષધ કહેવાય. ૪૩૯

ત્રીજા શિક્ષાવ્રતના અતિચાર :-

પાટ, પાટલા વગેરે પૌષધોપયોગી દરેક વસ્તુઓને પ્રમાદને કારણે આંખથી જોયા વિના અથવા જેમ તેમ જોઈને લેવી-મૂકવી, તે પૌષધવ્રતમાં પ્રથમ અતિચાર છે. ૧,

સંચારો, કાંબળી, વસ્ત્ર વગેરે પૌષધનાં ઉપકરણોને પ્રમાદની આધીનતાના કારણે દષ્ટિથી સારી રીતે જોયા વિના અથવા જેમ તેમ જોઈને લેવાં મૂકવાં તે બીજો અતિચાર છે.

સ્થંડિલ, માત્રુ, શ્લેશ્મ વગેરે ત્યાજ્ય વસ્તુઓને પરઠવવાની ભૂમિને પ્રમાદના કારણે દષ્ટિથી સારી રીતે જોયા વિના અથવા જેમ તેમ જોઈને સ્થંડિલ, માત્રુ, વગેરે પરઠવવું, એ ત્રીજો અતિચાર છે-૩.

અન્નાઈળં સુદ્ધાળ, કપ્પણિજ્જાળ દેસકાલજુયં ।
દાળં જઈળમુચિયં, ચઉત્થં સિક્કવાવયં િંતિ ॥૪૪૧॥

સ^૧ચ્ચિતનિક્કવવળયં, વજ્જઈ^૨ સ^૨ચ્ચિત્તપિહિળયં ચેવ ।

કા^૩લાઈકમ પરવવણસં, મ^૪ચ્છરિયં ચેહ ॥૪૪૨॥

પૌષધવ્રતમાં આદર ન હોવાના કારણે પૌષધની પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિ જેમ તેમ કરવી તે અનાદરરૂપ યોથા અતિચાર છે.

પૌષધમાં આહાર-શરીર સત્કારાદિ ચારને લગતો જે નિયમ કર્યો, હોય તેનું પ્રમાદથી પાલન ન કરવું, તે પાંચમો અતિચાર છે. પૌષધવ્રત-વાળાએ આ પાંચે અતિચારનો રાત્રિ-દિવસાદિના દરેક પૌષધમાં ત્યાગ કરવો જોઈએ. ૪૪૦

અતિથિ સંવિભાગ નામનું યોથું શિક્ષાવ્રત :-

દેશ-કાળને ઉચિત, સાધુપ્રાયોગ્ય આહાર, પાણી, વસ્ત્રાદિનું જે દાન કરવું, તેને શ્રીઅરિહંત-ગણુધર ભગવન્તો અતિથિ સંવિભાગ નામનું યોથું શિક્ષાવ્રત કહે છે. ૪૪૧

યોથા શિક્ષાવ્રતના અતિચારો :-

સચિત્તનિક્ષેપ :- સાધુને દેવા યોગ્ય વસ્તુ પોતાની પાસે હોવા છતાં, નહિ દેવાની બુદ્ધિથી કાચું મીઠું, સચિત્ત પાણી, વનસ્પતિ વગેરે સચિત્ત વસ્તુ ઉપર મૂકી દેવી, તેને સચિત્તનિક્ષેપ અતિચાર કહેવાય-૧,

સચિત્તપિધાન :- સાધુને આપવા યોગ્ય વસ્તુને ન દેવાની બુદ્ધિથી વનસ્પતિ, કાચું મીઠું, પાણી વગેરે સચિત્ત વસ્તુથી ઢાંકી દેવી તે-૨.

કાલાતિક્રમ :- સાધુઓને આહારાદિ આપવાની ઈચ્છા ન હોવા છતાં આપવાની તૈયારી ખતાવવા ભિક્ષાના સમયને સાચવ્યા વગર વહોરાવવા માટે મોડા-વહેલા યોલાવવા જવું તેને કાલાતિક્રમ અતિચાર કહેવાય-૩.

પરવ્યપદેશ :- સાધુને ન દેવાની ઈચ્છાથી વહોરાવવા યોગ્ય વસ્તુ માટે ઘરના માણસો સમક્ષ યોલે કે 'આ વસ્તુ પારકી છે; આપણી નથી' તેમજ લાલ દેવાની ભાવનાથી પારકી વસ્તુને પોતાની જણાવવી તે. ૪

इय दंसणमूलाइं, बारस वि वयाइं सुगुरूपयमूले ।
 गिह्विय परिपालंता, नियमा सुस्सावगा हुंति ॥४४३॥
 एयाण निरइयाराण, सुदिइढसम्मत्तमूलपेढाणं ।
 परिपालणंमि दिट्ठो, दिट्ठंतो चेडगनरिंदो ॥४४४॥
 मिच्छदिट्ठी सुरासुर-नरवइपमुहेहिं पाणहरणे वि ।
 खोभेउं न समत्था, निग्गंथाओ पवयणाओ ॥४४५॥
 पज्जुसणे चउम्मासे, पव्वदिणट्ठाहियासु सविसेसं ।
 जिणपूयाइ पयट्ठा, विसिट्ठतववंभचेरइढा ॥४४६॥

મત્સર :-સાધુ કોઈ વસ્તુની માગણી કરે ત્યારે તેમના પર મત્સર= અરુચી કરવી અથવા સાધુની માગણીથી સામાન્ય સ્થિતિવાળાને વહો-રાવતા બેઈ ને, શું આ ગરીબથી પણ હું.હલકો છું? એમ વહોરાવનાર ઉપર માત્સર્ય કરી વહોરાવવું, તેને મત્સર કહેવાય-પ આરમા વ્રતના આ પાંચેય અતિચારો છે, માટે અતિથિ-સંવિલાગ વ્રતવાળા શ્રાવકે આ અતિચારોનો ત્યાગ કરવો બાઈએ. ૪૪૨

સમ્યગ્દર્શન સહિત આ આરેય વ્રતો સદ્ગુરૂ પાસે ગ્રહણ કરીને પાલન કરનારા માણસો નિયમા સુશ્રાવક બને છે. ૪૪૩

સુદૃઢ સમ્યક્ત્વ રૂપી પાયાવાળાં, આ વ્રતોનું અતિચાર સહિતપણે પાલન કરવાના વિષયમાં શ્રી ચૈડારાજ દધાન્ત રૂપ છે. ૪૪૪

જીવન-મરણનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય તો પણ મિથ્યાદષ્ટિ સુરો, અસુરો અને રાજાઓ વગેરે તે સુશ્રાવકોને નિર્ચાન્ય પ્રવચન=અરિહંત પરમાત્માના શાસનથી ચલાયમાન કરવા સમર્થ બની શકતા નથી. ૪૪૫

પચુષ્ણમહાપર્વમાં, સાંવત્સરિક પર્વમાં, ચૌમાસી પર્વમાં-(કાર્તિક ક્ષાલ્ગુન અને આષાઢી ચૌમાસીઓમાં) સવિશેષ જિનપૂજા કરે છે, વિશિષ્ટ પ્રકારના તપમાં પ્રવૃત્ત થાય છે અને બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરે છે. ૪૪૬.

ચેઈય-જઈ-સાહમ્મિય-કજ્જેસુ વ જુજ્જઈ ય જં મિત્તં ।
 તં મિત્તં ચિય અત્થં, સેસમણત્થં તિ મન્નંતા ॥૪૪૭॥
 સઈ સામત્થે સમ્મં, રક્કંતા ચેઈયાણ દઘ્વાઈ ।
 સાહારણદવિણેણં, સત્ત વિ સ્વિત્તાઈં પીણંતા ॥૪૪૮॥
 રહજત્ત-તિત્થજત્તા-પમુહેહિં પવયણં પમાવિંતા ।
 ઇય જે વટ્ટંતિ ગિહી, ન તેસિ નિવ્વુણ્ણહો દુલ્લહો ॥૪૪૯॥
 જં પુણ પાણિવહાઈણ, તિવિહં તિવિહેણ સવ્વસંવરણં ।
 સા હોઈ સવ્વવિરઈં, વિરઈં ભવ-મમણ દુક્કવાણં ॥૪૫૦॥
 પંચ ય મહવ્વયાઈં, સમિહ્ણો પંચ તિન્નિ ગુત્તીઓ ।
 સ્વંતિપ્પમુહા ય ગુણા, ઇય જઈધમ્મો સમાસેણ ॥૪૫૧॥

તે સુશ્રાવકો, શ્રીજ્ઞિનખિંબ, સાધુ અને સાધમિંકોના ભક્તિ કાર્યોમાં
 જેટલા પ્રમાણમાં પોતાના ધનને સંવ્યય કરે છે, તેટલા ધનને જ લાભ-
 કારી માને છે અને બાકીના ધનને તેઓ અનર્થકારી માને છે. ૪૪૭

સામર્થ્ય હોય તો દેવદ્રવ્ય તથા જ્ઞાનદ્રવ્યાદિનું રક્ષણ કરે અને
 પોતાના ધનને સાધારણ દ્રવ્ય તરીકે આપીને સાતેય ક્ષેત્રને પુષ્ટ બનાવે
 છે. ૪૪૮

રથચાત્રા-તીર્થચાત્રાદિના કાર્યો કરીને શ્રીજ્ઞેન શાસનની પ્રભાવના
 કરે છે, આવા સુશ્રાવકો માટે મોક્ષમાર્ગ દુર્લભ નથી. અર્થાત્ સાત, આઠ
 લવોમાં જ મોક્ષ પદ મળી જાય છે. ૪૪૯

આ પ્રમાણે દેશ-વિરતિદ્વારનું વર્ણન સમાપ્ત થયું.

સર્વાવિરતિ દ્વાર :-

પ્રાણતિપાતાદિ પાપોને મન, વચન અને કાયાથી કરવા, કરાવવા,
 અને અનુમોદવાનો સર્વથા ત્યાગ કરવો, તેને સર્વાવિરતિ કહેવાય છે.
 આ સર્વાવિરતિ ભવબ્રમણના દુઃખોની વિરતિ કરે છે, અર્થાત્ આત્માનું
 ભવબ્રમણ અટકાવી દે છે. ૪૫૦

પાંચમહાવ્રત, પાંચસમિતિ, ત્રણ ગુપ્તિ અને ક્ષમા વગેરે દશ
 ગુણો એ સંક્ષેપથી ચતિધર્મ છે. ૪૫૧

છવ્વિહ-જીવનિકાયં, જાવજ્જીવં પિ તિવિહં તિવિહેણં ।
 મળવયતણૂહિં રક્ષવ્હ, જં તમિહ મહવ્વયં પઢમં ॥૪૫૨॥
 મહુર-મગવ્વિય-મળલિય-મવાહયં કજ્જસારમળવજ્જં ।
 જં જં પિજ્જહ વયણં, તં તિતિ મહવ્વયં વીયં ॥૪૫૩॥
 અવિ દંતમિત્તસોહણ-મદિન્નમન્નસ્સ જન્ન ગિહ્હતિ ।
 સમતિણ-મણિણો મુણિણો, તં હવ્હ મહવ્વયં તહ્યં ॥૪૫૪॥
 સુર-નર-તિરિ-નારીસું, મળસા વિ વિયારવજ્જણં જમિહ ।
 વંમાણસ્સ વિ મયવં, મળંતિ વંમ્મવ્વયં તં તુ ॥૪૫૫॥
 ધણ-ધન્ન-હિરન્નાહ્સુ, સાવય-ઉવગરણ-વસહિપમ્હિંસુ ।
 મુચ્છાવિચ્છેયપરં, અપ્પરિગ્ગહમિહ વયંતિ વિઙ્ ॥૪૫૬॥

પાંચમહાવ્રતો :-૧-જીવનભર પૃથ્વીકાય આદિ છયે કાયના જીવોને મન, વચન, કાયાથી હણવા નહીં, હણાવવા નહીં અને હણતાને અનુમોદન આપવું નહિ, એ પ્રાણાતિપાત વિરમણરૂપ પ્રથમ મહાવ્રત કહેવાય છે. ૪૫૨

૨-મધુર=કર્ણપ્રિય, અગર્વિત=નમ્ર, અનલિક=સત્ય, અવધક=અહિંસક; કાર્યસાર=કામપૂરતું; અને અનવધ=નિષ્પાપ, એવું જે વચન મુનિઓ વડે બોલાય છે, તે શ્રુષાવાદ વિરમણરૂપ બીજું મહાવ્રત કહેવાય છે. ૪૫૩

૩-માલિકે આપ્યા વિના દાંત ખોતરવાની સળી જેવી સામાન્ય વસ્તુ પણ ગ્રહણ ન કરવી તે, તૃણ અને મણીને સમાન માનનારા મુનિઓનું અદત્તાદાન વિરમણ નામનું ત્રીજું મહાવ્રત કહેવાય છે. ૪૫૪

૪- કાયાદિના વિકારની તો વાત જ શું કરવી ? પરન્તુ દેવ મનુષ્ય અને તિર્થચની સ્ત્રીઓમાં મનથી પણ વિકારનું વર્જન કરવું તેને બ્રહ્મચર્ય નામનું ચોથું મહાવ્રત કહેવાય છે અને તે વ્રતની કઠીનાઈથી બ્રહ્મા વિગેરે પણ ભય પામે છે. ૪૫૫

૫-ધન, ધાન્ય, હિરણ્યાદિમાં તથા ઉપકરણ, વસતિ આદિમાં મૂર્છાના ત્યાગને જ્ઞાનીપુરુષો અપરિમ્હ નામનું પાંચમું મહાવ્રત કહે છે. ૪૫૬

દિણ-ચરણિ-ગહણ-મોચણ-મેચચઉભંગિસંગયં જં ચ ।
 તં રાઙ્મત્તંપિ હુ, ણ્યાણુગયં ચયંતિ મુણી ॥૪૫૭॥
 ણ પંચ મુણીણં, મહવ્વયા પવ્વયવ્વ અઙ્ગરુયા ।
 ધીરચરિયાણ સુવહા, સુદુવ્વહા કીવપયઈણં ॥૪૫૮॥
 ણ ધમ્મરહસ્સં, પઙ્ચિય સવ્વવિરહ્સવ્વસ્સં ।
 ણ પરમં નાણં, ણ્ણચ્ચિય મુક્કવ-પહજાણં ॥૪૫૯॥
 ણ્ણહિ અણુગ્ગહિઓ, દમગો વિ ગુરુત્તણં તહા લહ્હ ।
 જહ ચક્કવટ્ટિણો વિ હુ, મહંતિ અહમહમિગાઙ્ગ ઇમં ॥૪૬૦॥
 પિચ્છહ વિરહ્ઈ-ફલં, ફુરંત-મણિમય-કિરીહ-કોડીહિં ।
 પય-નહ-પંતિ વિલહંતિ, તિયસ-પહુણો મુણિજ્ઞણસ્સ ॥૪૬૧॥

૬-આહારાદિ દિવસે ગ્રહણ કરવા અને રાતે ખાવા-૧, રાતે ગ્રહણ કરવા અને દિવસે ખાવા-૨, રાતે ગ્રહણ કરવા અને રાતે ખાવા-૩ તથા દિવસે ગ્રહણ કરવા અને દિવસે ખાવા-૪. આ ચાર પ્રકારમાંથી પ્રથમના ત્રણ પ્રકાર અશુદ્ધ છે. મુનિઓ એ ત્રણેય ભાંગાથી રાત્રિ-ભોજનનો ત્યાગ કરે છે, કેમકે રાત્રિ ભોજનના ત્યાગ રૂપ છૂટું વ્રત એ પાંચ મહાવ્રતોની સાથે પ્રતિબદ્ધ છે. ૪૫૭.

મુનિઓના આ પાંચેય મહાવ્રતો પર્વત જેવા અતિભારવાળાં છે, તેથી ધીર પુરૂષો જ એ મહાવ્રતોને સારી રીતે વહન કરી શકે છે. કાચર પુરૂષો માટે તો એ મહાવ્રતો અત્યંત દુઃસહ બની જાય છે. ૪૫૮.

આ પાંચેય મહાવ્રતો ક્ષમાદિ દશ પ્રકારના યતિ ધર્મનું રહસ્ય છે, સર્વવિરતિનું સર્વસ્વ છે, વળી આ મહાવ્રતો જ પરમ શ્રેષ્ઠકોટિનું જ્ઞાન છે અને મોક્ષમાર્ગમાં ગમન કરવા માટે પ્રવહણ (જહાજ) સમાન છે. ૪૫૯.

આ પાંચ મહાવ્રતોથી અનુગૃહીત કરાયેલો રંક=દરિદ્ર પણ તેવા પ્રકારના ગૌરવને પામે છે કે-જેથી ચક્રવર્તીઓ પણ તેની સેવા કરવા પડાપડી કરે છે. ૪૬૦.

વિરતિના કૃપાને તો બુઓ ! નમન કરતા ઇન્દ્ર મહારાજાઓના દેદિપ્યમાન મણિમય કરોડો મુગટોથી મુનિજનના ચરણોના નખની શ્રણી કેવી શોભી રહી છે ? ૪૬૧.

ઉચ્છિદિઙ્ગ ગિહવાસ—પાસમહ્નિસિયતવકિવાણેણ ।
 ધન્ના અપ્પટ્ટિચદ્ધા, વિહગ વ્વ મહીહ વિહરંતિ ॥૪૬૨॥
 તમ્હા મહવ્વયાઈ, લદ્ધં કહકહવિ પુન્નજોણેણ ।
 પાલિજ્જ પયત્તેણં, રયણાઈં રોરપુરિસુવ્વ ॥૪૬૩॥
 એયં ચ વયસરીરં, લાલિજ્જહ્ આહિં સુદ્દુ અણવરયં ।
 અદ્દુપ્પવયણમાયાઝ, તાઝ લેસેણ સીસંતિ ॥૪૬૪॥
 ઈરિયા^૧—ભાસા^૨—એસણ^૩—આયાણુ^૪—સ્સગ્ગ નામ ધેયાઓ ।
 સમિઈઓ પંચ મળ^૧—વયણ^૨—કાયગુત્તિચયં તાઓ ॥૪૬૫॥
 ઈરિયાસમિયાણ ભવે, પરિમલિય-પહામ્મ-મિહર-કર પુટ્ટે ।
 અણવજ્જ કજ્જ—માસજ્જ, ગમણમેગ્ગમળનયણં ॥૪૬૬॥

તપધર્મ રૂપ અતિતીક્ષ્ણ તલવારથી ગૃહવાસનાં અંધનોને છેદીને પ્રત્યેક વસ્તુ પ્રત્યેના રાગથી નિર્લેપ અનેલા ધન્ય એવા મુનિઓ પૃથ્વીતળ ઉપર પાંખીની જેમ મુક્તા રીતે વિહરે છે. ૪૬૨

જેમ દરિદ્ર પુરૂષ પુણ્યોદયથી દુર્લભ એવા ચિંતામણિ આદિ રત્નોને પામીને તેનું પ્રયત્ન પૂર્વક જતન કરે છે, તેમ પુણ્યોદયથી પ્રાપ્ત થયેલાં આ મહાવ્રતોને પામ્યા પછી સુદૃઢ પ્રયત્ન દ્વારા તેનું જતન કરવું જોઈએ. ૪૬૩.

અષ્ટપ્રવચન માતા:—જે આઠ પ્રવચનમાતાઓ, આ પાંચ મહાવ્રતો-રૂપી શરીરનું હરમેશને માટે અત્યંત સારી રીતે લાલન પાલન કરે છે, તે આઠ પ્રવચન માતાઓનું હવે ટુંકમાં વર્ણન કરશું. ૪૬૪

ઈર્થાસમિતિ-૧, ભાષાસમિતિ-૨, એષણાસમિતિ-૩, આદાન-નિક્ષેપ સમિતિ-૪ અને પારિષ્ઠાપનિકા સમિતિ-૫, આ પાંચ સમિતિ કહેવાય છે. તથા મનશુભિ-૧, વચનશુભિ-૨, અને કાયશુભિ-૩, આ ત્રણ શુભિઓ કહેવાય છે. ૪૬૫

૧-ઈર્થાસમિતિ-ઈર્થા સમિતિને ધારણ કરનારા મુનિઓ જ્ઞાન-દર્શન અને ચારિત્રનું કોઈ આવશ્યક કાર્ય ઉપસ્થિત થાય, ત્યારે ત્રસ અને સ્થાવર જીવોની રક્ષા કરવા માટે લોકોના ચાલવા દ્વારા અને સૂર્યનાં કિરણોથી સ્પર્શાયેલા માર્ગમાં મનની અને આંખની એકાગ્રતાપૂર્વક જોતાં જોતાં ગમન કરે, તેને ઈર્થાસમિતિ કહેવાય છે. ૪૬૬

નણુ કહમુવઉત્તાણં વિ, ચ્છઉમત્યમુળીણ સુહુમજિયરક્વા ? ।
 સચ્ચં તહ વિ ન વહગા, ઉવઓગપરા જઓ મણિયં ॥૪૬૭॥
 ઉચ્ચાલિયંમિ ચરણે, ઇરિયાસમિયસ્સ સંકમટ્ટાણ ।
 વાવજ્જેજ્જ કુલિંગી, મરિજ્જ તં જોગમાસજ્જ ॥૪૬૮॥
 ન ય તસ્સ તન્નિમિત્તો, બંધો સુહુમો વિ દેસિઓ સમણ ।
 અણવજ્જો ઉવઓગેણ, સચ્ચભાવેણ સો જમ્હા ॥૪૬૯॥
 મય-હાસ-કોહ-લોહેહિ, વિરહિયં નિઉણબુદ્ધિસંઠવિયં ।
 સિયવાયમણુપવિટ્ટં, માસં માસંતિ તસ્સમિયા ॥૪૭૦॥
 કુણમાણો ધમ્મકહં, સુહુમેસુ વિ સમયસારવત્થુસુ ।
 માસાસમિઓ સમ્મં, ન છલિજ્જહ વિતહવાણ ॥૪૭૧॥

પ્રશ્ન :- ઇર્થાસમિતિમાં ઉપયોગવાળા એવા પણુ છદ્મસ્થ મુનિઓ દષ્ટિગોચર ન થાય, તેવા સૂક્ષ્મ જીવોની રક્ષા શી રીતે કરી શકે ?

ઉત્તર:- આ વાત સાચી છે, પરંતુ ઇર્થાસમિતિમાં ઉપયોગવાળા સાધુથી કદાચ સૂક્ષ્મ જીવોની હિંસા થઈ જાય, તો પણુ તે હિંસક ગણાતો નથી. એથી જ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે- ઇર્થાસમિતિમાં પૂરા ઉપયોગવાળા સાધુએ ચાલવા માટે પગ ઉપાડ્યો હોય અને અચાનક એ વખતે એના પગ નીચે કુલિંગી, ખિસકોલી વગેરે જીવો આવીને મરી જાય તો, તેના નિમિત્તે મુનિને સૂક્ષ્મ કર્મના બંધ પણુ થતો નથી. કેમકે સાધુ સંપૂર્ણ ઉપયોગવાળો હોવાથી નિર્દોષ છે. ૪૬૭થી ૪૬૯.

૨-ભાષાસમિતિ :-

ભય, હાસ્ય, ક્રોધ અને લોભથી રહિત, પૂર્વાપરમાં વિસંવાદ વગરની, નિપુણ બુદ્ધિથી સંસ્થાપિત, બોલતાં પહેલાં 'આ આમ જ છે' એ પ્રમાણે ચિત્તમાં નિશ્ચિત કરાયેલી, અને સ્વાહવાદમાં પ્રવેશ પામેલી જે ભાષાને મુનિઓ બોલે છે, તે ભાષાસમિતિ કહેવાય છે. ૪૭૦

સમ્યક્ પ્રકારે ભાષાસમિતિનું પાલન કરનારો સાધુ, સિદ્ધાન્તના સારભૂત સૂક્ષ્મ વસ્તુઓના વિષયમાં પણુ ધર્મકથાને કરે, તો પણુ તેનાથી વિતથવાદ=અયથાર્થ પ્રરૂપણા થતી નથી. ૪૭૧

વરમન્નાળી વિ મુળી, કઢાણુઢાણવિરહિઓ વાવિ ।
 નાણ-કિરિયારઓ વિ હુ, અજહત્થ-પરૂવગો ન વરં ॥૪૭૨॥
 નાણ-કિરિયાસુ સિઢિલા, અપ્પાણં ચિય મવંમિ પાડંતિ ।
 વિતહાપરૂવગા પુણ, અણંતસત્તે મમાહિતિ ॥૪૭૩॥
 તમ્હા જહસત્તીએ, જહ્જ્જ તવ-ચરણ-કરણ-જોગેસુ ।
 અજહત્થમાસણં પુણ, ચહ્જ્જ જત્તેણ જં મણિયં ॥૪૭૪॥
 “ઉસ્સુત્તમાસગાણં, વોહીનાસો અણંતસંસારો ।
 પાણચ્ચાએવિ ઘીરા, તમ્હા ન વયંતિ ઉસ્સુત્તં” ॥૪૭૫॥
 ઉગ્ગમ-ઉપ્પાયણ-દુવિહ-એસણા-સુદ્ધમન્ન-વત્થાઈ ।
 કારણજાએ જહ્ણો, ગિહ્ણંતા એસણાસમિયા ॥૪૭૬॥

મુનિ અજ્ઞાની હોય તો પણ સારો ! કષ્ટકારી તપાદિ અનુષ્ઠાન ન કરનારો હોય તો પણ સારો ! પરંતુ જ્ઞાન અને ક્રિયાનુષ્ઠાનમાં રક્ત બનેલો પણ સાધુ અચાર્ય પ્રરૂપણા-ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા કરનારો હોય, તો તે સારો નથી. ૪૭૨

તેનું કારણ એ છે કે-જ્ઞાન અને ક્રિયાનુષ્ઠાનમાં શિથિલ સાધુઓ પોતાના આત્માને જ સંસારમાં પાડે છે, પરંતુ ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા કરનાર તો અનેક જીવોને સંસારમાં ભટકાવે છે. ૪૭૩

માટે તપધર્મમાં તથા ચરણ-સિત્તરી અને કરણ સિત્તરી રૂપ ચરણ-કરણના યોગોમાં યથાશક્તિ ચત્ન કરવો, પણ ઉત્સૂત્રભાષણનો તો સઘળાએ પ્રચત્નથી ત્યાગ કરવો જોઈએ કારણ કે શ્રીજિનાગમમાં કહ્યું છે કે—

ઉત્સૂત્રભાષણ કરનારાઓના ઓધિગુણ (સમ્યગ્દર્શન)નો નાશ થાય છે. અને અનંત સંસાર વધી જાય છે, તેથી ધીર પુરૂષો પ્રાણોનો ત્યાગ થાય, તો પણ ઉત્સૂત્ર વચન બોલતા નથી. ૪૭૪-૪૭૫

૩. એષણા સમિતિ :-ગૃહસ્થ દ્વારા ઉત્પન્ન થતા આધાકર્મી આદિ સોળ ઉગ્ગમ દોષો, સાધુથી ઉત્પન્ન થતા ધાત્રીપિંડ આદિ સોળ ઉત્પાદન દોષો અને ગૃહસ્થ તથા સાધુથી ઉત્પન્ન થતા દશ એષણાદોષો આ રીતે કુલ એંતાળીસ દોષથી શુદ્ધ એવાં આહાર, પાણી, વસ્ત્ર, પાત્રાદિને ક્ષુધા વિગેરે કારણે ઉપસ્થિત થાય, ત્યારે સંયમહેહના પાલન માટે મુનિઓ ગ્રહણ કરે, તેને એષણાસમિતિ કહેવાય છે. ૪૭૬

રાજમિત્તતિત્તિહેઉસ્સ, કહ ણુ સુહસ્સ મોયણસ્સ કા ? ।
 પિલ્લિજ્જ પિંડસમિં, સંજમ-સંજીવણિં વિસો ॥૪૭૭॥
 રાજંતિ પિંડસોહિં, છુહવેયણ-વિહ્વરિયા વિ જે કીવા ।
 દુગ્ગોવસગ-વિયણા-વિણિવાણે કા ગઈ તેસિં ? ॥૪૭૮॥
 રસગારવમ્મિ ગિદ્ધા, મુદ્ધા હારંતિ તુચ્છ-સુહ-લુદ્ધા ।
 દિવ્વાઈં સુહસયાઈં, અચ્છરગણઘણસિણેહાઈં ૪૭૯॥
 તમ્હા સઈ સંથરણે, ચઈજ્જ પિંડેસણં ન મણસા વિ ।
 જા ણ્ય અસંથરણે, જઈજ્જ જયણાઈં હહજુગં ॥૪૮૦॥
 દટ્ટં દિટ્ટીઈં પમજ્જિજ્જણ, રયહરણમાણ્ણા સમ્મં ।
 આયાણસામઈ-સમિયા, ગિહ્વતિ મુયંતિ ઉવગરણં ૪૮૧॥

ક્ષણમાત્ર તૃપ્તિ કરનારા તુચ્છ લોભન માટે શ્રીભિનપ્રવચનમાં
 કુશળ એવા સાધુ, સંયમ ધર્મને જીવંત રાખનારી એષણાસમિતિને
 શા માટે પીડે ? અર્થાત્ દોષિત આહારાદિ વાપરીને એષણાસમિતિનો
 નાશ શા માટે કરે ? ૪૭૭

જે અદ્વપ સત્વવાળા સાધુઓ માત્ર ક્ષુધાવેદનીયકર્મને આધીન થઈને
 એષણાસમિતિનું ખંડન કરવા તૈયાર થાય છે, તેઓને જ્યારે ભયંકર
 ઉપસર્ગો અને તીવ્રવેદનાઓ પીડશે, ત્યારે તેમની સ્થિતિ કેવી થશે ? ૪૭૮

રસગારવમાં આસક્ત બનેલા, અને તુચ્છ એવા સાંસારિક સુખમાં
 લુબ્ધ બનેલા, મુગ્ધમતિવાળા સાધુઓ, અપ્સરાના ગાઠ રનેહથી ભરપૂર
 એવાં દેવલોકનાં સેંકડો સુખોને હારી બચે છે. ૪૭૯

તેથી નિર્દોષ આહાર વડે નિર્વાહ થઈ શકે તેમ હોય, તો વચન
 અને કાયાથી તો શું ? પણ મનથી પણ એષણાસમિતિનો ભંગ કરવો
 નહી. નિર્દોષ આહારાદિ ન મળતાં જો નિર્વાહ થઈ શકે એમ ન હોય, તો
 શાસ્ત્રમાં બતાવેલ જ્યણા પૂર્વક ચયાયોગ્ય રીતે અદ્વપ અદ્વપ દોષવાળા
 આહારને અહણ કરીને નિર્વાહ કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. ૪૮૦
 ૪-આદાનનિક્ષેપ સમિતિ :-

આદાન-નિક્ષેપ સમિતિને પાળનારા જે સાધુઓ દૈષ્ટિથી સારી રીતે
 જોઈને તથા રજોહરણથી પૂર્ણને ઉપકરણોને અહણ કરે અને મૂકે, તેને
 આદાનનિક્ષેપ સમિતિ કહેવાય છે. ૪૮૧

મલ-જલ-સ્વેલાઇયં, સુપ્પહિલેહિય-પમજ્જિયપણ્ણે ।
 જયણાઇ વોસિરાવણ-પુવ્વં નિસિરંતિ તસ્સમિયા ॥૪૮૨॥
 પરિચત્તઅટ્ટ-રુદ્દે, મણંમિ સમભાવભાવિણ સમ્મં ।
 વરધમ્મ-સુવ્વકજ્ઞાણાણ, સંકમો હોઇ મણગુત્તી ॥૪૮૩॥
 વિગહા-પરિહારેણં, સજ્ઞાયં પંચહા જહાજોગં ।
 જુંજંતા વયગુત્તા, હુંતિ મુણી અહવ કયમોણા ॥૪૮૪॥
 વીરાસણાઇણ્ણિ, અગણંતા ગિમ્મ-સિસિર-મસગાઈ ।
 આયાવિંતા મુણિણો, અપમત્તા હુંતિ તણુગુત્તા ॥૪૮૫॥
 ઈય સમિહ-ગુત્તિવજ્જંગિયાઇસંવમ્મિઓ સુમુણિસુહહો ।
 ન પમાય-મિલ્લ-મહ્છી-સંપાણ સુમહ મણયંપિ ॥૪૮૬॥

૫-પારિષ્ઠાપનિકા સમિતિ :-

મળ=સ્થાંડિલ, જળ=પાણી, ખેલ=સ્લેષ્મ, બળખો વગેરે ત્યજવા યોગ્ય પદાર્થોને સારી રીતે ચડિલહેણુ કરેલી અને પ્રમાર્જેલી જગ્યામાં, કોઈ પણ જીવોની વિરાધના ન થાય તે રીતે જયણાથી પરઠવામાં અને વોસિરાવવાં તેને પારિષ્ઠાપનિકા સમિતિ કહેવાય છે. ૪૮૨

૧-મનઃગુપ્તિ :-

આર્ત-રોદ્રધ્યાનથી રહિત અને સમભાવથી લાવિત મનમાં શ્રેષ્ઠ ધર્મધ્યાન અને શુક્લધ્યાનનું જે પ્રવર્તન કરાય, તેને મનઃગુપ્તિ કહેવાય છે. ૪૮૩

૨-વચનગુપ્તિ :-

વિકથાનો ત્યાગ કરવા પૂર્વક વાચના, પૃચ્છના આદિ પાંચ પ્રકારનો ચથાયોગ્ય સ્વાધ્યાય કરનારા મુનિઓ વચનગુપ્તિવાળા હોય છે. અથવા મૌન રાખનારા સાધુઓ વચનગુપ્તિવાળા કહેવાય છે. ૪૮૪

૩-કાયગુપ્તિ :-

ઠંડી, ગરમી. ડાંસ, મચ્છરાદિને ગણુકાર્યા વિના, વીરાસનાદિ આસનો વડે આતાપના લેનારા અપ્રમત્ત મુનિવરો કાયગુપ્તિવાળા કહેવાય છે. ૪૮૫

આ પ્રમાણે સમિતિ તથા ગુપ્તિરૂપી લોખંડી અખતરને ધારણુ કરનારો મુનિરૂપી સુલટ પ્રમાદરૂપી ભીલોના ભાલાઓ છાતી ઉપર આવી

કાયવ્વો ય પમાઓ, મુળીહિ સવ્વપ્પણા હયપયાવો ।
 एसो हु लद्धपसरो, कं न विलंघेइ जं भणियं ॥४८७॥
 આહારગા વિ મળનાણિણો વિ સવ્વોવસંતમોહા વિ ।
 हुंति पमाय-परवसा, तदर्णंतरमेव चउगइया ॥४८८॥
 નિહણિજ્જંતો વિ ઇમો, સંજમજોગુજ્જણહિં સાહુહિ ।
 उट्टेइ पुणो लद्धहत्थालंबं कसायाणं ॥४८९॥
 તમ્હા કસાય-પસરં, હંમિજ્જ મણે મણંપિ નણુ ણ ।
 चिरकालविढत्तं पि हु, चरित्तवित्तं हरंति जओ ॥४९०॥
 જં અજ્ઞિયં ચરિત્તં, દેસુણાણ વિ પુવ્વકોહિણ ।
 तं पि कासाइयमित्तो हारेइ मुणी मुहुत्तेण ॥४९१॥

પડે ત્યારે જરા પણ ક્ષેલાચમાન થતો નથી. ૪૮૬

મુનિઓએ પ્રમાદના પ્રતાપને સર્વરીતે હણી નાંખવો જોઈએ. મુનિજીવનમાં જો પ્રમાદને પ્રવેશ કરવાનું સ્થાન મળી જાય તો તે કયા સંચમીને સંચમથી બ્રહ્મ કરવા સમર્થ ન બને ? શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે- આહારક લઘિધવાળા મનઃપર્થવજ્ઞાનીઓ અને ઉપશાન્તમોહ ગુણ-સ્થાનને પામેલા પણ જે આત્માઓ પ્રમાદને આધીન થયા-પ્રમાદવશ બની ગયા, તેઓ તરત જ દુર્ગતિમાં ફેંકાઈ ગયા. ૪૮૭-૪૮૮.

સંચમયોગોનું પાલન કરવામાં ઉદ્યુક્ત બનેલા સાધુઓ વડે સર્વાનાશના કિનારે ઉભેલો એવો પણ પ્રમાદ, કષાયોના હસ્તાવલંબનને પ્રાપ્ત કરીને ફરીથી ઉભો થઈ જાય છે. ૪૮૯

તેથી કષાયના પ્રસરને મનમાં જ રોકી લેવો જોઈએ. ખરેખર અલ્પ કષાયો પણ દીર્ઘકાળથી પ્રાપ્ત કરેલ ચારિત્રધનને લુપ્તી લે છે. માટેજ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે-મુનિએ દેશોનપૂર્વકે ૩ વર્ષમાં જે ચારિત્રને પ્રાપ્ત કર્યું, હોય તે ચારિત્રને કષાયથી પરવશ બનેલો આત્મા મુદૂર્તમાત્રમાં હારી જાય છે. ૪૯૦-૪૯૧

સંજલણાવિ હુ ઇ, નયંતિ નિહણં ચરિત્ત-મહક્વાયં ।

અન્ને પુણો પુણબ્ભવ-તરૂણ સિંચંતિ મૂલાઈ ॥૪૯૨॥

કોહો પીહ્લયા, પવિ સંપાઉવ્વ નિવ્વિયારત્તં ।

પયહ્લ પહુપન્નાણ વિ, અન્નાણાણવિ વિયંભતો ॥૪૯૩॥

ચિત્તહ અચિત્તણિજ્જં, વયહ્લ ય જં સવ્વહા અવયણિજ્જં ।

કુણહ અકિચ્ચં પિ નરો, રોસપસત્તો વિવિત્તો વિ ॥૪૯૪॥

તા સ્વંતિ-સ્વગ્ગવગ્ગિર-કરેહિં ધીરેહિં સાહુસુહહેહિં ।

નિહણેયવ્વો કોહો, વિવિક્કવ્વોહુવ્વ દુવ્વિસહો ॥૪૯૫॥

ઉયહ સ્વમાબલ-મતુલં, ચલંતુ મહકોહિપરિવુહા વિ પુરા ।

જે મીયા તે વિહિયા, સ્વમાહ્લ ઇગાગિણો અમયા ॥૪૯૬॥

સંબલનના કષાયો, કેવળજ્ઞાનના કારણભૂત યથાખ્યાત ચારિત્રનો નાશ કરે છે. અને પ્રત્યાખ્યાની, અપ્રત્યાખ્યાની તથા અનંતાનુબંધિના કષાયો, જન્મ-મરણની પરંપરા રૂપ સંસાર વૃક્ષનાં પ્રમાદ, અવિરતિ અને મિથ્યાત્વરૂપ મુળીયાંઓને સીંચે છે અને પુષ્ટ કરે છે. ૪૯૨

અજ્ઞાની જીવોમાં પ્રગટ થતો ક્રોધ, સ્નેહની વેલડીને ખતમ કરવા વળખાત જેવો છે અને નિપુણ બુદ્ધિવાળાજીવોની નિર્વિચારકતાને પ્રગટ કરનારો છે; જો તેમનામાં નિર્વિચારકતા ન હોય તો આ ક્રોધ પ્રગટે જ કેમ ? ૪૯૩

ક્રોધે ભરાયેલો એકલો પણ માણસ ન ચિંતવાચ એવું ચિંતવે છે; ન બોલાય તેવું બોલે છે અને ન કરાય તેવું કામ કરે છે. ૪૯૪

તેથી જેમ સુલટો અત્યંત દુઃસહ એવા પણ યોદ્ધાને હણી નાંખે છે, તેમ ક્ષમારૂપી ખડ્ગને હાથમાં ધારણ કરનારા સાધુરૂપી સુલટોએ ક્રોધરૂપ યોદ્ધાને હણી નાંખવો જોઈએ. ૪૯૫

હે ભવ્યપ્રાણીઓ ! તમે ક્ષમાના અતુલ બળને તો જુઓ ! કરોડો સુલટોથી પરિવરેલા એવા પણ જે પુરૂષો ભયગ્રસ્ત હતા, તેઓ ક્ષમા વડે એકાકી અવસ્થામાં પણ નિર્ભય રહી શકે છે. ૪૯૬

જહ વિ સ્વમાપરિભૂયા, જહ વિ સ્વમંતસ્સ આયરો નત્થિ ।
તહ વિ સ્વમા કાયઁવા, સ્વમાસમો બંધવો નત્થિ ॥૪૯૭॥

જાહ-કુલ-રૂવ-પમુહા, ભવ-ભવે વિ સરિસત્તણમુવિંતા ।
કહ હુંતુ મયનિમિત્તં, પત્તા વિ હુ મુણિય-ત્તત્તાણં ॥૪૯૮॥

જો જસ્સ મયટ્ટાણસ્સ, વહહ નિરવગ્ગહં સમુક્કરિસં ।
સો તં ચિય નિયમેણ, હીણયરં લહહ પહજમ્મં ॥૪૯૯॥

કુલ-જાહ-રૂવ-મેહા-બલ-વિરિય-પહુત્ત-વિત્તપરિહીણા ।
જં હુંતિ નરા સો નણુ, અટ્ટમયટ્ટાણ ય વિવાગો ॥૫૦૦॥

સવિસેસં જે દોસા, હુંતિ. અહંકાર-ત્તરલિયમઈણં ।

અત્તુક્કરિસદુવારે, પુરાવિ તે પયહિયા પાયં ॥૫૦૧॥

એકે-કોઈકે સમયે ક્ષમાનેા પરાભવ થયો હોય તથા કોઈકે વખત ક્ષમાને ધારણ કરનારા આત્માનેા જગતમાં આદર થતો ન હોય, તો પણ ક્ષમા જ કરવી એઈએ; કેમકે ક્ષમા સમાન કોઈ બાંધવ નથી. ૪૯૭

ભવોભવમાં બદલાયા કરતા ભતિ, કુલ, રૂપ વગેરે, સારાં મળી ભય તો પણ તત્ત્વના બાણકારોને કઈ રીતે મદનું=અહંકારનું કારણ બની શકે ? ૪૯૮

જે આત્મા જે વિષયમાં ઉત્કર્ષને પામીને નિરંકુશ પણે અભિમાન ધારણ કરે છે; તે આત્મા પ્રત્યેક જન્મમાં તે તે વિષયમાં નિયમા હીન હીનતર સ્થાનને=અવસ્થાને પામે છે; જેમકે-રૂપના મદને કરનારો ભવોભવ કુરૂપતાને પામે છે. ૪૯૯

જે જે માણસો કુલ, ભતિ, રૂપ, બુદ્ધિ, બલ, વીર્ય, સ્વામિત્વ, અને ધન વગરના હોયાય છે, તે આ આઠ પ્રકારનાં મદસ્થાનનું જ રૂપ છે. ૫૦૦

અહંકારથી ચંચળ અનેલી બુદ્ધિવાળા માણસોમાં જે વિશેષ પ્રકારના દોષો દેખાય છે, તે દોષો પહેલાં પણ આત્મૌત્કર્ષના કારમાં પ્રાયઃ પ્રગટ કરાયા છે. ૫૦૧

તમ્હા મદ્વપવિણા, માણગિરિં કુણહ લૂણપક્વમિણં ।
 નાવિ મદ્દહ વિણયવણં, જેણેસો સિવસુહફહ્ડં ॥૫૦૨॥
 મા ઇંદજાલમુવદંસિઝ્ણ, વંચંતિ કિર પરં ધુત્તા ।
 મૂઠા ન મુણંતિ ઇમં, અપ્પં ચિય વંચિમો एवं ॥૫૦૩॥
 કિં એયં વિઉસત્તં, વંચિઝ્ઙહ જં જણો સુવીસત્થો ।
 જં અત્થિ વિયડ્ઢત્તં, તો વંચહ જર-મરણજાલં ॥૫૦૪॥
 અન્નાયપવંચેહિ, સુદ્દહ્ જ્ઞણો વંચિઉં તિ હિયાણ ।
 કીસ હસંતિ હયાસા, દીસંતા દિવ્વનાણીહિં ॥૫૦૫॥
 વિત્તાહ્ નિમિત્તેણં, કયગાણ ઉદ્ધરિઝ્ઙ કિર ધમ્મો ।
 ધમ્મંમિ જેસિ માયા, ક્રો માયા તેસિ તિજ્ઞ વિ ॥૫૦૬॥

માટે મૃદુતારૂપી વજ્રવડે અભિમાનરૂપી પર્વતની પાંખને કાપી નાંખે કે-જેથી અભિમાનરૂપી પર્વત મોક્ષસુખના એક અંશભૂત વિનયરૂપી વનનો નાશ ન કરે. ૫૦૨

માયારૂપી ઇન્દ્રજાળ ખતાવીને ધૂર્ત લોકો ખીજને ઠગે છે, તે મૂઢ માણસો આ વસ્તુ નથી જાણતા કે ‘અમે અમારા આત્માને જ ઠગી રહ્યા છીએ. ૫૦૩

વિશ્વાસુ માણસને ઠગવો એ શું પડિતાઈ છે ? જો ખરેખર તમારામાં ચતુરાઈ હોય તો જન્મ-જરા-મરણની જાળને ઠગો, એટલે કે જન્મ-જરા-મરણની જાળને ભેદી નાંખો. ૫૦૪

જેના પ્રપંચને કોઈ એ પણ નથી જાણ્યો તેવા દંભી આત્માઓ વિશ્વાસુ સજ્જનોને ઠગીને હૈયામાં હસે છે અને આનંદ માને છે, કે ‘આ સારી રીતે ઠગાયો.’ પરંતુ દિવ્યજ્ઞાની (કેવળજ્ઞાની)ની દૃષ્ટિએ તો એ પોતે જ હતાશ અન્યા છે=ઠગાયા છે અર્થાત્ એની ભવિષ્યની સઘળી આશાઓ નાશ પામી છે. ૫૦૫

ધનાદિ માટે માયા કરનારાઓનો ઉદ્ધાર ખરેખર ધર્મથી થઈ શકશે, પરંતુ ધર્મના અનુષ્ઠાનોમાં માયા-કપટ કરનારનું રક્ષણ આ જગતમાં કોણ કરશે ? ૫૦૬

તા નિવિહ-નિયહિ-નિગહસ્સ, વિહહણે પહુ-પક્ષમાહોવં ।
 અજ્જવ-મયકંતમણિ વ, કુણહ સંનિહિય-મણવરયં ॥૫૦૭॥
 ગાહંતિ ગહિરમુદહિં, અહંતિ વિયહાહવીસુ મીમાસુ ।
 પવિસંતિ ય વિવરેસું, રસકૂહ્યં પલોયંતિ ॥૫૦૮॥
 તિહુયણ-વિજયં, વિજ્જં જવંતિ રત્તિ મમંતિ પેયવણે ।
 કુવંતિ ધાહવાયં, સ્વિજ્જંતિ ય સ્વન્નવાણ ॥૫૦૯॥
 પસિંઠંતિ કિન્હચિત્તય-ઉપ્પત્તિ ધુવ્વ-ત્ત દેસિણ્હિતો ।
 નિહુણં વિહ્લપલાસપ્પ-રોહં મમ્મં વિ મમ્મંતિ ॥૫૧૦॥
 વંચંતિ સામિગુરુજ્ઞય-મ્મણયસયણાહ્યં ચ જં પુરિસા ।
 વિલસિયમિણમોસયલં, નિભરલોમસ્સ નિભમંતં ॥૫૧૧॥
 કા ગણના અન્નેસિં, જં જિણમય-માવિણ્ણુ વિ મણેસુ ।
 લહલહહ લોહલહ્યાં, સંતોસ-તુસારવરિસે વિ ॥૫૧૨॥

તેથી ગાઠ માયારૂપી પોલાદી બેડીઓને તોડવા માટે આજ્ઞવ-
 સરણતા રૂપી લોહકાંત મણિને તમે હંમેશા તમારી પાસે રાખો. ૫૦૭
 જે ઊંડા સમુદ્રનું અવગાહન કરે છે, વિકટ અટવીઓમાં ભમે છે,
 પર્વતની ગુફાઓમાં પ્રવેશ કરે છે અને સુવર્ણરસની કૂપિકાઓને શોધે
 છે, ત્રણેય ભુવનનો વિજય કરનારી વિદ્યાને જપે છે, રાતે સ્મશાનમાં
 ફરે છે, ધાતુવાદ (સોનું વગરે બનાવવાનું)નું કાર્ય કરે છે, અને
 ખનીજવાદથી ખેદ પામે છે અર્થાત્ ખાણોમાં ખોદવાના કામો કરીને
 થાકે છે. ૫૦૮-૫૦૯

ધૂર્ત જેવા લોકોને કૃષ્ણ ચિત્રાવેલીના ઉદ્દગમસ્થાનો પૂછે છે, ખીલ
 અને પલાશ વગેરેના પ્રદોહમાર્ગનું આરિક નિરીક્ષણ કરે છે. ૫૧૦

જે અધમ પુરૂષો સ્વામી=રાજા આદિ, ગુરૂ=વિદ્યાગુરૂ, ધર્મીઆર્યાદિ,
 જનક=પિતા, તનય=પુત્રાદિ અને સ્વજનાદિ સર્વને ઠગે છે તેમાં પ્રબળ
 એવા લોભનો જ વિલાસ કામ કરે છે, એ નિઃશંક વાત છે. ૫૧૧

શ્રીજિનમતથી ભાવિત એવા પણ મનમાં સંતોષરૂપી હિમ વરસવા
 છતાં લોભરૂપી લતા વધ્યા જ કરે, તો પછી ખીલઓની તો વાત જ શું
 કરવી ? ૫૧૨

તા જ્ઞાતિ અટ્કરુદાણ, મૂલબીયં નિસુંભિઉં લોમં ।
 મુચ્છા-વિચ્છેયકરં, સંતોસ-રસાયણં પિયહ ॥૫૧૩॥
 કોહાઇઁ કસાઁ, ઉપ્પજ્જંતે વિજ્ઞાતિ જ્ઞાપિજ્જા ।
 રોગેસુ વ કાયવ્વો, થોવત્તિ અણાયરો ન જઓ ॥૫૧૪॥
 અણથોવં વણથોવં, અગ્ગીથોવં કસાયથોવં ચ ।
 નહુ મે ! વીસસિયવ્વં, થોવં પિ હુ તં બહું હોઈ ॥૫૧૫॥
 ઉવસંતકસાયાણં, નિચ્છયઓ હોઈ ભાવચારિત્તં ।
 તં ચિય વયંતિ મુણિણો, અવંજ્ઞબીયં સિવતરુસસ ॥૫૧૬॥
 સંતેસુ સંપરાણસુ, ચરિયમહ્દુવ્કરં પિ સામન્નં ।
 વાવન્નદંસણાણ વ, ન હોઈ સિવસાહયં કિંચ ॥૫૧૭॥

તેથી હે લવ્યપ્રાણીઓ ! આર્ત-રૌદ્ર ધ્યાનના મૂળકારણભૂત લોભને ખતમ કરીને મૂર્છાને વિચ્છેદ કરનારા સંતોષરૂપી રસાયણને તમે પીઓ. ૫૧૩

ક્રોધાદિ કષાયોને રોગની જેમ ઉત્પન્ન થતાં જ જલ્દીથી શાંત કરી દેવા ભેદ્ય છે. પરંતુ કષાયોને શમાવવામાં જરા પણ અનાદર કરવો નહીં. કારણ કે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે-થોડું પણ ઋણ (કરજ), થોડો પણ અગ્નિ અને થોડો પણ કષાય વિશ્વાસ કરવા યોગ્ય નથી. થોડાં પણ ઋણાદિ આગળ જતાં વિશાળ પ્રમાણમાં થઈ જાય છે. ૫૧૪-૫૧૫

ઉપશાંતકષાયવાળા આત્માઓને ભાવચારિત્ર હોય છે, અને ગણધર ભગવંતાદિ મહામુનિઓ એ ભાવચારિત્રને જ શિવતરૂ (મોક્ષરૂપ વૃક્ષ)નું અવધ્ય કારણ કહે છે. ૫૧૬

કષાયોની વિદ્યમાનતામાં આચરેલું અતિદુષ્કર એવું પણ ચારિત્ર વ્યાપન્ન દર્શનીઓ=નિહંવોના અતિદુષ્કર ચારિત્રની જેમ મોક્ષસાધક બનતું નથી. ૫૧૭

જં અહ્દુક્ત્વં લોણ, જં ચ સુહં ઉત્તમં તિહુયણંમિ ।
તં જાણ કસાયાણં, વુહ્દિદ્-ક્વયહેઉયં સર્વ્વં ॥૫૧૮॥

તમ્હા તહ પરિચિતહ, તહ જંપહ તહ ય ચિદ્દહ સુસમણા ।
જહ સ-પરકિલેસકરો, ન હોહ્ ઉદઓ કસાયાણં ॥૫૧૯॥

ઇય પહિહણિયકસાયા, પયહહ મિત્તિ સમત્તસત્તેસુ ।
પાવચરિયાઉ વિરમહ, હિઓવણ્ણે સયા રમહ ॥૫૨૦॥

ઇય અમયદેવમુણિવહ્-વિણેય સિરિદેવમહસ્સરીણ ।
અનિઉણમહ્હિં સીસેહ્હિં, સિરિપમાણંદસ્સરીહ્હિં ॥૫૨૧॥

ઉવજીવિઝ્ઞ જિણમય-મહત્થ-સત્થત્થ-સત્થ-સારલવે ।
સપરેસિ હિઓ ણ્ણો, હિઓવણ્ણો વિણિમ્મવિઓ ॥૫૨૨॥

હે ભવ્ય આત્માઓ ! તમે સમજી રાખો કે-આ જગતમાં જે કાંઈ ભયંકર દુઃખ દેખાય છે, તેનું કારણ કષાયોની વૃદ્ધિ છે, અને જે કાંઈ ઉત્તમ કોટિનું સુખ દેખાય છે, તેનું કારણ કષાયોનો ક્ષય છે. ૫૧૮

તેથી હે સુશ્રમણો ! તમે તેવી રીતે વિચાર કરો અને તેવી રીતે બાલો કે-જેથી પોતાને અને પરને સંકલેશ પેદા કરનારા કષાયોનો ઉદય થાય નહિ. ૫૧૯

આ પ્રમાણે કષાયોને હણીને સમસ્ત જીવોમાં મૈત્રીભાવને પ્રગટ કરો, પાપ કરવાથી વિરામ પામો, અને હિતોપદેશમાં સદા રમણુતા કરો ! ૫૨૦

આચાર્યશ્રી અભયદેવ સૂરિના શિષ્ય આચાર્ય શ્રી દેવભદ્ર સૂરિના અલ્પમતિવાળા શિષ્ય આચાર્ય પ્રભાનંદ સૂરિ એવા મેં જિનમતમાં રહેલા મહાન અર્થવાળા શાસ્ત્રોના સારભૂત અર્થને અવલંબીને સ્વ-પરને હિત કરનારા આ હિતોપદેશ નામના ગ્રંથનું નિર્માણ કર્યું છે. ૫૨૧-૫૨૨

જં ઇહ સુત્તુત્તિનં, ન સમ્મયં જં ચ પુવ્વસૂરીણં ।
 તં સુયહરેહિં સવ્વં, સ્વમિયવ્વં સોહિયવ્વં ચ ॥૫૨૩॥
 જાવ સુરસિહરિચૂડા—ચૂડામણિસન્નિહે જિણાયયણે ।
 ધારેઙ્ગ તાવ નંદુ, હિઓવપ્સો ઇમો મુવણે ॥૫૨૪॥

નિસુણંત—પઢંત ગુણંતયાણ, કલ્લાણકારણં ઇસો ।
 ગાહાણં સંસ્વાણ, પંચસયા પંચવીસહિયા ॥૫૨૫॥
 ॥ ઇતિ શ્રી હિતોપદેશમાલા—પ્રકરણં સમાપ્તમિતિ ભદ્રમ્ ॥

આ હિતોપદેશ ગ્રંથમાં આગમશાસ્ત્રથી બાહ્ય અને પૂર્વાચાર્યોને સમ્મત ન હોય, એવું જે કાંઈ નિરૂપણ કરાયું હોય, તે સર્વેને શ્રુતધરો એ ખમવું જોઈએ અને શોધવું જોઈએ. એટલે કે આ ગ્રંથમાં આગમ વિરૂદ્ધ કે પૂર્વાચાર્યોની પરંપરા વિરૂદ્ધ જે કાંઈ નિરૂપણ મારાથી કરાયું હોય, તેની ક્ષમા માંગનારા મને શ્રુતધરો ક્ષમા આપશે, અને થયેલી ભૂલને સુધારશે એવી આશા રાખું છું. ૫૨૩

મેરૂ પર્વત પોતાના=શિખરના મુકુટ સમાન શ્રી જ્ઞાનમંદિરને જ્યાં સુધી ધારણ કરે, ત્યાં સુધી આ હિતોપદેશ નામનો ગ્રંથ આ વિશ્વમાં વિજયવંતો રહે ! ૫૨૪

આ ગ્રંથને સાંભળનારા-ભણનારા અને એનો સ્વાધ્યાય કરનારા ભવ્યાત્માઓનું કલ્યાણ કરવામાં કારણભૂત આ ગ્રંથ પાંચસો અને પચ્ચીસ ગાથાની સંખ્યાવાળો છે. ૫૨૫.

दंसणसुद्धिपगरणं

अवरनाम

सम्मत्तपयरणं ॥

पत्तभवणवतीरं, दुहदवनीरं सिवंवतरुकीरं ।
कंचणगोरसरीरं, नमिऊण जिणेसरं वीरं ॥१॥

वुच्छं तुच्छमइणं, अणुग्गाहत्थं समत्थभव्वाणं ।
सम्मत्तस्स सरुवं, संखेणेणं निसामेह ॥२॥ युग्मम् ।

सुयसायरो अपारो, आउं थोवं जिया य दुम्मेहा ।
तं किंपि सिक्खियव्वं, जं कज्जकरं च थोवं च ॥३॥

भंगणाचरणु :-

लवसागरना किनाराने पाभेला, दुःखना दावानलने शांत करवा माटे जण जेवा, शिवपदइप आअवृक्षमां पोपटनी माइक परम आनंदने अनुभव करनारा, अने सुवर्णवर्णा शरीरवाणा श्रीवीर जिनेश्वरने नमस्कार करीने अद्वयमतिवाणा सकण लव्यप्राणीओ उपर अनुग्रह करवा माटे 'संभ्यकृतवना स्वइप'ने दु' संक्षेपथी कहीश. हे लव्य लुवो ! तमे तेने सांलणो. १-२.

संक्षेपकथनने हेतु :-

श्रुतसागर अपार छे. दुषमकाणना प्रलावे लुवोतुं आयुष्य पणु अद्वय छे अने लुवो पणु मंदपुद्धिवाणा छे. तेथी आलोक अने परलोकना धृष्ट प्रयोजननुं साधक अेवुं कांई पणु शीअवुं जेई अे. पछी लले ते थोडुं (संक्षेपमां कहेलुं) होय. ३

મિચ્છત્તમહામોહં-ધયારમુઢાણ ઇત્થ જીવાણં ।
પુન્નેહિં કહવિ જાયઈ, દુલ્લહો સમ્મત્તપરિણામો ॥૪॥

દેવો ધમ્મો મગ્ગો, સાહૂ તત્તાણિં ચેવ સમ્મત્તં ।
તત્તિવરીયં મિચ્છત્ત-દંસણં દેસિયં સમણ ॥૫॥

ચત્તીસઅહસયજ્જુઓ, અટ્ટમહાપાહિહેરકયસોહો ।
અટ્ટદસદોસરહિઓ, સો દેવો નત્થિ સંદેહો ॥૬॥

ચત્તરો જમ્મપ્પભિઈ, ઇકકારસકમ્મસંઘણ જાણ ।
નવદસ ય દેવજણિણ, ચત્તીસં અહસણ વંદે ॥૭॥

આ સંસારમાં મિથ્યાત્વરૂપ મહામોહના અધકાર વડે મૂઢ (વિવેક વિકલ) થયેલા જીવોને દુર્લભ એવો પણ સમ્યક્ત્વનો પરિણામ પુણ્યથી પ્રગટ થાય છે. ૪

સમ્યક્ત્વાદિનું સ્વરૂપ :-

દેવ, ધર્મ, માર્ગ તથા સાધુ અને જીવ આદિ તત્ત્વની શ્રદ્ધાને સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે, અને દેવાદિના વિષયમાં વિપરીત શ્રદ્ધાને મિથ્યાત્વ કહેવાય છે. ૫

૧. દેવતત્ત્વ :-

ચોત્રીશ અતિશયોથી યુક્ત, આઠ મહાપ્રાતિહાર્ય દ્વારા કરાયેલી શોભાવાળા અને અઢાર દોષથી રહિત જે હોય તેને જ સુદેવ કહેવાય એમાં જરા પણ સંદેહ નથી. ૬

શ્રી તીર્થંકર પરમાત્માના ચોત્રીશ અતિશયોનું વર્ણન-

જન્મથી ચાર અતિશય, કર્મના ક્ષયથી ઉત્પન્ન થયેલા અચાર અતિશય, અને દેવોથી કરાયેલા ઓગણીસ અતિશય એમ ચોત્રીશ અતિશયોને હું વંદન કરું છું. ૭

^૧કંકેલિલ-^૨કુસુમવુટ્ટી, ^૩દિવ્વજ્જુણિ ^૪ચામરા-^૫સળાઈં ચ ।
^૬ભાવલય-^૭ભેરિ-^૮છત્તં, જયંતિ ણિણપાહિહેરાઈં ॥૮॥

^૧અન્નાણ-^૨કોહ-^૩મય-^૪માણ-^૫લોહ-^૬માયા-^૭રઈં ય અરઈં ય ।
^૮નિદ્દા-^૯સોય-^{૧૦}અલિયવયણ-^{૧૧}ચોરિયા-^{૧૨}મચ્છર-^{૧૩}મયાઈં ॥૯॥

^{૧૪}પાણિવહ-^{૧૫}પેમ-^{૧૬}કીહાપસંગ-^{૧૭}હાસા ય જસ્સ ઇહ દોસા ।
 અટ્ટારસવિ પણટ્ટા, નમામિ દેવાહિદેવં તં ॥૧૦॥ યુગમ્મ ।

તસ્સ પુણો ગામાઈં, તિણિણ જહત્થાઈં સમયમણિયાઈં ।
 અરિહંતો અરહંતો, અરુહંતો ભાવણીયાઈં ॥૧૧॥

આઠ મહાપ્રાતિહાર્યની સંપદા :-

અશોકવૃક્ષ-૧, સુરયુષ્પવૃષ્ટિ-૨, દિવ્યધ્વનિ-૩, આમર-૪, આસન-૫,
 ભામંડલ-૬, હુંડુલિ-૭, અને છત્રત્રયી-૮. ૮

અઠાર દોષ :-

અજ્ઞાન-૧, ક્રોધ-૨, મદ-૩, માન-૪, લોભ-૫, માયા-૬, રતિ-૭,
 અરતિ-૮, નિદ્રા-૯, શોક-૧૦, અસત્ય-૧૧, ચોરી-૧૨, માત્સર્ય-૧૩,
 ભય-૧૪, હિંસા-૧૫, પ્રેમ (રાગ)-૧૬, કામક્રીડા (મૈથુન)-૧૭ અને
 હાસ્ય-૧૮, આ અઠાર દોષો જેઓના નાશ પામ્યા છે; તેવા દેવાધિ-
 દેવને હું નમસ્કાર કરું છું. ૯-૧૦

તે દેવાધિદેવનાં 'અરિહંત', 'અરહંત' અને 'અરુહંત' એવાં ત્રણ
 યથાર્થ નામો સિદ્ધાન્તમાં વર્ણવ્યાં છે. તેનાથી આત્માને ભાવિત કરવો
 બ્રહ્મચર્ય. ૧૧

૧ કંકિલિલ. હે. ૨ દિવ્વજ્જુણિ. મુ. ૧

અદ્વિહં પિ ય કમ્મં, અરિભૂયં હોઙ્ગ સઞ્વજીવાણં ।
 તં કમ્મમરિં હંતા, અરિહંતા તેણ વુચ્ચંતિ ॥૧૨॥
 અરહંતિ વંદણ-ણમંસણાં અરહંતિ પૂયસક્કારં ।
 સિદ્ધિગમણં ચ અરહા, અરહંતા તેણ વુચ્ચંતિ ॥૧૩॥
 અચ્ચંતં દડ્ઢંમિ^૧ બીયંમિ, ન અંકુરો જહા હોઙ્ગ ।
 દડ્ઢંમિ કમ્મબીણ, ન રુહઙ્ગ ભવઅંકુરો વિ તહા ॥૧૪॥
 તં નમહ તં પસંસહ, તં જ્ઞાયહ તસ્સ સરણમાલ્લિયહ ।
 મા કિણહ ક્કણયમુલ્લેણ, પિત્તલં ઇત્તિયં ભણિમો ॥૧૫॥
 મેરુવ્વ સમુત્તુંગં, હિમગિરિધવલં લસંતધવલધયં ।
 ભવણં કારેયવ્વં, વિહિણા સિરિવીયરાયસ્સ ॥૧૬॥

આઠ પ્રકારના કર્મજી સર્વજીવોના શત્રુ છે. શ્રીતીર્થકરો તે કર્મ
 રૂપી શત્રુનો સંપૂર્ણ ક્ષય કરનારા છે; તેથી તેમને “અરિહંત” કહેવાય
 છે. ૧૨.

કર્મશત્રુના ક્ષયથી પ્રાપ્ત થયેલ કેવળજ્ઞાનાદિ ગુણોના પ્રભાવથી
 શ્રી અરિહંત પરમાત્માઓ વંદન, નમસ્કાર, પૂજા અને સત્કાર માટે તથા
 સિદ્ધિપદ માટે યોગ્ય બનેલા છે, તેથી તેઓ “અરહંત” કહેવાય છે. ૧૩

જેમ સંપૂર્ણ રીતે બીજા બળી ગયું હોય તો તેમાંથી અંકુર પ્રગટ
 થતો નથી. તેમ દેવાધિદેવ શ્રી અરિહંત પ્રભુનું કર્મબીજ સર્વથા બળી
 ગયેલું હોવાથી તેમનો ભવરૂપી અંકુરો પ્રગટ થતો નથી, માટે તેઓ
 અરહંત કહેવાય છે. ૧૪.

માટે હે ભગ્ય જીવો ! તે દેવાધિદેવને નમસ્કાર કરો, તે દેવાધિ-
 દેવની પ્રશંસા કરો, પિંડસ્થાદિ ધ્યાનના ભેદોથી તે દેવાધિદેવનું ધ્યાન
 કરો, તે દેવાધિદેવનું જ શરણ સ્વીકારો. સોનાના મૂલ્યે પિત્તળને ન
 ખરીદો. અર્થાત સુવર્ણતુલ્ય નમસ્કારાદિ વડે પિત્તલ સમાન સરાગી
 દેવોને ન આરાધો. અમે તમને આટલું જ કહીએ છીએ. ૧૫

મેરૂ પર્વતની જેમ ઉત્તુંગ, હિમાલય પર્વત જેવું ઉન્નમ્વલ તથા
 શ્વેતધ્વજઓથી શોભતું એવું શ્રી વીતરાગદેવનું મંદિર વિધિપૂર્વક
 બનાવવું જોઈએ. ૧૬

જિણભવણકરણવિહિ, સુદ્ધા ભૂમિ દલં ચ કટ્ટાઈં ।

મિયગાણતિસંઘાણં, સાસયવુઢ્ઠી ય જયણા ય ॥૧૭॥

અહિગારિણા ઇમં સ્વલુ, કારેયવ્વં વિવજ્જણ દોસો ।

આણામંગા ઉ ચ્ચિય, ધમ્મો આણાણ પઢિચ્છો ॥૧૮॥

તિત્થગરાણા મૂલં, નિયમા ધમ્મસ્સ તીણ વાઘાણ ।

કિં ધમ્મો કિમહમ્મો, મૂઢા નેયં વિચારંતિ ॥૧૯॥

આરાહણાણ તીણ, પુન્નં પાવં વિરાહણાણ ઉ ।

ણયં ધમ્મરહસ્સં, વિન્નેયં બુદ્ધિમંતેહિ ॥૨૦॥

શ્રી જિનલવન નિર્માણ વિધિ :—

જિન લવન બનાવવાની વિધિ આ પ્રમાણે છે. જિનલવન માટે ભૂમિ દણ અને કાષ્ટ આદિ સઘણાં દ્રવ્યો શુદ્ધ હોવા જોઈએ. તેનું કાર્ય કરનારા નોકરોને ઠગવા ન જોઈએ, આત્માના પરિણામની વૃદ્ધિ કરવી જોઈએ અને જયણાનું પાલન કરવું જોઈએ. ૧૭

અધિકારી વ્યક્તિએ જ જિનમંદિરના નિર્માણના કાર્યમાં પ્રવૃત્ત બનવું જોઈએ. અનધિકારી આત્મા જે જિનમંદિર બંધાવે તો જિનાજ્ઞાનો ભંગ થાય છે. અને આજ્ઞાનો ભંગ થવાથી પાપબંધ રૂપ મહા દોષ થાય છે, ધર્મ તો જિનાજ્ઞાની સાથે જ સંકળાયેલો છે. ૧૮

શ્રી તીર્થંકરદેવની આજ્ઞા એ નિયમા ધર્મનું મૂળકારણ છે, અને તેનો ભંગ અધર્મનું મૂળ છે. ધર્મ શું છે ? અને અધર્મ શું છે ? તેનો વિભાગ વિવેકદષ્ટિ વિનાના મૂઠ માણસો કરી શકતા નથી. ૧૯

શ્રી જિનાજ્ઞાની આરાધનાથી પુણ્યબંધ થાય છે, અને આજ્ઞાની વિરાધનાથી પાપબંધ થાય છે. આજ ખરેખર ધર્મનું રહસ્ય છે એમ બુદ્ધિમાન પુરૂષોએ સમજવું જોઈએ. ૨૦

1 -કારણવિહિ. હે । 2 મિયગાણ અસંઘાણં. હે । 3 મય-મુ- તીહ. હે ।

4 આરાહણાહ, હે ।

अहिगारि उ गिहत्यो, सुहसयणो वित्तसंजुओ कुलजो ।
 अख्खुदो धिइबलिओ, मइमं तह धम्मरागी य ॥ २१॥
 निप्फाइऊण एवं, जिणभवणं सुंदरं तहिं बिंब ।
 विहिकारियमह विहिणा, पइट्टविजा लहुं चेव ॥२२॥
 अहिगारिणा विहीए, कारावयं जं न साहुनिस्साए ।
 तमनिस्सकडं अट्टा-वइव्व सेसं तु निस्सकडं ॥२३॥
 कुसुम-क्खय-धूवेहिं, दीवय-वासेहिं सुंदरफलेहिं ।
 पूया पयसलिलेहिं, अट्टविहा तस्स कायव्वा ॥२४॥

जिन मंदिरना निर्माणुनो अधिकारी :-

सारां स्वजनवाणो-१, धनवान्-२, कुलवान्-३, अक्षुद्र (=अकृपण
 अथवा अकर)-४, धैर्यशक्तिशाणी-५, बुद्धिशाणी-६ अने धर्मनो रागी-७
 गृहस्थ श्रावक जिनमंदिरना निर्माणुनो अधिकारी छे. पण साधु
 अधिकारी नथी. २१

जिनभिंभनी प्रतिष्ठा :-

जिनमंदिरनुं निर्माणु कयां पछी तेमां विधि पूर्वक अनावेलुं
 अने मनोहर श्रीजिनभिंभनी प्रतिष्ठा शीघ्रतया विधिपूर्वक करवी
 जेधये. २२

पूर्वोक्त गुणवाणा अधिकारी गृहस्थे ते जिनमंदिर साधु भगवंतनी
 निश्रामां न कराव्युं होय तो ते अनिश्राकृत जिनमंदिर कडेवाय अने
 ते साधुनी निश्रामां करावेलुं होय तो ते निश्राकृत जिनमंदिर
 कडेवाय. २३

श्रीजिनभिंभनी-१, पुष्पपूजा-२, अक्षतपूजा-३, धूपपूजा-४, हीप
 पूजा-५ वासपूजा-६, इणपूजा-७, नैवेद्यपूजा अने ८-जलपूजा आ
 प्रमाणे अष्टप्रकारी पूजा करवी जेधये. २४

१ घयवरसलिलेहिं हे ।

ગુરુકારિયાએ કેહ, અન્ને સયકારિયાએ તં ચિંતિતિ ।
 વિહિકારિયાએ અન્ને, પડિમાએ પૂયણવિહાણં ॥૨૫॥
 સુત્તમણિએણ વિહિણા, ગિહિણા ણિવ્વાણમિચ્છમાણેણ ।
 લોગુત્તમાણ પૂયા, નિચ્ચં ચિય હોહ કાયવ્વા ॥૨૬॥
 આસન્નસિદ્ધિયાણં, વિહિપરિણામો ઉ^૧ હોહ સયાકાલં ।
 વિહિચાઓ અવિહિમત્તી, અમવ્વિયદુરમ્બ્વાણં ॥૨૭॥
 ધન્નાણં વિહિોગો, વિહિપક્કવારાહગાં સયા ધન્ના ।
 વિહિબ્બહુમાણિ ધન્ના, વિહિપક્કવઅદુસગા ધન્ના ॥૨૮॥

કેટલાક આચાર્યો જણાવે છે કે-‘માતા, પિતા વિગેરે ગુરૂજનોએ ભરાવેલી પ્રતિમાની પૂજા કરવી’, કેટલાક આચાર્યો કહે છે કે ‘પાતે ભરાવેલી પ્રતિમાની પૂજા કરવી જોઈએ અને કેટલાક આચાર્યો કહે છે કે ‘વિધિપૂર્વક ભરાવેલી પ્રતિમાની પૂજા કરવી જોઈએ.’ પરંતુ ખરી વાત તો એ છે કે ‘પ્રત્યેક જિનપ્રતિમાની સરખા ભાવથી પૂજા કરવી જોઈએ, કારણ કે પ્રત્યેકમાં અરિહંતપણાની સ્થાપના સમાન છે. ૨૫

મોક્ષ પદના અભિલાષી શ્રાવક ગૃહસ્થે સદા માટે લોકોત્તમ એવા શ્રી તીર્થ*કરદેવની પૂજા સૂત્રમાં દર્શાવેલ વિધિને અનુસરીને કરવી જોઈએ. ૨૬

વિધિનું મહત્વ :-

આસન્નસિદ્ધિક=નજીકના કાળમાં મોક્ષે જનારા આત્મા ને જ સદાને માટે સર્વ ધર્મક્રિયાઓમાં વિધિનું પાલન કરવાનો પરિણામ હોય છે. અને વિધિનો ત્યાગ તથા અવિધિનું સેવન કરવાનું મન અભવ્ય અને દુર્ભવ્ય જીવોને હોય છે. ૨૭

ધન્ય પુરૂષોને જ વિધિનો યોગ પ્રાપ્ત થાય છે, સદાકાળ વિધિ-માર્ગનું પાલન કરનારાઓ પણ ધન્ય છે, વિધિનું ખડુમાન કરનારાઓને પણ ધન્ય છે. અને વિધિમાર્ગને દૂષિત નહીં કરનારાઓને પણ ધન્ય છે. ૨૮

इय आगमविहिपुब्बं, भत्तिभरुल्लसियबहलरोमंचा ।
 तं भुवणवंदणिञ्जं, वंदह परमाण भत्तीए ॥२९॥
 पंचविहाभिगमेणं, पयाहिणतिगेण पूयपुब्बं च ।
 पणिहाणमुद्दसहिया, विहिजुत्ता वंदणा होति ॥३०॥
 दव्वाण सचित्ताणं, विज्जसरणमचित्तदव्वमणुसग्गो ।
 मणएगत्तीकरणं, अंजलिबंधो य दिट्ठिपहे ॥३१॥
 तह एगसाडएणं, उत्तरसंगेण िणहरपवेसो ।
 पंचविहोभिगमो इय, अहवावि य अन्नहा एसो ॥३२॥
 अवहट्ट रायककुहाई पंच वररायककुहरुवाई ।
 खग्गं छत्तो-वाणह-मउडं तह चामराओ य ॥३३॥

तेथी करीने आगममां दशोवेदी विधिपूर्वक लक्षितत्वावथी उल्लसित
 रौ मांययुक्त अनीने त्रणे भुवनमां वंदनीय एवा श्री अरिहंतिदेवने परम
 श्रेष्ठ लक्षितथी वंदन करो ! २६

वंदनविधि :-

पांचअलिगम, पूजत्रिक, प्रेक्षक्षिणात्रिक, प्रणिधानत्रिक अने मुद्रा-
 त्रिक वडे विधिपूर्वक चैत्यवंदना थाय छे. ३०

पांच अलिगम :-

जिनमंदिरमां प्रवेश करतां पडेलां पूजनां उपकरण सिवाय सचित्त
 वस्तुओना त्याग करवो-१, हेळ उपर पडेरेला हागीना वगेरे अचित्त
 द्रव्येने धारण करवा-२, मननी अेकाग्रता राखवी-३, श्री जिनेश्वर
 देवतुं दर्शन थतांज तेमने हाथ जोडवा-४, सांध्या वगरने उत्तरासंग
 (भेस) धारण करी जिनमंदिरमां प्रवेश करवो-५, आ पांच अलिगम
 सामान्य ऋद्धिवाणा माणुसो माटे छे. अने विशेष ऋद्धिसम्पन्न पुश्पेने
 माटे पांच अलिगम आ मुज्ज छे. ३१-३२

श्रेष्ठ एवा राज्ञओअे राज्ञ यिहोने त्याग करीने श्री जिनमंदिरमां
 प्रवेश करवो जेथ अे. ते राज्ञयिहो आ प्रमाणे छे- तलवार-१, छत्र-२,
 मोजडी-३, मुकुट-४ अने आमर-५. ३३

1 'बहुल' हे. । 2 'तिगेण. हे । 3 -दन्वपरिमोगो. हे. । 4 एगसाडिएणं. हे. ।
 5 एस. सु. ।

તિન્નિ નિસી^૧હિ તિન્નિ ય, પયા^૨હિણા તિન્નિ ચેવ ય પના^૩મા ।
 તિવિહા પૂયા ય તહા, અવત્યતિયભાવણં ચેવ ॥૩૪॥
 તિદિસિનિરિક્ષ્ણવિરૈ, તિવિહં ભૂમિપમજ્જણં ચેવ ।
 વણ્ણાહતિયં મુદ્દા-તિયં ચ તિવિહં ચ પણિહાણં ॥૩૫॥
 ઇય દહતિયસંજુત્તં, વંદણયં જો જિણાણ તિકાલં ।
 કુણહ નરો ઉવઉત્તો, સા પાવહ સાસયં ઠાણં ॥૩૬॥

દશત્રિકનું નિરૂપણ :-

૧. નિસીહિત્રિક :- જિનમંદિરના મુખ્યદ્વારમાં પ્રવેશતાં, જિન-મંદિરના ગર્ભગૃહમાં પ્રવેશતાં, અને ચૈત્યવંદનના પ્રારંભમાં, એમ ત્રણ વાર નિસીહિ ઓલવી તેને નિસીહિત્રિક કહેવાય.

૨. પ્રદક્ષિણાત્રિક :- પ્રભુપ્રતિમાને દક્ષિણ હાથથી ત્રણ પ્રદક્ષિણા આપવી તે.

૩. પ્રણામત્રિક :- ભૂમિને મસ્તકનો સ્પર્શ કરવા સ્વરૂપ ત્રણવાર અરિહંતદેવને નમન કરવું તે પ્રણામત્રિક છે.

૪. પૂજાત્રિક :- અંગપૂજા, અગ્રપૂજા અને સ્તુતિપૂજા (ભાવપૂજા) આ પ્રમાણે ત્રણ પ્રકારની પૂજા કરવી.

૫. અવસ્થાત્રિક :- પિંડસ્થ, પદસ્થ, અને રૂપાતીત એ રીતે શ્રી જિનેશ્વરદેવની ત્રણ અવસ્થાની ભાવના કરવી તે ૩૪

૬. ત્રિદિશિ નિરીક્ષણ વિરતિ :- પૂજા કરતી વખતે ઉર્ધ્વદિશા, અધોદિશા અને તિર્થા દિશામાં ન જોવું અને માત્ર જિનખિંબની સામે જ જોવું જોઈ એ તે.

૭. પ્રમાર્જનાત્રિક :- જો સ્થાનમાં દર્શન કે ચૈત્યવંદન કરવાનું હોય, તે ભૂમિને રજોહરણ કે ચરવલાદિવડે ત્રણવાર પુંજવી, તેને પ્રમાર્જનાત્રિક કહેવાય.

૮. વર્ણત્રિક :- વર્ણ, અર્થ, અને આલંબન.

૯. મુદ્રાત્રિક :- મુક્તાસુક્તિમુદ્રા, યોગમુદ્રા, અને જિનમુદ્રા, ચૈત્યવંદનમાં આ ત્રણે મુદ્રાનું પાલન કરવું જોઈ એ.

૧૦. પ્રણિધાનત્રિક :- ચૈત્યવંદનમાં મન, વચન, અને કાયાની એકાગ્રતા રાખવી. ૩૫

આ પ્રમાણે દશત્રિકનું વિધિ સહિત પાલન કરવામાં ઉપયોગવાળો ખનેલો જે પુરૂષ ત્રિકાળ ચૈત્યવંદન કરે છે, તે શાશ્વત પદને પામે છે. ૩૬

પુપ્ફા^૧-મિસ^૨-થુહમેયા^૩, તિવિહા પૂયા અવત્થતિયયં તુ ।

હોઈ છુમત્થકેવલિ-સિદ્ધત્તં ભુવણનાહસ્સ ॥૩૭॥

વણ્ણાહિતિયં તુ પુણો, વણ્ણત્થાલંબણસ્સરુવં તુ ।

મણવયણકાયજણિયં, તિવિહં પણિહાણમવિ હોઈ ॥૩૮॥

મુદ્દાતિયં તુ इत्થં, વિન્નેયં હોઈ જોગમુદ્દાણ ।

હરિમહસૂરિવિરહય-ગંથમિ^૨ ઇમં જઓ મણિયં ॥૩૯॥

પંચંગો પણિવાઓ, શ્રયપાઠો હોઈ જોગમુદ્દાણ ।

વંદણં જિણમુદ્દાણ, પણિહાણં મુત્તસુત્તીણ ॥૪૦॥

દો જાણુ દોન્નિ કરા, પંચમંગં હોઈ ઉત્તમંગં તુ ।

સમ્મં સંપણિવાઓ, તે પંચંગપણિવાઓ ॥૪૧॥

પુષ્પ, નૈવેદ્ય અને સ્તુતિના ભેદથી. જિનપૂજા ત્રણ પ્રકારની છે, અને પરમેશ્વરની છદ્મસ્થાવસ્થા, કેવલિ અવસ્થા અને સિદ્ધાવસ્થા એમ અવસ્થા ત્રણ પ્રકારની છે. ૩૭

વળી વર્ણુ, અર્થ અને આલંબનરૂપ વર્ણુદિ ત્રિતય છે, મન પ્રણિધાન, વચન પ્રણિધાન અને કાય પ્રણિધાન એમ ત્રણ પ્રકારનું પ્રણિધાન છે. ૩૮

આ સ્થાનમાં યોગમુદ્રા વિગેરે ત્રણ પ્રકારની મુદ્રાઓ બાણુવી કારણુકે-આ. શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મ. રચિત પંચાશક ગ્રંથમાં પણ આ મુજબ કહ્યું છે કે- પંચાંગ પ્રણિપાત અને શકસ્તવ યોગમુદ્રા વડે થાય છે, ચૈત્યવંદન જિનમુદ્રાથી થાય છે અને પ્રણિધાનત્રિક મુક્તાશુક્તિ મુદ્રાથી થાય છે. ૩૯-૪૦

એ હાથ, એ પગ અને મસ્તક એ પાંચ અંગ છે, એ પાંચેય અંગ ભેગાં કરીને જે પ્રણિપાત થાય તેને પંચાંગ પ્રણિપાત કહેવાય. ૪૧

1 °તિયગં ચ હે । 2-રહ્ય. હે । 3-થુહપાઠો. હે । 4 દુન્નિક્કા હે ।

અન્નોન્નંતરિયંગુલિ—કોસાગારેહિ દોહિં હત્થેહિં ।

પિટ્ટોવરિ^૨ કુપ્પર—સંઠિણ્હિં તહ જોગમુદત્તિ ॥૪૨॥

ચત્તારિ અંગુલાઈં, પુરઓ ડુગાઈં તત્થ પચ્છિમઓ ।

પાયાણં ઉસ્સગ્ગો, એસા પુણ હોઈ જિણમુદ્દા ॥૪૩॥

મુત્તાસુત્તીમુદ્દા, સમા ઝહિં દોવિ ગમ્મિયા હત્થા ।

તે પુણ નિલાહ્લદેસે, લગ્ગા અન્ને અલગ્ગત્તિ ॥૪૪॥

પયહો સેસતિયત્થો, તત્તો નાહ્ણ એય તિયદસગં ।

સમ્મં સમાયરંતો, વિહિચ્ચેઈયવંદગો હોઈ ॥૪૫॥

સાહ્ણ સત્તવારા, હોઈ અહોરત્તમજ્જયારમ્મિ ।

ગિહિણો પુણ ચિઈવંદણ, તિ ય પંચ વ સત્ત વા વારા ॥૪૬॥

એકબીજી સાથે ભેગી કરેલી આંગળીઓ વડે કમળના કોશના (કોડાના) આકારવાળા તથા પેટ ઉપર કોણી રાખેલા બે હાથ વડે થયેલા આકારવાળી મુદ્રાને યોગમુદ્રા કહેવાય. ૪૨

બે મુદ્રામાં પગની આગળના ભાગમાં ચાર આંગળ બેટલું અંતર હોય અને પાછળના ભાગમાં ચાર આંગળ કરતાં કંઈક ઓછું અંતર હોય, તેને જિનમુદ્રા કહેવાય. ૪૩

બેમાં બન્નેય હાથ સરખી રીતે ઉંચા રાખીને લલાટને અડાડેલા હોય તેને મુક્તાશુક્તિમુદ્રા કહેવાય. અન્ય આચાર્યના મતે હાથ લલાટે અડાડેલા નહોય તો પણ તે મુક્તાશુક્તિમુદ્રા કહેવાય છે. ૪૪

બાકી રહેલ નંબેધિકીત્રિકાદિ દરેક ત્રિકનો અર્થ સ્પષ્ટ છે. તેથી આ દશત્રિકને બાણીને સારી રીતે તેનું આચરણ કરનાર આત્મા શાસ્ત્રમાં કહેલ વિધિથી અહીં તની પ્રતિમાને વંદન કરનારો થાય છે. ૪૫

સાધુઓને અહોરાત્રિમાં સાત વખત ચૈત્યવંદન કરવાનું વિધાન છે, તથા શ્રાવકને ત્રણ, પાંચ અથવા સાતવાર ચૈત્યવંદન કરવાનું વિધાન છે. ૪૬

1 અન્નુન્નંતરિયંગુલિ હે. | 2 કોપ્પર સંઠિણ્હિં હે | 3 ચિયવંદણ | 4 ચેયવંદણ. મુ. |

પડિક્કમણે ચેહ્યહરે, મોયણસમયમ્મિ તહય સંવરણે ।
 પડિક્કમણસુયણપડિબોહ-કાલિયં સત્તહા જહ્ણો ॥૪૭॥
 િણમંદિરભૂમીય, દસગં આસાયણાણ વજ્જેહ ।
 જિણદવ્વમક્કવણે, રક્કવણે ય દોષે ગુણે મુણહ ॥૪૮॥
 તંબોલ-પાણ-મોયણો-પાણહ-થી મોમ-સુયણ-નિટ્ટુવણં ।
 મુત્તુચ્ચારં જૂયં, વજ્જે િણમંદિરસ્સંતો ॥૪૯॥
 સત્થાઽવગ્ગહ તિવિહો, ઉક્કોસ-જહન્ન-મજ્જિમો ચેવ ।
 ઉક્કોસ સટ્ઠિહત્થો, જહન્ન નવ સેસ વિચ્ચાલો ॥૫૦॥

સાધુઓને સાત ચૈત્યવંદન આ મુજબ કરવાના છે. ૧-પ્રાતઃકાળની પ્રતિક્રમણના અંતમાં, ૨-જિનમંદિરમાં, ૩-લોજન સમયે પચ્ચક્કુખાણુ પારતી વખતે, ૪-વાપર્યાબાદ પચ્ચક્કુખાણુ સમયે, ૫-સાંજના પ્રતિક્રમણ વખતે, ૬-સંથારાપોરસી પહેલાં અને ૭-સવારના પ્રતિક્રમણની શરૂઆતમાં. ૪૭

પ્રતિક્રમણ કરનાર ગૃહસ્થે પણ સાત અને પાંચ વખત, અને પ્રતિક્રમણ નાહ કરનાર ગૃહસ્થે પ્રતિદિન સંધ્યાકાળની ત્રણ પૂજાઓમાં જઘન્યથી ત્રણ વાર ચૈત્યવંદન કરવું જોઈ એ.

આશાતનાનો ત્યાગ :-

જિનમંદિરની ભૂમિમાં દશપ્રકારની આશાતનાનો ત્યાગ કરવો જોઈ એ. તથા જિનદ્રવ્યના ભક્ષણમાં થતા દોષો અને જિનદ્રવ્યના રક્ષણમાં થતા ગુણોને પણ જાણવા જોઈ એ. ૪૮.

શ્રી જિનેશ્વર દેવના મંદિરમાં તંબોલ, પાણી પીવું, લોજન કરવું ખુટ-ચંપલ વિગેરે પગરખાં પહેરવાં, મૈથુન સેવન કરવું, સૂવું, શુકવું, પેશાબ, અને આડો એ સર્વ કાર્યો કરવા નહિ. ૪૯

શ્રી જિનેશ્વરદેવનો અવગ્રહ જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ એમ ત્રણ પ્રકારનો છે. જઘન્ય અવગ્રહ નવ હાથનો છે, મધ્યમ અવગ્રહ દશથી ઓગણસાઈઠ હાથનો છે અને ઉત્કૃષ્ટ અવગ્રહ સાઈઠ હાથનો છે. ૫૦

ગુરુદેવગ્ગહભૂમીઠ્ઠ, જત્તઓ ચેવ હોઠ્ઠ પરિભોગો ।
 ઠ્ઠફલસાહગો સઠ્ઠ, અણિઠ્ઠફલસાહગો ઠ્ઠહરા ॥૫૧॥
 નિઠ્ઠઠ્ઠીવગાઠ્ઠઅકરણં, અસક્કઠ્ઠહા અણુચ્ચિયાસણાઠ્ઠયં ।
 આયયણંમિ અભોગો, ઠ્ઠત્થ ય દેવા ઉદાહરણં ॥૫૨॥
 દેવહરયમ્મિ દેવા, વિસયવિસવિમોહિયા વિ ન કયા વિ ।
 અચ્છરસાહિપિ સમં, હાસચ્ચિઠ્ઠ્ઠાઠ્ઠિવિ કુણંતિ ॥૫૩॥
 ભક્કઠ્ઠેઠ્ઠ જો ઉવક્કઠ્ઠેઠ્ઠ, ઠ્ઠિણદઠ્ઠવ્વં તુ સંવિઓ ।
 પન્નાહીણો ભવે જો ઉ, લિપ્પઠ્ઠ પાવક્કમ્મુણા ॥૫૪॥
 આયાણં જો મંજઠ્ઠ, પઠ્ઠિવન્નં ઘણં ન દેઠ્ઠ દેવસ્સ ।
 નસ્સંતં સમુવેક્કઠ્ઠેઠ્ઠ, સો વિ હુ પરિભમઠ્ઠ સંસારે ॥૫૫॥

જે આત્મા, ગુરુદેવ તથા પરમગુરુ શ્રી પરમાત્માના અવગ્રહને ઉપયોગ પૂર્વક સાચવે છે, તે નિર્વાણપદસ્વરૂપ ઇષ્ટફલને પામે છે, અને જે આત્માઓ ઉપયોગપૂર્વક ઉભય પૂજ્યોના અવગ્રહને સાચવતા નથી, તે આત્માઓ આ દુર્ગતિરૂપ અનિષ્ટફલને પામે છે. ૫૧

જિનમંદિરમાં શૂંકયું, દ્વાંત સાફ કરવા વિગેરે અયોગ્ય કાર્યો કરવાં નહિં, સ્ત્રીકથા આદિ વિકથા કરવી નહિ; અને પથારી, ગાદી આદિ અનુચિત આસન કરવાં નહિ. આ બધા વિધાનના પાલનમાં ભવનપતિ આદિ ચારનિકાયના દેવો દષ્ટાંતભૂત છે. ૫૨

શબ્દાદિ પાંચ વિષયરૂપ વિષથી મોહિત થયેલા એવા પણ દેવો દેવાધિદેવ શ્રી વિતરાગપ્રભુના મંદિરમાં હોય ત્યારે, અપ્સરાઓની સાથે હાસ્ય, કૌતુકાદિ અકાર્યોને સેવતાં નથી. ૫૩

જે શ્રાવક બલુકાર હોવા છતાં દેવદ્રવ્યનું ભક્ષણ કરે છે. અને દેવદ્રવ્ય નાશ પામતું હોય તો ઉપેક્ષા કરે છે, તથા જે બુદ્ધિહીન આત્મા દેવદ્રવ્યનો ખોટી રીતે વ્યય કરે છે; તે બન્નેયને અશુભ કર્મોના અંધ થાય છે. ૫૪

વળી-રાબ-અમાત્ય આદિએ જિનભક્તિમાં અર્પણ કરેલ ઘર, ખેતર વગેરે રૂપ ધનનો નાશ કરે છે, તથા પિતાદિ સ્વજનોએ વચન

1 ભૂમી પજ્જ. સુ. । 2 સય. હે. । 3 ઈયરો. સુ. ।

4 હાસં કિઠ્ઠાઠ્ઠિ વિ હે. ।

5 -સમુવિક્કઠ્ઠે. હે ।

ચેદ્યદર્વ સાહારણં ચ, જો દુહૃદ મોહિયમ્હઓ ।
 ધમ્મં વ સો ન જાણહ, અહવા બદ્ધાઉઓ નરણ ॥૫૬॥
 ચેદ્યદર્વવિનાસે, તદ્વવિનાસણે દુવિહભેણ ।
 સાહૂ ઉવિક્સ્વમાણો, અણંતસંસારિઓ મણિઓ ॥૫૭॥
 જિણપવયણવુદ્ધિઠ્ઠકરં, પમાવગં નાણદંસણગુણાણં ।
 મક્કવંતો જિણદર્વં, અણંતસંસારિઓ હોહ ॥૫૮॥
 જિણપવયણવુદ્ધિઠ્ઠકરં, પમાવગં નાણદંસણગુણાણં ।
 રક્કવંસો જિણદર્વં, પરિત્તસંસારિઓ હોહ ॥૫૯॥

આપીને નિર્ણીત કરેલ દેવના દ્રવ્યને આપતો નથી, અને ખીબા લોકો દેવદ્રવ્યનો નાશ કરતા હોય તે બેવા છતાં તેની ઉપેક્ષા કરે છે, તે આત્મા પણ ચાર ગતિરૂપ સંસારમાં પરિભ્રમણુ કરે છે. ૫૫

દેવદ્રવ્યની રક્ષા :—

તે જ પ્રમાણે દેવદ્રવ્ય અને જીર્ણોદ્ધાર આદિ માટે એકત્રિત કરેલ સાધારણુ દ્રવ્યનું જે આત્મા લક્ષણુ કરે છે, તે આત્મા ખરેખર સર્વસપ્રણીત ધર્મને બાણુતો જ નથી. અથવા તેણે પૂર્વમાં દુર્ગંતિનું આયુષ્ય આંધી લીધું છે, હવે તે મરીને અવશ્ય નરકમાં જવાનો છે એમ નિશ્ચિત થાય છે. ૫૬

દેવદ્રવ્યનો તથા જિનમંદિરમાં ઉપયોગી લાકડું, પથ્થર, માટી આદિ દ્રવ્યનો નાશ અનેક રીતે બે બે પ્રકારે થાય છે. આ રીતે તેનો નાશ થતો હોવા છતાં જે સાધુ તેની ઉપેક્ષા કરે, તે સાધુ પણ અનંત સંસારી થાય છે. ૫૭

શ્રી અરિહંત પરમાત્માના શાસનની અભિવૃદ્ધિકારક તથા જ્ઞાન, દર્શનાદિ આત્મિક ગુણોને દીપાવનારા દેવદ્રવ્યનું લક્ષણુ કરનારો આત્મા અનંત સંસારી થાય છે. ૫૮

જિનપ્રવચનની અભિવૃદ્ધિકારક તથા જ્ઞાન-દર્શનાદિ ગુણોને દીપાવનારા દેવદ્રવ્યનું રક્ષણુ કરનારો આત્મા અલ્પ સંસારી થાય છે. ૫૯

ઝિણપવયગવુદ્ધિકરં, પભાવગં નાણદંસમ્મગુણાણં ।
 વરૂઠં તો ઝિણદવ્વં, તિત્થયરત્તં લહ્હૈ જીવો ॥૬૦॥
 જીવદય-સચ્ચવયણં, પરધણપરિવજ્જણં સુસીલં ચ ।
 સ્વંતી-પંચેદિય-નિગ્ગહો, ય ધમ્મસ્સ મૂલાઈં ॥૬૧॥
 સમ્મત્તમૂલમણુવ્વય-પણગં તિન્નિ ઉ ગુણવ્વયા હુંતિ ।
 સિક્કાવયાઈં ચરો, વારસહા હેઈ ગિહ્ધિધમ્મો ॥૬૨॥
 પાણિવહ-મુસાવાણ, અદત્ત-મેહુણ-પરિગ્ગહે ચેવ ।
 દિસિ-ભોગ-દંડ-સામઈય, દેસે તહ્ પોસહ-વિમાગે ॥૬૩॥
 સ્વંતી ય મદ્દવ-અજ્જવ-મુત્તિ-તવ-સંજમે ય બોધવ્વે ।
 સચ્ચં સોયં આકિંચણં, ચ વંખં ચ જહ્ધમ્મો ॥૬૪॥

જિનશાસનની અભિવૃદ્ધિકારક તથા જ્ઞાનાદિ ગુણોને દીપાવનારા દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરનારા આત્માને તીર્થ કરપણુ પ્રાપ્ત થાય છે. ૬૦
 ૨-ધર્મતત્ત્વ :-

“સર્વં જીવો પ્રત્યે દયા રાખવી, સદા કાળ સત્યવચન ખોલવું,
 પારકા ધનનો પરિત્યાગ કરવો, શુદ્ધ પ્રહ્લ્લચર્યનું પાલન કરવું, ક્ષમા
 રાખવી, અને પાંચેય ઇન્દ્રિયનો નિગ્રહ કરવો” આ સઘળાં કાર્યો
 ધર્મનાં મૂળ છે. ૬૧

સમ્યક્ત્વ પૂર્વકનાં પાંચ અજુવતો, ત્રણ ગુણુવતો અને ચાર
 શિક્ષાવતો હોય, તે આર પ્રકારના વ્રતોને શ્રાવકધર્મ કહેવાય છે. ૬૨
 પ્રાણિવધ, મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન અને પરિગ્રહનું-સ્થૂલથી
 વિરમણરૂપ પાંચ અજુવતો, દિશિપરિમાણુ, ભોગોપભોગપરિમાણુ અને
 અનર્થદંડવિરતિરૂપ ત્રણ ગુણુવતો કહેવાય છે, અને સામાયિક-દેશાવ-
 ગાશિક, પૌષ્ઠ તથા અતિથિ-સંવિભાગ સ્વરૂપ ચાર શિક્ષાવતો કહે-
 વાય છે. ૬૩

૧-ક્ષાન્તિ-ક્ષમા, ૨-મૃદુતા-કોમળપણુ, ૩-આજ્ઞવ-સરળતા,
 ૪-મુક્તિ-નિલોભતા, ૫-તપ, ૬-સંયમ, ૭-સત્ય, ૮-શૌચ, ૯-આકિ-

1 પંચેદિય. હે । 2 ગુણવ્વયાઈં ચ. હે ।

રયણત્થિણોવિ થોવા, તદ્દાયારો ય જહેવ લોગમ્મિ ।
 ૠય સુદ્ધધમ્મરયણત્થિ-દાયગા દઢયરં ણેયા ॥૬૫॥
 ધમ્મરયણસ્સ જોગો, અગ્ગલુદ્ધો રૂવવં પગઇસોમો ।
 લોગપ્પિઓ અકૂરો, મીરૂ અસઢો સુદક્ષિન્નો ॥૬૬॥
 લજ્જાલુઓ દયાલૂ, મજ્જત્થો સોમદિટ્ઠિ ગુણરાગી ।
 સવકહ સુપવ્વજુત્તો, સુદીહદંસી વિસેસન્નૂ ॥૬૭॥
 વુદ્ધાણુગો વિણીઓ, કયણ્ણુઓ પરહિયત્થકારી ય ।
 તહ ચેવ લદ્ધલક્કવો, ઇગવીસગુણેહિં સંજુત્તો ॥૬૮॥
 ત્રિભિર્વિશેષકમ્ ।

અને અને ૧૦-બ્રહ્મચર્ય. આ-દશ પ્રકારનો સાધુધર્મ કહેવાય છે. ૬૪

જેમ લોકમાં પણ રત્નોના અર્થી પુરૂષો અને રત્નોનો વ્યાપાર કરનારા વેપારીઓ થોડા હોય છે, તેમ શુદ્ધ ધર્મરૂપ રત્નોના અર્થી અને દાતા પણ ઘણા જ ઓછા હોય છે. ૬૫

એકવીશ ગુણોથી યુક્ત આત્મા ધર્મરત્નને પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય થાય છે. તે એકવીશ ગુણો આ મુજબ છે :- ૧-ગંભીર હૃદયવાળો, ૨-રૂપવાન, ૩-સ્વભાવથી જ આનંદદાયી (સૌમ્ય પ્રકૃતિવાળો) ૪-વિનયદિ ગુણોથી લોકમાં પ્રિય, ૫-અકૂર, ૬-પાપસમુહથી ગભરાનારો, ૭-સરળ આશયવાળો, ૮-સુદાક્ષિણ્યવાન, ૯-લબ્ધગુ, ૧૦-ઢંચાળુ, ૧૧-મધ્યસ્થ, ૧૨-શાંત દષ્ટિવાળો, ૧૩-ઔચિત્ય આદિ ગુણોનો અનુરાગી, ૧૪-સારી જ વાત કરનારો, સારી પ્રતિજ્ઞાવાળો, ૧૫-સુદીર્ઘદર્શી, ૧૬-વિશેષજ્ઞ, ૧૭-જ્ઞાનાદિ ગુણોથી વૃદ્ધ એવા પુરૂષોને અનુસરનારો, ૧૮-વિનીત, ૧૯-કૃતજ્ઞ, ૨૦-પરોપકાર કરવાના સ્વભાવ વાળો અને ૨૧-સર્વ શુભ-અનુષ્ઠાનોમાં કુશળ. આ રીતે ધર્મતત્ત્વને પામવા માટે એકવીશ ગુણો અનિવાર્ય છે. ૬૬ થી ૬૮

1 વિ. હે. | 2 જુગો હે. |

દુલહા ગુરુકમ્માણં, જીવાણં સુદ્રધમ્મબુદ્ધીવિ ।
 તીણ સુગુરુ તંમિ વિ, કુમગ્ગઠિઙ્ગસંકલામંગો ॥૬૯॥
 જિણભવણે અહિગારો, જઙ્ગો ગિહિણોવિ ગચ્છપડિબદ્ધા ।
 જહ તહ દેયં દાણં, સુવિહિયપાસે વયનિસેદ્ધો ॥૭૦॥
 જિણભવણ વિંબપૂયા—કરણં કારાવણં જઙ્ગંપિ ।
 આગમપરમ્મુદ્દેહિં, મૂદ્દેહિં પરુવિઓ મગ્ગો ॥૭૧॥ યુગમ્ ।
 સમણાણં કો સારો, છજ્જીવનિકાય—સંજમો ઇયં ।
 વયણં સુવણગુરુણં, નિદ્દેહિયં પયડરુવંપિ ॥૭૨॥

૩-માર્ગતત્ત્વ :—

દર્શનમોહનીયાદિ કર્મોથી ભારે થયેલા જીવોને શુદ્ધધર્મની યુદ્ધિ ઉત્પન્ન થવી દુર્લભ છે. આ શુદ્ધયુદ્ધિ મળ્યા પછી પણ સદ્ગુરુનો સંયોગ થવો દુર્લભ છે અને સદ્ગુરુનો સંયોગ થયા પછી પણ ઉન્માર્ગના સેવનમાં સ્થિરતા સ્વરૂપ સાંકળનો ભંગ થવો સુદુર્લભ છે. અર્થાત્ કે ઉન્માર્ગની પ્રવૃત્તિ અટકવી દુઃશક્ય છે. ૬૯

ઉન્માર્ગ-પ્રવૃત્તિ :—

આગમ શાસ્ત્રના જ્ઞાનથી નિરપેક્ષ બનેલા, મોહાંધ આત્માઓએ નીચે પ્રમાણે માર્ગને નામે ઉન્માર્ગની પ્રરૂપણા કરી છે. જે કારણે ગચ્છની મર્યાદામાં રહેલા સાધુનો અને ગૃહસ્થનો એમ બન્નેનો જિનમંદિરમાં અધિકાર છે. તે કારણે કીર્તિદિ દોષવાળા આહાર, વસ્ત્ર, પાત્રાદિતું દાન સાધુઓને આપવું જોઈએ. તથા સુવિહિત મુનિઓ પાસે વ્રતગ્રહણનો નિષેધ કરવો જોઈએ. અને જિનમંદિર, જિનખંભ તથા જિનખંભની પૂજા કરવી અને કરાવવી જોઈએ. ૭૦-૭૧

ઉપરની વાત આગમ-વિરૂદ્ધ છે કારણ કે—શ્રમણુપણાનો સાર શું ? દોષિત આહાર આદિ લેવાં અને જિનપ્રતિમાની પૂજા વિગેરે કરવી એ શ્રમણુધર્મનો સાર નથી. “શ્રમણુધર્મનો સાર તો પૃથ્વીક્રયાદિ છ જીવ નિકાચની રક્ષા કરવી એ છે.” એવું સ્પષ્ટ વચન ત્રિભુવનગુરુ

1 વયનિસેદ્ધો. જે । 2 પયડરુવંતિ મુ ।

મન્નંતિ ચેદ્યં અજ્જ-રક્ષિવેહિમણુન્નાયમિહ કેહ ।

તાળમયં મયવજ્ઞં, જમ્હા ણો આગમે મણિયં ॥૭૩॥

એયં મણિયં સમણ, હંદેણં સાહૂજાણણનિમિત્તં ।

જવ્વગુહાણ દારં, અણ્ણમુહં ઠાવિયં તહયા ॥૭૪॥

દુગ્ગંધમલીણવત્થસ્સ, ચેલસિંઘાણજહ્ણુત્તસ્સ ।

જિણમવણે ણો કપ્પહ, જહ્ણો આસાયણાહેજ ॥૭૫॥

માવત્થયદવ્વત્થય-રુવો સિવપંથસત્થવાહેણ ।

સવ્વન્નૂણા પળીઓ, દુવિહો મગ્ગો સિવપુરસ્સ ॥૭૬॥

શ્રી અરિહંત પરમાત્માએ કહ્યું છે, પરંતુ તે મૂઠ આત્માઓએ ત્રિભુવન-ગુરૂના એ વચનની પણ અવગણના કરી છે. ૭૨

આચાર્યપણું ગુમાવી બેઠેલા કેટલાક આચાર્યાભાસો આ પ્રમાણે કહે છે કે--“આચાર્ય શ્રી આચાર્યરક્ષિતસૂરીશ્વરજી મ. એ સાધુઓને જિનમંદિરમાં નિવાસ કરવાની અનુજ્ઞા આપી છે.” આવું હીન વચન બોલનારા તે આચાર્યોનો મત જિનાજ્ઞાથી વિપરીત છે. પણ જિનાજ્ઞાને અનુસરતો નથી, કારણ કે-આગમમાં કયાંય પણ ચૈત્યવાસ કરવા માટે અનુજ્ઞા અપાઈ નથી. ૭૩

‘આવશ્યકચૂર્ણિ’ આદિ આગમ ગ્રંથોમાં કહ્યું છે કે-સૌધર્મ સ્વર્ગના સ્વામી ઈન્દ્ર મહારાજને આચાર્યદેવ શ્રી આચાર્યરક્ષિત સૂરી-શ્વરજીના સાધુ સમુદાયને પોતાનું આગમન જણાવવા માટે તે સમયે પૂ. આશ્રી આચાર્યરક્ષિત સૂરિ મ. જે ચક્ષુની ગુફામાં રહ્યા હતા તે ચક્ષુની ગુફાના દ્વારને ખીજી દિશામાં ફેરવી નાંખ્યું એવો ઉલ્લેખ છે, પણ ચૈત્યના દ્વારનો ફેરફાર કર્યો એવો ઉલ્લેખ કયાંય નથી. આ ઉપરથી પણ નિશ્ચિત થાય છે કે તેઓ પણ ચૈત્યવાસ કરતા નહતા. ૭૪

દુર્ગંધી અને મલિન વસ્ત્રવાળા, થૂંક, નાકનો મળ તથા દેહના મળથી યુક્ત એવા સાધુને જિનાયતનમાં રહેવું યોગ્ય નથી કારણ કે ત્યાં રહેવું તે આશાતનાનું કારણ બને છે. ૭૫

મોક્ષમાર્ગના સાર્થવાહ સમા શ્રીઅરિહંત પરમાત્માએ મુક્તિ-

જાવજ્જીવં આગમ-વિહિના ચારિત્તપાલણં પદમો ।
 નાયજ્જિયદઘ્વેણં, વીઓ જિણભવણકરણાઈં ॥૭૭॥
 જિણભવણબિંબઠાવણ-જત્તાપૂયાઈ સુત્તઓ વિહિના ।
 દઘ્વત્થયત્તિ નેયં, માવત્થયકારણત્તેણ ॥૭૮॥
 છળ્હં જીવનિકાયાણં, સંજમો જેણ પાવણ મંગં ।
 તો જઈણો જગગુરુણો, પુપ્પાઈયં ન ઇચ્છંતિ ॥૭૯॥
 તેં ણત્થિ ધુવણમજ્જે, પૂયાકમ્મં ન જં કયં તસ્સ ।
 જેણેહ પરમઆણા, ન સંહિયા પરમદેવસ્સ ॥૮૦॥

નગરમાં જવા માટે ભાવસ્તવ તથા દ્રવ્યસ્તવ સ્વરૂપ દ્વિવિધ માર્ગની પ્રરૂપણા કરી છે. ૭૬

દ્રવ્યસ્તવ-ભાવસ્તવ :-

આગમશાસ્ત્રોમાં દર્શાવેલ વિધિ મુજબ ચારિત્રધર્મનું ચાવજીવ પાલન કરવું તે ભાવસ્તવરૂપ પ્રથમમાર્ગ છે, અને ન્યાયમાર્ગથી પ્રાપ્ત કરેલ ધન દ્વારા શ્રી જિનભવન કરવા આદિ શુભ અનુષ્ઠાનો આચરવા એ દ્રવ્યસ્તવ રૂપ દ્વિતીય માર્ગ છે. ૭૭

આગમના વચનને અનુસારે વિધિસહિત જિનમંદિર તથા જિન-ખિંબ કરાવવાં, જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરવી, અને ચાત્રા-ત્રિક તથા જિનપૂજા કરવી આ સર્વ શુભ અનુષ્ઠાનો ચારિત્રધર્મની પ્રાપ્તિરૂપ ભાવસ્તવના હેતુભૂત હોવાથી દ્રવ્યસ્તવ તરીકે જાણવા. ૭૮

જગદ્ગુરૂ શ્રી જિનેશ્વરદેવની પુષ્પાદિ પૂજામાં પૃથ્વી આદિ છ જીવનિકાયના સંયમનો ભંગ થતો હોવાથી સાધુઓ પુષ્પાદિ પૂજારૂપ દ્રવ્યસ્તવને ઇચ્છતા નથી. ૭૯

પરમાત્માની આજ્ઞાનું પાલન કરવું એ જ સર્વશ્રેષ્ઠ પૂજા હોવાથી જે આત્માએ દેવાધિદેવ શ્રીઅરિહંત પરમાત્માની 'સર્વ જીવોની રક્ષા રૂપ' શ્રેષ્ઠ આજ્ઞાનું અંડન નથી કર્યું, તે આત્માને સર્વપ્રકારી પૂજાનો લાભ મળે છે. આથી તેણે કોઈ પણ પ્રકારની પૂજા નથી કરી એમ ન કહેવાય. ૮૦

મેરુસ્સ^૧ સરિસવસ્સ વ, જત્તિયમિત્તં^૨ તુ અંતરં હોઈ ।
 ભાવત્થય-દ્વ્વત્થયાણ, અંતરં^૩ તત્તિયં પેયં ॥૮૧॥
 ઉક્કોસં દ્વ્વત્થયં, આરાહિય જાઈ અચ્ચુયં જાવ ।
 ભાવત્થાણ પાવઈ, અંતમુહુત્તેણ નિવ્વાણં ॥૮૨॥
 મોત્તૂણ^૪ ભાવત્થયં, જો દ્વ્વત્થયે^૫ પવત્તે મૂઠો ।
 સો સાહૂ વત્તવ્વો, ગોયમ ! અજઓ અવિરઓ ય ॥૮૩॥
 મંસનિવ્વિત્તિં કાઠં, સેવઈ દંતિક્કયંતિધણિમેયા ।
 ઇય ચ્ચઈઝ્ઞાણરંભં, પરવવણસા કુણઈ બાલો ॥૮૪॥
 તિત્થયરુદ્દેસેણ વિ, સિઠિલિજ્જ ન સંજમં સુગઈમૂલં ।
 તિત્થયરેણ વિ જમ્હા, સમયંમિ ઇમં વિણિદ્દિઠ્ઠં ॥૮૫॥

મેરૂ પર્વત અને સરસવ વચ્ચે જેટલું અંતર છે, તેટલું જ અંતર ભાવસ્તવ અને દ્રવ્યસ્તવ વચ્ચે છે. ૮૧

દ્રવ્યસ્તવની આરાધના કરનારો આત્મા ઉત્કૃષ્ટથી 'અચ્યુત' નામના આરમા દેવલોક સુધી જાય છે, અને ભાવસ્તવ વડે આત્મા અંતર્મુદૂર્તમાત્ર કાળમાં જ નિર્વાણપદને પ્રાપ્ત કરે છે. ૮૨

હે ગૌતમ ! કૃત્યાકૃત્યના વિવેક વિનાનો જે મૂઠ સાધુ ભાવસ્તવને ત્યજીને દ્રવ્યસ્તવની પ્રવૃત્તિ કરે છે, તે સાધુ ષટ્કાયની વિરાધનાથી અચતનાવાળો અને સંયમથી પતિત થવાથી અવિરત કહેવાય છે. ૮૩

જે આત્મા આરંભવાળી પ્રવૃત્તિની પ્રતિજ્ઞા કરીને, ભગવાનની ભક્તિના નામે આરંભવાળી પ્રવૃત્તિ કરે અને કહે કે હું ભક્તિ કરું છું, તેમાણસ 'માંસ ન ખાવું' એવો નિયમ કરીને માંસનું ભક્ષણ કરે અને કહે કે 'હું માંસ નથી ખાતો પરંતુ 'દંતિક્કય' દાંતમાં કચ-કચ કરનારી વસ્તુ ખાઉં છું.' એમ શબ્દ ભેદ રજુ કરનાર જેવો મૂઠ છે. ૮૪

શ્રી તીર્થ'કર પરમાત્માની ભક્તિના આશયથી પણ સદ્ગતિના મૂળ-ભૂત આરિત્રને શિથિલ કરવું, જોઈએ નહિ, કારણકે શ્રી તીર્થ'કર પ્રભુએ પણ આગમમાં ફરમાવ્યું છે કે- કોઈ આત્મા સમગ્ર પૃથ્વી-વલયને

1 ય. મુ. । 2 જિત્તિયં મુ. । 3 તિત્તિયં.મુ. । 4 મુત્તૂણં હે । 5 પવત્તે, હે ।

સવ્વરયણમણ્હિં, વિભૂસિયં જિણહરેહિં મહિવલયં ।
 જો કારિજ્જ સમગ્ગં, તઓ વિ ચરણં મહહિદ્ધયં ॥૮૬॥
 અન્નાભાવે જયણાણ, મગ્ગણાસો હવિજ્જ મા તેણ ।
 પુવ્વં કયાયયણાહસુ, હસિગુણસંભવે હહરા ॥૮૭॥
 ચેહ્ય-કુલ-ગણ-સંઘે, આયરિયાણં વ પવયણસુણ ય ।
 સવ્વેસુ વિ તેણ કયં, તવસંજમુજ્જમંતેણ ॥૮૮॥

સર્વ પ્રકારના રત્નોથી બનાવેલાં જિનમંદિરોથી વિભૂષિત કરે, તે તેનાથી જે લાભ થાય, તે લાભ કરતાં પણ બાહ્ય-અભ્યંતર મહાસમૃદ્ધિને આપનાર આરિત્ર ધર્મના પાલનથી મોટો લાભ થાય છે. ૮૫-૮૬

અહીં શંકા થાય છે કે-જો દ્રવ્યસ્તવ કરતાં ભાવસ્તવ મહાન હોય અને સાધુને દ્રવ્યસ્તવનો અધિકાર ન હોય તો શાસ્ત્રમાં આવે છે કે “જિનમંદિરમાં છોડ આદિ ઉગ્યા હોય તો તેને સાધુ દૂર કરે” તે વિધાન કંઈ રીતે સમજવું ? આ શંકાનું સમાધાન એ છે કે-“જ્યારે કોઈ પણ અન્ય શ્રાવક કાર્ય કરનાર ન જ હોય, અને પ્રાચીન જિનમંદિરમાં વૃક્ષની લતા વગેરે ઊગવાના કારણે તે જિનમંદિરનો નાશ થવાની શક્યતા હોય, તેના યોગે માર્ગનો-તીર્થનો નાશ થવાની સંભાવના જણાતી હોય તથા તે વૃક્ષને દૂર કરવામાં વિશેષ લાભ જણાતો હોય તો તે અનિષ્ટને ટાળવા અન્ય કોઈ ન બેતાં હોય તેવા સમયે મુનિ તે લતા આદિને યતનાપૂર્વક દૂર કરે. આટલા માત્રથી દ્રવ્યસ્તવ કરવાનો મુનિને અધિકાર છે, એમ માનવું અનુચિત છે. ૮૭

જે આત્મા તપ અને સંયમમાં ઉદમશીલ હોય તે આત્માએ ચૈત્ય, કુલ, ગણ, સંઘ આચાર્ય, પ્રવચન અને શ્રુત એ સર્વ વિષયમાં યથોચિત કાર્ય કર્યું ગણાય. કારણ કે તેવો આત્મા જ આ સર્વ વિષયમાં યથોચિત પ્રવૃત્તિ કરી શકે છે, બીજો નહિ. ૮૮

1 કરિજ્જ. હે । 2 મહિદ્ધિયં હે । 3 હવેજ્જ. મુ । 4 પુવ્વ. મુ ।

5 તવસંજમુજ્જમંતેણ. હે ।

केइ भर्णाति भण्णइ, सुहुमविचारो न सावगाण पुरो ।
 तं न जओ अंगाइसु, सुव्वइ तव्वण्णणा एवं ॥८९॥
 लद्धट्ठा गहियट्ठा य, पुच्छियट्ठा विणिच्छियट्ठा य ।
 अहियज्जीवाइया, अचालणिज्जा पवयणाओ ॥९०॥
 तह अट्ठिअट्ठिमज्जा-णुरायरत्ता जिणिंदपण्णत्तो ।
 एसो धम्मो अट्ठो, परमट्ठो सेसगमणट्ठो ॥९१॥
 सुत्ते अत्थे कुसला, उस्सग्ग-ववाइए तहा कुसला ।
 ववहार-भावकुसला, पवयणकुसला य छट्ठाणा ॥९२॥

केटलाक लवालिनदी आत्माओ कडे छे के-साधुओ आवडोने
 आगममां प्रपेले सुहमविचारो कडेवा नडिं. तेओनुं आ कथन अनु-
 चित छे. कारणु के-अंग उपांगादिमां पणु आवडना गुणोनी जे प्रशंसा
 करवामां आवी छे ते आ मुज्ज छे. ते आवडो नित्य जिनधर्मनुं
 श्रवणु करनारा होवाथी लब्धार्थ कडेवाय. ते सांलणेल धर्मने हृदयमां
 सारी रीते धारणु करता होवाथी श्रुतीतार्थ कडेवाय. कोर्ध तत्त्वमां
 संशय थाय तो प्रश्न करीने समाधान भेणवता होवाथी प्रश्नितार्थ
 कडेवाय छे. समाधान भेणव्या आह तत्त्वोना संपूर्ण रक्षस्यने निश्चित
 रीते नणुता होवाथी विनिश्चितार्थ कडेवाय. अने ज्व-अज्व आदि
 तत्त्वोना ज्ञाता होवाथी श्री जिनेश्वर परमात्माना भवचननी दढ श्रद्धा-
 वाणा होय छे. माटे ज कोर्धथी यदायमान न करी शकय तेवा होय
 छे. ८९-९०

तथा 'आ जिनधर्म ज उपादेय अने परमार्थस्वरूप छे, ते
 सिवायना शिव-शाक्य आदि दरेक धर्मो अनर्थकारी छे.' ओवुं मान-
 नारा होय छे, अस्थि अने अस्थिमज्जनी जेम श्री जिनधर्ममां दढ
 अनुरागवाणा होय छे. ९१

वणी ते आवडो अरुणद्वितादि गुणोथी युक्त सुत्रोने जोलवामां
 कुशण होय छे, सुत्रोना अर्थोने नणुवामां कुशण होय छे, उत्सर्ग

१ गहियट्ठा य. म्. । २ सेसगमणिट्ठो. हे । ३ ववायए. हे ।

પુચ્છતાણં ધમ્મં, તંપિ ય ન પરિક્વિત્તં સમત્યાણં ।
 આહારમિત્તલુદ્ધા, જે ઉમ્મમ્મં ઉવહસંતિ ॥૧૩॥
 સુગહં હ્ણંતિ તેસિ, ધમ્મિયજ્જણિંદણં કરેમાણા ।
 આહારપસંસાસુ ય, ણયંતિ જણં દુગ્ગહં બહુયં ॥૧૪॥
 હુજ્જં હુ વસણપ્પત્તો, સરીરદોબ્બલ્લયાણ અસમત્યો ।
 ચરણ-કરણે અસુદ્ધે, સુદ્ધં મગ્ગં પરુવેજ્જા ॥૧૫॥
 પરિવારપૂયહેડં, પાસત્યાણં ચ આણુવિત્તીણ ।
 જો ન કહેહિ વિસુદ્ધં, તં દુલ્લહ્વોહિયં જાણ ॥૧૬॥

અને અપવાદમાર્ગમાં કુશળ હોય છે, ધર્મ આદિ ચાર પ્રકારના વ્યવહારમાં કુશળ હોય છે અને જિન પ્રવચનમાં કુશળ હોય છે. આ પ્રમાણે છ સ્થાનમાં કુશળ હોય તે જ ઉત્કૃષ્ટ શ્રાવક કહેવાય છે. ૯૨

આહાર-વસ્ત્ર-પાત્ર-પૂજા આદિમાં લુબ્ધ થયેલા જે સાધુઓ, ધર્મની પરીક્ષા કરવામાં અસમર્થ એવા ધર્મનું સ્વરૂપ પુછનારા શ્રાવક વિગેરે આત્માઓને ઉન્માર્ગનો ઉપદેશ આપે છે, તેવા કુસાધુઓ તે ભદ્રિક પરિણામી આત્માઓની સદ્ગતિનો નાશ કરે છે. વળી-આહાર અને આહાર આપનારની પ્રશંસા તથા ધાર્મિક લોકની નિંદા કરનારા તેઓ અનેક અજ્ઞાન આત્માઓને દુર્ગતિમાં લંઘ બંધ છે. ૯૩-૯૪

કોઈ પણ આપત્તિમાં ફસાયેલો અગર તો પાંચેય ઇન્દ્રિયના બળથી રહિત તથા શરીરની દુર્બળતાના કારણે જે કોઈ સાધુ અતિચાર રહિત ચારિત્રધર્મનું પાલન કરવામાં અસમર્થ હોય તે સાધુએ પોતાના ચરણ કરણ અશુદ્ધ હોવા છતાં પણ ધર્મદેશના તો શુદ્ધમાર્ગની જ આપવી જોઈએ. ૯૫

હે શિષ્ય ! તે સમજી લેવું જોઈએ કે-જે કોઈ સાધુ પોતાના પરિવારને પૂજા-પ્રતિષ્ઠા મળ્યા કરે એવા હેતુથી પાર્શ્વસ્થાદિ કુસાધુઓના ચિત્તને અનુસરીને શ્રાવકવર્ગને વિશુદ્ધ એવા મોક્ષ માર્ગનો ઉપદેશ આપતા નથી, તે સાધુ દુર્લભઓધિ અને છે. ૯૬

મુહમહુરં પરિણઙ-મંગુલં ચ, ગેપ્હંતિ દેંતિ ઉવણસં ।
મુહકહુયં પરિણઙ-સુંદરં ચ વિરલચ્ચિય મળંતિ ॥૧૭॥

મવગિહમર્જ્જમિ પમાય-જલણજલિયંમિ મોહનિદ્દાણ ।
ઉટ્ટવહ જો સુયંતં, સો તસ્સ જણો પરમબંધૂ ॥૧૮॥

જહિવિ હુ સકમ્મદોસા, મળયં સીયંતિ ચરણકરણેસુ ।
સુદ્ધપરુવગા તેણ, માવઓ પૂયણિજ્જંતિ ॥૧૯॥

ઁવં જિયા આગમદિટ્ઠિટ્ઠ-સુન્નાયમગ્ગા^૧ સુમગ્ગલગ્ગા ।

ગયાણુગામીણ જણાણ મંગ્ગે, લમ્મંતિ નો ગહુરિગાપવાહે ॥૧૦૦॥

આચાર્ય આદિ મોટાભાગના સાધુઓ પ્રારંભમાં મીઠો તથા પરિણામે દારૂણ વિષાક્રવાળો ઉપદેશ આપે છે અને મોટાભાગના શ્રાવકો પણ તેઓના તેવા અહિતકારી ઉપદેશને સાંભળે છે, વિરલ આચાર્યોદિ સાધુઓ જ પ્રારંભમાં કડવો તથા પરિણામે હિતકારી ઉપદેશ આપે છે અને તે હિતકારી ઉપદેશને વિરલ શ્રોતાઓ સાંભળે છે.-૯૭

શુદ્ધ ભગવંતાદિ જેઓ પ્રમાદરૂપ અગ્નિથી બળતા સંસાર-ગૃહમાં મોહની નિદ્રાથી સુતેલા આત્માને બગૃત કરે છે, તે શુદ્ધભગવંતાદિ તે આત્માના પરમબંધુ છે. ૯૮

જે કે-પોતાના પૂર્વકૃત કર્મના દોષથી જે આત્માઓ ચરણ કરણના યોગોમાં સહેજ મંદ આચરણવાળા થાય છે, તેો પણ શુદ્ધ પ્રરૂપણાના શુણ્થી શુદ્ધ ધર્મનો ઉપદેશ આપનારા તેઓ ભાવથી પૂજનીય અને છે. ૯૯

આગમરૂપ નેત્રથી સન્માર્ગને જોનારા અને વિશેષતાથી બાણનારા તથા સારી રીતે ધર્માનુષ્ઠાનોમાં તત્પર થયેલા ધર્માત્માઓ ગતાનુગતિ દોષોના ગાંઠરિયા પ્રવાહ જેવા અબાણ્યા માર્ગમાં ગમન કરતા નથી. પરંતુ આવા ધર્માત્માઓ તેો તત્વમાર્ગને જ અનુસરે છે. ૧૦૦

૧ સુહમ્મં છે. ૨ ગહુરિયાપવાહો. છે ।

૧ નેંગતેણં ચિય લોગ-નાયસારેણ इत्थ होयव्वं ।
 बहुसुं डाइवयणओ, आणा इत्तो इह पमाणं ॥१०१॥
 बहुजणपवित्तिमित्तं इच्छंतेहिं इह लोइओ चेव ।
 धम्मो न उज्झियव्वो, जेण तहिं बहुजणपवित्ती ॥१०२॥
 ता आणाणुगयं जं, तं चेव बुहेण सेवियव्वं तु ।
 किमिह बहुणा जणेणं, हंदि न से अत्थिणो बहुया ॥१०३॥
 दूसमकाले दुलहो, विहिमग्गो तंमि चेव कीरंते ।
 जायइ तित्थुच्छेओ, केसिवि कुग्गहो एसो ॥१०४॥

લૌકિક સિદ્ધાન્તોથી ઘડાયેલા વ્યવહારનો એકાન્તે સ્વીકાર કરવો ઉચિત નથી. કારણ કે જે લૌકિક સિદ્ધાન્તો સ્વીકારવામાં આવે તો સાધુઓમાં પણ મોટો ભાગ મુંડાયેલાઓનો છે. તેઓના વચનને અનુસરવામાં આવે તો આગમનાં પ્રયત્નો ક્યારે પણ ટકી શકે નહિ. આ જ કારણે નિશ્ચિત થાય છે કે આગમ શાસ્ત્રનાં વચન બળવાન અને શ્રેષ્ઠ છે. ૧૦૧

હવે ગતાનુગતિક પક્ષને કહે છે :-

‘ઘણા લોકો જે ધર્મ કરે તે જ ધર્મ કરવો જોઈએ’ એવું માનનારા આત્માઓ ક્યારેય પણ લૌકિક ધર્મનો ત્યાગ કરી શકશે નહિ, કારણ કે રાજા અમાત્ય વિગેરે મોટા ભાગના લોકો લૌકિક ધર્મમાં જ પ્રવૃત્તિ કરનારા હોય છે. ૧૦૨

તેથી વિવેકી આત્માઓએ તો જે ધર્મ અને ધર્માનુષ્ઠાન શ્રીઅરિહંત પરમાત્માની આજ્ઞાને અનુસરતું હોય, તે જ ધર્મ અને ધર્માનુષ્ઠાન આચરવું જોઈએ, ધર્મની સાધના કરનારે ઘણા લોકો શું કરે છે, તે જોવાનું હોય જ નહિ. ખેદની વાત તો એ છે કે-તે જિનધર્મના અનુષ્ઠાનના અર્થી આત્માઓ ઘણા નથી. પણ અતિ અદ્ય સંખ્યામાં છે. ૧૦૩

“અવસર્પિણીના પાંચમા આરા રૂપ આ દુષમ કાળમાં વિધિમાર્ગનું =શાસ્ત્રાનુસારી ધર્મના આચરણનું પાલન કરવું દુર્લભ છે. તે વિધિ-

1 ગાથા ૧૦૧ થી ૧૦૫ માટે ભુઓ યોગવિશિકા ગાથો ૧૪ થી ૧૬ ની ટીકા તથા સન્માર્ગ દર્શન-ભા-૧ પત્ર ૧૦ થી ૧૯ તથા ૨૪ થી ૩૩

જમ્હા ન મોક્ષમગ્ને, મુત્તૂં આગમં ઇહ પમાણં ।
 વિજ્જઈ છુમત્થાણં, તમ્હા તત્થેવ જઈયવ્વં ॥૧૦૫॥
 ગિહિલિંગ-કુલિંગિય-દવ્વલિંગિણો તિન્નિ હુંતિ ભવમગ્ગા ।
 સુજઈ-સુસાવગ-સંવિગ્ગ-પક્ષિવણો તિન્નિ મોક્ષવપહા ॥૧૦૬॥
 સમ્મત્ત-નાણ-ચરણા, મગ્ગો મોક્ષસ્સ જિણવરુદ્ધિટ્ઠો ।
 વિવરીઓ ઉમ્મગ્ગો, ગાયવ્વો બુદ્ધિમંતેહિં ॥૧૦૭॥
 સન્નાણં વત્થુગઓ, બોહો સદંસણં ચ તત્તરૂઈ ।
 સચ્ચરણમણુદ્ધાણં, વિહિપહિસેહાણુગં તત્થ ॥૧૦૮॥
 જીવ મ-વહહુ મ આલિયં જંપહુ, મ અપ્પં અપ્પહુ કંદપ્પહુ ।
 મ હરહુ મ કરહુ પરિગ્ગહુ, ઇહુ મગ્ગુ સગ્ગહુ અપવગ્ગહુ ॥૧૦૯॥

માર્ગને જ આચરવામાં આવે તો તીર્થનો ઉચ્છેદ થઈ જાય.” આ પ્રમાણે કેટલાક અજ્ઞાની પુરૂષોનો કદાચક છે. ૧૦૪

જેથી આ મોક્ષમાર્ગમાં આગમ સિવાય બીજું કોઈ પ્રમાણુ છદ્મસ્થ પ્રાણીઓને જણાતું નથી, તેથી તે મોક્ષમાર્ગમાં જ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. ૧૦૫

ગૃહસ્થલિંગ-ચરકાદિ કુલિંગ અને પાર્શ્વસ્થાદિ દ્રવ્યલિંગ આ ત્રણ સંસારમાર્ગ છે, સુસાધુ-સુશ્રાવક-અને સંવિગ્નપાક્ષિક આ ત્રણ મોક્ષમાર્ગ છે. ૧૦૬

બુદ્ધિમાનુ પુરૂષોએ સમજવું જોઈએ કે શ્રીજિનેશ્વર દેવોએ ઉપ દેશેલ સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ ચારિત્ર એ જ મુક્તિમાર્ગ છે, તથા મિથ્યાદર્શન મિથ્યાજ્ઞાન અને મિથ્યા ચારિત્ર એ ઉન્માર્ગ છે. ૧૦૭

જીવાદિ પદાર્થોના સ્વરૂપને જાણવું તે સમ્યગ્જ્ઞાન કહેવાય, શ્રીજિનેશ્વરદેવોએ પ્રરૂપેલ તત્ત્વોમાં શ્રદ્ધા કરવી તે સમ્યગ્દર્શન કહેવાય અને વિધિ તથા પ્રતિષેધરૂપ શ્રીજિનાજ્ઞાને અનુસરનારા અનુષ્ઠાનોને આચરવાં તે સમ્યક્-ચારિત્ર કહેવાય. ૧૦૮

કોઈ પણ જીવનો વધ ન કરવો, અસત્ય વચન ન જોલવું,

૧ પૂયા જિર્ણિદેસુ ૨ રૈ વણ્ણુ, ૩ જત્તો ૧ ય સામાદય પોસહેસુ ।
 દાણં સુપત્તે સવળ સુતિત્થે, સુસાહુસેવા સિલ્લોયમગ્ગા ॥૧૧૦॥
 રાગોરગગરલભરો, તરલહ્ ચિત્તં તાવહ્ દોસગ્ગી ।
 કુણહ્ કુમગ્ગપવિત્તિ, મહામઈર્ણપિ હા મોહો ! ॥૧૧૧॥
 ૧ અન્નાણંધા ૨ મિચ્છન્ત-મોહિયા ૩ કુમ્મહુમ્મગ્ગહગહિયા ।
 મગ્ગં ન નિયંતિ ન સદ્દહંતિ ચેદ્દતિ ન ય ઉચ્ચિયં ॥૧૧૨॥

નહિ આપેલી અન્યની વસ્તુ ગ્રહણ ન કરવી, કામચેષ્ટા ન આચરવી, ન
 અને પરિગ્રહ ન રાખવો, આ માર્ગ, સ્વર્ગ અને અપવર્ગ (મોક્ષ)નો
 છે. ૧૦૯

“શ્રી જિનેશ્વરદેવની પૂજા કરવી, વ્રત વગેરે અનુષ્ઠાનમાં અનુરાગ
 કરવો, સામાયિક અને પૌષ્ઠ અનુષ્ઠાનમાં પ્રયત્ન કરવો, સુપાત્રમાં
 આહાર આદિનું દાન કરવું, ‘સુચુરપાસે ધર્મદેશનાનું શ્રવણ કરવું’
 અને સુસાધુની સેવા કરવી” આ સર્વ અનુષ્ઠાનો મોક્ષ નગરના માર્ગ
 રૂપ છે. ૧૧૦

આંતરશત્રુની વિષમતા :

રાગરૂપી સાપનું ઉત્કટ વિષ મહાબુદ્ધિશાળી મનને પણ આકુળ-
 વ્યાકુળ બનાવે છે, દ્વેષરૂપી અગ્નિ પંડિત પુરૂષોના ચિત્તને પણ તપાવે
 છે, અને મોહરૂપી મહાશત્રુ મહામતિવાળા આત્માઓને પણ કુમાર્ગમાં
 પ્રવૃત્તિ કરાવે છે. ૧૧૧

અજ્ઞાનથી અંધ બનેલા, મિથ્યાત્વના ઉદયથી ભ્રમિત થયેલા, તથા
 કદાગ્રહના પ્રચંડ ગ્રહથી ગ્રસ્ત થયેલા જીવો, સ્વયં સન્માર્ગને જોતા
 નથી, ધીજીવે બતાવેલા સન્માર્ગની શ્રદ્ધા કરતા નથી અને ઉચિત
 પ્રવૃત્તિને આચરતા નથી. ૧૧૨

શ્રાવકની ભાવના :

રાગ, દ્વેષ, અજ્ઞાન, કદાગ્રહ વગેરેને પરવશ પડેલા જીવોનું સ્વરૂપ
 દર્શાવ્યા બાદ જે જીવોના મિથ્યાત્વનો નાશ થયો હોય અને યથાશક્તિ
 દેશવિરતિનું પાલન કરતા હોય તેવા આત્માઓ સર્વવિરતિ પામવા
 માટે જે જે મનોરથો કરે છે; તે દર્શાવે છે

તા કડયા તં સુદીપ્તં, સા સુતિહી તં ભવે સુનવસ્તં ।
 જમ્મિ સુગુરુપરતંતો, ચરણભરધુરં ધરિસ્સમહં ॥૧૧૩॥
 સવ્વત્થ અત્થિ ધમ્મો, જા મુણિયં જિણ ન સાસણં તુમ્હ ।
 કણગાઝરાણ કણગં વ, સસિયપયમલભમાણાણં ॥૧૧૪॥
 અદ્દારસ જે દોસા, આયારકહાણ વન્નિયા સુત્તે ।
 તે વજ્જંતો સાહુ, પન્નત્તો વીયરાણ્હિ ॥૧૧૫॥
 પદમં વયલ્લક્કં, કાયલ્લક્કં અકપ્પગિહિમાયણં ।
 પલિયંકનિસેજ્જા ચ્ચિ ય, સિણાણસોહાવિવજ્જણયં ॥૧૧૬॥

ખરેખર આ રાગાદિ શત્રુઓ ભયંકર છે, આત્મા ઉપર વારંવાર આક્રમણ કરે છે, અને આત્માને સ્વરૂપથી બ્રહ્મ કરે છે માટે ક્યારે તેવો શુભદિવસ આવશે ? ક્યારે નંદા આદિ શુભતિથિ અને પુષ્ય આદિ શુભ નક્ષત્ર આવશે ? કે જે શુભ દિવસ-તિથિ અને નક્ષત્રમાં, હું સફળ-ગુરુને પૂર્ણ સમર્પિત થઈને ચારિત્રના ભારની ધુરાને અંગીકાર કરીશ ! ૧૧૩

હે જિનેશ્વર પ્રભો ! જેમ ખીજોરાની યૂર્ણને ખાનારો માણસ ન્યાં સુધી સાકર યુક્ત દૂધને પીતો નથી, ત્યાં સુધી ઇંટ વિગેરે સર્વ પદાર્થોમાં તેણે સુવર્ણની બ્રાંતિ થાય છે. તે જ માણસ ન્યારે દૂધને પીએ છે, ત્યારે તેની તે બ્રાંતિ દૂર થાય છે, તેમ જે કોઈ વ્યક્તિ ન્યાં સુધી તારા શાસનને પામતો નથી ત્યાં સુધી જ તેને “શિવ-શાક્ય આદિ સર્વ દર્શનોમાં ધર્મ છે” તેવી બ્રાંતિ થાય છે પરંતુ તારા શાસનને પામ્યા પછી તેની તે બ્રાંતિ દૂર થાય છે. ૧૧૪

સાધુતત્ત્વ :

આગમગ્રંથમાં તથા દશવૈકાલિકના ‘આચારકથા’ નામના છઠ્ઠા અધ્યયનમાં જે અદાર દોષો જણાવ્યા છે, તે અદાર દોષોનો ત્યાગ કરનારને શ્રી જિનેશ્વર દેવે સાધુ કહ્યો છે.-૧૧૫

અદાર દોષો :

પ્રથમ પ્રાણાતિપાત વિરમણથી માંડીને રાત્રિભોજન વિરમણ સુધીના છ વ્રતોની વિરાધના કરવી, પૃથ્વીકાય આદિ છ કાયની વિરાધના કરવી, જે પ્રકારના અકલ્પનું સેવન કરવું, ગૃહસ્થનાં ભાજન-વાસણનો ઉપયોગ

પિંડં સેજ્જં વત્યં, પત્તં ચારિત્તરક્ષણઢાણ ।
 અકપ્યં વજ્જેજ્જા, ગિળ્હેજ્જા કપ્પિયં સાહુ ॥૧૧૭॥
 જીવા મુલ્લેસિણો તં, સિવંમિ તં સંજમેણ સો દેહે ।
 સો પિંડેણ સદોસો, સો પઢિકુટ્ઢો ડમે તે ય ॥૧૧૮॥
 સોલસ ડગ્ગમદોસા, સોલસ ડપ્પાયણા^૧ દોસા ડ ।
 દસ ંસણા^૨ દોસા, બાયાલીસં ડહ હવંતિ ॥૧૧૯॥
 આહાકમ્પુદ્દેસિય^૨—પૂયીકમ્મે^૩ ય મીસજા^૪ ય ।
 ઠવણા પાહુડિયા^૫, પા઒યર—કીયપામિચ્ચે^૬ ॥૧૨૦॥
 પરિયટ્ટિ^{૧૦} અમિહહુ^{૧૧}—પ્પિન્ને^{૧૨} માલોહહે^{૧૩} ય ।
 આચ્છિજ્જે^{૧૪} અણિસિટ્ટે^{૧૫}, અજ્ઙીયર ંય સોલસિમે^{૧૬} ॥૧૨૧॥

કરવો, પદાંગ અને આસનો વાપરવાં તથા સ્નાન અને શોભા કરવી. આ સર્વદોષોનું વિશેષ કરીને વર્જન કરવું. ૧૧૬

પિંડવિધાન :

સાધુએ ચારિત્ર ધર્મની રક્ષા કરવા માટે અકલ્પનીય પિંડ-શય્યા વસ્ત્ર-પાત્ર આદિ સર્વ વસ્તુઓને ત્યજવી ભેઈએ તથા આધાકર્માદિ દોષથી રહિત કલ્પનીય પિંડાદિને ગ્રહણ કરવાં ભેઈએ. ૧૧૭

જગતના સર્વ જીવો સુખના અભિલાષી છે, તે વાસ્તવિક સુખ મોક્ષમાં છે. તે મોક્ષપદ સંયમધર્મથી પ્રાપ્ત થાય છે, તે સંયમ દેહમાં છે, તે દેહ અશનાદિ રૂપ પિંડથી ટકે છે, તેથી સર્વ જિનેશ્વરદેવોએ દોષયુક્ત પિંડને ગ્રહણ કરવાનો નિષેધ કર્યો છે, તે દોષો આ પ્રમાણે છે :

ઉદ્ગમના સોળ દોષ, ઉત્પાદનના સોળ દોષ, અને એષણાના દશ દોષ, એ પ્રમાણે પિંડમાં એતાળીસ દોષ લાગે છે. ૧૧૮-૧૧૯

ઉદ્ગમના સોળ દોષ :

૧-આધાકર્મ, ૨-ઐદેશિક, ૩-પૂતિકર્મ, ૪-મિશ્રજાત, ૫-સ્થાપના, ૬-પ્રાભૂતિકા, ૭-પ્રાદુષ્કરણ, ૮-કીત, ૯-પ્રામિત્યક, ૧૦-પરિવર્તિત,

ધાઈ-દૂઈ-નિમિત્તે, આજીવ-વળીમગે તિગિચ્છા ય ।
 કોહે માળે માયા, લોભે ય હવંતિ દસ ણ ॥૧૨૨॥
 પુલ્લિવં-પચ્છા સંથવ, વિજ્જા-મંતે ય ચુન્ન-જોગે ય ।
 ઉપ્પાયણાણ દોસા, સોલસમે મૂલકમ્મે ય ॥૧૨૩॥
 સંકિય-મકિલ્લય-નિકિલ્લ-પિહિય-સાહરિય-દાયગુ-મ્મીસે ।
 અપરિણય-લિત્ત-છહ્હિય, ઇસણદોસા દસ હવંતિ ॥૧૨૪॥
 ઇયદોસવિમુક્કો ઈણ, પિંડો ણિણેહિંણુણ્ણાઓ ।
 સેસકિરિયાઠિયાણં, ઇસો પુણ તત્તઓ નેઓ ॥૧૨૫॥
 જસ્સટ્ટા આહારો આરંભો હોઈ તસ્સ નિયમેણ ।
 આરંભે પાણિવહો, પાણિવહે હોઈ વયમંગો ॥૧૨૬॥

૧૧-અભ્યાહુત, ૧૨-ઉદ્દલિન્ન, ૧૩-માલાપહુત, ૧૪-આચ્છેદ, ૧૫-અનુસ્ટ્થ અને ૧૬ અધ્યવપૂરક. ૧૨૦-૧૨૧ ઉત્પાદનાના સોળ દોષ :

૧-ધાત્રીપિંડ, ૨-હૂતીપિંડ, ૩-નિમિત્તપિંડ, ૪-આજીવકપિંડ, ૫-વનીપકપિંડ, ૬-ચિકિત્સાપિંડ, ૭-હોધપિંડ, ૮-માનપિંડ, ૯-માયા-પિંડ, ૧૦-લોભપિંડ, ૧૧-પૂર્વ સંસ્તવ-પશ્ચાત્ સંસ્તવપિંડ, ૧૨-વિદ્યા-પિંડ, ૧૩-મંત્રપિંડ, ૧૪-ચૂર્ણપિંડ, ૧૫-યોગપિંડ, અને ૧૬-મૂળકર્મ-પિંડ. ૧૨૨-૧૨૩

અંપણાના દશ દોષ:-

૧-શક્તિ, ૨-અક્ષિત, ૩-નિક્ષિત, ૪-પિહિત, ૫-સંહુત, ૬-દાયક ૭-ઉન્નિમશ્ર ૮-અપરિણુત, ૯-લિપ્ત અને ૧૦ છર્દિત. ૧૨૪

શ્રી જિનેશ્વરદેવોએ સ્વાધ્યાયાદિ ધર્માનુષ્ઠાનોમાં સ્ત એવા સાધુઓને ઉપર્યુક્ત એંતાલીશ દોષરહિત પિંડને ગ્રહણ કરવાની અનુસા આપી છે. તેવા એંતાળીશ દોષથી રહિત પિંડને જ તત્ત્વથી વિશુદ્ધ જાણવો. ૧૨૫

જે સાધુને માટે આહારાદિ તૈયાર કરાય છે, તેમાં તે સાધુને નિમિત્તે અવશ્ય આરંભમાં પ્રાણીઓનો વધ થાય છે અને પ્રાણિ-વધમાં વ્રતોનો ભંગ થાય છે. ૧૨૬

મુજહ આહાકર્મ્મ, સમ્મં ન ઝો પઢિવ્કમહ લુદ્ધો ।
 સવ્વજ્ઞિણાણાવિમુહસ્સ, તસ્સ આરાહણા ણત્થિ ॥૧૨૭॥
 સંચરણમ્મિ અશુદ્ધં, દોઢ્હ વિ ગિઢ્હંત-દિતયાણઽહિયં ।
 આરદિદ્ધંતેણ, તં ચેવ હિયંતિ નિદ્ધિં ॥૧૨૮॥
 ફાસુય-એસણિએહિ, ફાસુય-ઓહાસિએહિં કિં એહિં ।
 પૂઠ્ઠે મીસણેણ ય, આહાકર્મ્મેણ જયણાએ ॥૧૨૯॥
 ઉસ્સગેણ નિસિદ્ધાણિ, જાણિ દવ્વાણિ સંચરે ળ્હણો ।
 કારણજાએ જાએ, અવવાએ તાણિ કપ્પંતિ ॥૧૩૦॥

જે લોલુપી સાધુ, આધાકર્મ દોષવાળા આહારને વાપરે છે, તથા તે દોષનું સમ્યક્ રીતે પ્રાચશ્રિત કરતો નથી, તે સાધુ સર્વજિનેશ્વરોની આરાધી વિમુખ અનેલો હોવાથી આરાધક બની શકતો નથી. ૧૨૭

ઉત્સર્ગ અને અપવાદ :-

નિર્દોષ આહારથી નિર્વાહ થવા છતાં અશુદ્ધ આહારદિને ગ્રહણ કરનાર સાધુ અને દાન આપનાર શ્રાવક, એ બન્નેયનું અહિત થાય છે અને કારણે આપે તો તે જ અશુદ્ધ આહાર હિતકારી થાય છે, જેમ રોગી ને અમુક અવસ્થામાં જે અપથ્ય હોય, તે અમુક અવસ્થામાં પથ્ય બને છે, તેમ અહીં સમજવું. ૧૨૮.

અનંતઉપકારી શ્રીજિનેશ્વર ભગવંતોએ આ પ્રમાણે કહ્યું છે કે-રોગી સાધુ માટે પણ પ્રથમ પ્રાશુક અને એષણીય આહારની શોધ કરવી, તે ન મળે તો પ્રાશુક જેવા આહારને શોધવામાં ચતન કરવો, તેવા આહારની પ્રાપ્તિ ન થાય તો અનુક્રમે ક્રીત, પૂતિકર્મ, મિશ્રજાત અને આધાકર્મ આહારથી રોગીનો નિર્વાહ કરવો. આનું રહસ્ય એ છે કે-ચતના વડે અદ્ય દોષવાળા આહારને પ્રથમ ગ્રહણ કરવો, તેવો શુદ્ધ અને કદ્ય આહાર ન મળે, તો વિશેષ વિશેષ દોષયુક્ત આહાર આગાહ પ્રયોજનમાં=મહત્ત્વના કારણે જ ગ્રહણ કરવો. ૧૨૯

દ્રવ્ય આપત્તિ વગેરે ન હોય તેવી અવસ્થામાં સાધુઓને ઉત્સર્ગ

પુઢવાઇસુ આસેવા, ઉપ્પન્ને કારણંમિ જયણાણ ।
 મિગરહિયસ્સ ઠિયસ્સ, અવવાઓ હોઈ ણાયવ્વો ॥૧૩૧॥
 ૧
 બહુવિત્થરગુસ્સગ્ગં, બહુવિહમવવાયવિત્થરણં ।
 ણાઠં લંઘેવે ણુત્તવિહિં, બહુગુણજુત્તં કરેજ્જાહિ ॥૧૩૨॥
 મૂલોત્તરગુણસુદ્ધં, થી-પસુ-પંડગવિવજ્જિયં વસહિં ।
 સેવિજ્જ સવ્વકાલં, વિવજ્જણ હુંતિ દોસાઓ ॥૧૩૩॥
 સટ્ઠીવંસો દોધારણાઠ, ચત્તારિ મૂલવેલીઓ ।
 મૂલગુણે હુવવેયા, ણસા ઠ અહાગઢા વસહી ॥૧૩૪॥

માર્ગથી જે દ્રવ્યો અહુ કરવાનો નિષેધ કર્યો છે, તે દ્રવ્યો આપત્તિ આદિ ઉપસ્થિત થાય તો અપવાદમાર્ગે અહુ કરવાં કલ્પે છે. ૧૩૦

ગ્લાન સાધુની સેવામાં રહેલા ગીતાર્થ મુનિને ગાઠ કારણ ઉત્પન્ન થાય, ત્યારે પૂર્વોક્ત ચતનાથી અજ્ઞાન સાધુઓ ન જાણે તે રીતે, પૃથ્વી-કાયાદિના આસેવન સ્વરૂપ અપવાદમાર્ગે પણ આચરવાનો હોય છે, એમ જાણવું. ૧૩૧

ઉત્સર્ગમાર્ગના અનેક પ્રકાર છે અને અપવાદમાર્ગે તો અનેકાનેક પ્રકારનો છે. તેથી પૂર્વોક્ત પિંડની વિધિને નિશીથાદિ અંથો-માંથી જાણ્યા બાદ લાલ-હાનિની તુલના કરીને-સંચમની શુદ્ધિ માટે અહુગુણકારક પિંડનો જ સ્વીકાર કરવો. ૧૩૨

વસતિ-વિચાર:-

મુનિએ સદાને માટે મૂલગુણ અને ઉત્તર-ગુણથી શુદ્ધ તથા સ્ત્રી-પશુ-નપુંસકાદિના સંસર્ગ વિનાની વસતિનું સેવન કરવું અર્થાત્ ઉપ-ર્યુક્ત ગુણવાળી વસતિમાં રહીને રત્નત્રયીની આરાધના કરવી, કારણ કે-ઉપર્યુક્ત ગુણયુક્ત વસતિનું સેવન ન કરવાથી દોષો પેદા થાય છે. ૧૩૩
 પષ્ટિવંશ=મોલ, ઝે ધારણી=નાડી અને ચાર મૂળ-વેલીઓ. આ સાત મૂલગુણથી યુક્ત વસતિ=સ્થાન સાધુના ઉદ્દેશથી બનાવવામાં આવેલ હોય તો તે વસતિ આધાકર્મિકી કહેવાય. ૧૩૪

જં ન તયદ્વા ક્વીયં, નેવ વૃયં^૧ ગહિયમન્નેણં^૨ ।
 આહહ પામિચ્ચં, વજ્જિરુણ તં કપ્પણ વત્થં ॥૧૩૫॥
 તુંબયદારુમદ્વિય—પત્તં કમ્માઇદોસપરિમુક્કં ।
 ઉત્તમ—મજ્જ—જહણ્ણં, જઈણ મ્મણિયં જિણવરેહિ ॥૧૩૬॥
 એસા ચઠ્ઠકસોહી, નિદ્ધિદ્ધા જિણવરેહિ સચ્ચેહિં ।
 એયં જહસત્તીણ, કુણમાણો મ્મણ્ણણ સાહૂ ॥૧૩૭॥
 ઉદ્ધિદ્ધકડં મુંજહ, છક્કાયપમ્મહ્ણો ઘરં કુણહ ।
 પચ્ચક્કલં ચ લલગ્ગણ, ઠો પિયહ કહં નુસો સાહૂ ? ॥૧૩૮॥
 જે સંકિલિદ્ધચિત્તા, માયદ્ધાણંમિ નિચ્ચં તલ્લિચ્છા ।
 આજીવગમયગચ્છા, મૂઠા નો સાહુણો હંતિ ॥૧૩૯॥

વસ્ત્રવિચાર :-

સાધુના નિમિત્તથી જે ખરીદ કરાયું ન હોય, વણાયું ન હોય, અને અન્ય વસ્તુ આપીને ગ્રહણ કરાયું ન હોય તથા આહૂત અને પ્રામિત્ય દોષ વિનાનું હોય, એવું નિદોષ વસ્ત્ર સાધુને લેવું કલ્પે છે. ૧૩૫ પાત્રવિચાર :-

શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતોએ સાધુઓને આધાકર્માદિ દોષથી રહિત તથા ઉત્તમ, મધ્યમ અને જઘન્ય લેદથી ભિન્ન તુંબડાનું, લાકડાનું કે માટીનું પાત્ર વાપરવાનું ફરમાવ્યું છે. ૧૩૬

સાધુ-અસાધુ વિચાર :-

સર્વતીર્થંકર ભગવંતોએ આ ઉપર્યુક્ત ચાર પ્રકારની શુદ્ધિ બતાવી છે, તે શુદ્ધિઓને યથાશક્તિ આચરનાર આત્મા જ સાધુ કહેવાય. ૧૩૭

જે કોઈ, ઉદ્દિષ્ટ આદિ દોષવાળા આહાર આદિનો ઉપયોગ કરે છે, પટકાયનું મર્દન કરીને ઘર બનાવે છે તથા પ્રત્યક્ષ પાણીમાં રહેલા અંપકાઆદિ જીવોને પીએ છે, તેને સાધુ કેવી રીતે કહેવાય ? આ દોષનું સેવન કરનારને સાધુ કહી શકાય નહિ. ૧૩૮

વળી જેઓ રાગાદિથી સંક્રિલષ્ટ ચિત્તવાળા હોય, માયાના સ્થાનોમાં લુપ્થ બનેલા હોય અને આજીવિકાનો નાશ થવાના ભયથી

સીલંગાણ સહસ્તા, અટ્ટારસ જે જિણેહિં પળ્ણત્તા ।
 ઝી તે ધરેહ સમ્મં, ગુરુબુદ્ધી તમ્મિ કાયવ્વા ॥૧૪૦॥
 ઉળત્તં ન કયાહ્વિ, માણસંઘં ઇમં તુ અહિગિચ્ચ ।
 જં ણ્યધરા સુત્તે, ણિહિદ્ધા વંદણિજ્જા ઉ ॥૧૪૧॥
 પંચવિહાયારરઓ, અટ્ટારસસહસ્સગુણગણોવેઆ ।
 एस गुरु मह सुंदर, भणिओ कम्मदुमहणेहिं ॥१४२॥
 1
 अट्टाविहगणिसंपय, चउग्गुणा णवरि हुंति वत्तीसं ।
 विणओ य चउब्भेओ, छत्तीसगुणा इमे तस्स ॥१४३॥

ભયભીત હોય, તેઓ ખરેખર મોહથી મૂઠ છે. આવા મોહ મૂઠ આત્માઓ કોઈપણ કાળે સાધુ કહેવાતા નથી. કારણ કે મોહમૂઠ આત્માઓમાં સાધુતા હોતી નથી. ૧૩૯

શ્રી જિનેશ્વરોએ શીલગુણના જે અઠાર હજાર અંગો પ્રજ્ઞ્યાં છે, તે અંગોને જેઓ સારી રીતે ધારણ કરે, તે જ સાધુ છે અને એવા સાધુને જ ગુરુ તરીકે માનવા. ૧૪૦

ચોથો આરો હોય કે પાંચમો આરો હોય, દરેક કાળમાં આ શીલના અઠાર હજાર ગુણના પ્રમાણની સંખ્યાને એક સરખી સ્વીકારી છે. એમા ન્યુનતા દર્શાવી નથી, માટે જે આત્માઓ આ અઠાર હજાર શીલના ગુણોને ધારણ કરનારા હોય, તે મહાત્માઓને જ પ્રતિક્રમણા-ધ્યયન શાસ્ત્રમાં વંદનીય=વંદન કરવા યોગ્ય કહ્યાં છે. ૧૪૧

હે શિષ્ય ! આઠકર્મોતું મથન કરનારા શ્રી જિનેશ્વરોએ જેઓ પંચાચારતું પાલન કરવા-કરાવવામાં તત્પર અને શીલના અઠાર હજાર ગુણોથી યુક્ત હોય તેને જ મારા ગુરુ તરીકે જણાવ્યા છે. ૧૪૨
 ગુરુના છત્રીસ ગુણો :

આઠ પ્રકારની ગણિ-સંપદાઓ ચાર ચાર પ્રકારની હોવાથી તેને ચારની સંખ્યા વડે ગુણતાં બત્રીશની સંખ્યા થાય. તેમાં વિનયના ચાર પ્રકાર ઉમેરવાથી છત્રીશની સંખ્યા થાય છે. જેઓ આ છત્રીશ ગુણથી યુક્ત હોય, તેને ગુરુ કહેવાય. ૧૪૩

વયલ્લક્ષ્મી અદ્વાર-સેવ આચારવાઈ અદ્વેવ ।

પાયચ્છિત્તં દસહા, સ્વરિગુણા હુંતિ છત્તીસં ॥૧૪૪॥

¹ આચારાઈ અદ્વ ઉ, તહ ચેવ ય દસવિહો ય ઠિઠ્કપ્પો ।

બારસતવ છાવસ્સગ, સ્વરિગુણા હુંતિ છત્તીસં ॥૧૪૪॥

² આચાર સુચસરીરે, વયણે વાયણમર્દપઓગર્ણે ।

ણ્ણસુ સંપયા સ્વલ્લ, અદ્વમિયા સંગહપરિણ્ણાણ ॥૧૪૫॥

વિગહા-કસાય-સણ્ણા, પિંહો ઉવસ્સગ્ગ-જ્ઞાણ-સામર્ણ્યં ।

³ માસાધમ્મો ણ્ણ, ચુગુણિયા હુંતિ સુરિગુણા ॥૧૪૬॥

પંચમહવ્વયજ્જુત્તો, પંચવિહાયારપાલણુજ્જુત્તો ।

પંચસમિઓ તિગુત્તો, છત્તીસગુણો ગુરુ હોઈ ॥૧૪૭॥

એકસો સોળમી ગાથામાં દર્શાવેલ 'વ્રતષટ્કતુ' પાલન ન કરવું" વગેરે અદ્વાર દોષ સેવનારને યથાયોગ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત આપી શુદ્ધ કરતા હોવાથી અદ્વાર ગુણવાળા તથા આચાર્યયુક્ત વગેરે આઠ ગુણોવાળા અને દશ-પ્રકારનાં પ્રાયશ્ચિત્ત આપનારા, આ રીતે પણ આચાર્યના છત્રીસ ગુણો હોય છે. ૧૪૪

આચાર આદિ આઠ સંપદા, દશ પ્રકારનો સ્થિતિ કલ્પ, બાર પ્રકારનો તપ અને છ પ્રકારનાં આવશ્યક; આ પ્રમાણે આચાર્યના છત્રીસ ગુણો છે. ૧૪૪

આઠ પ્રકારની સંપદા :-

આચાર-૧, શ્રુત-૨, શરીર-૩, વચન-૪, વાચના-૫, મતિ-૬, અને પ્રયોગમતિ-૭, આ સાતેયમાં તથા આઠમી સંગ્રહ-પરિજ્ઞાના વિષયમાં સંપદા=અતિશય હોય, તેથી આ આઠ સંપદા કહેવાય છે. ૧૪૫

ચાર ચાર પ્રકારની વિકથા, કષાય, સંજ્ઞા, પિંડ, ઉપસર્ગ, ધ્યાન, સામાયિક, લાષા અને ધર્મમાંથી ઉચિતનો સદ્ભાવ અને અનુચિતનો અભાવ હોવા રૂપ આચાર્યના છત્રીશ ગુણો થાય છે. ૧૪૬

અન્ય રીતે ગુરૂના છત્રીશ ગુણો :

પાંચ મહાવ્રતોથી યુક્ત, પાંચપ્રકારના આચારના પાલનમાં ઉદ્યત, પાંચસમિતિથી સહિત, અને ત્રણ ગુપ્તિથી ગુપ્ત એમ છત્રીશ ગુણવાળા ગુરૂ હોય છે. ૧૪૭

1 આ ગાથા હસ્ત-વ્રતમાં છે, મુદ્રિતમાં નથી. 2 આ ગાથા મુદ્રિતમાં છે,

ગાથા-૧૪૭ :- અહીં ગુણો ૩૬ના બદલે ૧૮ જ થાય છે, આ પૂર્વે જો-
પંચિદિયસંવર્ણોસ્થ નવાવિહંભચેરગુત્તિધરો । ચત્તવિહકસાયમુક્કો ઇય અદ્વારસગુણેહિં સંજુતો"
આવી કોઈ ગાથા હોય તો ૩૬ ગુણ થાય પણ અમને મળેલી કોઈપણ વ્રતોમાં આવે કોઈ જ પાઠ મળ્યો નથી.

^૧ દેસ-^૨કુલ-^૩જાઈ-^૪રૂઘી, ^૫સંઘયણી ^૬ધિંજુઓ ^૭અણાસંસી ।
^૮અવિકત્થળો ^૯અમાયી, ^{૧૦}થિરપરિવાડી ^{૧૧}ગહિયવક્કો ॥૧૪૮॥
^{૧૨}જિયપરિસો ^{૧૩}જિયણિહો, ^{૧૪}મજ્જત્થો ^{૧૫}દેસ-^{૧૬}કાલ-^{૧૭}ભાવણુ ।
^{૧૮}આસન્નલદ્ધપદ્મો ^{૧૯}ગાણાવિહદેસભાસન્નુ ॥૧૪૯॥
^{૨૦-૨૪}પંચવિહે ^{૨૫-૨૭}આચારે જુત્તો, ^{૨૮}સુત્તત્થતદૂમય ^{૨૯}વિહન્નુ ।
^{૩૦}આહરણ-^{૩૧}હેડ-^{૩૨}કારણ-^{૩૩}જયનિણ્ણો ^{૩૪}ગાહણાકુસલો ॥૧૫૦॥
^{૩૫}સસમય-^{૩૬}પરસમયવિજ્ઞ, ^{૩૭}ગંભીરો ^{૩૮}દિત્તિમં ^{૩૯}સિવો ^{૪૦}સોમો ।
^{૪૧}ગુણસયકલિઓ ^{૪૨}જુત્તો, ^{૪૩}પવયણસારં ^{૪૪}પરિકહેડં ॥૧૫૧॥
^{૪૫}વૂઠો ^{૪૬}ગણહરસદ્દો, ^{૪૭}ગોયમમાઈહિં ^{૪૮}ધીરપુરિસેહિં ।
^{૪૯}જો તં ^{૫૦}ઠવેઈ ^{૫૧}અપત્તે, ^{૫૨}જાણંતો ^{૫૩}સો ^{૫૪}મહાપાવો ॥૧૫૨॥

ઉત્તમદેશ-૧, ઉત્તમકુળ-૨, ઉત્તમભતિ-૩ અને ઉત્તમરૂપ-
 વાળા-૪, વિશિષ્ટ સંઘચણુવાળા-૫, ધૈર્યવાન-૬, અનાશંસી-૭, અલ્પ-
 ભાષી-૮, અમાયાવી-૯, સ્થિરપરિપાટી-૧૦, આદેય વચનવાળા-૧૧,
 જિતપર્ષદ=વાદીની સલાને જીતનારા-૧૨, નિદ્રાના વિજેતા-૧૩, મધ્ય-
 સ્થદષ્ટિવાળા-૧૪, દેશ-કાળ અને ભાવના જાણુકાર-૧૫-થી ૧૭, પ્રત્યુ-
 ત્પન્ન મતિવાળા-૧૮, અનેક દેશની ભાષાના જ્ઞાતા-૧૯, જ્ઞાનાદિ પાંચ
 આચારમાં ઉદ્ધમવાળા-૨૦થી ૨૪, સૂત્ર-અર્થ અને તદુભયમાં નિપુણ,
 ૨૫થી ૨૭, ઉદાહરણ-હેતુ-કારણ-અને નયોમાં કુશળ ૨૮થી ૩૧, આહણા
 કુશળ-૩૨, સ્વદર્શન અને પરદર્શનને જાણુનારા-૩૩-૩૪, ગંભીર-૩૫,
 દીપ્તિમાન-૩૬, કલ્યાણકારી-૩૭, સૌમ્ય સ્વભાવી-૩૮ ઇત્યાદિ સેંકડો
 ગુણોથી યુક્ત એવા આચાર્ય જૈન પ્રવચનનાં રહસ્યને કહેવા માટે લાચક
 કહેવાય છે. ૧૪૮ થી ૧૫૧

જે આચાર્ય જાણે છે કે 'ગણુધર શબ્દને શ્રીગૌતમ ગણુધિપતિ
 આદિ ધીરપુરુષોએ ધારણ કર્યો હતો' તે આચાર્ય જો તે ગણુધર શબ્દ=
 આચાર્ય પદને અપાત્રમાં સ્થાપન કરે, તો તે આચાર્ય મહામાર્ગી છે. ૧૫૨

તિન્નિ¹ વિ રયણ² દેહ, ગુરુ³ સુપરિપક્વિવયહ ન જસ્સુ ।

સીસહસીસુ હરંતુ, જિહ સો ગુરુ વહરિ ઉ તસ્સુ ॥

સો ગુરુ વહરિ ઉ તસ્સુ, ઇત્થુ સંદેહુ ન કિજ્જહ ।

સીસહ સીસુ હરંતુ, જે વંનરુ નર મણિજ્જહ ॥

સુપરિપક્વિવયહ ન જસ્સુ, સચ્ચ સંસુત મણિહિન્નિવિ ।

દેહ સુદેવ-સુધમ્મ-સુગુરુરયણાહ તિન્નિવિ ॥૧૫૩॥

(દ્વિભંગિકા છન્દઃ)

સો જિ ધમ્મુ સચરાચર જીવહદયસહિઓ ।

સો ગુરુ જો ઘર-ઘરણિ-સુરયસંગમરહિઓ ॥

ઈંદિયવિસયકસાહિં દેવુ જુ મુક્કમલુ ।

एहु लेहु रयणत्तउ त्रितियदिन्नफलु ॥૧૫૪॥

(રાસાવલય છન્દઃ)

देवं गुरुं च धम्मं च, भवसायस्तारयं ।

गुरुणा सुप्पसन्नेण, जणो जाणइ णिच्छियं ॥૧૫૫॥

જે ગુરૂ સારી પરીક્ષા કર્યા વિના જ શિષ્યને રત્નત્રયી આપે છે, તે ગુરૂ તે શિષ્યના ભાવ મસ્તકનો છેદ કરે છે માટે તે ગુરૂ તેનો વૈરી છે એમાં સહેજ પણ શંકા કરવી ન જોઈએ. જે ગુરૂ શિષ્યના સાચા સંશયને પરીક્ષા કરીને છેદ્યા વિના જ શિષ્યને સુદેવ આદિ રત્નત્રયી આપે છે, તે ગુરૂ માણસ હોવા છતાં વાનર જેવા કહેવાય છે. ૧૫૩

સચરાચર એવા આ જગતમાં રહેલા જીવો પ્રત્યે જે ધર્મમાં દયા ખતાવી હોય, તે જ વાસ્તવિક ધર્મ કહેવાય, જે ઘર-પત્ની-કામ-ક્રીડા અને સર્વ પદાર્થના સંગથી વિરહિત હોય તે જ ગુરૂ કહેવાય, બળી જે ઈન્દ્રિય-વિષય-કષાય આદિથી રહિત તથા કર્મો રૂપી મળથી સુક્ત થયા હોય તે જ સાચા દેવ કહેવાય, આ ત્રણેય રત્નો ચિંતિત રૂપને આપનારાં છે. ૧૫૪

સુપ્રસન્ન એવા ગુરૂદ્વારા જ સઘળા ય લોકો ભવસાગરથી તારનારા હોય-ગુરૂ અને ધર્મના સ્વરૂપને નિશ્ચિતરૂપે જાણે છે. ૧૫૫

1 રયણાહ' છે. 2 સુપરિપક્વિવયહ ન જસ્સુ છે. 3 જસ નરુ નરિહિ મણિજ્જહ છે. 4 "સો ગુરુ...મણિજ્જહ" શ્લોકાત્મ પાઠઃ છે. મથ્થે નાસ્તિ ।

ધમ્મન્નૂ ધમ્મકત્તા ય, સયા ધમ્મપરાયણો ।
 સત્તાણં ધમ્મસત્થત્થ-દેસઓ મળ્ણાણ ગુરુ ॥૧૫૬॥
 તં સુગુરુસુદ્ધદેસણ-મંતકવરકન્નજાવમાહપ્પં ।
 જં મિચ્છ વિસપસુત્તાવિ, કેહ પાવંતિ સુહબોહં ॥૧૫૭॥
 સમ્માપવગમમગ્ગં, મગ્ગતાણં અમગ્ગલગ્ગાણં ।
 દુગ્ગે ભવકંતારે, નરાણ નિત્થારયા ગુરુણો ॥૧૫૮॥
 અન્નાણ-નિરંતર-તિમિર-પૂરપટ્ટિપૂરિયંમિ ભવભવણે ।
 કો પયહેહ પયત્થે, જહ ગુરુદીવા ન દિપ્પંતિ ॥૧૫૯॥
 અક્કરુ અક્કરં કિપિ ન રહરહ,
 અન્નુવિ ભવસંસારહં વીહરહ ।
 સંજમનિયમિણ્ણિ સ્વણુ વિ ન મુચ્ચહ,
 ણ્ણ ધમ્મિય સુહગુરુ વુચ્ચહ ॥૧૬૦॥

ધર્મતત્ત્વનો જ્ઞાતા, ક્ષાંતિ આદિ ધર્માનુષ્ઠાનોને સેવનારો; સદા ય
 ધર્મમાં તત્પર, અને પ્રાણીઓને ધર્મશાસ્ત્રોના રહસ્યોની દેશના આપ-
 નારો સાધુ, જ ગુરુ કહેવાય છે. ૧૫૬

મિથ્યાત્વરૂપ વિપથી ઘોર નિદ્રામાં રહેલા જે કેટલાક ભારેકર્મી
 આત્માઓ સુખપૂર્વક યોધ પામે છે, તેમાં સદ્ગુરુની શુદ્ધદેશના રૂપી
 મન્ત્રાક્ષરોના કર્ણુજ્વલનો (કાનમાં પડવાનો) પ્રભાવ છે. ૧૫૭
 સુગુરુ અને સુગુરુના ઉપકારો :—

આ સંસારરૂપી જંગલમાં સ્વર્ગ અને અપવર્ગ=મોક્ષના માર્ગને
 શોધનારા તથા ઉન્માર્ગમાં ગયેલા મનુષ્યોને સંસારથી પાર ઉતારનારા
 સદ્ગુરુઓ જ છે. ૧૫૮

જે સદ્ગુરુરૂપી દીપકો સન્માર્ગનો પ્રકાશ પાથરતા ન હોત, તો
 અજ્ઞાનના ગાઠ અધકારના સમુદ્ધથી ઘેરાયેલા આ સંસારરૂપ ભવનમાં
 રહેલા પદાર્થોને પ્રકાશિત કોણુ કરત ? આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે
 સદ્ગુરુરૂપ દીપકથી જ જગતમાં રહેલા પદાર્થોનું સ્વરૂપ જણાય છે. ૧૫૯
 હે ધર્મીજનો ! જેઓ ધર્મતત્ત્વ સાથે સંકળાયેલા અક્ષરોને કહે
 છે, છતાં શ્રોતાજનો પાસેથી કોઈ પણ પદાર્થની સ્પૃહા રાખતા નથી,

છવ્વીહજીવનિકાઓ વિરાહહ,
 પંચ વિ ઇંદિય જો નવિ સાહહ ।
 કોહ-માણ-મય-મચ્છરિ જુત્તહ,
 સો ગુરુ નરયહં નેહ નિરુત્તહ ॥૧૬૧॥
 આલય-વિહાર-માસા, ચંકમણ-ટ્ટાણ-વિણયકમ્મેહિ ।
 સવ્વન્નૂ માસિણહિ, જાણિજ્જહ સુવિહિઓ સાહૂ ॥૧૬૨॥
 પુલાયણામો પઠમો ચરિત્તી વીઓ બહસ્સો તહઓ કુસીલો ।
 ચહત્થઓ હોહ નિગંથનામો, સવ્વુત્તમો પંચમઓ સિણાઓ ॥૧૬૩॥
 નિગંથસિણાયાણં, પુલાગસહિયાણ તિણ્ણ વુચ્છેઓ ।
 વહુસહુસીલા દોભિવિ, જા તિત્થં તાવ હોહિતિ ॥૧૬૪॥

તેમજ ચારગતિરૂપ સંસારના ભ્રમણથી ભય પામે છે, અને અહિંસા-મતાદિથી જરા પણ અળગા રહેતા નથી, તેઓ જ ખરેખર સદ્ગુરુ કહેવાય છે. ૧૬૦

કુચુરસ્વરૂપ :-

જે પૃથ્વી આદિ છ જીવનિકાયની વિરાધના કરે છે, પાંચ ઇન્દ્રિયોને નિયંત્રણમાં રાખતા નથી, અને ક્રોધ-માન-મદ અને ઇર્ષ્યાદિ દોષોથી યુક્તહોય, તેવો ગુરુ શ્રોતાજનને અવશ્ય નરકમાં લઈ જાય છે. ૧૬૧

શ્રી સર્વજ્ઞ ભગવંતોએ દર્શાવ્યા મુજબ ઉપાશ્રય-વિહાર-ભાષા-ચંકમણ (જવા-આવવાની ક્રિયા)-સ્થાન-અને વિનયકર્મ કરનારો સાધુ સુવિહિત-શુભ આચારવાળો છે, તેમ જાણી શકાય છે. ૧૬૨

પાંચ ચારિત્રી :-

પહેલો ચારિત્રી પુલાક નામનો છે, બીજો ચારિત્રી બકુશ નામનો છે, ત્રીજો ચારિત્રી કુશીલ નામનો છે, ચોથો ચારિત્રી નિત્રંથ નામનો છે અને પાંચમો સ્નાતક નામનો સર્વથી ઉત્તમ ચારિત્રી છે. ૧૬૩

આ દુષ્ટમા નામના પાંચમા આરામાં પુલાક, નિત્રંથ અને સ્નાતક એ ત્રણેય ચારિત્રનો વ્યવચ્છેદ (નાશ) થયો છે, તથા બકુશ અને કુશીલ ચારિત્ર તો, જ્યાં સુધી પ્રભુ શ્રી મહાવીરનું તીર્થ હશે ત્યાં સુધી રહેશે. ૧૬૪

1 નિસ્યહ. હે ।

ता तेसिं^१ असठाणं, जहसत्ति जहागमं जयंताणं ।
 कालोचियजयणाए,^२ बहुमाणं होइ कायच्चं^३ ॥१६५॥
 बहुमाणं वंदणयं, निवेयणा पालणा य जत्तेण ।
 उवगरणदाणमेवं, गुरुपूया होइ विन्नेया ॥१६६॥
 पलए महागुणाणं, हवंति सेवारिहा लहुगुणावि ।
 अत्थमिए दिणनाहे, अहिलसइ जणो पइवपि ॥१६७॥
 सम्मत्तनाणचरणाणुपाइ—माणुणं च जं तत्थ ।
 जिणपन्नत्तं भत्तीए, पूयए तं तहाभावं ॥१६८॥

सुगुइ प्रत्ये लक्षित-अडुमान :-

तेशी आगमनी आज्ञाने अनुसारे यथाशक्ति उद्यम करनारा तथा सरण स्वभाववाणा अकुश अने कुशील चारित्रीओनुं दुषमाकाणने उचित यतनाथी अडुमान करवुं जेधओ. १६५

अडुमान करवुं, वंदन करवुं, द्रव्यथी अने लावथी जेम उलय प्रकारे आत्म-समर्पण करवुं, गुइजे आपेला उपदेशनुं पालन करवुं अने प्रयत्न पूर्वक वस्त्र-पात्रादि उपकरणानुं गुइने समर्पण करवुं, जेम सर्व प्रकारे सुगुइनी पूज थर्ध शके छे. १६६

स्नातकादि मडागुणवाणा चारित्रीना अलावमां अल्पगुणवाणा चारित्री साधुओ सेवाने योग्य थाय छे, जेम लोको पणु सूर्यने अस्त थाय, त्यारे प्रकाश माटे प्रदीपने आश्रय करे छे. १६७

सम्यग्दर्शन, ज्ञान अने चारित्र आदि गुणोने अनुसरनारुं तथा श्रीजिनासा मुजअनुं जे कांथ अनुष्ठान जे पुइषमां देणाय, ते सम्यग्दर्शन आदि गुणो श्रीजिनवरौजे प्रइष्या छे, जेम विचारिने ते गुणयुत पुइषनी उचित-लक्षितथी पूज करवी जेधओ. १६८

१ असठाणं हे. २ बहुमाणो सु. ३ कायब्बो. सु. ।

४ पइवति सु. पइवमि हे. ५ वाइयाणुमं हे. ।

કેસિંચિ ય આણ્સો, દંસણનાણેહિ વઢૂણ તિત્થં ।
 વૌચ્છિન્નં ચ ચરિત્તં, વયમાણે હોઈ પચ્છિત્તં ॥૧૬૧॥
 જો મણ્ણઈ ણત્થિ ધમ્મો, ન ય સામાઈયં ન ચેવ ય વયાઈ ।
 સો સમણસંઘવજ્જ્ઞો, કાયવ્વો સમણસંઘેણ ॥૧૭૦॥
 દુપ્પસહંતં ચરણં, જં મણિયં મગવયા ઈહં ચિત્તે ।
 આણાજુત્તાણમિણં, ન હોઈ અહુણત્તિયા મોહો ॥૧૭૧॥
 કાલોચિયજયણાણ, મચ્છરરહિયાણ ઉજ્જમંતાણ ।
 જણજ્જત્તારહિયાણં, હોઈ જઙ્ગત્તં જઙ્ગ સયા ॥૧૭૨॥
 ન વિણા તિત્થં નિગંથેહિ, નાતિત્થા ય નિગંથયા ।
 છવ્વકાયસંજમો જાવ, તાવ અણુસંજના દુણ્હં ॥૧૭૩॥

વર્તમાનકાળમાં ચારિત્રનું અસ્તિત્વ :-

કેટલાક પુરૂષોને એવો મત છે કે-‘વર્તમાનકાળમાં ધર્મતીર્થ= બિનશાસન, દર્શન તથા જ્ઞાન યોગથી જ ચાલે છે અને ચારિત્રયોગનો વર્તમાનમાં વિચ્છેદ થયો છે.’ પરંતુ આ પ્રમાણે બોલનારની વાત ખોટી છે અને આવું બોલનાર પુરૂષને પ્રાયશ્ચિત્ત લાગે છે. ૧૬૬

જે પુરૂષ કહે કે-વર્તમાનમાં ધર્મ નથી, સામાયિક નથી અને મહાવ્રતો પણ નથી, તેવું બોલનાર પુરૂષને શ્રમણસંઘે સંઘ બહાર કરવો બેઇએ. ૧૭૦

ભગવાન શ્રીમહાવીર પરમાત્માએ કહ્યું છે કે-આ ભરત નામના ક્ષેત્રમાં દુઃપ્રસભ નામના આચાર્ય સુધી ચારિત્રધર્મ રહેશે. તેથી આજ્ઞાયુક્ત આત્માઓને ‘આ દુષમાકાળમાં ચારિત્ર નથી’ એવો વ્યામોહ (મુંઝવણ) કરવાનું કાંઈ જ કારણ નથી. ૧૭૧

દુષમાકાળને ઉચિત ચતનાથી ભવનારા, ધર્મ્યાદોષથી રહિત થયેલા, પ્રતિલેખનાદિ અનુષ્ઠાનોમાં ઉદ્દમ કરનારા અને લોકવ્યવહારથી પર થયેલા, સાધુઓને સદા માટે ચતિપણું હોય છે. ૧૭૨

નિશ્ચયો-સાધુઓ વિના તીર્થ હોતું નથી અને તીર્થ વિના

। વુચ્છિન્ન હે ।

જા સંયમયા જીવેસુ, તાવ મૂલા ય ઉત્તરગુણા ય ।
 ઇત્તરિય છેયસંજમો, નિગ્ગંથં વડસા ય પડિસેવી ॥૧૭૪॥
 સવ્વજિણાણં ણિચ્ચં, વકુસકુસીલેહિ વટ્ટપ્પ તિત્થં ।
 નવરં કસાયકુસીલા, અપમત્તજઙ્ગિવિ સત્તેણ ॥૧૭૫॥
 ગુરુગુણરહિઓ ય ઇહં, દટ્ટવ્વો મૂલગુણવિઉત્તો જો ।
 ન ઉ ગુણમિત્તવિહીણ-ત્તિ ચંદરુદ્ધો ઉદાહરણં ॥૧૭૬॥
 કાલાદ્દોસઓ જઙ્ગિવિ, કહ વિ દીસંતિ તારિસા ન જઙ્ગ ।
 સવ્વત્થ તહવિ નત્થિત્તિ, નેવ કુજ્જા અણાસાસં ॥૧૭૭॥

સાધુઓ હોતા નથી. જ્યાં સુધી ષટ્કાયનો સંયમ હોય છે, ત્યાં સુધી તીર્થ અને નિઘ્રંથ, એ બંનેનો પરસ્પર સંબંધ ટકે છે. ૧૭૩

જ્યાં સુધી પૃથ્વી આદિ, જીવોનું સંયમ-રક્ષણ કરવાનો પરિણામ હોય છે, ત્યાં સુધી જ મૂલગુણો અને ઉત્તરગુણો રહે છે તથા જ્યાં સુધી સામાયિક અને છેદોપસ્થાપનીય આ બે સંયમ હોય છે, ત્યાં સુધી તે દ્વિવિધ સંયમના સાધક બકુશચારિત્રી અને પ્રતિસેવનકુશીલ ચારિત્રી મહાત્માઓ, હોય છે. ૧૭૪

બકુશ અને કુશીલ સાધુઓથી જ સર્વ જિનેશ્વરદેવોનું તીર્થ ટકે છે, કેવળ વિશેષતા એટલી છે કે અપ્રમત્તચતિઓ (સાતમે ગુણકાણે રહેલા સાધુઓ) કાધાદિ કષાયોની સત્તાથી જ કષાયકુશીલ કહેવાય છે. બીજી કુશીલતા તેઓમાં હોતી નથી. ૧૭૫

જે સાધુ મૂલગુણ વિનાનો હોય, તેને જ ગુરુના ગુણોથી રહિત બાણવો, પણ જે ચતિ એકાદ ગુણમાત્રથી રહિત હોય, તેને તો ગુરુના ગુણોથી યુક્ત જ સમજવો. સર્વથા ગુણહીન સાધુમાં તો શ્રી ચંદરુદ્રાચાર્ય દંધાન્તભૂત છે. ૧૭૬

વળી આ દુષમ કાળાદિના દોષથી કોઈ સ્થાનમાં સુગુણશાળી સાધુઓ ન દેખાય, તેટલા માત્રથી 'સર્વત્ર સાધુઓ નથી' તેવો અવિશ્વાસ કરવો નહિ. ૧૭૭

કુગ્ગહ કલંકરહિયા, જહસત્તિ જહાગમં ચ જયમાણા ।
 જેણ વિસુદ્ધચરિતા, કહિયા અરિહંતસમયંમિ ॥૧૭૮॥
 અજ્જવિ તિન્નપઇન્ના, ગરુયમરુવ્વહણપચ્ચલા લોણ ।
 દીસંતિ મહાપુરિસા, અવંહિયસીલપન્મારા ॥૧૭૯॥
 અજ્જવિ તવસુસિયંગા, તણુયકસાયા જિહંદિયા ધીરા ।
 દીસંતિ જણ જણો, મમ્મહહિયયં વિચારંતા ॥૧૮૦॥
 અજ્જવિ દયસંપન્ના, છજ્જીવનિકાયરક્ષણુજ્જુત્તા ।
 દીસંતિ તવસ્સિગણા, વિગહ-વિરત્તા સુદ્ધિજુત્તા ॥૧૮૧॥
 અજ્જવિ દય-સ્વંતિ-પઇટ્ટિયાઈં તવ-નિયમ-સીલકલિયાઈં ।
 વિરલાઈં દૂસમાણ, દીસંતિ સુસાહુરચણાઈં ॥૧૮૨॥

કારણકે-શ્રી અરિહંત પરમાત્માના શાસનમાં કદાચહના કલંકથી
 રહિત, અને યથાશક્તિ જિનાસા મુખ્ય રત્નત્રયીની આરાધનામાં ઉદ્ધમ-
 શીલ સાધુઓને વિશુદ્ધ ચારિત્રવાળા કહ્યા છે. ૧૭૮

આજે પણ વિશ્વમાં પ્રતિજ્ઞાને પૂર્ણ રીતે પાળનારા, મહાભારવાળા
 સંયમને વહન કરવામાં સમર્થ અને અખંડિત શીલના પ્રાગભારને
 ધારણ કરનારા મહાપુરૂષો દેખાય છે. ૧૭૯

વર્તમાન કાળમાં પણ તપના અનુષ્ઠાનથી કાયાને સુકાવનારા,
 અદ્ય કષાયવાળા, જિતેન્દ્રિય, ક્ષુધા આદિ પરીમહોને સહન કરવામાં
 ધીર, અને કામદેવના હૃદયનું વિદારણ કરનારા=કામ વિજેતા મહાપુરૂષો
 જગતમાં દેખાય છે. ૧૮૦

આ દુષ્મકાળમાં પણ દયાથી યુક્ત, છ જીવનિકાયના રક્ષણમાં
 ઉદ્ધમવાળા, વિકથાઓથી વિરક્ત, અને સ્વાધ્યાય ગુણથી સહિત એવા
 તપસ્વીઓ જગતમાં દેખાય છે. ૧૮૧

આજના દુઃષ્મકાળમાં પણ ક્ષમાગુણમાં સ્થિર, તપ, નિયમ અને
 શીલથી શોભતા, સુસાધુ રત્નો એવા મળે છે. ૧૮૨

1 'ચરિત્તિ વુત્તમહંત' છે. 2 લંતિપ્પહટ્ટયાઈં મુ. ।

इइ जाणिऊण एयं, मा दोसं दूसमाए दाऊण ।
 धम्मज्जमं पमुच्चह, अज्जवि धम्मो जए जयइ ॥१८३॥
 ता तुलियनियबलाणं, सत्तीए जहागमं जयताणं ।
 सपुन्ना च्चिय किरिया, दुप्पसहंताण साहूणं ॥१८४॥
 लाहालाह—सुहासुह—जीवियमरण—द्विईपयाणेसु ।
 हरिस—विसायविमुक्कं, नमामि चित्तं चरितीणं ॥१८५॥
 वंदिज्जंतो हरिसं, निदिज्जंतो करेज्ज न विसायं ।
 न हु नमिय—निदिद्याणं, सुगईं कुगईं व वेति जिणा ॥१८६॥
 वंदामि तवं तह संजमं च, खंति च वंभचेरं च ।
 जीवाणं च अहिंसा, जं च नियत्ता घरावासा ॥१८७॥

आ प्रमाणे दुषभाकाणमां पणु आरित्र धर्मनी विद्यमानता लक्ष्मीने,
 दुषभाकाणनो दोष आभीने धर्मना, उद्यमनो त्याग करशो नहि; कारणु
 के आणे पणु निनधर्मं जगतमां जय पा मे छे. १८३

तेथी ज पोताना अणनी तुलना करीने, यथाशक्ति आगमनी
 आशा प्रमाणे यतना करनारा आचार्य दुःप्रसलसूरि महाराजना काण
 सुधी यनारा साधुओने धर्मक्रियाओ संपूर्ण इण आपनारी थाय छे. १८४

लाल-अलाल, सुख-दुःख, अवन-भरण, स्थिति-प्रयाणु अने
 दुर्घ-विषादथी विमुक्त ओवा आरित्रीओना चित्तने हुं नमस्कार
 करुं छुं. १८५

अन्य कोछ वंदन करे तो साधुओ दुर्घ न करवो ओछओ अने
 निंदा करे तो साधुओ विषाद न करवो ओछओ, कारणु के-नमन करा-
 येखानी सहगति अने निंदा करयेखानी दुर्गति थाय छे, ओवुं
 श्री निनेश्वर देवो करभावता नथी. १८६

तप, संयम, क्षमा, प्रह्लाथर्य, अणुमात्रनी अहिंसा अने
 गुहवासथी विराम पाभवाइप धर्मने हुं वंदन करुं छुं. १८७

જइ खमसि तो नमिज्जसि, छज्जइ नामंपि तुह खमासमणो ।

अह न खमसि न नमिज्जसि, नामंपि निरत्थयं वहसि ॥१८८॥

पासत्थ-ओसन्न-कुसीलरुवा, संसत्त-हाछंदसरुवधारी ।

आलावमाइहि विवज्जणिज्जा, अवंदणिज्जा य जिणागमंमि

॥१८९॥

वंदंतस्स उ पासत्थ-माइणो नेय निज्जर न कित्ती ।

जायइ कायकिलेसो, बंधो कम्मस्स आणाइ ॥१९०॥

હે સાધુ ! જો તું ક્ષમા રાખીશ, તો અન્યના વંદનને પ્રાપ્ત કરીશ, અને 'ક્ષમાશ્રમણ' એવું તારું નામ પણ શોભશે-સાર્થક થશે અને જો ક્ષમા નહિ રાખે તો ખીબના વંદનને પામીશ નહિ, અને ક્ષમાશ્રમણ નામને પણ તું નિર્થક વહન કરે છે. ૧૮૮

પાંચ અવંદનીક :-

પાર્શ્વસ્થા, અવસન્ના, કુશીલિયા, સંસક્રતા, અને યથાછંદપણુના સ્વરૂપને ધારણ કરનારા સાધુઓની સાથે આલાપ-વાર્તાલાપ આદિ કાર્યોનો પરિત્યાગ કરવો જોઈએ, કેમકે-શ્રી જિનેન્દ્રોના આગમમાં તેઓને અવંદનીક કહ્યા છે. ૧૮૯

પાર્શ્વસ્થાદિ પાંચેયને વંદન કરનાર આત્માને નિર્જરા પણ થતી નથી અને કીર્તિ પણ થતી નથી. માત્ર વંદન કરનારની કાયાને ફલેશ થાય છે, તથા તે આત્માને કર્મનો બંધ થાય છે. ૧૯૦

1 मुद्रिते नास्ति । 2 पासत्थोसन्नकुसीलो य सिद्धिलो तथा ।

दिदृडीए वि इमे वंच, गोयमा ! न निरिक्खए ॥११॥

वंच इमे महापावे, जो न वज्जइ गोयमा ! ।

पासत्थाइ अहिद्विठयस्स भमिहि सो सुमई जहा ॥१॥क्षेपकमाथा. हे. ।

જે વંમચેરસ્સ વયસ્સ મહ્ઠા,
ઉદ્ધંતિ પાણ ગુણસુદ્ધિયાણં ।
જમ્મંતરે દુલ્લહ્ઠવોહિયા તે ।

લાહેવિ^૧ કુંટત્તણયં લહંતિ ॥૧૯૧॥

પાસત્થો ઓસન્નો, કુશીલસંસત્તનીય અહાહંદો ।

एएहिं आयरियं, न आयरिज्ज न याससे ॥ १९२॥

જં જીયમસોહિકરં, પાસત્થપમત્તસંજયાઈહિં ।

बहुएहिवि आइन्नं, न तेण जीएण ववहारो ॥१९३॥

જં જીયં સોહિકરં, સંવેગપરાયણેણ દંતેણ ।

एकेण वि आइन्नं, तेण उ जीएण ववहारो ॥१९४॥

બ્રહ્મચર્ય વ્રતથી બ્રહ્મ થયેલા જે સાધુઓ, ગુણોમાં સુસ્થિર એવા સાધુઓને પોતાના પગમાં ખાડે છે=વંદન લે છે, તે વંદન લેનાર સાધુઓ અન્ય જન્મમાં દુર્લભભોધિવાળા થાય છે, કંઠાય તેઓને ભોધિનો લાભ થાય તો પણ પંચુપણુ, બહેરાપણુ તથા બોબડાપણુ પામે છે. ૧૯૧

પરંપરાનો વિવેક :—

પાર્શ્વસ્થ, અવચ્ચન્ન, કુશીલ, સંસકત અને યથાછંદ આ પાંચ કુસાધુઓએ જે જે અનુષ્ઠાનો આચરિત કર્યો હોય, તે તે અનુષ્ઠાનો આચરવાં જોઈએ નહિ અને તેની પ્રશંસા પણ કરવી જોઈએ નહિ. ૧૯૨

અનેક પાસત્થા અને પ્રમત્તસંચતિઓએ ભોગા થઈને આચરિત કરેલા જે છત-વ્યવહાર-પરંપરા, અશુદ્ધિતું કારણ હોય; તે છત-વ્યવહાર-પરંપરા દ્વારા ધર્મવ્યવહાર કરી શકાય નહી. ૧૯૩

સંવેગમાં પરાયણ, અને જિતેન્દ્રિય એવા એક પણ સાધુ વડે જે સામાચારી પાલન કરાઈ હોય, તે સામાચારી જ કર્મભળને ફર કરવા સમર્થ અને છે; માટે તે જ સામાચારી વડે ધર્મવ્યવહાર કરી શકાય. ૧૯૪

1 કુંટત્તમુટ્તણયં લહંતિ. હે. । 2 ન આયરિજ્જા ન સંસિજ્જા હે ।

આણા અવદ્વંતં, જો ઉવવૂહિજ્જ ઝિણવરિદાણં ।
 તિત્થયરસ્સ સુયસ્સ ય, સંઘસ્સ ય પચ્ચણીઓ સો ॥૧૯૫॥
 કિં વા દેહ વરાઓ, મણુઓ સુદ્ધિ ઘણીવિ ભત્તોવિ ।
 આણાઈવકમણં પુણ, તણુયંપિ અણંતદુહહેડ ॥૧૯૬॥
 તમ્હા સહ સાસત્થે, આણામદ્દંમિ નો સ્વલ્લ ઉવેહા ।
 અણુકૂલગેયરેહિ, અણુસદ્ધી હોઈ દાયવ્વા ॥૧૯૭॥
 એવં પાણ જણા, કાલાણુભાવા ઇહં તુ સવ્વે વિ ।
 ણો સુંદરંત્તિ તમ્હા, આણાજુત્તેસુ પઢિવંધો ॥૧૯૮॥
 ઇયરેસુ વિ ય પઓસો, નો કાયવ્વો ભવદ્દિઈં ઇસા ।
 નવરં વિવજ્જણિજ્જા, વિહિણા સયમગ્ગનિરણં ॥૧૯૯॥

શ્રી જિનેશ્વરોની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરનાર અધમ પુરૂષની, જે કોઈ આત્મા પ્રશંસા કરે છે; તે આત્મા શ્રી તીર્થ કરનો, શ્રુત (આગમ) નો અને સંઘનો શત્રુ અને છે. ૧૯૫

અથવા-દરિદ્રી માણસ હોય કે ધનવાન એવો ભક્ત હોય તે આપી આપીને બીજું શું આપવાનો હતો ? કશું જ નહીં. પરંતુ શ્રીજિનાજ્ઞાનું અતિઅદ્ય માત્રામાં પણ ઉલ્લંઘન કરવામાં આવે, તો તેના પરિણામે અનંત દુઃખો આવીને ઉભાં રહે છે. ૧૯૬
 આજ્ઞાબ્રહ્મ સાથેનો વ્યવહાર :

તેથી સામર્થ્ય હોય તો આજ્ઞાથી બ્રહ્મ અનેક પુરૂષની ઉપેક્ષા કરવી યોગ્ય નથી, માટે તેને અનુકૂળ-પ્રિય કે પ્રતિકૂળ-અપ્રિય વચનોથી હિત શિખામણુ આપવી જોઈ એ. ૧૯૭

આ પ્રમાણે દુષમકાળના પ્રભાવથી આ ભરતક્ષેત્રમાં રહેલા દરેકે દરેક સાધુઓ સારા હોય છે તેવું નથી, તેથી જે કોઈ સાધુ, શ્રી જિનાજ્ઞાને વફાદાર હોય, તેમના ઉપર જ ગુરૂ તરીકેનો બહુમાન ભાવ ધારણુ કરવો. ૧૯૮

જે આત્માઓ જિનાજ્ઞાથી નિરપેક્ષ હોય, તેના ઉપર પણ દ્વેષ તે નો જ કરવો; કારણ કે સંસારનું સ્વરૂપ જ આવું વિષમ છે; માટે સન્માર્ગમાં સુસ્થિર અનેલા આત્માઓએ તો જિનાજ્ઞાથી નિરપેક્ષ

1 જુત્તેસુ ય હોઈ પઢિવંધો હે. ।

अगीयात्थादाइन्ने, खित्तेऽण्णत्थिठिइ अभावंमि ।

भावाणुवघायत्तणु—वत्तणाए तेसिं तु वसियब्बं ॥२००॥

इहरा सपरुवघाओ, उच्छुभाईहि अत्तणो लहुया ।

तेसिंपि पावबंघो, दुगं पि एयं अणिट्ठंति ॥२०१॥

ता दव्वओ य तेसिं, अरत्तदुट्ठेण कज्जमासज्ज ।

अणुयत्तणत्थमीसं, कायब्बं किंपि नो भावा ॥२०२॥

उन्नयमविकव निन्नस्स, पसिद्धी उन्नयस्स निन्नाओ ।

इय अन्नोन्नावेक्खा, उस्सग्गववाय दो तुल्ला ॥२०३॥

अनेला पुइपोनी साथे वार्तालाप विगेरे सर्व प्रकारना व्यवहारने।
विधिपूर्वक त्याग करवो जेधये. १६६

ज्यारे अन्यक्षेत्रोमां स्थान भणे तेषुं न डोय अने ज्यां स्थान
भणे तेषुं डोय ते क्षेत्रो अगीतार्थं वगेरे कुसाधुओथी लरेलां डोय, तो
तेवा स्थानमां चारित्रना परिष्ठांभने टकावीने वंढनाहि इप अनुवर्तनाथी
ते पार्श्वस्थाहि कुसाधुओनी साथे वसवुं पडे तो वसवुं. २००

उपर जष्ठावेल रीते जिनज्ञाने अनुसरिने जे पार्श्वस्थाहि कुसाधु-
ओनी साथे व्यवहार करवामां न आवे, तो तेओने अने पोताने
उपघात-नुकसानहोथाय छे, तेओ जोटा आण-आरोप-कलंक आपीने
लोकां लघुता करे छे अने ते कुसाधुओने पणु गुणवान प्रत्ये द्वेषलावथी
पापकर्मनो अंध थाय तेमां पोते निमित्त अनतो होवाथी पोताने
पणु कर्मअंध थाय छे, आ रीते आज्ञाने नहि अनुसरवाथी अन्ने
पक्षनुं अनिष्ट-अहित थाय छे. २०१

आ कारणे राग-द्वेषना विजेता सुसाधुओ ज्यारे ज्ञान-दर्शन के
चारित्र विषयक कोइपणु कार्य उपस्थित थाय, त्यारे जर लागे तो
ते पार्श्वस्थाहिने कंठक नमस्कार करवो' धत्याहि इप अनुवर्तन द्रव्यथी
करवुं परंतु हृदयना अहुमान-लावथी करवुं नहि. २०२

जेम उंचानी अपेक्षाओ नीचुं कडेवाय छे अने नीचानी अपेक्षाओ
उंचु कडेवाय छे. तेम उत्सर्गनी अपेक्षाओ अपवाह अने अपवाहनी
अपेक्षाओ उत्सर्ग कडेवाय छे माटे परस्परनी अपेक्षा राअनारा
उत्सर्ग अने अपवाह ओ अन्ने समान छे. ओकेय उंचो नथी के ओकेय
नीचो नथी. २०३

કિં बहुणा—

मा आयणाह मा य मन्नह गिरं कुतित्थियाणं तथा,
सुत्तुत्तिन्नकुबोहकुग्गहगहघत्थाणमन्नाण वि ।

गाणिणं चरणुज्जुयाण य तथा किच्चं करेहायरा,
निस्सेसं जणरंजणत्थमुचियं लिगावसेसाण वि ॥२०४॥

गुरुकम्माण जियाणं, असमंजसचेट्ठियाणि दट्ठण ।

णिंदपओसं मणयंपि, सव्वहा संवि^१वज्जेज्जा ॥२०५॥

दुस्समकालसरुवं, कम्मवसित्तं च तेसि^२ जीवाणं ।

भावेह कुणह गुरु—आयरं च गुणवंतपत्तेसु ॥२०६॥

जीवाजीवा पुन्नं, पावा—सव—संवरो य निज्जरणा ।

बंधो मुक्खो य तथा, नवतत्ता हुंति नायव्वा ॥२०७॥

ઘણું કહેવાથી શુ ? તમે શાસ્ત્રાથી બાહ્ય એવા દુષ્ટ બોધ અને કદાચકરૂપ ગ્રહથી ગ્રસ્ત થયેલા કુતીર્થિકેની વાણીને સાંભળો નહિ અને માનો પણ નહિ તથા ચરણ (સંયમ) આદિ શુભ અનુષ્ઠાનોમાં તત્પર એવા જ્ઞાની પુરૂષોના વચનને આદરપૂર્વક સાંભળો અને માનો, વળી—લિંગધારી સાધુઓને જનરંજનને માટે ઉચિત નમસ્કારાદિ સર્વ કાર્યો કરો. ૨૦૪

ભારેકર્મી આત્માઓની અનુચિત પ્રવૃત્તિઓને જોઈને તેઓની થોડી પણ નિંદા ન કરવી, કે તેઓ પ્રત્યે જરા પણ દ્રેષભાવ ન રાખવો. ૨૦૫

અનુચિત પ્રવૃત્તિ કરનારા જીવોને જોઈને દુષ્ક્રમકાળનું સ્વરૂપ અને તે અનુચિત પ્રવૃત્તિ કરનારા આત્માઓના કર્મની પરતંત્રતાને વિચારવી અને ગુણવાળા આત્માઓને જોઈને તેમના પ્રત્યે અત્યંત આદરભાવ ધારણ કરવો. ૨૦૬

૫-તત્ત્વસ્વરૂપ :—

જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ અને મોક્ષતત્ત્વ આ નવતત્ત્વો જાણવા યોગ્ય છે. ૨૦૭

1 સંવિવજ્જેહ છે. | 2 સવ્વજીવાણં છે. |

એગવિહ-દુવિહ-તિવિહા-ચહા-પંચવિહ-છવીહા જીવા ।
 ચેયણતસહયરેહિં, વેયગહકરણકાણિં ॥૨૦૮॥
 પુઠવી-આઝ-તેઝ-વાઝ-વણસ્સહ તહેવ વેહંદી ।
 તેહંદિય-ચઠરિંદિય-પંચિંદિયમેયઓ નવહા ॥૨૦૯॥
 એગિંદિયસુહુમિયરા, સન્નિયરપણિંદિયા સવિતિચઝ ।
 પજ્જત્તા-પજ્જત્તામેણ^૧ ચહ્હસ જીયગ્ગામા ॥૨૧૦॥
 પુઠવિ-દગ-અગણિ-મારુય-વણસ્સયણંતા પણિંદિયા ચહહા ।
 વણપત્તેયા વિગલા, દુવિહા સવ્વેપિ વત્તીસં ॥૨૧૧॥

જીવના પ્રકારો :

જગતમાં જીવો ચૈતન્ય ગુણની અપેક્ષાએ એક પ્રકારના, ત્રસ-સ્થાવર લેહની અપેક્ષાએ બે પ્રકારના, પુરુષ આદિ વેદની અપેક્ષાએ ત્રણ પ્રકારના, મનુષ્ય આદિ અપેક્ષાએ ચાર પ્રકારના, સ્પર્શાદિ ઇન્દ્રિયોની અપેક્ષાએ પાંચ પ્રકારના અને પૃથ્વીકાયાદિ કાયની અપેક્ષાએ છ પ્રકારના જીવો લોકમાં હોય છે. ૨૦૮

જીવોના નવ પ્રકાર :

પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ, ઊંઘન્દ્રિય, તેંઘન્દ્રિય, ચઉરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિયના લેહથી જગતના જીવો નવ પ્રકારના છે. ૨૦૯

જીવોના ચૌદ પ્રકાર :

સૂક્ષ્મ અને બાહર એકેન્દ્રિય, સંજી અને અસંજી પંચેન્દ્રિય તથા ઊંઘન્દ્રિય, તેંઘન્દ્રિય અને ચઉરિન્દ્રિય, આ સર્વના પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા એમ બે લેહ પડવાથી જીવોના ચૌદ સ્થાનો-પ્રકારો છે. ૨૧૦

જીવોના બંત્રીશ પ્રકાર :

પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને સાધારણ વનસ્પતિકાય આ પાંચે ચ જીવો સૂક્ષ્મ-બાહર-પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તાલેહવાળા હોય છે, માટે વીશ પ્રકાર થયા. પંચેન્દ્રિય પ્રાણીઓ સંજી-અસંજી-પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તાના લેહથી ચાર પ્રકારના છે, અને પ્રત્યેક વનસ્પતિકાય તથા વિકલેન્દ્રિય (=ઊંઘન્દ્રિય, તેંઘન્દ્રિય, ચઉરિન્દ્રિય) જીવો પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા હોય છે માટે તેમના આઠ પ્રકાર થાય છે, આ રીતે

મસ્તુરણ થિલુચ સુદ્, પઢાગા અણેગસંઠાણા ।
 પુઢવી-દગ-અગણિ-મારુચ-વણસ્સરૂણં ચ સંઠાણા ॥૨૧૨॥
 અંગુલજોચણલક્ષ્વો, સમહિઓ નવબારસુક્કસો વિસઓ ।
 ચક્ષુત્તિચસોચાણં, અંગુલઅસંચભાગિચરો ॥૨૧૩॥
 પાણા પજ્જત્તીઓ, તણુમાણં આચયં ચ કાયઠિઈ ।
 લેસા સંજમજોણી, ઇણસિં જાણિચવ્વાઈ ॥૨૧૪॥ દારગાહા॥
 પંચિદિચ-તિવિહબલં, નીસાસુસ્સાસઆચયં ચેવ ।
 દસપાણા પન્નત્તા, તેસિ વિઘાઓ ભવે હિંસા ॥૨૧૫॥ દારં ।

— જીવોના કુલ બત્રીશ પ્રકાર પણ થાય છે. બીજી રીતે વિચારીએ તો ઉપર્યુક્ત પૃથ્વી આદિ છને સુક્ષ્મ આદિ ચારની સાથે તથા પ્રત્યેક વનસ્પતિ આદિ ચારને પર્યાપ્તા આદિ બેની સંખ્યા સાથે ગુણવાથી કુલ બત્રીશ લેહ પણ જીવના થાય છે. ૨૧૧

જીવોના સંસ્થાન=આકૃતિ :

પૃથ્વી-પાણી-અગ્નિ-વાયુ અને વનસ્પતિકાય એ સર્વેના મસૂર નામનું ધાન્ય, પાણીનું બિંદુ, સોય, ધ્વજ આદિ અનેક સંસ્થાનો=આકારો અનુક્રમે હોય છે. ૨૧૨

ઈન્દ્રિયોની વિષયગ્રહણ શક્તિ :

ઉત્કર્ષથી ચક્ષુ ઈન્દ્રિયનો વિષય આત્માંગુલથી સમધિક એક લાખ-યોજનનો હોય છે, સ્પર્શેન્દ્રિય, રસનેન્દ્રિય અને ઘ્રાણેન્દ્રિયનો વિષય નવ યોજનનો હોય છે તથા શ્રોત્રેન્દ્રિયનો વિષય બાર યોજનનો હોય છે. અને ચક્ષુ સિવાયની બીજી ચારેય ઈન્દ્રિયનો જઘન્ય વિષય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલો છે. ૨૧૩

દ્વારગાથા :

એકેન્દ્રિયાદિ જીવોના ઈન્દ્રિયાદિ પ્રાણો-૧, આહારાદિ-૨ પર્યામિઓ-૩ શરીરનું પરિમાણ-૪, આયુષ્ય-૫ કાયસ્થિતિ-૬, લેશ્યા-૭ સંચમ-૮, અને યોનિ-૯, આ સર્વ વસ્તુ જાણવા યોગ્ય છે. ૨૧૪

દશ પ્રાણો :

સ્પર્શેન્દ્રિય વિગેરે પાંચ ઈન્દ્રિયો, મનબળ, વચનબળ અને કાયબળ એમ ત્રણ પ્રકારનું બળ, ધ્યાસોધ્યાસ અને આયુષ્ય આ પ્રમાણે દશ પ્રાણો છે, એમ શ્રી જિનવરોએ ફરમાવ્યું છે, તે પ્રાણોનો વિઘાત

આહારસરીરિંદિય-પજ્જત્તી આણપાણ-ભાસમણે ।
 ચત્તારિ પંચ છપ્પિય, ઈગિંદિયવિગલસન્નીણં ॥૨૧૬॥
 વિગ્ગહગહમાવન્ના, કેવલિણો સમુહયા અજોગીયા ।
 સિદ્ધા ય અણાહારા, સેસા આહારગ્ગા જીવા ॥૨૧૭॥ દારં ॥
 અદ્દામલયપમાણે, પુઢ્ઢીકાણ હવંતિ જે જીવા ।
 તે પારેવયમિત્તા, જંબુદીવે ન માહજ્જા ॥૨૧૮॥
 ઈગમ્મિ ઉદગવિંદુમ્મિ, જે જીવા જિણવરેહિં પન્નત્તા ।
 તે વિ ય સરસવમિત્તા, જંબુદીવે ન માયંતિ ॥૨૧૯॥

કરવાથી જીવહિંસા થાય છે. ૨૧૫

છ પર્યાપ્તિ :

આહાર, શરીર, ઇન્દ્રિય, શ્વાસોશ્વાસ, લાષા અને મન આ છ પર્યાપ્તિ કહેવાય છે, એકેન્દ્રિયજીવોને પહેલી ચાર, વિકલેન્દ્રિય (બેઇન્દ્રિય-તેઇન્દ્રિય-અને ચઉરિન્દ્રિય) જીવોને પાંચ, તથા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવોને છ પર્યાપ્તિ હોય છે. ૨૧૬

આહાર-અનાહાર :

વિગ્રહગતિમાં રહેલા=એક ગતિમાંથી બીજી ગતિમાં જતા જીવો, સમુદ્ધાત કરનારા કેવળી ભગવંતો, ચૌદમા ગુણુસ્થાનવર્તી અયોગી આત્માઓ અને સિદ્ધિગતિમાં વિરાજમાન શ્રી સિદ્ધભગવંતો અણાહારી (આહાર નહિ કરનારા) હોય છે, અને બીજા સર્વ જીવો આહાર કરનારા છે. ૨૧૭

જીવ સંખ્યા :

ભીના આમળા જેટલી પૃથ્વીમાં પૃથ્વીકાયના જેટલા જીવો છે, તે જીવોને જો પારેવા (કબુતર)ના કદ જેટલા મોટા કદના કરવામાં આવે તો તેઓ આ જંબુદ્રીપમાં સમાય નહિ તેટલી સંખ્યામાં છે. ૨૧૮

શ્રી જિનેશ્વરોએ પાણીના એક ઝિંદુમાં જેટલા જીવો દર્શાવ્યા છે, તે જીવોને સરસવના પ્રમાણવાળા બનાવવામાં આવે તો પણ તે આ જંબુદ્રીપમાં સમાઈ શકે નહી તેટલી સંખ્યામાં હોય છે-૨૧૯

એગ્સ દુઘ્ન તિઘ્ન, સંખેજ્જાણ જાવ ણ પાસિંડં સક્કા ।
 દીસંતિ સરીરાઈં, પુઢવીજિયાણં અસંખિજ્જા ॥૨૨૦॥
 આઝતેઝવાઝ, એસિં સરીરાણિ પુઢવિજુત્તીએ ।
 દીસંતિ વણસરીરા, દીસંતિ અસંખ સંખિજ્જા ॥૨૨૧॥
 બાવીસ સહસ્સા સત્ત-સહસ્સાઈં તિન્નિ અહોરત્તા ।
 વાએ તિન્નિ સહસ્સા, દસવાસસહસ્સિયા સ્કવા ॥૨૨૨॥
 સંવચ્છરાણિ બારસ, રાઈંદિય હુંતિ અઝણપન્નાસા ।
 છમ્માસ-તિન્નિ-પલિયા, પુઢવાઈંણં ઠિઠ્ઠિ ઉક્કોસા ॥૨૨૩॥યુગ્મીં
 અસંખોસપ્પિણિ-સપ્પિણીઝ એગિંદિયાણ ચઝ ।
 ચઝહં તા ચેવ ઝ, વણસ્સઈએ ઝ બોધવ્વા ॥૨૨૪॥

પૃથ્વીકાયના એક, બે, ત્રણ-ચાવત્ સંખ્યાતા જીવોનાં શરીર એકઠાં થાય તો પણ તે બેઠ શકાતા નથી, પણ ભેગાં થયેલા અસંખ્યાતા શરીરો આપણને દેખાય છે. ૨૨૦

પૃથ્વીકાયની જેમ અપૂકાય તેજસ્કાય અને વાયુકાય એ ત્રણેયનાં અસંખ્યાતા શરીરો ભેગાં થાય ત્યારે જ દેખાય છે, તથા વનસ્પતિકાયના જીવો અસંખ્યાતા શરીરો ભેગાં થાય તો પણ દેખાય છે અને સંખ્યાતા શરીર હોય તો પણ દેખાય છે. ૨૨૧

પૃથ્વીકાયનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય બાવીસ હજાર વર્ષનું છે, અપૂકાયનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય સાત હજાર વર્ષનું છે, અગ્નિકાયનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ત્રણ અહોરાત્રનું છે, વાયુકાયનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ત્રણ હજાર વર્ષનું છે, વનસ્પતિકાયનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય દશ હજાર વર્ષનું છે, બેઠન્દ્રિયજીવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય બાર વર્ષનું છે, તેઠન્દ્રિયજીવોનું આગણપચાસ અહોરાત્રિનું છે, ચતુરિન્દ્રિયજીવોનું છ મહિનાનું છે અને પચેન્દ્રિય પ્રાણીનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ત્રણ પદ્યોપમનું છે. આ પ્રમાણે પૃથ્વીકાયાદિની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સિદ્ધાંતમાં કહી છે. ૨૨૨-૨૨૩

પૃથ્વી આદિ ચાર એકેન્દ્રિયની ઉત્કૃષ્ટ કાયસ્થિતિ અસંખ્ય ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી છે, અને વનસ્પતિ કાયની ઉત્કૃષ્ટ કાયસ્થિતિ અનંત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી છે. ૨૨૪

કિળ્હા-નીલા-કાઝ-તેઝ-પમ્હા તહેવ સુક્કા ય ।
 છલ્લેસા સ્વલુ ઇયા, જીવાણં હુંતિ વિણ્ણેયા ॥૨૨૫॥
 મૂલં સાહપસાહા, ગુચ્છફલેછિદિયપડિયમક્કવળયા ।
 સવ્વં માણુસં પુરિસે, સાઝહ-જુજ્જંત-ધળહરણા ॥૨૨૬॥
 સામાહ્યં પદમં, છેઓવટ્ટાવળં ભવેઘીયં ।
 પરિહારવિસુદ્ધીયં, સુહુમં તહ સંપરાયં ચ ॥૨૨૭॥
 તત્તો ય અહક્કવાયં, સ્વાયં સવ્વમ્મિ જીવલોગમ્મિ ।
 જં ચરિઝ્ઞ સુવિહિયા, વચ્ચંતિ અયરામરં ઠાણં ॥૨૨૮॥

લેશ્યાવિચાર :

કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત, તેજ, પદ્મ અને શુકલ આ પ્રમાણે છ
 લેશ્યાઓ જગતના જીવોને હોય છે એમ જાણવું. ૨૨૫

કોઈ છ પુરૂષોના “મૂળ સહિત વૃક્ષને છેદવું, શાખાઓને છેદવી,
 નાની શાખાઓને છેદવી, ગુચ્છઓને છેદવા, ફળોને છેદવાં અને ભૂમિ
 ઉપર પડેલા ફળોને ખાવાના” તરતમતાવાળો પરિણામ જેવો કૃષ્ણાદિ
 છ લેશ્યાઓનો તરતમતાવાળો પરિણામ હોય છે.

વળી-કોઈ છ ચોરોના “ગામના સઘળા જીવોને મારવા, મનુ-
 જ્યોને મારવા, પુરૂષોને મારવા, શસ્ત્રવાળા લોકોને મારવા, સામનો
 કરનારાઓને મારવા, અને ફક્ત સુવર્ણ-રત્નાદિ ધનને લૂંટી લેવા”ના
 પરિણામ જેવો આ કૃષ્ણાદિ છ લેશ્યાઓનો તરતમતાવાળો પરિણામ
 હોય છે. ૨૨૬

ચારિત્રવિચાર :

પહેલું સામાયિક ચારિત્ર છે, બીજું છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર છે,
 ત્રીજું પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્ર છે, ચોથું સૂક્ષ્મ-સંપરાય ચારિત્ર છે,
 અને પાંચમું યથાખ્યાત ચારિત્ર છે, આ પાંચ પ્રકારના ચારિત્ર, સર્વ
 જીવ લોકને આશ્રીને હોય છે. જેને આરાધીને સુવિહિત આત્માઓ
 અજરામરં=મોક્ષ પદમાં જાય છે. ૨૨૭

ચોનિવિચાર :

પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ અને વાયુ આ ચારની સાત-સાત લાખ
 ચોનિ છે. પ્રત્યેક વનસ્પતિકાચની ૬૪ લાખ ચોનિ છે, અને સાધારણ

પુઠવિદગઅગણિમારુય-ફવકેવકે સત્તજોણિલક્ષ્વાઓ ।
 વળપત્તેય અર્ણતા, દસ ચડદસ જોણિલક્ષ્વાઓ ॥૨૨૧॥
 વિગલિદિણ્ણુ દો દો, ચડરો ચડરો ય નારયસુરેસુ ।
 તિરિણ્ણુ હુંતિ ચડરો, ચડદસલક્ષ્વા ઉ મણ્ણુસુ ॥૨૩૦॥
 સચ્ચં મોસં મીસં, અસચ્ચમોસં મળોવઈ અદ્ધ ।
 કાઠ ઊરાલ-વિક્કય-આહારગ-મીસ-કમ્મહગો ॥૨૩૧॥
 ણાળં પંચવિગપ્પં, અળ્ણાણતિગં ચ સન્વસાગારં ।
 ચડદંસળમળગારં, ઉવઓગા વારસ હોવંતિ ॥૨૩૨॥
 મિચ્છદિટ્ઠી સાસાયળો ય, તહ સમ્મમિચ્છદિટ્ઠી ય ।
 અવિરય સમ્મદિટ્ઠી, વિરયાવિરઈ પમત્તે ય ॥૨૩૩॥

વનસ્પતિકાચની ચૌદ લાખ યોનિ છે. વિક્કલેન્દ્રિય=ખેઇન્દ્રિય-તેઇન્દ્રિય-
 અને ચતુરિન્દ્રિય જીવોની ખે ખે લાખ યોનિ છે, નારકી અને દેવની
 ચાર લાખ યોનિ હોય છે, પંચેન્દ્રિય તિર્યચની ચાર લાખ યોનિ છે
 અને મનુષ્યોની ચૌદ લાખ યોનિ હોય છે. ૨૨૮-૨૨૯-૨૩૦

યોગવિચાર :-

મનોયોગ અને વચન યોગના સત્ય-૧, અસત્ય-૨, મિશ્ર-૩, અને
 અસત્યામૃષા-૪, આ પ્રમાણે ચાર ચાર ભેદ થતા હોવાથી આઠ પ્રકારનો
 યોગ થાય છે, તથા ઔદારિક-૧, વૈક્રિય-૨, આહારક-૩, ઔદારિક
 મિશ્ર-૪, વૈક્રિયમિશ્ર-૫, આહારકમિશ્ર-૬, અને કાર્મણુ-૭ એમ
 કાચયોગના સાત પ્રકાર છે આ રીતે કુલ પંદર પ્રકારના યોગ છે. ૨૩૧

ઉપયોગવિચાર :-

પાંચજ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન એમ આઠ પ્રકારનો આકાર ઉપયોગ
 છે, તથા ચાર દર્શનનો અનાકાર ઉપયોગ છે. એમ કુલ બાર પ્રકારનો
 ઉપયોગ હોય છે. ૨૩૨

ગુણસ્થાનકવિચાર :-

ગુણસ્થાનક ચૌદ છે :-

૧-મિથ્યાદષ્ટિ, ૨-સાર્વાદન, ૩-મિશ્ર, ૪-અવિરતિ-સંખ્યગદષ્ટિ,
 ૫-દેશવિરતિ, ૬-પ્રમત્ત, ૭-અપ્રમત્ત, ૮-નિવૃત્તિ, ૯-અનિવૃત્તિબાદર,

તત્તો ય અપ્પમત્તે, નિયટ્ઠિ અનિયટ્ઠિ વાયરે સુહુમે ।
 ઉવસંત-સ્ત્રીણમોહે, હોઈ સજોગી અજોગી ય ॥૨૩૪॥
 ગઈ-ઈંદિણ અ કાણ, જોણ વેણ કસાય-ણાણે ય ।
 સંજમ-દંસણ-લેસા, ભવસમ્મે સન્નિ-આહારે ॥૨૩૫॥
 ધમ્મા-ધમ્મા-ગાસા, તિયતિયમેયા તહેવ અદ્ધા ય ।
 સંધા દેસપણ્ણસા, પરમાણુ અજીવ ચુદસહા ॥૨૩૬॥
 ધમ્મા-ધમ્મા-પુગ્ગલ-નહ કાલો પંચ હુંતિ અજીવા ।
 ચલણસહાવો ધમ્મો, ચિરસંઠાણો અધમ્મો ય ॥૨૩૭॥
 અવગાહો આગાસો, પુગ્ગલ-જીવાણ પુગ્ગલા ચુદહા ।
 સંધા દેસપણ્ણસા, પરમાણૂ ચેવ નાયવ્વા ॥૨૩૮॥

૧૦-સૂક્કમસંપરાય, ૧૧-ઉપશાંતમોહ, ૧૨-ક્ષીણમોહ, ૧૩-સયોગી
 અને ૧૪-અયોગીગુણસ્થાનક. એમ કુલ ચૌદ ગુણસ્થાનક છે. ૨૩૩-૨૩૪

માર્ગણાવિચાર :-

ગતિ, ઇન્દ્રિય, કાય, યોગ, વેદ, કષાય, જ્ઞાન, સંચમ, દર્શન,
 લેશ્યા, ભવ્ય, સંજી અને આહાર આ ચૌદ માર્ગણાદ્વાર છે. ૨૩૫

અણવવિચાર :-

ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને આકાશાસ્તિકાય એ ત્રણેયના
 સ્કંધ, દેશ અને પ્રદેશ એમ ત્રણ ત્રણ ભેદ છે, એટલે આ ત્રણના નવ
 ભેદ થાય છે. પુદ્ગલના સ્કંધ, દેશ, પ્રદેશ અને પરમાણુ. એમ ચાર પ્રકાર
 છે અને કાળનો એક પ્રકાર છે આ રીતે અણવના કુલ ચૌદ પ્રકાર છે. ૨૩૬

ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય આકાશાસ્તિકાય
 અને કાળ આ પાંચેય અણવ છે. તેમાંથી ધર્માસ્તિકાય ચલનક્રિયામાં
 કારણભૂત છે અને અધર્માસ્તિકાય સ્થિર રહેવામાં કારણભૂત છે. ૨૩૭

આકાશાસ્તિકાય, પુદ્ગલ અને જીવોને અવકાશ આપે છે, તથા
 પુદ્ગલના સ્કંધ, દેશ, પ્રદેશ અને પરમાણુ એમ ચાર પ્રકાર છે. ૨૩૮

સમયાવલિમુહુતા, દિયહા પક્ષા ય માસ વરિસા ય ।
 મણિઓ પલિયા-સાગર, ઓસપ્પિણિ-સપ્પિણીકાલો ॥૨૩૯॥
 સુગ્ગહમગ્ગો પુણ્ણં, દુગ્ગહમગ્ગો ચ હોઈ પુણ પાવં ।
 કમ્મસુહા-સુહઆસવ, સંવરણં તસ્સ જો નિયમો ॥૨૪૦॥
 તવ-સંજમેહિં નિજ્જર, પાણિવહાઈહિ હોઈ બંધોત્તિ ।
 કમ્માણ સવ્વવિગમો, મુક્કવો જિણસાસણે મણિઓ ॥૨૪૧॥
 જીવાઈ નવપયત્થે, જો જાણઈ તસ્સ હોઈ સમ્મત્તં ।
 ભાવેણ સદ્દંતે, અયાણમાણેવિ સમ્મત્તં ॥૨૪૨॥
 દુવિહં લોઙ્ગમિચ્છં, દેવગયં ગુરુગયં મુણેયવ્વં ।
 લોઉત્તરંપિ દુવિહં, દેવગયં ગુરુગયં ચેવ ॥૨૪૩॥

કાળવિચાર :-

‘સમય, આવલી, મુહૂર્ત, દિવસ, પક્ષ, માસ, વર્ષ, પત્યોપમ, સાગરોપમ, ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી’ આ સર્વ પ્રકાર કાળના છે. ૨૩૯
 પુણ્ય-પાપ-આશ્રવ-સંવર વિચાર :-

પુણ્ય એ સદ્ગતિનો માર્ગ છે, અને પાપ એ દુર્ગતિનો માર્ગ છે. શુભાશુભ કર્મ એ આશ્રવ છે, અને આશ્રવનો નિરોધ કરવો તે સંવર કહેવાય છે. ૨૪૦

નિર્જન્મ-બંધ-મોક્ષ વિચાર :

તપ અને સંયમથી નિર્જન્મ થાય છે અને પ્રાણિવધ આદિથી કર્મોનો બંધ થાય છે. સર્વ કર્મોના વિનાશને જિનશાસનમાં મોક્ષ કહ્યો છે. ૨૪૧

સમ્યક્ત્વ વિચાર :-

જે આત્મા જીવાદિ નવ પદાર્થોને યથાર્થ રીતે જાણે છે, તેને સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થાય છે, તે પદાર્થોને, નહિ જાણનારો પણ જે જીવ તેની ભાવપૂર્વક શ્રદ્ધા કરે છે, તેને પણ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે. ૨૪૨
 મિથ્યાત્વ વિચાર :-

મિથ્યાત્વ બે પ્રકારનાં છે. લૌકિક અને લોકોત્તર, આ બન્ને મિથ્યાત્વના પણ બે પ્રકારો છે દેવવિષયક અને ગુરૂવિષયક. ૨૪૩

चउमेयं मिच्छत्तं, तिविहं तिविहेण जो विवज्जेइ ।
 अकलंकं सम्मत्तं, होइ फुडं तस्स जीवस्स ॥२४४॥
 कुणमाणो वि हि किरियं, परिच्चयंतोवि सयणधणभोगे ।
 दितोवि दुहस्स करं, न जिणइ अंधो पराणीयं ॥२४५॥
 कुणमाणोवि निवित्तिं, परिच्चयंतोवि सयणधणभोगे ।
 दितोवि दुहस्स करं, मिच्छदिट्ठी न सिज्झइ उ ॥२४६॥
 तम्हा कम्माणीयं, जे उ मणो दंसणम्मि पयइज्जा ।
 दंसणवओ हि सफलाणि, हुंति तवणाणचरणाणि ॥२४७॥
 भट्टेण चरित्ताओ, सुट्ठुयरं दंसणं महेयव्वं ।
 सिज्झंति चरणरहिया, दंसणरहिया न सिज्झंति ॥२४८॥

जे आत्मा उपर्युक्त चार प्रकारने भिथ्यात्वने त्रिविधे त्रिविधे परित्याग करे छे, ते आत्माने निष्कलंक सम्यक्त्व स्पष्टपण्ये प्रगट थाय छे. २४४

जेम प्रहारादि क्रियाओने करतो, स्वजन-धन अने लोगोने त्यजतो अने सामी छातीअये दुःखनी सामे धसतो ओवो पण्ये आंधणो भाण्ये शत्रुना सैन्यने जती शकतो नथी. २४५

तेम अन्यदर्शनामां दर्शावेदी निवृत्तिने करतो, स्वजन-धन-लोगा हिने परित्याग करतो अने सामी छातीअये दुःखनी सामे धसतो-भिथ्यादष्टि सिद्धिने पाभी शकतो नथी. २४६

सम्यग्दर्शनने भडिमा :-

तेथी कर्मरूप सैन्यने जतवानी अलिंलाषावाणा आत्माअये सम्यग्दर्शनमां प्रयत्न करवो जेधअये. सम्यग्दर्शन वाणो आत्मा जे जे तप, ज्ञान अने चारित्र आचरे छे. ते ते सङ्ग थाय छे. २४७

चारित्रथी अष्ट थयेला आत्माअये पण्ये सुंदरतर सम्यग्दर्शनने जे अडण्ये करवुं जेधअये. केमके चारित्र विनाना आत्माओ सिद्ध थाय छे, पण्ये सम्यग्दर्शन विनाना आत्माओ सिद्ध थता नथी, २४८

एगविह-दुविह-तिविहं, चउहा पंचविहं दसविहं सम्मं ।
 मोक्खतरुवीयभूअं, संपइराया व धारेज्जा ॥२४९॥
 भासामइबुद्धिविवेग-विणयकुसलो जीयक्ख गंभीरो ।
 उवसमगुणेहिं जुत्तो; निच्छयववहारनयनिउणो ॥२५०॥
 जिणगुरुसुयभत्तिरओ, हियमियपियवयणजंपिरो धीरो ।
 संकाइदोस रहिओ, अरिहो सम्मत्तरयणस्स ॥२५१॥ ॥युग्गम् ॥
 ते धन्ना ताण नमो, ते चिय चिरजीविणो बुहा ते उ ।
 जे निरइयारमेयं, धरंति सम्मत्तवररयणं ॥२५२॥

મોક્ષરૂપી વૃક્ષના બીજભૂત એક, બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ અને દશ પ્રકારના સમ્યક્દર્શનને સંપ્રતિ મહાશબ્દની જેમ ધારણ કરવું જોઈએ. ૨૪૯

સમ્યક્દર્શન પામવાની યોગ્યતા :-

ભાષા, મતિ, બુદ્ધિ, વિવેક અને વિનયમાં કુશળ, જિતેન્દ્રિય, ગંભીર, ઉપશમગુણથી યુક્ત, નિશ્ચય અને વ્યવહાર નયમાં નિપુણ, દેવ, શુદ્ધ અને શ્રુતની ભક્તિમાં તત્પર, હિતકારી અદ્ય અને પ્રિયવચનને બોલનારો, ધીર અને શંકા આદિ દોષથી રહિત આત્મા સમ્યક્દર્શન રૂપ રત્ન પામવાને યોગ્ય છે. ૨૫૦-૨૫૧

જે પુણ્યવાન પ્રાણીઓ આ નિરતિચાર સમ્યક્ત્વને ધારણ કરે છે, તે પ્રાણીઓ ધન્ય છે. તેઓને નમસ્કાર થાઓ, તેઓ જ ચિરકાળ જીવન જીવનારા છે, અને તેવા આત્માઓ જ ખરેખર પાંડિત પુરૂષો છે. ૨૫૨

1 ધારિજ્જા હે । 2. વિવેચ. । 3. અરહો. । 4 તે ય. હે. ।

5 ત્રૈકાલ્યં દ્રવ્યષટ્કં. નવપદસહિતં જીવષટ્કાયલેક્ષ્યાઃ,
 પશ્ચાન્યે ચાસ્તિકાયા વ્રતસમિતિગતિજ્ઞાનચારિત્રમેદાઃ ।

इत्येतन्मोक्षमूलं त्रिभूवनमहितैः प्रोक्तमर्हद्विरीशैः,

प्रत्येति श्रद्धघाति स्पृशति च मतिमान् यः स, वै शुद्धदृष्टिः ॥१॥

હે પ્રતૌ અયં શ્લોકઃ ૨૫૧-૨૫૨ મધ્યે દ્રશ્યતે । સુ. પ્રતૌ અયં શ્લોકઃ મૂલે નાસ્તિ અપિતુ ગાથા ૨૫૨સ્ય વૃતૌ દ્રશ્યતે । મૂલ્યંયસ્ય પ્રાકૃતત્વાત નાયં મૂલ્યંયસ્ય શ્લોક इति निश्चियते अतः दीपण्यां प्रस्थापितोऽस्माभिः ।

उवसम संवेगो वि य, निव्वेओवि य तहेव अणुकंपा ।

¹ आत्थिककं चेव तहा, सम्मत्ते लक्खणा पंच ॥२५३॥

इत्थ य परिणामो खलु, जीवस्स सुहो उ होइ विन्नेओ ।

किं मलकलंकमुक्कं, कणगं भुवि ज्झामलं होइ ॥२५४॥

² पयईए कम्माणं, वियाणिउं वा विवागमसुहं ति ।

अवरद्धेवि न कुप्पइ, उवसमओ सव्वकालंपि ॥२५५॥

नरविबुहेसरसोक्खं, दुक्खं चिय भावओ उ मन्नंतो ।

⁴ संवेगओ न मोक्खं, मोत्तूणं किंपि पत्थेइ ॥२५६॥

नारयतिरियनरामर—भवेसु निव्वेयओ वसइ दुक्खं ।

अकयपरलोगमग्गो ममत्तविसवेगरहिओ वं ॥२५७॥

सम्यग्दर्शिनानां लक्षणः :-

उपशम, संवेग, निर्वेद, अनुकंपा अने आस्तिक्य आ पांच सम्यक्त्वना लक्षण छे. २५३

आ वात समजवी आवश्यक छे के आ सम्यक्त्ववर्तन जेनी पासे डोय ते आत्माना परिष्कामो विशुद्ध केटीना डोय छे. शुं माटीना कलंकथी छुटं थयेलुं सुवर्णं भूमि उपर रभउतुं डोय तेवुं अने अरुं ? २५४
उपशम :-

सम्यक्त्ववर्तने पाभेदो आत्मा स्वाभाविक रीते ज कषायादि कुर्मोना अशुभ विपाकने लक्षतो डोय छे. आथी उपशम गुणने पाभेदो ते क्वादेय पणु अपराधी आत्मा उपर पणु गुस्सो करतो नथी. २५५.
संवेग :-

संवेग गुणना योगे राज्ञो तथा हेवेन्द्रोना सुभ समुदायने पणु लावथी दुःखइप मानतो एवो ते समकिति एक मोक्षने त्यज्जने जीवुं कंठं ज ध्वंछतो नथी. २५६

निर्वेद :-

परलोकनी यथायोग्य साधना न करी डोवाथी तथा भमत्व इप विषना आवेग वगरना आ समकिति आत्मा नारक-तिर्य्य मनुष्य अने देवना लवोमां निर्वेद गुणना योगे दुःखपूर्वक वसे छे. २५७

1 अत्थिककं. हे । 2 पयडीए. हे । 3 सुक्खं हे । 4 संवेगओ हे । 5 वि हे.

દદ્દુળ પાણિનિવહં, મીમે ભવસાયરમ્મિ દુક્વત્તં ।
અવિસેસઓણુકંપં, દુહાવિ સામત્થઓ કુણ્ઠ ॥૨૫૮॥

મન્નહ તમેવ સચ્ચં, નિસ્સંકં જં જિણેહિ પન્નત્તં ।
સુહપરિણામો સમ્મં, કંઠાહવિસુત્તિયારહિઓ ॥૨૫૯॥

એવંવિહપરિણામો, સમ્મદ્દિટ્ઠી જિણેહિ પન્નત્તો ।

एसो उ भवसमुद्दं, लंघइ थोवेण कालेण ॥२६०॥

સમ્મદ્દિટ્ઠિસ્સવિ અવિરયસ્સ, ન તવો બહુપ્ફલો હોઈ ।
હવહ હુ હત્થિપ્પહાણં, બુદંછિયયં વ તં તસ્સ ॥૨૬૧॥

चरणकरणेहिं रहिओ, न सिज्झइ सुद्धसम्मदिट्ठी वि ।
जेणागमम्मि सिट्ठो, रहंधपंगूण दिट्ठंतो ॥२६२॥

અનુકંપા :-

પક્ષપાત કર્યા વગર ભયંકર એવા ભવસાગરમાં પ્રાણીઓના સમૂહને દુઃખથી પીડાતો જાઈને સામર્થ્ય વૃદ્ધિ અને ભાવ એમ બંને પ્રકારે અનુકંપા કરે છે. ૨૫૮

આસ્તિક્ય :-

કાંક્ષા આદિ વિશ્રોતસિકા=ચિત્તવિક્ષેપથી રહિત અને શુભપરિણામવાળો આત્મા 'જિનેશ્વર દેવોએ જે તત્ત્વ પ્રરૂપ્યું છે તે જ સત્ય અને નિઃશંક છે' એમ સમ્યગ્ રીતે માને છે-તે આસ્તિક્ય છે. ૨૫૯

શ્રી જિનેશ્વરોએ ઉપર્યુક્ત ઉપશમાદિ ગુણ્યુક્ત આત્માને સમ્યગ્દષ્ટિ ફરમાવ્યો છે. અને આવો આત્મા અદ્ય સમયમાં જ ભવ સમુદ્રને ઓળંગી જાય છે. ૨૬૦

અવિરત સમ્યગ્દષ્ટિ આત્માને તપધર્મ હાથિના સ્નાનની જેમ તથા શારડીની જેમ, બહુ ફૂળ આપનારો થતો નથી. જેમ હાથી સ્નાન કરીને શરીર ઉપર ધુળ નાખે છે. અને શરીર મલીન થાય છે તેમજ શારડીમાં પણ એક તરફથી દોરી છુટી જાય અને બીજી તરફથી વિંટળાતી જાય છે, તેમ અવિરત સમ્યગ્દષ્ટિ આત્માનો આત્મશુદ્ધિનો પ્રયત્ન હોવા છતાં અવિરતિના યોગે જાઈએ તેવી શુદ્ધિ થતી નથી. ૨૬૧

જેમ રથ પણ બે ચક્કો વિના ચાલી શકતો નથી અને જેમ એકલો આંધળો કે પાંગળો માણસ જંગલને ઓળંગી શકતો નથી પણ બે ભેગા

1 ભવે છે. 2 સુદ્ધ છે. ।

वयसमणधम्म संजम-वेयावच्चं च बंभगुत्तीओ ।
 नाणाइत्तियं तवकोह-निग्गहाइ चरणमेयं ॥२६३॥
 पिडविसोही समिई, भावण-पडिमाय इंदियनिरोहो ।
 पडिलेहणगुत्तीओ, अभिग्गहा चेव करणं तु ॥२६४॥
 सम्मग्गस्स पयासगं इह भवे णाणं तवो सोहणं ।
 कम्माणं चिरसंचियाण निययं गुत्तीकरो संजमो ।
 बोधव्वो नवकम्पुणो नियमणे भावेह एवं सया ।
 १ एसि तिण्हवि संगमेण भणिओ मोक्खवो जिणिंदागमे ॥२६५॥

थाय तो જ જંગલને વટાવી શકે છે, તેમ સમ્યગ્દષ્ટિ આત્મા પણ ચરણ અને કરણથી વિકળ હોય તો મુક્તિ પામી શકતો નથી. ૨૬૨

ચરણસિત્તરિ :-

પાંચ મહાવ્રતો, દશવિધ-શ્રમણધર્મ, સત્તર પ્રકારનો સંચમ, દશ પ્રકારની ગૈયાવૃત્ય, નવપ્રકારની બ્રહ્મ-ગુપ્તિ, જ્ઞાનાદિત્રિક, આર પ્રકારનો તપ અને કોઠાદિ કષાયનો નિગ્રહ આ સિત્તર પ્રકારનું ચરણ (ચારિત્ર) કહેવાય. ૨૬૩

કરણસિત્તરિ :

પિંડ આદિ ચારની વિશુદ્ધિ, પાંચ સમિતિ, આર ભાવના, આર પ્રકારની પ્રતિમા, પાંચ ઈન્દ્રિયોનો નિગ્રહ, પરચીશ પ્રકારની પ્રતિલેખના, ત્રણ ગુપ્તિ અને દ્રવ્યાદિ ચાર અભિગ્રહો આ પ્રમાણે સિત્તર પ્રકારનો કરણયોગ કહેવાય. ૨૬૪

આ લોકમાં જ્ઞાનગુણ સન્માર્ગનો પ્રકાશક છે, તપ ગુણ ચિરકાળથી એકઠાં થયેલ કર્મોની શુદ્ધિ કરનારો છે અને સંચમ નવા પાપકર્મોથી રક્ષણ કરનારો છે. નિરંતર આ ભાવનાથી મનને ભાવિત કરવું જોઈએ કારણ કે- શ્રી જિનેશ્વરદેવના આગમમાં કરમાવ્યું છે કે-પૂર્વોક્ત ત્રણેય (જ્ઞાન-તપ અને સંચમ)ના સંગમથી જ મોક્ષપદની પ્રાપ્તિ થાય છે. ૨૬૫

1 एसि. सु. । 2 जिणंदगमे हे ।

ચંદાદિપહવરસ્રિ-પયનિવહપઢમવન્નેહિ ।
 જેસિં નામં તેહિ, પરોવયારંમિ નિરણ્હિ ॥૨૬૬॥
 હ્યં પાયં પુઞ્વાયરિય-રહ્ય ગાહાણ સંગહો ણ્સો ।
 વિહિઓ અણુગ્ગહત્થં, કુમ્મગ્ગલ્ગાણ જીવાણં ॥૨૬૭॥
 જે મજ્જત્થા ધમ્મ-ત્થિણો ય જેસિં ચ આગમે દિટ્ઠી ।
 તેસિં ઉવયારકરો, ણ્સો ન ઉ સંકિલિટ્ઠાણં ॥૨૬૮॥
 ઉવણ્સરયણકોસં, સંદેહવિસોસહિં ચ વિઉયજ્જણા ।
 અહવાવિ પંચરયણં, દંસણસુદ્ધિં ઇમં મ્મણહ ॥૨૬૯॥
 મિચ્છમહ્ણવતારણ-તરિયં આગમસમુદ્ધિંદુસમં ।
 કુગ્ગહમ્મગ્મમંતં, સંદેહવિસોસહિં પરમં ॥૨૭૦॥
 ણ્ણં દંસણસુદ્ધિં, સવ્વે મ્મવ્વા પઢંતુ નિસુણંતુ ।
 જાણંતુ કુણંતુ લહંતુ, સિવસુહં સાસયં જ્ઞત્તિ ॥૨૭૧॥ યુગમ્મ ।

પરોપકાર કરવામાં પરાચણ તથા ચંદ્ર જેની આદિમાં છે તેવા પદોના સમુદાયથી જેઓશ્રીનું નામ બન્યું છે તેવા આચાર્ય શ્રી ચંદ્રપ્રભસૂરિએ ઉન્માર્ગમાં દ્વીન થયેલા જીવોના ઉપકાર માટે આ ગ્રંથમાં લગભગ પૂર્વોચ્ચોએ રચેલી ગાથાઓનો સંગ્રહ કર્યો છે. ૨૬૬-૨૬૭

જે આત્માઓને જિનાગમ પ્રત્યે બહુમાન છે, જેઓ મધ્યસ્થ ભાવમાં રમણ કરે છે અને જેઓ શુભધર્મના અર્થી છે, તેઓને જ આ ગ્રંથ ઉપકાર કરવા સમર્થ બની શકશે પરંતુ રાગાદિથી કલુષિત ચિત્તવાળા આત્માઓને આ ગ્રંથ ઉપકારક બની શકે તેમ નથી. ૨૬૮ હે પંડિત પુરુષો ! તમે આ ગ્રંથને 'ઉપદેશ રત્નકોશ', 'સંદેહ-વિપ્રોધ', 'પંચરત્ન' અથવા 'દર્શનશુદ્ધિ' નામથી ઓળખી શકો છો. ૨૬૯ આ ગ્રંથ મિથ્યાત્વરૂપ મહાસાગરથી તારવા માટે પ્રવહણ સમાન છે, આગમ સમુદ્રનો એક બિંદુ જેવો છે, કદાચરૂપ ચરૂનો નાશ કરવા માટે મંત્ર સમાન છે અને સંદેહ રૂપ વિષને દૂર કરવા માટે શ્રેષ્ઠ ઔષધ જેવો છે. ૨૭૦

સઘણા ભવ્ય આત્માઓ આ 'દર્શનશુદ્ધિ' ગ્રંથને ભણો-શ્રવણ કરો અને બાણો, બાણીને તે મુજબ ધર્મનુષ્ઠાનોને કરો અને વહેલી તકે શાશ્વત એવા શિવસુખને પ્રાપ્ત કરો. એવી શુભાભિલાષા. ૨૭૧

परिशिष्ट-१

श्रीहितोपदेशमाला-गाथा-अकारादिक्रमः ।

अ

अइदुल्लहं पि ओहिं	१६८
अइदुब्भिकखे नरनाह-	३२६
अइदुक्करंपि चरणं	२७
अर्कालयपत्ता-पत्तं	२४४
अक्खरसन्निप्पमुहा	८६
अखुदा य अक्खिणा	१३
अच्चतनिरणुकंपा	६२
अच्चंतभत्तिराओ	२६
अच्छउ पच्चुवयारो	३८४
अट्टप्पवयणमायाणुगयं	१०९
अट्टप्पयारवरपाडिहेर	२५५
अणथोवं षणथोवं	५१५
अणसण-मुणोयरिया	१८८
अणुकंपादाणमिणं	७६
अणुगामिमणणुगामिं च	९०
अत्तक्करिसं कयग्घत्तं	४१
अत्तक्करिसपहाणे	३६४
अंधाणं य पंगूणं य	६९
अन्नं पि हु जं किंपी	३८
अन्नं पि दुक्करं जं	१७४
अन्नायपवंचेहिं	५०५
अन्नाइणं सुद्धाणं	४४१
अन्ने भुजता वि हु	२०४
अन्ने पयंडभुयदंड-	३३

अप्पडि-दुप्पडिलेह	४४०
अमयमयकततणुणो	३७०
अमुणिय-विसय-विवागा	१८०
अवज्झाण-पमायायरिय	४२२
अवही किल मज्जाया	८७
अवगन्निऊण निय-	१०३
अवमाणं न पयंसइ	२८५
अवणियं सीसाओ	३८८
अविदंतमित्तसोहण-	४५४
अविणीयं अणुयत्तइ	२७९
अल्लियं पंचविगणं	४१५
अह तेसि वयणपंकय	१४३
अहह भवन्नवपारं	३९८
अहिगयजीवाजीवाण	१३४
अहिगारी जं पसो	१५४

आ

आपस बहुमन्नइ	२९९
आपुच्छिउं पयट्टइ	२७४
आमरणं तं च भवे	९१
आमाणुसुत्तराओ	९३
आमोसहि-विप्पोसहि	१९६
आरंभनियत्ताणं	१३१
आसवदारप पवित्ती	३५१
आहार-देहसक्कार-बंध	४३६
आहारगावि मण-जिणो	४८८

इ

इक्को वि अभिनिवेसो	३९५
इंगाली-वणसाडी	४३०
इच्चाइ किंपि असरिस्म	३७५
इत्तुच्चिय पुंस्वभवे	२९
इत्थ य सुयनाणं चिय	९९
इत्थ य सुत्तथाणं	१०५
इन्धिपि तरंति तथा	३५८
इय भणियमभयदानं	६७
इय एसो भे । कहिओ	४०८
इय दंसणमूलाइ	४४३
इय अभयदेवमुणिवइ	५२१
इय जइ अणुवकया वि हु	२६७
इय समणाणं दाणं	१२७
इय लोउत्तरविणओ	२२२
इय भायगयं उच्चिय	२८२
इय सत्तसु खित्तेसुं	१६९
इयरो वि नरो न सहइ	३२९
ईय समिइ-गुत्तिवज्जं	४८६
इरिया-भासा-एसण	४६४
इरियासमियाण भवे	४६६

उ

उग्गम-उप्पायण-दुविह	४७६
उच्चालियंमि चरणे	४६८
उच्चिय एयं तु सहोयरंमि	२७७
उच्चियाचरणेण नरो	३१९
उच्छिदिऊण गिहवास	४६२
उज्जुविउल्लभेयओ सो	९४
उद्धाहो-तिरियदिसिं	४२४
उत्तम-अहमवियारे	३८२
उत्तमपुरिसपणीय	१९७

उद्दीवियसयल्लगुणं	४२
उद्धरणं पुण जिन्नाण	१६२
उठ्ठडदंभोलिवलावलेय	३६
उम्मील्लियकेवलनाण	१४१
उयह खमाबलमत्तुलं	४९६
उयह हयमोहमहिमं जं	४०७
उवयारपरो वि नरो	२६९
उवजीविऊण जिणमय	५२२
उवसंतकसायाणं	५१६
उवयारो पुण दुविहो	२४०
उवयारखणे समुवद्विउयमि	२३८
उवयारिणं निगूहइ	३८९
उस्सुत्तभासगाणं	४७५

ए

एए धम्मरहस्सं	४५९
एएहि अणुग्गहिओ	४६०
ए ए पंच मुणीणं	४५८
एएसि तित्थियाणं	३१३
एगस्स भूमिवइणो	३२१
एगे संकप्पतरंगिएहि	२०३
एमाई सयणोच्चियमह	२९७
एयं दुविहं पि तिकाळ	८५
एयं पि ताव कदठं	५७
एयं पंचविगप्पं	९८
एयं पुण कट्टयरं	५८
एयं च वयसरीरं	४६४
एयं परुप्परं नायराण	३१०
एयाइ परिहरंतो	३४८
एयाइ धम्मतरुमूल	३५५
एयाण निरइयाराण	४४४
एयं विहाण पाणीण	७०

एवं दुविहो वि इमो	२५९
एवं जिणा घणा इव	२४५
एवं देसविरुद्धं	३२४
एवं खु ज्जतपीलण	४३१
एवंविहहिंसाए जो	५३
एवमणगारिगोयर	१०६
एसो य दंसणमणी	३०
एसो चउप्पयारो	२११

ओ

ओसहभेसज्जाइं	१२१
--------------	-----

क

कंदप्पं कुकुइयं मोहरियं	४३३
कइवयदिणपाहुणपण	२६१
कज्जलरेहारहियं	१९९
कदठमणुदूठाणमणुदिठयं पि	३९७
कमला-विलासरहियो	३६६
कम्मयओ पुण इत्थं	४२९
कम्माण खओवसमेण	८९
कयकेसवेसपरियर-	१७९
कय-विककयाणि निच्चं	३५४
करचरणनयणसवणुट्टु	६१
कवि भावो किर कव्वं	३११
कस्स वि कल्लाणगिहस्स	१३०
कह लहउ न बहुमाणं	३४१
कह तेसिं चेयणत्तं	२६२
कह पुण इमो मुणिज्जइ ?	२१२
कह ताव जणो सुक्खी	४००
कह हीरइ तस्स जीयं	३३५
का गणणा अन्नेसिं	५१२
कामविणओ य कामिणि	२१७
कायव्वं कज्जे वि हु	३०६

कायव्वो य पमाओ	४८७
कारणिपहिं पि समं	३०९
का वा परेसि गणणा	३४३
किं इत्तो कट्टयरं	११२
किं पयं विउसत्तं	५०४
किं तित्थसत्थपरिसीलणेहिं	५९
किं नहयलाउ विउलं	५५
किरिया कायकिलेसो	३७६
कुणमाणो धम्मकहं	४७१
कुणई विणओवयारं	२०१
कुल जाइ रुवं मेहा	५००
कुल-रुव-रिद्धि-सामि	३५६
के के जम्मण-जर-मरण	२३२
केणावि अकयपुव्व	३६९
केवलनाणं पुण	९७
को तेयंसी तवणाओ	५४
को वा दुसमसमुत्थे	४०६
कोहो पीइलयाए	४९३
कोहाइए कसाए	५१४

ख

खंडंति पिंडसोहिं	४७८
खणमित्ततित्तिद्वैउस्स	४७७
खलियंमि चोइओ	३०१
खाइज्ज पिट्ठिमंसं	२९५
खित्ताइ हिरन्नाई	४२३

ग

गंथत्थ-विचारो पत्थुयंमि	१७७
गाहंति गहिरमुदहिं	५०८
गिन्हावेइ य पाणिं	२९२
गिन्हेइ पयणुदोसे	१२५
गुणपरिमलपरिहीणो	३६५

गुरु-सामि-धम्म-सुहि	३५३
गुरु-देव-धम्म-सुहि	२८९
गेहागयाणमुच्चियं	३१५
गेहेसु गहिरसत्थत्थ	३७२

च

चउगइगतावडियं	४
चरणे तवम्मि य इमो	२२०
चाउव्वन्नो संघो	११७
चित्तइ अचित्तिणज्जं	४९४
चित्तामणी मणीण व	२८८
चित्तामणि-कामगवी	६४
चित्तं पि हु अणुयत्तइ	२७३
चिरपरिचिपण न कय	२०७
चेइय-जइ-साहम्मिय	४४७
चोराभिमराईसुं	२१६
चोरोवणीयगहण	४१८

छ

छव्विह-जीवनिकायं	४५२
------------------	-----

ज

जं अज्जियं चरित्तं	४९१
जं अइदुक्खं लोप	५१
जं इह सुतुत्तिन्नं	५३
जं किं पि सुहं लोप	६०
जं जम्मकोडिघडिपण	२०२
जं पुण पाणिवहाईण	४५०
जं पुण पढइ सुणेई	११४
जइ वि खमापरिभूया	४९७
जइ वि न मणांमि भत्ती	३१४
जइ सांति गुणा नणु	३६२
जइज्जणपाउग्गाइं	१२४

जणमणनयणाणंदं	२३०
जत्थ सयं निवसिज्जई	३०४
जम्हा सुलहा नियकज्ज	१३८
जम्हा विणयइ कम्मं	२१३
जयइ जियकम्मसत्थो	३
जस्स मण-भवमणह	३९६
जह तेण सिट्ठिसागर	७५
जह तेण पुल्लिदेणं	६६
जहसंभवं इमे पुण	५१
जह ते मुण्णिंदनरनाह	२६८
जाव सुरसिहरिचूडा	५२४
जाइ-कुल-रूव-पमुहा	४९८
जावज्जीवं जीवं	४१३
जिणसासणोवहासो	३५२
जिणमयपयमित्तं पि हु	१४७
जिणपन्नत्तस्स सुयस्स	४०२
जिणमयरहस्ससुन्नो	४०१
जिणसमयसागराओ	६
जिणपवयणे थिरत्तं	२५
जिभगदेवेहिं तो	२४२
जे केइ जप्पवत्तिय	१५१
जेत्तिं परोवयरणे	२३५
जे ऊण परोवयारं	२३४
जेहि पुरा जम्म-जरा-मरण	३५७
जो जस्स मयट्ठणस्स	४९९

त

तं पुण नरेण जत्तेण	३२२
तं पुण पिय-माइ-सहो	२७१
तत्तो दसपुव्वधराइपहिं	१४४
तत्थ य जिण्णिदसमणा	११९
तत्थ य अभयपयाणं	४४

तदुचियअब्भुट्टाणं	२१५
तद्दसियनीईप	२९८
तप्पणइणि-पुत्ताइसु	२८१
तम्हा समाणधम्माण	१३९
तम्हा रायविरुद्ध	३३७
तम्हा जिणिंदसमयं	१४६
तम्हा सइ सामत्थे	२३१
तम्हा मणसा वि सुयस्स	११५
तम्हा सइसामत्थे	१४८
तम्हा बहुमंतव्वो	३४४
तम्हा चिरचिन्नकुक्कम्म	१९४
तम्हा जहसत्तीप	४७४
तम्हा महवपविणा	५०२
तम्हा नाणमहन्नव	१०१
तम्हा सइ संथरणे	४८०
तम्हा तह परिचित्तह	५११
तम्हा कसाय पसरं	४९०
तम्हा न बज्झचिट्ठा	२०५
तम्हा महव्वयाइ	४६३
तयभावे तग्गेहे न	२९६
तस्स सुयस्स य भगवओ	१४५
ता खांति-खग्गयगिर	४९५
ता जइ निब्रद्धतित्थयर	२४६
ता ज्झत्ति अट्टरुहाण	५१३
ता निविड नियडि-निगडस्स	५०७
ता भावुवयारकरं	१६१
ता मिच्छपडिच्छं दं	११
तावेइ जेण कम्मं	१८६
तिच्छिय जेण महग्धा	३१
तिन्नि वि सया तिसट्ठा	३४३
तिहुयणमणविलसिर	३७३
तिहुयण-विजयं विज्जं	५०९

तुंगगिरि-निवडण-सिहर	२६४
तुरियं तु भत्तिदाणं	११६
तुल्ले तहा मणुयत्तणंमि	३२
तेणं चिय जयगुरुणो	३१८
तेणावि हु तं काले	१०४
तेयस्सिणो सुरूवा	६३

द

दंसैइ नरिंदसभं	२९३
दंसइ न पुढोभावं	२७८
दक्खा दक्खिन्नपरा	३७४
ददटुं दिट्ठीइ पमज्जिऊण	४८१
दढधम्मरायरत्ता	१२
दव्वं खित्तं कालं	४०३
दाणं-सीलं च-तवो	४०
दाणं नाणस्स इमं	१०२
दागगुणसंगओ वि हू	१७०
दाणाईप उ गुणे कह	३६०
दिण-रयणि-गहण-भोयण	४५७
दिसिवयगहियस्स दिसा	४३६
दीणाण अणाहाण य	६८
दुद्धर-मयरद्धयभिल्ल	१८२
दुब्बिक्खे डमर	१२३
दुविहं च इमं नेयं	४३९
दुविहं तिविहैण दिव्वं	४२०
दुविहमदत्तादाणं	४१७
दुविहो परीग्गहो वि हु	४२२
देसस्स य कालस्स य	३२०
देसविरुद्धाईणि उ	३४९
देसाइविरुद्धाणं	३५९

ध

धन्ताण मणे रमणी	१८१
-----------------	-----

धन्नाणं विहिजोगो	१६५
धन्ना विन्नायजहुत्त	३७९
धन्ना गहिऊण इमं	६५
धन्नाण दाणबुद्धी	१२९
धण-धन्न-हिरन्नाइसु	४५६
धम्मदुदुमस्स मूलं	१६
धम्मपडिकूलकुल	१४
धरइ पडंतं जो दुग्गईइ	३५०

न

नदंतु ते जिणिंदा	२
नज्जंति जीवगई	१००
नज्जंति जेण तत्ता	७७
नणु कहमुवउत्ताणं वि	४६७
नणु तेण रयणगब्भा	३८३
नणु जिणभवणाणमिहं	१५५
नमिरसुरासुर-सिर	१
न य तयरि-जणवणंसु	३३२
न य तस्स तन्निमित्तो	४६९
न य अन्नोवि हु बलव	१९२
न य अन्न देसियाणं	३२३
न य नत्तियमित्तेण	१११
नरनाह-सम्मथाणं	३३१
नवरं से सविसेसं	२७६
नवनिहिणो वि निहिणा	२३७
न हवइ छिहूपेही	२००
नाण-किरियासु सिढिला	४७३
नाणइटयाण कुणइ य	१०८
निगंथा वि हु मुणिणो	३३६
निद्धे वि वधवे उव्वियंति	२२७
निम्मलतधोरयाणं	१३५
निम्मविष जिणभवणे	१६३
नियजडरपिडरभरणिक्क	२३२

नियतेय तिणीकयचंड	२५३
निय निय विसयविभागं	१३२
निरहंकारो वि नरो न	३८०
निवइ-विरुद्धं पुण निउण	३२८
निसुर्णत-पढं त-गुणं तयाण	५२५
निहणिज्जंतो वि इमो	४८९

प

पंच य महव्वयाइं	४५१
पंच य अणुव्वयाइं	४११
पंचिदियाणि मण-वयण	५०
पच्चक्खं न य संसइ	२९१
पज्जुसणे चउम्मासे	४४६
पडिवज्जिऊण तिविहं	२४९
पडिवक्खविउडणेणं	२२३
पढमं अभयपयाणं	४३
पढमं किर मइनाणं	७८
पढमं जिणिंदचं देहि	८२
पणतीस-वयणगुणसांगयाइ	२५६
पणमित्तु पायपउमे	५
पत्ते य तम्भि खित्ताइ	८
पम्हुसइ मुक्खमग्गं	१८
पयइत्थपयत्थपयासणेण	९२
परनिंदा पुण भणिया	३७८
परिचत्त-पुरिसयारो	३६७
परिचत्त-अट्ट-रूहे	४८३
परिचत्तसयललोइय	१२८
पसमंति विग्घसंघा	१९५
पसिणंति किन्हचित्तं य	५१०
पाणा संति इमस्सत्ति-	४९
पाणिंती जीवती जं	४६
पाणिवहाईयाणं	४१०

पाणिवह-मुस्तावाप,	४१२
पाणीण पाणसांरक्खणाय	७३
पायालानलजाला-	२३६
पायच्छित्तं विणओ	१८९
पिइमाईण समुच्चियं	३१६
पिउणो तणुसुत्सुलां	२७२
पिच्छह विरइइ-फलं	४६१
पिंढेसणअज्झयण	११०
पीण-पओहर-चच्चर	१७६
पुणरुत्तजम्ममरणे	७
पुत्तं पइ पुण उच्चियं	२८८
पुरिसो देसविरुद्धं	३२७
पुव्वायरिय-कमागय	४०५
पुव्वि दुच्चिन्नानां	१९१
पूयं पावति अचेयणा वि	३९
पूरइ कोसागारे	

फ

फासुयपसणियाइं	१२०
फासुयपसणिपहिं	१२६

व

बलदेवमुणी य भयवं	१९८
बलिपहिं दुब्बलजणो	३०८
बहुजण विरुद्ध-सगो	३४७
बारसभेयंपि इमं	१९०
वाहाहि जलहितरणं	१७३
बाहिरअभिभतरभेयओ	१८७
वीयं चउदसदसपुव्व	८३
वोहिंति भव्वसत्ते	२५७
‘‘भद्रेण चरित्ताओ	२१
भणियं सुसावगोच्चिय	१५२

भणियं खित्तचउक्कं	१४०
भत्तीइ देइ साहण	१२२
भयवसनमंतसामंत	३४
भय-हास-कोह-लोहैहिं	४७०
भवपच्चइयं सुरनारयाण	८८
भवसयसहस्समहणो	११३
भाविज्जइ भव्वत्तं	७२
भावोवयारमेत्तिं	३०३
भुयबलविढत्तवसुहा	३५
भुवणब्भुयबुद्धिधरेहि	१४२
भूओवमरहिपहिं	३७१
भूमी वि वहइ भारं	२६६
भूसिज्जइ सम्मत्तं	२८
भेया दुत्तियचउरो	८०
भोगोवभोगपरिमाण	४२६
भोयणओ पडिवन्ने	४२७

म

मइसुयओहिन्नाणा	९६
मण-वयण-काय-दुप्पणि	४३५
मण-वय-कायजोगेसु	२२१
मत्ताहियाउ नूणं,	२१०
मल-जल-खेलाइयं	४८२
महुरमं-गव्विय	४५३
मा इंदजालमुव	५०३
मिच्छत्तपडलसंछन्न	१०
मिच्छहिट्ठा सुरासुर	४४५
मिच्छाभिणिवेसोवसम	२४
मिज्जइ नज्जइ जेणं	७९
मित्ता हसंति निंदंति	३६३
मुच्चंति न मज्जायं	३१७
मुणिऊण विरइसमयं	२४१

मुणिऊण परमकरुणाइ	८४
मुत्तूण मुख्ख मग्गं	३९९
“मूलं संसारस्स उ	२२४
मेहन्तं पि हु दुविहं	४१९
रक्खंति य मरणभयं	४५

र

रविकरतावं पक्खीण	२६५
रसगाखम्मि गिद्धा	४७९
रह-तित्थ-जत्थ	१३६
रहजत्त-तित्थजत्ता	४४९
रिद्धाओ विउलाओ	७४
रुंभइ रयणिपयारं	२८४
रुवं च वण सरूवं	२६०
रोगाइसु नोविवखइ	२८७

ल

लद्धुं पहु-बहुमाणं	३३३
लब्भइ न सहस्सेसु वि	३८१
लोइय-लोयउत्तरभेयओ	२१४
लोउत्तरविणओ पुण	२१८
लोउ जणुत्ति वुच्चइ	३३८
लोयाववायभीरु	३७७
लोयायारविरुद्धं	३४०

व

वचंति सामिगुरुजण य	५११
वज्जइ इच्छाइक्कम	४२५
वज्जइ इत्तिरि अप्परि	४२१
वज्जइ इह आणयण	४३७
वज्जेइ तं पि कुसलो	३३९
वरमन्नाणी विमुणी	४७२
वहं-वध-ल्लविच्छेयं	४१४

वागरण-छंद-लंकार	१५०
वावाराणं गरुओ	२०६
विगहा-परिहारेणं	४८४
विच्छिन्नो वि हु तिन्नो	१९
विणएण पुच्छणिज्जो	२२९
विणयाइगुणगणाणं	१७
विणयवणधम्मकेउ	३६१
वित्ताइ निमित्तेणं	५०६
वियलियकुलाभिमाणो	२०९
विरएइ उवट्टुंभं	१०७
विरई इह पन्नत्ता	४०९
विसो इमस्स सुच्चिय	९५
विहवाईहिं परेसिं	२३९
विहिणा तं निम्माणं	१६४
विहुरंभि हुंति सरणं	१७८
वीरासिणाइएहिं अगणंता	४८५
वेरुलिय-फलिहद्धविदुम	१६७

म

संकाइदोसरहिण	२२
संकाकंखविगंछा	२३
संतम्मि भत्तिराण	२७
संतेसु संपराएसु	५१७
संतेवि निवइ-दोसे	३३०
संते वि चित्तचित्ते	७१
संभमचलिरचउत्तिवह	२५४
संसारचारयगयं	२५८
सइसामत्थे सम्मं	४४८
सइ सामग्गिधिसेसे	२४७
सच्चं पहीणरागा	१८३
सच्चं होइ विमद्दो	१५६
सच्चित्तं पडिबद्धं	४२८

सच्चितनिकंखणयं	४४२
संजलणावि हु एए	४९२
सत्तप्पउत्त-गूढाभि	३३४
समसमयससंभम	३७
समए समुन्नइं पाविऊण	२६३
समणा समणीओ य	११८
समिहाणं सम्माणं	१३७
समुच्चियमिणमो तेसिं	३०५
समुवट्टिए विवाए	३०७
सम्मत्तधरो सड्ढो	१५३
सयमवि तेसिं वसणु	२९४
सयणाण समुच्चियमिणं	३९३
सविसेसं जे दोसा	५०१
सविसेसं परिपूरइ	२७५
सव्वन्नुपणीएसुं तत्तेसुं	१५
सव्वस्स चेष निदा	३४५
सव्वं न घडइ हिंसा	४८
“सव्वार्सिं पगडीणं	१९३
ससमय-परसमयविऊ	१४९
ससिणेह हिययजलिए	१७५
सहसा असक्खाणं	४१६
सामन्ने मणुयत्ते	२७०
सामग्गी साविक्खो	३८७
सावज्जेयरजोगाण	४३४
सासयरूवाओ धि हू	५२
साहु-वसणंमि तोसो	३४६

साहूसु बाहुसाहू	१३३
सीलं सुहतरुमूलं,	१७२
सीलं च पणीयाहार	१८५
सीलं अवंभ-चाओ	१७१
सुकुलुग्गयाहिं परिणय-	२८६
सुकुज्झानलसं पलित्त	२५०
सुगय-भयवंत-सइवा	३१२
सुन्नमणो वियलत्तं	३६८
सुय-संघ-तित्थ-पमुहं	१६६
सुररइयकणयमयकमल	२५१
सुर-नर-तिरि-नारीसुं	४५५
सुरवइकरकमलपणुल्ल	२५२
सुविसुद्धं संमत्तं	९
सुव्वंति थूलभद्दो	१८४
सुव्वइ य निसामिज्जइ	८१
सुस्ससाइ पयट्टइ	२८३
सुहभाव-मणुपविट्ठो	२०८
सो दव्वुवयारो	२४८
सो होइ नाणविणओ	२१९
ह	
हणइ किर परकयं जं	३८६
हिंसच्चिय नणु न घडइ	४७
हियए ससिणेहो वि हु	२८०
हुंति गुरु सुपसन्ना	२२६
हुज्ज वरमणुवयारी	३८५
हेमंते हिमगिरि-	३२५

परिशिष्ट-२

दर्शनशुद्धि प्रकरण-गाथा-अकारादिक्रमः ।

अ	आ
अक्खरु अक्खइ किंपि न इहइ १६०	आऊतेऊवाउ २२१
अगीयात्थादाइन्ने २००	आणाप अवट्टंतं १९५
अच्चंतं दइडंमि बीयंमि १४	आयाणं जो भंजइ ५५
अज्जवि तवसुसियंगा १८०	आयार सुयसरीरे १४५
अज्जवि तिन्नपइन्ना १७९	आयाराइ अट्ट उ १४४
अज्जवि दय-खंति १८२	आराहणाप तीप २०
अज्जवि दयसंपन्ना १८३	आलय-विहार-भासा १६२
अट्टाविहगणिसंपय १४३	आसन्नसिद्धियाणं २७
अट्टविहं पि य कम्मं १२	आहकम्मुहेसिय १२०
अट्टारस जे दोसा ११५	आहारसरीरिदिय २१६
अहामलयपमाणे २१८	
अन्नाण-कोह-मय ९	इ
अन्नाण-निरंतरतिमिर १५९	इइ जाणिऊण एयं १८३
अन्नाणंधा मिच्छत्त ११२	इत्थ य परिणामो खलु २५४
अन्नाभावे जयणाप ८७	इय आगमविहिपुब्बं २९
अन्नोन्नंतरियंगुलि ४२	इय दहतियसंजुत्त ३६
अरहंति वंदण १३	इय पायं पुब्बायरिय २६७
अवगाहो आगासो २३८	इयरेसु वि य पओसो १९९
अवहददु रायककुहाइं ३३	इहरा सपरुषघाओ २०१
असंखोसप्पिणि २२४	उ
अहिगारि उ गिहत्थो २१	उक्कोसं दव्वत्थयं ८२
अहिगारिणा इमं खलु १८	उणत्तं न कयाइवि १४१
अहिगारिणा विहीप २३	उद्धिट्टकडं भुंजइ १३८
अंगुलजोयणलक्खो २१३	उन्नयमविक्ख जिन्नस्स २०३

उवपसरयणकोसं	२६९
उवसम स'वेगो वि	२५३
उस्सग्गेण निसिद्धाणि	१३०

ए

एगम्मि उदगबिंदुम्मि	२१९
एगविह-दुविह-तिविहा	२०८
एगविह-दुविह-तिविहं	२४९
एगस्स दुण्ह तिण्हव	२२०
एगिंदियसुहुमियरा	२१०
एयहोसविमुक्को जईण	१२५
एयं दंसण सुद्धि	२७१
एयं भणियं समप	७४
एवं जिया आगमदिट्ठि	१००
एवं पापण जणा	१९८
एवं विहपरिणामो	२६०
एसा चउक्कसोही	१३७

क

कंकेल्लि-कुसुमवुट्ठी	८
कालाइदोसओ जइवि	१७७
कालोच्चियजयणाप	१७२
किण्हा-नीला-काउ	२२५
किं वा देइ वराओ	१९६
कुग्गह कलंकरहिया	१७८
कुणमाणोवि निवित्ती	२४६
कुणमाणो वि हि किरियं	२४५
कुसुम-क्खय-धूवेहि	२४
केइ भणंति भण्णइ	८९
केसिंवि य आपसो	१६९

ख

खंती य मह्व-अज्जव	६४
-------------------	----

ग

गइ-इ'दिप काप	३५
गिहिल्लिग-कुल्लिगिय	१०६
गुरुकम्माण जियाण	२०५
गुरुकारियाप केइ	२५
गुरुगुणरहिओ य इहं	१७६
गुरुदेवग्गहभूमीइ	५१

च

चउतीसअइसयजुओ	६
चउभेयं मिच्छत्तं	२४४
चउरो जम्मप्पभिई	७
चत्तारि अ'गुलाइं	४३
चरणकरणेहिं रहिओ	२६२
चंदादिपहवरसूरि	२६६
चेइय-कुल-गण संधे	८८
चेइयदव्वविणासे	५७
चेइयदव्वं साहारणं च	५६

छ

छण्हं जीवनिकायाण	७९
छव्वीहजीवनिकाओ विराहइ	१६१

ज

जइ खमसि तो नमिज्जसि	१८८
जइवि हु सकम्मदोसा	९९
जम्हा न मोक्खमग्गे	१०५
जस्सट्ठा आहारो आरंभो	१२६
जं जीयमसोहिकरं	१९३
जं जीयं सोहिकरं	१९४
जं न तयट्ठा कीयं	१३५
जावज्जीवं आगम	७७

जा संयमया जीवेषु	१७४
जिणगुरुसुयभत्तिरओ	२५१
जिणपवयणवुद्धिठकरं	५८
जिणपवयणवुद्धिठकरं	५९
जिणपवयणवुद्धिठकरं	६०
जियपरिसो जियणिहो	१४९
जिणभवणकरणविहि	१७
जिणभवणविबठावण	७८
जिणभवण विबपूया	७१
जिणभवणे अहिगारो	७०
जिणमदिरभूमिप	४८
जीवदय-सच्चवयणं	६१
जीव म-वहहु म आल्लियं	१०९
जीवाइ नवपयत्थे	२४२
जीवाजीवा पुन्नं	२०७
जीवा सुखेसिणो तं	११८
जे बभचेरस्स वयस्स भट्टा	१९१
जे मज्झत्था धम्म	२६८
जे संकिलिट्टचित्ता	१३९
जो भण्णइ णत्थि धम्मो	१७०

ण

णाणं पंचविगप्पं	२३२
-----------------	-----

त

तत्तो य अप्पमत्ते	२३४
तत्तो य अहक्खायं	२२८
तव-संजमेहिं निज्जर	२४१
तस्स पुणो णामाइं	११
तह अट्टिअट्टिमज्जा	९१
तह पगसाडपणं	३२
तं णत्थि भुवणमज्झे	८०
तं नमह तं पसंसह	१५
तंबोल-पाण-भोयणो	४९

तं सुगुरुसुद्धदेसण	१५७
तम्हा कम्माणियं	२४७
तम्हा सइ सामत्थे	१९७
ता आणाणुगयं ज	१०३
ता कइया तं सुदीणं	११३
ता तुल्लियनियबलाण	१८४
ता तेसिं असठाणं	१६५
ता दव्वओ य तेसिं	२०२
तित्थगराणा मूलं	१९
तित्थयरुहेसेण वि	८५
तिदिसिनिरिक्खणविरइं	३५
तिग्निं निसीहि तिग्निं य	३४
तिग्निं वि रयणइ देइ	१५३
तुं बयदारुमट्टिय	१३६
ते धन्ना ताण नमो	२५२

द

ददुण पाणिनिवहं	२५८
दव्वाण सच्चित्ताणं	३१
दुग्गंधमलीणवत्थस्स	७५
दुप्पसहंतं चरणं	१७१
दुलहा गुरुकम्माणं	६९
दुविहं लोइयमिच्छं	२४३
दुस्समकालसरुवं	२०६
दूसमकाले दुलहो	१०४
देवहरयम्मि देवा	५३
देवं गुरुं च धम्मं च	१५५
देवो धम्मो मग्गो	५
देस-कुल-जाइ-रुवी	१४८
दो जाणु दोन्नि करा	४१

ध

धन्नाणं विहिजोगो	२८
धम्मन्नु धम्मकत्ता य	१५६

धम्मरयणस्स जोगो	६६
धम्मा-धम्मा-गासा	२३६
धम्मा-धम्मा-पुग्गल	२३७
धाई-दूइ-निमित्ते	१२२

न

न विणा तित्थं निग्गथेहिं	१७३
नरविबुहेसरसंक्खं	२५६
नारयतिरियनराभर	२५७
निग्गथसिणायाणं	१६४
निट्ठीवणाइअकरणं	५२
निप्फाइऊण एव	१२
नेग तेणं चिय लोग	१०१

प

पडिक्कमणे चेइयहरे	४७
पढमं वयछक्कं	११६
पत्तभवणणवतीरं	१
पयईए कम्माणं	२५५
पयडो सेसतियत्थो	४५
परियट्ठिए अभिहड्डु	१२१
परिवारपूयहेउं	९६
पलए महागुणाणं	१६७
पंचमहव्वयजुत्तो	१४७
पंचविहाभिगमेणं	३०
पंचविहायाररओ	१४२
पंचविहे आयारे	१५०
पंचगो पणिवाओ	४०
पंचिदिय-तिविहबलं	२१५
पाणा पज्जत्तीओ	२१४
पाणिबह-पेम-कीडापसंग	१०
पाणिबह-मुसावाए	६३
पासत्थ-ओसन्न-कुसीलरुवा	१८९
पासत्थो ओसन्नो	१९२

पिंडविसोही समिई	२६४
पिंडं सेज्ज वत्थं	११७
पुच्छंताण धम्मं	९३
पुढवाइसु आसेवा	१३१
पुढवी-आऊ-तेऊ	२०९
पुढविद्गअगणिमारुय	२२९
पुढवि-द्ग-अगणि मारुय	२११
पुप्फा-मिस-थुइभेया	३७
पुब्बि-पच्छा संथव	१२३
पुलायणामो पढमो चरित्ती	१६३
पूया जिणिंदेसु रइ वपसु	११०

फ

फासुय-एसणिअेहिं	१२९
-----------------	-----

व

बहुजणपवित्तिमित्तं	१०२
बहुमाणं वंदणयं	१६६
बहुवित्थरमुस्सगं	१३२
बावीस सहस्सा सत्त	२२२

भ

भक्खेइ जो उवक्खेइ	५४
भट्टेण चरित्ताओ	२४८
भवगिहमज्झमि पमाय	९८
भावत्थयदव्वत्थय	७६
भासामइबुद्धिविवेग	२५०
भुजइ आहाकम्मं	१२७

म

मन्नइ तमेव सच्चं	२५९
मन्नंति चेइयं अज्ज	७३
मस्सूरए थिबुय सुइ	२१२
मंसनिवित्तिं काउं	८४
मा आयणणह मा य	२०४

मिच्छतमहामोह	४
मिच्छदिट्टा सासायणो य	२३३
मिच्छमहण्णवतारण	२७०
मुत्तासुत्तीमुद्दा	४४
मुद्दातियं तु इत्थं	३९
मुहमहुरं परिणइ	९७
मूलं साहपसाहा	२२६
मूलोत्तरगुणसुद्धं	१३३
मेरुव्व समुत्तुंगं	१६
मेरुस्स सरिसवस्स व	८१
मोत्तूण भावत्थयं	८२

र

रयणत्थिणोवि थोवा	६५
रागोरगरलभरो	१११

ल

लज्जालुओ दयाल	६७
लद्धट्टा गहियट्टा य	९०
लाहालाह-सुहासुह	१८५

व

वण्णाइतियं तु पुणो	३८
वयल्लक्काइ अट्टार	१४४
वयसमणधम्म संजम	२६३
वंदतस्स उ पासत्थ	१९०
वंदामि तव तह सजमं च	१८७
वंदिज्जंतो हरिसं	१८६
विगल्लिदिपसु दो दो	२३०
विग्गहगइमावन्ना	२१७
विनहा-कसाय-सण्णा	१४६
वुच्छ तुच्छमइणं	२
वुद्धाणुगो विणीओ	६८
वृद्धो गणहरसद्दो	१५२

स

सग्गापवग्गमग्गं	१५८
सच्चं मोसं मीसं	२३१
सट्ठीवंसो दोधारणाउ	१३४
सत्थाऽवग्गह तिथिहो	५०
सन्नाणं वत्थुगओ	१०८
सम्मग्गस्स पयासगं	२६५
समणाणं को सारो	७२
सम्महिट्टिस्सवि अवरियस्स	२६१
सम्मत्तनाणचरणाणुपाइ	१६८
सम्मत्त-नाण-चरणा	१०७
सम्मत्तमूलमणुव्वय	६२
समयावलिमुहुत्ता	२३९
सव्वजिणाणं णिच्चं	१५७५
सव्वत्थ अत्थि धम्मो	११४
सव्वरयणमपहिं विभूसियं	८६
ससमय-परसमयविऊ	१५१
सं किय-मक्खिय-निक्खित्तं	१२
संथरणम्मि अशुद्धं	१२८
सं वच्छराणि वारस	२२३
सामाइयं पढमं	२२७
साहूण सत्तवारा	४६
सीलंगाण सहस्सा	१४०
सुगइं हणुति तेसिं	९४
सुग्गइमग्गो पुण्णं	२४०
सुत्तभणिपण विहिणा	२६
सुत्ते अत्थे कुसला	९२
सुयसायरो अपारो	३
सो जि धम्मु	१५४
सोलस उग्गमदोसा	११९

ह

हुज्ज हु वसणप्पतो	९५
-------------------	----

પરિશિષ્ટ-૩

શ્રી દર્શન શુદ્ધિ પ્રકરણની ગાથાઓની અન્ય ગ્રંથોની
ગાથાઓ સાથે સમાનતા અને તુલના

૮ સં. પ્ર. દે. સ્વ. અ.	૨૧	૨૦ પંચાશક	૭/૩
૯ પ્રવ. સા.	૪૫૧	૨૧ પંચાશક	૭/૪
સં પ્ર. દે. સ્વ. અ.	૧૩	૨૨ પંચાશક	૭/૪૩
લોકપ્રકાશ	૩૦/૧૦૦૨	૨૬ પંચાશક	૧૬૦
સમતિ પ્રકરણ	૧૬૧	૨૭ સં. પ્ર. સુ. ગુ. અ.	૩૪૦ ૧૬૩
અભિ. ચિ.	૧/૭૨	૨૮ સં પ્ર. સુ. ગુ. અ.	૩૩૮
૧૦ પ્રવ. સા.	૪૫૨	૩૪ ચૈ. વં. મ. ભા.	૧૮૦
૧૨ આવ. નિ.	૯૨૦	પ્રવ. સા.	૬૬
સં. પ્ર. દે. સ્વ. અ.	૧૪	૩૫ ચૈ. વં. મ. ભા-	૧૮૧
લોક પ્રકાશ	૩૦/૧૦૦૩	પ્રવ. સા.	૬૭
સમતિપ્રકરણ	૧૬૨	૩૬ પ્રવ. સા.	૬૮
અભિ. ચિ.	૧/૭૩	૪૦ ચૈ. વં. મ. ભા.	૨૩૬
ચૈ. વં. મ. ભા.	૨૮૩	પ્રવ. સા.	૭૨
વિં આ. ભા.	૩૫૬૩	પંચાશક	૩/૧૭
૧૩ આવ. નિ.	૯૨૧	૪૧ ચૈ. વં. મ. ભા.	૨૩૭
ચૈ. વં. મ. ભા.	૨૭૯	પ્રવ. સા.	૭૩
વિ. આ. ભા.	૩૫૬૪	પંચાશક	૩/૧૮
૧૭ પંચાશક	૭/૯	૪૨ ચૈ. વ. મ. ભા.	૨૩૮
પંચવસ્તુ	૧૧૧૨	પ્રવ. સા.	૭૪
૧૮ પંચાશક	૭/૨	પંચાશક	૩/૧૯
૧૯ ઉપ. પદ-	૬૮૦	૪૩ ચૈ. વં. મ. ભા.	૨૩૯

+ આ ગ્રંથની ૨૬મી ગાથામાં જ્ઞાન્યુ* છે કે આ ગ્રંથમાં પૂર્વાચાર્યોએ રચેલ ગાથાઓનો સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે આથી આ ગ્રંથમાં આવતી જે જે ગાથાઓ જે જે ગ્રંથમાં મળી શકી તેની અહીં નોંધ આપી છે આગળના ખલેક આંકડા દર્શનશુદ્ધિના છે અને તેની સામે એ ગાથા જે ગ્રંથની છે તે ગ્રંથનો નામોદ્દેશ અને નંબર સુચવ્યો છે. અહીં સુચવેલ ટૂંકા નામોનાં પુરા નામોની સંજ્ઞા સૂચિ શરૂઆતમાં પેજ ૨૮ ઉપર છે.

प्रव. सा.	७५
पंचाशक	३/२०
४४ शै. वं. म. ला.	२४०
पंचाशक	३/२१
४६ प्रव. सा.	८८
४८ शै. वं. म. ला.	६३
सं. प्र. हे. स्व. अ.	८७
५३ सं. प्र. हे. स्व. अ.	८६
५४ सं. प्र. हे. स्व. अ.	१०४
५५ सं. प्र. हे. स्व. अ.	११०
५६ सं. प्र. हे. स्व. अ.	१०७
५७ सं. प्र. हे. स्व. अ.	१०६
५८ सं. प्र. हे. स्व. अ.	१००
५९ सं. प्र. हे. स्व. अ.	८८
६० सं. प्र. हे. स्व. अ.	६५
६३ आव. ला.	२४७,
पिं. नि-	१०८८
आया. नि-	३३१
सं. प्र. आ. प्र. अ.	१
६४ नवतत्त्व	२८
६५ विप. पद	८११
६६ धर्म र.	५.
सं. प्र. आ. अ.	६
६७ धर्म र.	६
सं. प्र. आ. अ.	७
६८ धर्म र	७
सं. प्र. आ. अ.	८
७९ भू. क. ला.-६/६४१८, ६४२०	
८२ सं. प्र. हे. स्व. अ.	१११
८४ पंचवस्तु-	८८
धर्म सं.	८८१
८९ सं. प्र. कु. गु. अ.	२६

९० सं. प्र. कु. गु. अ.	२७
९३ सं. प्र. कु. गु. अ.	२८
९४ सं. प्र. कु. गु. अ.	२९
९६ भू. क. ला.	५/५३८६
निशीथ-	५४३७
१०२ सं. प्र. कु. गु. अ.	७८
१०३ विप. प.	८१०
१०४ सं. प्र. कु. गु. अ.	७८
१०७ धर्म सं.	७४८,
१०८ योगशतक-	३
११७ द. वै.-	२५६
११९ पिंडनि.	६६८
विं. वि.-	१३/२
पंचाशक	१३-३
पंचवस्तु	७३८
प्रव. सा.	५६३
१२० भू. क. ला.	४/४२७५
निशीथ-	३२५०
पंचवस्तु	७४१
विं. वि.	१३/३
पिं. नि.	८२, ८३
पंचाशक	१३/५
प्रव. सा.	५६४
१२१ भू. क. ला.	४/४२७६
पंचवस्तु	७४२
निशीथ-	३२५१
पिं. नि -	८३
विं. वि.	१३/४
पंचाशक	१३/६
१२२ विं. वि.	१३-५
पंचवस्तु	७५४
पंचाशक	१३/१८
प्रव. सा.	५६६

१२३ वि. वि.	१३/६
पंचवस्तु	१३/१८
पंचाशक	६१३
प्रव. सा.	५६७
१२४ उत्तरा	५२०
वि. वि.	१३/७
प्रव. सा.	५६८
पिंड. नि.	५२०
पंचवस्तु	७६२
पंचाशक	१३/२६
१२५ पंचाशक	१३/३०
१२८ भू. क. ला.	२/१६०८
निशीथ	१६५०
१३० निशीथ-	५२४५, ५३६८
भू. क. ला.-	४/३३२७
१३८ द. वै.-	३५६
१३९ सं. प्र. सु. गु. अ.	१५८
१४३ प्रव सा.	५४०
सं. प्र. सु. गु. अ.	६८
१४४/१ सं. प्र. सु. गु. अ.	१००
१४५ प्रव. सा.	५४१
१४७ सं. प्र. सु. गु. अ.	६२
१४८ भू. क. ला-	१/२४१
सं. प्र. सु. गु. अ.	६४
१४९ भू. क. ला-	१/२४२
सं. प्र. सु. गु. अ.	६५
१५० भू. क. ला-	१/२४३
सं. प्र. सु. गु. अ.	६६
१५१ भू. क. ला-	१/२४४
सं. प्र. सु. गु. अ.	६७
१५२ पंचवस्तु	१३१६
१५६ धर्मपिंडु	

१६४ प्रव. सा.	७३०
१६८ सं. प्र. सु. गु. अ.	३४१
१६९ सं. प्र. सु. गु. अ.	३४२
१७१ भूप. प.	८०६
सं. प्र. सु. गु. अ.	३४३
१७२ सं. प्र. सु. गु. अ.	३४४
१७३ सं. प्र. सु. गु. अ.	३४७
१७५ सं. प्र. सु. गु. अ.	३४६
१७६ पंचाशक	११/३५
१८५ निशीथ-	२६८७, ४२६८
१८९ सू. नि.	१०२
सं. प्र. सु. गु. अ.	५५
१९१ आव. नि.	११०६
१९८ भूप. प.	८३८
१९९ भूप. प.	८३९
२०० भूप. प.	८४०
२०१ भूप. प.	८४१
२०२ भूप. प.	८४४
२०३ भू. क. ला-	१/३२१
२०७ प्रव. सा.	६७४
२०८ पं. सं.	११६
२०९ सू. नि.	१८
२११ श्रव. स.	२६
२१६ श्रव. स.	२५
प्रव. सा.	१३१७
२१७ श्रव. स.	८२
प्रव. सा.	१३१६
२१९ भूप. प.	१०२३
२२० आव. नि.	१४२
२२१ भू. क. ला.	३/२७४२
निशीथ-	३१३०, २७४२
२२२ प्रव. सा.	१०६६

२२३ प्रव. सा.	१०६७	२४५ आया. नि-	२२०
२२४ प्रव. सा.	१०६४	२४६ आया. नि.-	२२१
उप. प.	१७	२४७ आया. नि.	२२२
२२५ उत्तरा-	३४/३	२४८ आव. नि.	११५६
श्रव. स.	७०	२४९ नवतत्व-	१३
२२७ आव. नि.	११४६	वि. आ. ला.	२०३६
आव. नि.	११५	प्रव. सा.	३५, ६४२
वि. आ. ला.	१२६१	२५३ प्रव. सा.	६३६
पंचाशक	११/३	२५५ धर्म सं.	८०८
२२८ पंचाशक	११/४	२५६ धर्म. सं.	८०६
२२९ आव. नि.	१४	२५७ धर्म. सं.	८१०
२३० प्रव. सा.	६६६	२५८ धर्म. सं.	८११
२३५ वि. आ. ला.	४०६	२५९ धर्म. सं.	८१२
श्रव. स.	६	२६० धर्म. सं.	८१३
पंच. सं.	२१	२६३ आ. नि. ला.	२
प्रव. सा.	१३०३	प्रव. सा.	५५१
२३६ उत्तरा.	१३८१	सं. प्र. सु. अ.	२३०
प्रव. सा.	१३०१	२६४ सं. प्र. सु. अ.	२३१
२४३ सं. प्र. स. अ.	४४	आ. नि.-	३
२४४ सं. प्र. स. अ.	४५	प्रव. सा.	५६२

हितोपदेशमालाप्रकरणस्य शुद्धिदर्शनम्

पत्र	गाथा	शुद्धपाठः	पत्र	गाथा	शुद्धपाठः	पत्र	गाथा	शुद्धपाठः
१	२	०निगोय०	१०	५१	हिंसा	२५	१२४	गुरुदोसे
१	२	०मित्तं पि	११	५२	हिंसा	२५	१२५	सुविविक्तमि
२	५	०यारीण,	११	५६	पावट्टाणं	२५	१२६	फासुयओहा०
२	९	सम्मत्तं—१	१२	६०	०ण समुत्थं	२५	१२६	आहा०
३	१३	अम्बुद्धा	१२	६१	०वियला वि०	२९	१४३	जमहीय०
४	१५	सुहाऽऽय	१३	६२	भायणं	२९	१४४	कमहीय०
४	१५	०रुवत्तं	१३	६४	सम्मं	२९	१४५	सुयस्स भ०
४	१६	अहसुदिट्ठं	१३	६६	०सद्धेणं	२९	१४५	तव्विहमेहा०
५	१५	सिज्झंति	१५	७४	सामग्गि	२९	१४७	रोहिणियं—
५	२३	पवण०	१६	७९	जेणं	३०	१४८	सइ साम०
६	२५	तह य	१७	८८	जायइ,	३०	१५१	०गंथत्थ०
७	३१	महग्गा,	१८	८९	तं	३०	१५२	०चियमिय पु०
७	३१	तत्तोहितो	१८	८९	०सारेणं	३१	१५३	नीइ वि०
७	३२	तहा हि म०	१८	९०	—मिय	३१	१५५	जिणधम्मो
७	३५	पुहइपुरहूया	१८	९२	सम्मीणए स	३२	१५७	वओ
८	३६	०मपभावा	१९	९४	अप्पडिवाइ	३३	१६१	०भरहाईहिं
८	३९	०सुवित्ति	२०	९९	०हिज्जंति	३३	१६२	०सिट्ठणो
८	४०	०यारो य—६	२०	१००	जीवगइ	३३	१६४	तन्निम्माणं,
८	४१	तह य	२१	१०४	०भएणं च वि०	३४	१६५	०अदूसगा
९	४६	हिंसाइपरि०	२१	१०५	०सामिगुरू	३४	१६७	फल्हिवि०
१०	४७	हिंसच्चिय	२२	११०	अखंड०	३४	१६७	जयंमि
१०	४८	सच्चं	२२	१११	देसणाईयं	३५	१७०	हु
१०	४८	न [वि] या०	२३	११५	०हराणं च कु०	३५	१७१	नाओ इव
१०	५०	एए	२४	१२१	सच्चित्ताइंमि	३५	१७२	वम्महसूळं

० प्रेसदोष, याधपोनुं त्थी ज्जुं तथा संशोधन भाटोनां साधनोना अभाव वगेरे कारणे रडी गथेल क्षतिभोने आ शुद्धिदर्शन मुज्ज सुधार्या आह आ ग्रंथेना उपयोग करवा विनंति, आ शुद्धिदर्शन तैयार करी आपवा अदल पू. सं. मुनिराजश्रील्लोना तथा ते भाटोनां साधनो पुरां पाठनार तथा साधयोग आपनार ज्ञानाराधक विद्वज्जनोना अमे डाहिंके आभार मानीये छीये.

पत्र गाथा शुद्धपाठः

३६	१७५	०णेहहिय०
३६	१७५	किञ्चाकिञ्चं
३९	१८८	०मूपोयारिया,
३९	१९१	पुत्वि
४०	१९३	पगडीणं
४०	१९६	जं
४१	१९८	०मुणी भयवं
४१	२००	०उज्यं व ता०
४१	२०२	तिव्व तवसा
४१	२०२	उयह
४२	२०४	भुंजंता
४२	२०८	मिगावईए
४३	२०९	जत्तो
४३	२०९	पत्तो
४३	२११	चउण्ह
४३	२१२	गुरूवए०
४३	२१२	एयत्थिणा
४३	२१३	०रंतमुक्खाए
४४	२१६	०वत्तिकरणं
४४	२१७	०पभिईओ
४५	२१८	दंसमी
४५	२२१	वयण— का०
४६	२२६	गुरू
४७	२३०	सुविणीओ
४८	२३४	जे उण
४८	२३६	०त्ताणि किवि०
४८	२३७	निहीणा
४९	२३८	परं पारगो
४९	२४१	जगप्पइ०
४९	२४१	भत्तिभर०

पत्र गागा शुद्धपाठः

४९	२४२	०देवेहिंतो
४९	२४२	निलीणेहिं
५०	२४४	जम्मगियं
५०	२४५	०च्चदवद्वियं
५०	२४८	एसो द०
५०	२४८	०वयारो,
५१	२४८	इणिहं
५१	२५०	समणुपत्ता
५१	२५१	०तिहुयणप०
५१	२५२	०इं दइया
५२	२५५	पूउच्छवं
५२	२५५	पडिच्छंता
५२	२५६	जोअण०
५३	२६०	चवण०
५३	२६२	निच्छिय०
५४	२६४	तुं गगिरिसिहर-
		निवडण चिय
		डोव०
५५	२६८	०नाहनंदणा
५५	२६८	विवरम्महा
५५	२०१	सहोयरेसु,
५८	२८२	भाइगयं
५८	२८३	०सम्मदेसु
५९	२९१	वसणोवह०
५९	२९१	दुरवत्थं
६०	२९२	०गयं
६०	२९२	०यव्वं
६०	२९४	वसणूस०
६१	२९६	वइज्ज
६१	२९६	चइज्ज
६१	२९७	०यरियसमु०

पत्र गाथा शुद्धपाठः

६१	२९७	तिसंझं
६२	३०२	निम्मायं
६२	३०३	०चियमुच्चियं
६२	३०५	०चियमिणमो
६२	३०५	तेसि
६२	३०५	०चित्तेहिं
६३	३०७	कारणसावि-
		स्सेहिं
६३	३०८	नाभिभवि०
६३	३१०	पाएण
६४	३१३	०मुच्चियकिञ्चं
६४	३१४	गिहीण
६५	३१६	पुरिसा पसं०
६५	३१६	०धम्मडहि०
६६	३२०	वज्जंतो
६६	३२४	किर
६८	३३४	सत्तुप०
६९	३३५	जियं
६९	३३५	०सु आसमेसुं
६९	३३६	०च्छायाइ
६९	३३८	लोओ
७०	३४३	सठाण
७०	३४३	परितुट्टा
७०	३४३	लहू होइ
७१	३४७	भोओ
७१	३४८	एयाइं
७२	३५१	०दारपवित्ती,
७३	३५७	मरणजलो
७३	३५९	विसुच्चंतो
७४	३६४	थुइदस्स
७४	३६४	चावस्स व

पत्र गाथा शुद्धपाठः	पत्र गाथा शुद्धपाठः	पत्र गाथा शुद्धपाठः
७४ ३६४ होइ गुण सं०	८२ ४०४ इमेसिं	९९ ४४५ मिच्छद्दिट्ठ-
७५ ३६५ ंजणा विहीणे	८३ ४१० ंणाण देस०	९९ ४४६ विसिट्ठि०
७५ ३६६ परिच्चयइ	८४ ४११ चउरो	१०० ४४७ ंसु य जुज्जई
७५ ३७० गन्वो	८६ ४१७ ंछायाठाणाई	१०० ४४८ चेइयाण
७६ ३७२ जइ य	८६ ४१७ निव	१०० ४४९ तिविहितिवि०
७६ ३७२ सिरी	८७ ४२० दुविह ति०	१०० ४५१ महव्वयाई
७६ ३७३ ंयणजणमण	८७ ४२० तिविहितिरि०	१०० ४५१ समिईओ
७६ ३७३ ंयंडलंड०	८७ ४२० माणुस्से	१०१ ४५२ तिविहितिवि०
७६ ३७४ ंमस य०	८७ ४२१ ंपारिगहिय	१०१ ४५३ -मवाहयं
७७ ३७६ च्चिय	८७ ४२१ परवीवाह०	१०१ ४५३ जं जंपिज्जइ
७७ ३७७ मौरू	८७ ४२२ थूलो	१०१ ४५४ जं न गिन्हंति
७७ ३७८ ंगममूल०	९० ४२६ ंमाणकरण०	१०२ ४५७ राईभत्तं पि
७७ ३७८ ंचत्तअत्तउ०	९० ४२७ भोयणओ	१०२ ४५९ एइच्चिय
७७ ३७८ भवदुगे	९३ ४३१ एवं खु जंत०	१०२ ४६१ ंइइफलं
७७ ३८० रोवए	९३ ४३१ असईपोसं	१०२ ४६१ पंति०
७७ ३८० ंनुयतं	९४ ४३२ अवझाण-	१०२ ४६१ विलिहंति
७९ ३८६ मह बुद्धी	९४ ४३२ ंरियहिंस०	१०३ ४६३ लद्धु
७९ ३८७ सामगो सा०	९४ ४३२ तत्थइ०	१०३ ४६६ पहम्मि
७९ ३८८ कयन्नु	९४ ४३३ कुक्कुइयं	१०४ ४६७ ंउताण वि छ०
७९ ३८८ कोडिं पि	९५ ४३५ तह करण०	१०४ ४७१ ंवत्थसु
७९ ३८९ पय [र?]	९६ ४३६ दिसापρι०	१०६ ४७८ विहुरिया
७९ ३८९ पुण तया	९६ ४३६ जं तु	१०६ ४८० जाए य
८० ३९१ सबरस्स	९६ ४३६ सिक्खवयं	१०६ ४८१ ंसमिइ-
८० ३९२ ंपवेसो	९६ ४३७ ंवाय वहि०	१०६ ४८१ गिहूणंति
८१ ३९८ ंज्झमिति	९७ ४४० -माहाराईसु	१०७ ४८२ -खेलाईयं,
८२ ४०१ ंलायबुद्धी,	९८ ४४१ अन्नाईणं	१०७ ४८३ सुक्कहाणाण,
८२ ४०१ ही मोहो	९८ ४४१ चउत्थसि०	१०७ ४८६ इय
८२ ४०२ वियलिय०	९८ ४४२ सच्चित्तनि०	१०८ ४८९ साहुहिं

ने गाथा अभने भणेवी प्रतभां न डती, ते गाथा नेसदभेरनी प्रतभांथी भणी छे ने नीये आपी छे आथी उपमी गाथानो नंअर ७६ अेम कुमशः १, १, नंअर ववे छे. नेथी पर६ गाथा थाय छे.

दीणाईसु दयाए, दितो न कयाइ निफ्फलो पुरिसो ।

पाउसपउज्जन्नो इव दुब्भिकखाइसु विसेसेण ॥७५॥

दर्शनशुद्धिप्रकरणस्य शुद्धिदर्शनम्

१०८ ४८९ लक्ष्म हृत्था०	१२२ २७	०दुरभङ्गाणं	१५० १४६	सूरि०
१०८ ४९१ ०कोडीए	१२३ ३०	पूयपुव्वं	१५१ १४९	भावणू
१०९ ४९३ अन्नाणाण व	१२३ ३१	०दञ्च०	१५१ १५०	तदुभय
१०९ ४९५ विवव०ख	१२४ ३६	तिकालं	१५४ १६२	०कम्महिं
१०९ ४९६ चलंतभड०	१२८ ५२	०सणाई य	१५४ १६४	भासिएहिं
११० ४९७ खमा परि०	१२८ ५४	सावओ	१५५ १६५	असदाणं
११० ४९८ भवे भवे	१२९ ५९	रक्खतो	१५६ १७१	इहं
११० ४९८ विसरिसत्त०	१३० ६१	पंचिदिय	१५६ १७२	जईणं
११० ४९९ नियमेणं	१३१ ६६	जोगो	१५६ १७३	नियंठेहिं
११० ५०० ०द्रुठाणयवि०	१३२ ६९	सुगुरू	१५६ १७३	नियंठणा
१११ ५०२ न विमदइ	१३२ ७२	०गुरूणं,	१५७ १७५	०जईवि
१११ ५०५ पवंचेहिं	१३५ ८१	०सवस्स य	१५९ १८४	संपुन्ना
१११ ५०६ वित्ताइनिमि०	१३५ ८३	भवत्थयं	१६१ १९२	०ज्जा न स-
१११ ५०६ को ताया ते०	१३५ ८३	दव्वत्थए		सिज्जा
११२ ५०७ निबिड	१३६ ८६	मंहइदीयं	१६२ १९७	सामत्थे
११२ ५०८ ०मुवहिं	१३६ ८७	ईसिं गुण०	१६३ २००	भावाणुव०
११२ ५०८ रसकूइओ	१३७ ९०	०जीवाइया,	१६५ २११	स्सइणंता
११२ ५१० -रोहमग्गं	१३८ ९४	निंति	१६७ २१८	जंबुद्दीवे
११२ ५११ जयण-तण०	१३८ ९९	तेणं	१६७ २१९	जंबुद्दीवे
११२ ५११ मिणमो सयलं,	१४० १०३	बहुणा ज०	१६८ २२१	०तेऊवाऊ,
११३ ५१३ ता ह्मति	१४१ १०८	०मणुद्रुठाणं	१६८ २२४	ता चव ऊ
११३ ५१४ विज्जत्ति झपि०	१४५ १२५	जिणेहिं गुण्णा०		अणंता
११३ ५१६ अवंशबीयं	१४६ १२७	भुंजइ	१६९ २२५	का ऊ
११५ ५२५ पढंतगुणं०	१४७ १३३	०ज्जिया वसही	१६९ २२६	माणसपुरि०
११९ १४ दइदंभी	१४८ १३९	निच्च	१७३ २४५	ऊरं
१२० १९ तीइ	१५० १४४	सूरीगुणा	१७३ २४६	ऊरं
१२१ २४ कायव्वा	१५० १४५	०पओगमइ	१७३ २४८	गहेयव्वं
१२२ २७ अभव्व०	१५० १४६	-झाण-	१७८ २७१	सव्वे

* पूज्य मुनिराज श्री कीर्ति'यश विजयल मडाराजे
संपादित करेलां प्रकाशना :-

- १ - ङितौ पदेशमाणा-दश'नशुद्धिप्रकरण [सानुवाद]
साधुअ-डेमी १६ पेण.
- २ - योगशास्त्र आंतर श्लोको साहित आर प्रकाश.
साधुअ ङाठिन १६ पेण
- ३ - योगशास्त्र मूण आर प्रकाश
साधुअ डेमी ३२ पेण
- ४ - अध्यात्म यशो लारती
[अध्यात्मसार, अध्यात्मोपनिषद्]
साधुअ डेमी ३२ पेण
- ५ - अर्द्ध'न्नमस्कारावली
ठ. श्री विनय विजय गण्डि विरयित जिनसदस्र नाम स्तोत्र
आ. श्री सिद्धसेन द्विवाकर विरयित वर्धमान शङ्कस्तव
आ. श्री. हेमचंद्र सूरीश्वरल विरयित वर्धमान शङ्कस्तव [सानुवाद]

* पूज्य मुनिराजश्रीना हस्ते लभायेल पुरतको :-

- १ - सन्मार्ग दर्शन लाग-१
[महोपाध्याय श्री यशो विजयल गण्डिवर विरयित
श्री सीमधरजिन विज्ञप्तिरूप ३५० गाथाना स्तवननुं विवेचन
ढाण-१ थी ३.] साधुअ डेमी १६ पेण
- २ - सन्मार्ग दर्शन लाग-२ [प्रेसमां]
[ढाण-४ थी ७] साधुअ डेमी १६ पेण
- ३ थी ५ - सन्मार्ग दर्शन ला-३-४-५. [ङवे पंठी]
[ढाण-८ थी १०, ११ थी १४, १५ थी १७]

प्राप्ति स्थान :-कीर्तिलाल ङाणुलाल अेन्ड कुं.

रतनपोण गोडवाड नैनधर्मशाणा सामे

अमदावाद पीन-३८०००१

